

**ÇORUM  
YÖRESİ DEYİMLERİ  
SÖZLÜĞÜ**

**Birinci Baskı**

**İbrahim GÖSTERİR**

**ÇORUM 2022**

## **Birinci Baskı**

Nisan 2022

*Bu kitabın bütün hakları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir. İzinsiz çoğaltılamaz, ticari amaçla kullanılamaz. Ancak sanatsal amaçlı etkinliklerle tanıtım amaçlı kullanımlarda yazar, yapıt adı belirtilerek alıntı yapılabilir.*

### **Baskı Cilt**

Salınat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.  
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler/Altındağ/ANKARA  
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 47771

### **Grafik ve Kapak Tasarım**

Seçuk USTA

**ISBN: 978-605-70296-7-6**

### **Yayına Hazırlayan**

Çorum Belediyesi Kent Arşivi

### **İsteme Adresi**

Çorum Belediyesi Kent Arşivi  
Yeniyo Mh. Gazi Cd. Turgut Özal İş Merkezi Kat:4  
ÇORUM  
Tel: 0364 225 08 10/1541/1539



**Bu Eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayımıdır.**

**PARA İLE SATILMAZ**

# TAKDİM

Milletlerin tarihi, coğrafyası, dini ve milli hassasiyetleri, folkloru, müziği, sanatı, edebiyatı, ilmi, dünya görüşü ve millet olma bilincini güçlendiren tüm değerleri asırların süzgecinden geçtikçe kelimelerde, deyimlerde ve atasözlerinde sembolleşerek dil hazinesini oluşturmaktadır.

Alman Filozof Ludvig Wittgenstein'in "dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır" sözü insan ve dil arasındaki bağın sınırsızlığını en güzel şekilde özetler. Dil milletlerin aynasıdır. Bu yüzden milletler değerlerini, kültürlerini, yaşam biçimlerini, inançlarını kısaca millet olma özelliklerinin tümünü dille korur ve dille sürdürürler. Aynı zamanda diller toplumların hayata bakış açısını, dünyayı algılayışını, düşünce sistemini şekillendirir.

Dünyanın en köklü dillerinden biri olan Türkçe konuşulduğu coğrafya, yapısı, kelime hazinesi, şive ve ağız çeşitliği, ifade gücü itibarıyla de dünyanın en zengin dilleri arasındadır. Bu nedenle gerek sözlü kültürümüz, gerek yazılı kültürümüz oldukça gelişmiştir. Bugün Türkçe insanlığın ortak değeri sayılan pek çok yazılı ve sözlü eser vardır.

Türkçenin anlatım gücünün göstergelerinden biri de atasözü ve deyimlerdir. Atasözlerimiz ve deyimlerimiz milletimizin tarih sahnesine çıktığı günden bu yana milli hafızamızı, yaşantı ve deneyimlerimizi, olay ve durumlara yaklaşım tarzımızı, dünya görüşümüzü, inanışlarımızı özlü bir şekilde ifade eder. Bir anlamıyla anlatıma derinlik katan atasözleri ve deyimler, kültürel bilinci nesilden nesile aktaran bir eğitim aracıdır da...

İlim insanı, eğitimci - dilbilimci Ömer Asım Aksoy, "Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir âlem sığdırılmıştır" der. Türkçenin zenginliğini, ahengindeki güzelliği yansıtan deyimler ve atasözleri yerel kültürümüzün de önemli bir parçasıdır. Anadolu'da her bölgenin ve her şehrin kendine münhasır kelimeleri ve o kelimelerle örülen deyimleri vardır. Bu anlamda en zengin şehirlere biri de Çorum'dur.

Şehrimiz sözlü ve yazılı kültüründe güzel Türkçemizin ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli köy ve beldelerimize özgü olan pek çok kelime ve deyim vardır. Bu kelime ve deyimleri büyük bir titizlikle toplayan,

derleyen İbrahim Gösterir Hocamızın ‘Çorum Yöresi Deyimleri Sözlüğü’ adlı eseri sadece Çorum Yöresinin değil aynı zamanda Anadolu Türkçesinin ne kadar zengin olduğunu ispat eden kalıcı bir eser. İbrahim Gösterir Hocamıza bu güzel eseri için şükranlarımı sunuyorum, şehrimiz kültür hayatına katkı sunan tüm kültür elçilerimize teşekkür ediyorum.

İyi okumalar...

**Dr. Halil İbrahim AŞGIN**  
**Çorum Belediye Başkanı**

## ÖNSÖZ

İlk yazılı belgeleri sekizinci yüzyılda ortaya çıksa da Türk dilinin binlerce yıllık bir geçmişinin olduğu söylenebilir. Deyimlerimizin ilk örneklerini de yine sekizinci yüzyılda dikilen Göktürk Yazıtları'nda görmekteyiz. O günden bugüne gelişimini sürdüren dilimiz anlatım olanaklarını genişleten sayısız deyim üretmiştir. Burada Çorum yöresinden derleyip okuyucuya sunduklarımızı bırakın devede kulak olmayı, denizde damla bile değildir. Bu bakımdan yöremizde kullanılan bütün deyimlerin derlendiğini söylemek doğru olmaz. Özellikle sözlük alanında derleme işi bitmeyen bir süreçtir. "Sözlük un çuvalı gibidir, vurdukça tozar." sözü bu nedenle söylenmiş olmalıdır.

Bu sözlük çalışmasının amacı, yöremizde kullanılan, ancak henüz derlenip deyim sözlüklerine girmemiş, dolayısıyla yaygınlaşmamış deyimleri toplayarak dilimizin varlığına küçük de olsa bir katkıda bulunmaktır. Bu sınırlı, küçük çalışma bile dilimizin her türlü duyguyu, düşünceyi yansıtabilecek geniş anlatım olanakları yarattığını göstermek için yeterlidir.

Çorum Yöresi Ağızları Sözlüğü adlı çalışmamızın 2009 yılında yapılan ilk baskısına bulunabilen deyimler eklenmişti. Çok sayıda deyim derlememiz nedeniyle sonraki baskılara deyim eklenmemiş, bunların ayrı bir sözlükte değerlendirilmesi düşünülmüştür. Dolayısıyla bu derleme on beş yıllık bir emeğin ürünüdür. Ancak bu çalışmaya alınan kimi söz öbeklerinin deyim sayılıp sayılmayacağı tartışmaya açıktır. İçlerinde deyim sayılmaması gerekenler olabilir. Yapılacak değerlendirmeler, eleştiriler sonucunda deyim olmadığı belirlenenler ileride yeni baskı yapılması durumunda ayıklanabilir.

Bu yapıt üzerinden yapılacak eleştirilerin, dil bilimci olmadığının göz önünde tutularak yapılmasını, olabilecek yanlışlarımın anlayışla karşılanmasını dilerim.

Bu derlemeyi yaparken ulaşamadığım çok sayıda deyim olduğunu düşünüyorum. Bunların yitip gitmemesi için benzer çalışmaların değişik kişi ya da kurumlarca sürdürülmesi gerektiğine inanıyorum.

Çorumlu yazarların, konusu Çorum'da geçen ya da bu yörede kullanılan deyimlere yer veren öyküleri, romanları, derlemeleri, araştırmaları çalışmamızın ana kaynakları olmuştur. Ayrıca çalışmamızdan haberdar olup bildikleri, buldukları deyimleri ulaştırma inceliğini gösteren, hazırladığım sözlüğün taslağını inceleyerek eksiklerimi tamamlayıp, yanlışlarımı düzelten dostlarımız bu derlemenin geliştirilmesine çok değerli katkılarda bulunmuştur. Bu konuda desteklerini esirgemeyen dostlarım Can Yoksul'a, Hasan Korkmaz'a, Hasan Ali Kalayoğlu'na, Fatih Şahin'e, Bahri Güven'e, Muzaffer Gündoğar'a, Attila Laçın'e, Mustafa Aydın'lı'ya, Osman Şimşek'e, Hasan İpek'e; kitabın basımını üstlenen Çorum Belediyesi'ne sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İbrahim GÖSTERİR  
Çorum: Şubat 2022



## AÇIKLAMALAR

Gerek dünyada, gerekse ülkemizde deyimler üzerine birçok çalışma, araştırma yapılmıştır. Bu alandaki çalışmalar giderek adına “Deyim Bilimi” (Frazyoloji) denilen bir bilim dalına dönüşmüştür. Böylece nelerin deyim sayılıp sayılmayacağı konusundaki tartışmalarda sonuç alıcı bir aşamaya gelinmiştir. Değişik yaklaşımlar görülmekle birlikte, deymi deyim olmayan sözlerden, söz öbeklerinden ayırmamızı sağlayacak doğru dürüst bir deyim tanımına ulaşılmıştır. Bu tanıma göre deyimler; düşünceleri, kavramları, nesnelerin ya da kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan, gerçek anlamının dışına çıkarak özel anlam kazanmış, anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir (Akyalçın 2012: 10). Bu tanım, elimize hangi özellikleri barındıran söz öbeklerinin deyim sayılabileceği konusunda sağlam ölçüler vermektedir. Günümüzde bir söz öbeğinin deyim olabilmesi için:

1. En az iki sözcükten oluşması,
2. Söz öbeklerinin bir bütün olarak düşünülüp anlamlandırılması,
3. Söz öbeğini oluşturan sözcüklerin sözlük anlamlarından sıyrılarak özel bir anlam kazanması, yani deyim anlamı boyutuna geçmesi gerekmektedir (Akyalçın 2012: 37).

Deyim üzerine yapılan bu tanımla ortaya konulan ölçüler, bugüne değin en çok deymi barındırdığı ileri sürülerek yayımlanan pek çok sözlükte yer verilen çok sayıda söz öbeğinin deyim olmadığını göstermektedir.

Deyimle deyim olmayan söz öbeklerini birbirinden ayırmak güç bir iştir. Bu nedenle, Çorum Yöresi Deyimleri Sözlüğü hazırlanırken karşılaşılan en büyük güçlük, deyim olan söz öbekleri ile deyim olmayan söz öbeklerini birbirinden ayırma konusunda yaşanmıştır.

Yukarıda değinilen ölçüye bağlı kalmaya çalışmakla birlikte, belirtilen güçlükten dolayı yanlışlarım olabilir. Bunları okuyucunun hoşgörüsüne bırakıyorum. Ayrıca bu sözlük çalışmasına aldığım kimi deyimlerin aynı anlamda ya da değişik anlamlara gelmek üzere başka illerde de kullanıldığını belirledim. Bunları da deyimlerin açıklamalarını verirken belirtmeye çalıştım.

Daha çok Sayın Necmi Akyalçın'ın Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz adlı yapıtındaki açıklamalardan yararlanarak hazırladığımız sözlükte aşağıda özetlenen ilkelere uyulmaya özen gösterilmiştir.

1. Son dönemde deyimlerin en az iki sözcükten oluşabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır. Eskiden bir sözcüğün tek başına deyim olabileceğini savunan kimi dilciler bu görüşlerini savunmayı bırakma eğilimindedir. Örneğin, Tayyar Kerman'ın Çorum Ağzından Derlemeler adlı yapıtında, Çorum Ağzında Deyimler bölümüne aldığı “ağartı, bamballanmak, cedelleşmek, çimkinmek, dalbıncılamak, gaydelenmek, hömelmek, meymenetsiz, palazlanmak, tellenmek, vızırdamak, zırlamak” gibi sözcükler yukarıda değindiğimiz ölçülere uymamaktadır. Bu nedenle, bu tür sözcüklere bu çalışmada yer verilmemiştir.

2. Pek çok sözlüğe deyim olarak alınan “açık saçık, “çalı çırpı, kırık dökük, palas pandıras” benzeri ikilemeler de sözlük anlamının dışına çıkmadıkları için deyim sayılamazlar. Bunun için Çorum yöresinde kullanılmakta olan “çer çöp, enim ecim, dipli bucaklı, hırıt gürüt, itile sümüle, mındar mıcık, salbur saçak, vırık cırık” gibi ikilemeler sözlüğe alınmamıştır.

3. “Allah gecinden versin, ellerin dert görmesin, sözünü balla kestim, yeme de yanında yat” gibi kalıp sözler, iletişim kurmaya yarayan, çoğunluğu alkış ya da kargış niteliği taşıyan söz öbekleridir. Bunlar da deyim özelliği taşımaktan uzaktır. Yöremizde kullanılmakta olan “acı böcükler ısırmasın, ceddine irahmet, tahtalara gelesice, uğurlu kademli olsun, üzerlerden irak” gibi söz öbekleri de aynı niteliktedir. Bu yüzden, bu tür söz öbeklerine sözlükte yer verilmemiştir.

4. Deyimlerle karıştırılan söz öbeklerinden biri de dolaylamalardır. Tek sözcükle anlatılabilen tabuta “ayaksız at, dört kolları, imamın kayığı” denmesi dolaylama örneğidir. Çorum’un simge ürünlerinden biri olan leblebi için “sarı altın”, çocuk için “yeni dünya”, kefen için “yakasız gömlek” dediğimizde deyim değil, dolaylama yapmış oluruz. Onun için dolaylamalara da sözlükte yer verilmemiştir.

5. Bir mesleğe, sanata ya da bilim dalına özgü olup, belirli bir kavramı karşılayan söz öbeklerinin deyim sayılması da deyim mantığıyla bağdaşmaz. “Bağ bozumu, demir atmak, makas payı, nüfus patlaması” gibi söz öbekleri deyim özelliği taşımazlar. Bu bakımdan yöremizde kullanılan “doruğu bazara, şeremet kabağı, tam çalgı” gibi söz öbekleri deyim sayılmayarak sözlüğe alınmamıştır.

6. “Aslan gibi, düğün evi gibi, kav gibi tutuşmak, keklik gibi sekmek” örneklerinde olduğu gibi kimi benzetmeler sözlük anlamının dışına çıkmadığı için deyim sayılmaz. Ancak benzetme ögesinin yanı sıra değişmece (mece) anlamı kazanan “sütçü beygiri gibi, kedi gibi dört ayak üstüne düşmek, su gibi ezberlemek” biçimindeki söz öbekleri deyim sayılmaktadır. Bu nedenle yöremizde kullanılan, ancak değişmece anlamıyla deyim özelliği kazanmayan “ıspanak gibi pörsümek” biçimindeki benzetmeler sözlüğe alınmamıştır.

7. Benzetmelerdeki durum argo sözlerde de karşımıza çıkmaktadır. Atmak, olmak eylemleriyle oluşturulan “partal atmak, bozum olmak”, gibi söz öbekleri sözlük anlamını aşır değişmece anlamı kazanmadığı için deyim sayılamaz. Oysa “çam devirmek, ense yapmak, nalları dikmek, papazı bulmak, şifayı kapmak” söz öbekleri argo olmakla birlikte değişmece anlamı kazanarak deyimleşmiştir. Deyimleşen argo söz öbekleri sözlüğe eklenmiştir.

8. Başta Türk Dil Kurumu’nun Genel Ağ’daki sözlüğü olmak üzere birçok sözlükte deyim olarak yer verilen, ancak deyim özelliği taşımayan “çekip gitmek, dalavere çevirmek, kulağına fısıldamak, şaka yapmak” gibi eylem öbekleri vardır. Bu tür eylem öbekleri de deyim özelliği taşımadığından kapsam dışı bırakılmıştır.

9. Araştırmacıları yanıltan bir durum da etmek, olmak, eylemek, kılmak gibi yardımcı eylemlerle oluşturulan söz öbeklerinde ilk sözcüğün değişmece, yan ya da benzetme anlamlarının öbeğin deyim olduğu izlenimini yaratmasıdır. Örneğin, “emniyet etmek, sürgit olmak, yetkili kılmak” gibi yardımcı eylemlerle kurulan söz öbekleri deyim özelliği taşımazlar. Çorum yöresinde kullanılan bu nitelikteki “muhaat (mukaat) olmak, mülemma olmak” gibi deyim özelliği taşımayan eylem öbekleri kapsam dışı bırakılmıştır.

10. İlk sözcüğün değişmece, yan ya da gerçek anlamıyla ikinci sözcüğün ön adı ya da belirteci olduğu iki sözcüklü söz öbekleri de deyim olarak



değerlendirilemez. “Acı söz, hazır yiyici, kuru soğuk” gibi söz öbeklerini buna örnek verebiliriz. Bu tür söz öbeklerine de sözlükte yer verilmemiştir.

11. Gerçek anlamlı kimi söz öbekleri, gerçek anlamından sıyrılarak deyim özelliği kazanırlar. Örneğin, “göz boyamak” sözü, gerçek anlamıyla göze boya sürmek demektir. Bir kişiye, “Yine hepimizin gözünü boyayıp edeceğine ettin.” dediğimizde gözün gözle, boyanın boyayla ilgisi kalmamakta, göz boyamak deyimine dönüşmektedir. Deyim özelliği kazanmış bu tür söz öbekleri sözlüğe alınmıştır.

Sayılan ilkelere uyulmaya çalışılmasının yanı sıra derleme yapılırken aşağıdaki uygulamalar da gerçekleştirilmiştir:

12. Çorum yöresinden derlediğimiz deyimlerden incelenen sözlüklerde yaygın olarak bulunanlar kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak deyim sözlüklerinde yaygın olarak bulunup da Çorum yöresinde değişik anlamda kullanılan deyimler çalışmaya katılmıştır. Örneğin “derisini tuzlamak” deyimini çoğu yerde “öldürmek” anlamında iken, Çorum’da “birine çok eziyet etmek” anlamında kullanılmaktadır. Yine, “kilise direği” deyimini başka yerlerde “çok kalın ense” anlamında iken, Çorum’da “çok uzun boylu kimse” anlamına gelir.

13. Kimi deyimlerin sözlüklerde yer almayan çeşitlemeleri çalışma kapsamına alınmıştır. Örneğin “laf çakmak, laf çarptırmak, laf dokundurmak” sözlüklerde vardır. Ancak bu deyimlerin çeşitlemesi olan “laf sokmak, laf vurmak” deyimleri incelediğimiz sözlüklerde, TDK’nin Genel Ağ’daki sözlüğünde yoktur.

14. Deyimlerin açıklamaları verildikten sonra, varsa deyimlerin nasıl ortaya çıktığına ilişkin bilgi verilmiştir. Deyimin kullanım biçimini gösterebilmek için yazılı ya da sözlü kaynaklardan alınan tümceleri tanık gösterme yoluna gidilmiştir. Alıntı yapılan yazılı kaynaklar ile kaynak kişiler dipnotlarda belirtilmiştir. Kendi oluşturduğumuz tümceler için kaynak gösterilmemiş olup, bu tümcelerde Çorum ağzının özellikleri yansıtılmaya çalışılmıştır.

15. Kimi deyimlerde cinsiyete, etnik ya da dinsel yapılara ilişkin sözcükler bulunmaktadır. Bu deyimlerin sözlüğe alınmasındaki amaç, onları herhangi bir biçimde aşağılamak ya da hedef almak değildir. Burada amaç, dilimizde eskiden beri kullanılan ırklara, dillere, dinlere, cinsiyete ilişkin sözleri görmekten ziyade bir arada okuyucuya sunmaktır.

16. Pek çok sözlükte benzerlerinin yer almasına karşın, gereksiz eşleştirilene kapı aralamamak için çok açık saçık deyimlere bu sözlükte yer verilmemiştir.

17. Deyimlerin sıralanmasında TDK’nin Türkçe Sözlük’ünde uygulanan abecesel düzen kullanılmıştır.

18. Deyimlerde geçen, açıklama gerektiren sözcükler dipnot düşülerek açıklanmıştır.

19. Dilimizde ayrı bir harfle gösterilmeyen, ancak “nazal n” olarak adlandırılan “n” harfi, “-Aazına bakmadan bi de **baña** lâf söylemiye galhiy!” örneğinde olduğu gibi “ñ” biçiminde yazılmıştır.

20. Derlediğimiz deyimlerin daha önce derlenip derlenmediğini, derlenmişse yaygın olup olmadığını, aralarında anlam açısından ayrımlar olup olmadığını belirlemek için Türk Dil Kurumu’nun Genel Ağ’da yayımlanan

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü başta olmak üzere elimizin altında bulunan, içinde çok sayıda deyim olan aşağıdaki sözlükler incelenmiştir:

AKALIN, Şükrü Halûk vd., Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2019, XXXII + 2763 s.

AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2, TDK Yayınları, Ankara 1984, 968 s.

AKYALÇIN, Necmi, Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimler, Eğiten Kitap Yayınları, Ankara 2012, 672 s.

BAHADINLI, Yusuf Ziya, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Hür Yayınevi, İstanbul 1970, 112 s.

BAHADINLI, Yusuf Ziya, Türkçe Deyimler Sözlüğü ve Kaynakları, Yuva Yayınları, İstanbul 1996, 288 s.

BEZİRCİ, Asım, Deyimlerimizin Sözlüğü, Gendaş Yayınları, İstanbul 1991, 400 s.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, Deyimlerimiz, Özgül Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1994, 300 s.

DOĞAN, Yrd. Doç. Dr. Ahmet, Açıklamalı ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1994, 430 s.

EMİR, Sabahat, Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü, Emir Yayınları, İstanbul 1979, 320 s.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2004, 384 s.

GÖZLER, H. Fethi, Büyük Deyimler Sözlüğü, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1975, 408 s.

HENGİRMEN, Mehmet, Deyimler Sözlüğü, Engin Yayınevi, Ankara 2007, 606 s.

MİLLÎ Kütüphane Genel Müdürlüğü, Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II, MEB 1000 Temel Eser Dizisi, İstanbul 1971, 408 s.

ÖZDEMİR, Ahmet, Türkçede Deyimler, BS Yayın Basım, İstanbul 2013, 280 s.

ÖZDEMİR, Emin, Açıklamalı-Örneklî Deyimler Sözlüğü, 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, 240 s.

ÖZKAN, Abdullah vd. (Ty), Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, Güneş yayınları, 3 cilt, yayin yeri yok, 2310 s.

PAR, Arif Hikmet, Türkçe Deyimler Sözlüğü, Serhat Yayınları, İstanbul 1991, 200 s.

PARLATIR, Prof. Dr. İsmail, TDK Yazım Kurallarına Uyumlu Deyimler, Yargı Yayınevi, Ankara 2008, 963 s.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, Türkçe Deyimler Sözlüğü, 2. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara 1998, 848 s.

SARAÇBAŞI, Ertuğrul - İbrahim MİNNETOĞLU, Örneklî ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü, İlaveli 2. Baskı, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1980, 776 s.

SARAÇBAŞI, M. Ertuğrul, Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü, 2 Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, 1325 s.

SEVİNDİRİCİ, İbrahim, Deyimler Sözlüğü, İtalik Yayınları, Ankara 2012, 614 s.

SİNAN, Dr. Ahmet Turan, Türkçenin Deyim Varlığı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya 2001, 536 s.

TÜRK Dil Kurumu, Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler, TDK Yayınları, Ankara 2019, 494 s.

YALÇIN, Cevdet, Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü, 2. Baskı, Cevdet Yalçın Yayınları, Ankara 1986, 392 s.

YÖRÜK, Sevim - Yaşar YÖRÜK, Açıklamalı Deyimler Sözlüğü, Doğan Ofset, İstanbul 2020, 221 s.

YURTBAŞI, Metin, Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü, 2. Baskı, Ankara 1997, 521 s.



## A

**Abanın ibiğini suya vermek:** Kendini kapıp koyuvermek, kendini salmak, bırakmak.

*"-Ha, onu mu diyöñ? Abanıñ ibiğini suya verdi iyicene. Düze çıkma umudu göremiyo elleham."*

**Abası düşmek:** Kendi yaptıkları yüzünden güç duruma düşmek.

*"-Ulu sözü diinemiyen uluyaalır dedikçe duymazçalıktan geldiydi. Abası düşüncük aklı başına seğertmiştir umarım."*

**Abası kalın:** Varlıklı kimse.

*"-İşiñ gücüñ yok da onu mu düşünüyöñ heeri? Abası galın onuñ. Nasolsa gurtarır gendini."*

**Abasının altında deynek saklamak:** Düşmanlığını gizlemek.

*"-Sen onuñ güleceñ yüzünü görüyöñ. Abasınıñ altında deynek sakladını görmüyöñ. O deyneñ dadına bahıncı gozüñ açılır emme, iş işden geçmiş olu."*

**Abayı başına çekmek:** Çevreyle ilişkisini kesmek, kimseyle görüşmeden tek başına yaşamak.

*"-Kimseciklerinden görüşdüü neyim yok anam bacım. Abayı başına çekdi, köşesine çekildi."*

**Abayı ortaya sermek:** Bir yere yüzüzlük ederek yerleşmek ya da orada uzun süre kalmak.

*"-Diyeze gızı nahalsın deyip uğradıydı. Abayı ortaya serip iyicene yelleşti bize. Zati iki göz bi delikte yaşıyolar demiyo."*

**Abdal davulu gibi tangur tungur ötmek:** Gereksiz konuşmalarla baş ağrıtmak.

*"-Abdal davulu gibi tangur tungur ötüp durma yav. Zati başımda bi sürü gayle var benim."*

**Abisinin balağı:** Sen daha çok küçüksün, toysun, bilmezsin, bu işleren anlamazsın anlamında küçümseme sözü.

*"-Sen o zamanlar daha pantulsuz geziyoduñ abisiniñ balağı."<sup>1</sup>*

**Acem aslanı:** Yalancı kahramanlık gösterileri yapan kimse; yalancı yiğit.

*"-Acem aslanı gibi böğürmekten başka bir şey bilmiyöñ."*

**Acı biber gibi burnundan kızarmak:** Bir söze, bir duruma ya da davranışa öfkelendiği yüzünden belli olmak.

*"-Bizimkiniñ öykesi depesine çıkdı gine. Bahsana acı biber gibi bunnundan gızardı."*

<sup>1</sup> Şahin, Bayatça, s. 9.

**Acıkacağım diye ..çmamak:** Çok cimri olmak. Sözlüklerde “acı-kacağım diye ..çmaya korkmak” biçimi var.

“-Ula sen de onuñ ne pinti oldu-ğunu bilmez gibi gonuşuyoñ. Acıkacağım diye ..çmiyo similik herif.”

**Acın kabadayısı:** Çok yoksul olmasına karşın varsıllar gibi davranmaya çalışan kimse.

“-Evinde sıçanlar gemirecek çul çuval bulamıyo. Ahır sekide yatıp Isdanbil türküsü çığıriyo. Acın gabadayısı işde!”

**Acısı boğazına düğülenmek:** Derin üzüntü duymak, üzüntüden boğazı tıkanmak.

“Acısı boğazına düğümlendi. Dili damağı kurumuş, bakakaldı kı-zına.”<sup>2</sup>

**Acısını içine akıtmak:** Bir olaydan dolayı büyük acı duymasına karşın bunu dışarı yansıtmamak, sıkıntısını belli etmemek. “Kanını içine akıtmak” deyimiyile anlamdaştır.

“-Acısını içine akıtmış hep. Ayak uydurmuş ortama.”<sup>3</sup>

**Acısı tepesinden çıkmak:** Çok üzölmek, çok ezizet çekmek.

“-Adamlarıñ acısı depesinden çıhiyo. Sen de kerç eder gibi garşı-larında gülüp oynamıya galhiyoñ. Ayıp ayıp!”

**Acıya kesmek:** Çok üzölmek.

“-Bebelerin o zabın halını görüncü içim acıya kesdi. Bi an gendi güccüklüğüümü düşündüm.”

**Acuğu çıkmak:** Kargı’da çok zayıflamak anlamında kullanılır.

“-Ula Üsük Dayı, eyicene acuğuñ çıkdı bu sene. Yengem saña bek bahış görüş etmiy ellaam.”

**Aç enik:** Maddi sıkıntıdan dolayı sağa sola saldıran; yasaya, ahlaka aykırı eylemlere yönelen kişi.

“-Hüsnülerin gobel bugünlerde gudurdu. Nôlucak, aç eniğın biri, saldıracak yer arıyo.”<sup>4</sup>

**Açık ağız:** Aptal, budala.

“-Sen o açık ağızdan iş beklersen gara güne galırsıñ, alımıñı da alırsıñ. Dime di me!”

**Açlıktan gemini gevmeek:** Hiçbir varlığı olmamak, yoksulluk içinde olmak.

“-Seniñ gobel orda açlıktan gemini geviyo. Halım durumum bey-de paşada yok deyi habar saldığına bakma sen.”

<sup>2</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 143.

<sup>3</sup> Gül, Hitit Öyküleri: Sağırkaya, s. 72.

<sup>4</sup> Kerman, Çorum Ağzından Derlemeler, s. 55.

**Aç yatıp (gezip) kuyruğu dik tutmak:** Çok yoksul olmasına karşın gösterişinden bir şey yitirmemek. “Acın gabadayısı” deyişiyle anlamdaştır.

“-Gittiği gibi gelsiñ diye ben de gurur yapıp getirmek için gitmiyorum ayağına. Seniñ anlayacağıın aç yatıp kuyruğu dik tutuyorum. O nedenle de sefilleri oynuyorum günlerdir.”<sup>5</sup>

**Adam ayısı:** Kaba, anlayışsız kimse.

*Buyur kayısı yârim*

*Adam ayısı yârim*

*Beni irezil ettin*

*Eller iyisi yârim*<sup>6</sup>

**Adam eti yemek:** Başkalarını çekiştirmek, dedikodu yapmak.

Türk Dil Kurumu’nun Genel Ağ’daki sözlüğünde “insan eti yemek” biçiminde geçen deyim’in çeşitlemesidir.

“-Adam eti yiyeñiñ bu dünyada yatacak yeri yok; emme öteki dünyayı bilmem.”

**Adamlık yeri kalmamak:** Çalışmaktan dolayı aşırı yıpranmak.

“Hele ufaklık Bayram’ın adamlık yeri kalmamış, marsık kesilmişti. Deste etmek, tırmık çekmek oña kalıyordu.”<sup>7</sup>

**Adam yurduna koymak:** Değeri olmadığı halde değer vermek, adamdan saymak. “Adam yerine koymak” deyiminin çeşitlemesidir.

“-Biz de onu adam sandık da adam yurduna goyduk. Fırıladağın tekiymiş meğerssem.”

**Adı belli olmak:** Alınıp satılacak bir nesnenin ederi ya da yapılacak bir işin karşılığı belli olmak.

“-İlk iş kömüş düvesiyle karasığır damızlığını ayırıp vermeli avrada. Götürüp bağlasıñ kardaşınıñ damına. İsterse ortak versıñ, karışmam. Adı belli olsuñ da gerisi kolay.”<sup>8</sup>

**Adı nenniye çıkmak:** Hakkında olumsuz anlamda dedikodu türetiliyor olmak.

“-O kadından hiç beklemezdim ama onun adı da nenniye çıkmış; duyunca inanasım gelmedi, neler diyorlar neler!”<sup>9</sup>

**Adını dillemek:** Dedikodusunu yapmak, adını kötüye çıkarmak.

*Cam cama eklenir mi?*

*Cam dibi beklenir mi?*

*Adımı dilediler*

<sup>5</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 201.

<sup>6</sup> Gösterir, “Çorum Manilerindeki Deyimler”, s. 17.

<sup>7</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 86.

<sup>8</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 3.

<sup>9</sup> Hasan Ali Kalayoğlu’ndan.

*Dert büyük saklanır mı?*<sup>10</sup>

**Afağanı kalkmak:** Sinirlenmek, soluğu daralmak, bayılacak gibi olmak.

*“-O haberi vermeseñ olmaz mı? Durduk yerde Fadime Nine’nin afağanını galdırdıñ.”*<sup>11</sup>

**Afağanlara boğulmak:** Bak. Afağanı galkmak.

*“-Yoharıdan gonşunuñ itleriniñ bebaa daladıgını görüncü afağanlara boğuldum. Yetişenaçe gomalık etdiler sabiyi.”*

**Afi küfü yutmak:** Ne bulursa yemek. “Afi kafi yutmak” biçiminde de söylenir.

*“-Anam bu naadar mahanna, bi guşene bişirmişñ, etme kim ye-siñ?”*

*“-Yeller yeller, afi kûfü yuduyolar.”*<sup>12</sup>

**Ağalar içine karışmak:** Saygı duyulan, büyük kişiler arasına katılmış olmaktan dolayı kibirlenmek, böbürlenmek, burnu büyü-mek.

Palabıyık köyünde yoksul bir köylünün oğlu ile ağanın torunu arasında söz kesilir. Bundan sonra oğlanın babası değişir; kibirli biri olup çıkar. Bir gün, yakın bir arkadaşı ile yolda karşılaşırlar. Arkadaşı, selam verip hal hatır sorar. Bizimki ona yüz vermez.

“-Bundan sonra benden sana paso!” der. Arkadaşı bunun üzerine:

“-N’oldu ula, aramızda ne geçti?” diye sorar. O da:

“-Ben oğlum ile ağanın torununa söz kestim, ağalar içine gariş-dım, artık senin gibi bir çobanla gonusamam.” deyip çekip gi-der. Bu olaydan sonra “ağalar içine garişmak” sözü burnu büyü-mek, kibirlenmek, böbürlenmek anlamlarında deyimleşir.<sup>13</sup>

**Ağarmış arpa:** Evlenme çağına gelmiş genç kız.

*“-Bizim ağarmış arpanıñ da epi dünürcüsü var emme, gelenleri eyi tanımadıgızdan vermiye bek ayağımız girmiyo.”*

**Ağır durup batman gelmek:** Ağırbaşlı davranmak, ivenessiz olmak, sakın olmak.

*“-Galaycınıñ şeyi gibi yelmeşme oolum. Ağır durup batman gel ki toplum içinde de bi aarlun ossuñ.”*

**Ağız bağı:** Yalancı tanıklık yapacak kimseye verilen rüşvet.

<sup>10</sup> Aytekin, Yâr Diye Diye... Çorumlu Maniler, s. 50.

<sup>11</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 55.

<sup>12</sup> Özdemir, Çorumcayı Şakır Şakır Konuşanlar, s. 106.

<sup>13</sup> Sevda Atak’tan.



*"-Herif verdiimiz ağız bağıını sō-nadan hafif buldu. Mahkemede aaz daaşıdirip annacımıza geçdi. Ne gaypak adamlar var yav!"*

**Ağız birlemek:** Bir konuda önceden anlaşarak aynı şeyleri söylemek. "Ağız birliği etmek" deyiimiyle eş anlamlıdır.

*"-Bu muhtar yok mu? Onuñ kardeşiniñ düğünüydü. Bir adam vuruldu. Memidiğiñ bu Seyit'ine dediler onu. Üç komşu ağız birledi."14*

**Ağız değıştirmek:** Yaygın olarak "önce söylediğini başka türlü anlatmak" anlamına gelen bu deyim, Çorum yöresinde her zamankinden değışik bir yemek yemek anlamında da kullanılır.

*"Arka bacaklarından tutmuş, sallayarak bir tavşan getiriyordu. Sevindiler. Et tadacak, ağız değıştireceklerdi bu akşam."15*

**Ağız ekşitmek:** Birinden bir şey istemek zorunda kalmak. "Ağız eğmek" deyiiminin çeşitlemesidir.

*"-Üç gurusluk bi hacat için oña ağız eşgiddiğine dāmez. Evdeki gırık gırtıkla idare et. Yarin baş gahıncı eder."16*

**Ağız tadı vermek:** İyi bir şey vaat etmek.

*"-İyi bi aaz dadı verdim oña. İş ortuya dökülücü garşı tarafa ürüyecek."*

**Ağlar uşağı, anırır eşeği olmamak:** Herhangi bir sorumluluğu olmamak, kendi başına buyruk olmak. Burada ağlar uşaktan kasıt çocuk, anırır eşekten kasıt da kocadır. Bu deyiimi genelde evli olmayan çocuksuz kadınlar söyler.

*"-Başıña boydak durduña şükret bacım. Ağlar uşaañ yok, anırır eşseeñ yok. Her biri ayrı bi dert. Ne ben ānadiyım ne sen diine..."*

**Ağustosta ..ku donmak:** Üşünmemesi gereken havalarda üşüyen ya da soğuktan aşırı yakınan insanlar için kullanılır.

*"-Baña sorarsañ bu havada onuyun yola çıkma derim. Ağustos-ta ..ku donuyo herifin. Yarı yolda eker seni."*

**Ağrımayan başına çapıt bağlamak:** Üzerine düşmeyen bir işi görmeye çalışmak.

*"-Nemize gerek eliñ üç oğlağı beş geçisi. Adam olmadık gidileriñ dolambaçlı işlerine garişip ārımyan başımıza çapıt bāla-manıñ nüzumu var mı?"*

**Ağız ağza, gözü göze benzememek:** Söyledikleri, davranışları tutarsız olmak.

*"-Aazı aaza, gozü goze benze-miyo o gezdiñ göbeliñ. Heç gozüm dutmadı. Yarin bürgün ceremesini çekerik ya hayıllısı."*

14 Gümüş, Baykuşlar, s. 8.

15 Gümüş, Topal Karınca, s. 43.

16 Şenel Gösterir'den.

**Ağzı bağlı:** Oruçlu.

*"-Çay söylediydim, aazım baalı diy içmedi."*<sup>17</sup>

**Ağzı başka, gözü başka oynamak:** Erkekler için güvenilmez, kadınlar için oynak, fettan olmak.

*"-Aazı başga, gozü başga oynuy onuñ. Adam sırasına goyup ardına düşmüye dâmez."*

**Ağzı bi yerde, gözü bi yerde:** Dağınık, dengesi bozuk, düzgün değil. Her tarafla ilgilenip söz taşıyan kimse anlamı da vardır.

*"-Gutunun üsdüne oturunca aazı bi yere, gözü bi yere giddi."*<sup>18</sup>

**Ağzı ..klu:** Söyüp sayarak konuşmayı alışkanlık durumuna getirmiş kimse.

*"-Şu ağzı ..kluynan gonusmayım diyom olmuyo. Gapı bir gonşu ne de olsa. Bi şey ilazım olsa onuñ gapısına varyıok."*

**Ağzı cart curt, ardı zart zurt ötmek (etmek):** Durmadan gereksiz yere konuşmak.

*"-Aman yavrım, o meymenetsizden ırak dur. Ne dedii belli deel onuñ. Ağzı cart curt, ardı zart zurt ötüp duruy."*

**Ağzı gara:** Bir konuda hiç bilgisi olmayanlar için kullanılan söz.

*"-Onun yanında böyle şeyler gonusma, daha yaşı güccük aazı gara bi sabidür."*<sup>19</sup>

**Ağzı hozan olmak:** İşlenmeyen, ürün vermeyen verimsiz topraklara hozan denir. Bu bağlamda deyim olarak gittikçe konuşması yavanlaşan, boş konuşmaya başlayan kimseler için söylenir.

*"-Gonusa gonuşa aazı hozan oldu adamıñ."*<sup>20</sup>

**Ağzı kafasından bir karış yukarıda:** Söylediklerini yapamayacak durumda olan kimseler için söylenir.

*"-Aazı gafasından bi garış yoharıda onuñ. Höt desen gaçacak delik arıyo; bi yandan da asarım, keserim deyi atıp dutuyo."*

**Ağzı keşli:** Yerli yersiz konuşan; tatsız, can sıkıcı sözler söyleyen kimse.

*"-Bakma sen o ağzı keşliniñ dediklerine. Ne demiş atalarımız; kem söz saabınıñdır."*

**Ağzı kılçıklı:** Kırıcı, sövgülü konuşmalarıyla başkalarını inciten, rahatsız eden kimse.

*"-Nerde aazı gılçıklı adam var, bizim mahalleye dolmuş. Aazından hayır laf çıhan bi Allah'ın gulu yok yaav!"*

<sup>17</sup> Kalayoğlu, İskilip Ağzı ve Şivesi Sözlüğü, s. 15.

<sup>18</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 15.

<sup>19</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 15.

<sup>20</sup> Can Yoksul'dan.

**Ağzı kokulu yaren:** Kişinin sürekli yakınında olan sevgilisi ya da sıkı fıkı olduğu dostu. Çorum'un Ovakarapınar köyünde "ağzı kokulu ahbap" biçiminde de söylenir.

"Eşkiya dürzüsü nereden bilsin? Ben onun ağzı gokulu yareni miyim?"<sup>21</sup>

**Ağzı kurtlu:** Konuşmalarıyla bulunduğu ortamda rahatsızlık yaratan kimse.

*Giremez bu ceme ağzı kurtlular*

*Memnundurlar Ayşe, Fatma mutlular*

*Ezelden ebeye çevrildi yollar*

*Adın yüreklere yazıldı dede*<sup>22</sup>

**Ağzımda insan eti mi kokuyor?** Çevresinden yakınlık görmeyen kişilerin, "Biz insan yemeyiz." anlamında sitem sözüdür.

"Ağzımda insan eti mi kokuyor, hiç yanıma uğramıyorsun."<sup>23</sup>

**Ağzım gözüm demek:** Kararsız kalmak, çabuk karar verememek, yavaş davranmak.

"Sen ağzım gözüm diyene kadar adam arsayı başkasına satmış."<sup>24</sup>

**Ağzımı ..klu çayda yudum:** Yaptığıma, ya da söylediğime pişman oldum. Bir daha böyle bir şeyi ne yaparım ne de söylerim.

"Hayatımda ben öyle bir eziklik hissetmedim. ... O tarihten sonra bizim köyün deyimiyle ağzımı ..klu çayda yudum."<sup>25</sup>

**Ağzım var diye laf söylemek:** Bilmediği konularda, yerli yersiz konuşmak, bilgiçlik taslamak.

"Şuña bak! Habire ahkâm kesiyö, ağzım var diye laf söylüyo."<sup>26</sup>

**Ağzına bakmadan:** Haddini bilmeden, saygısızca konuşanlar için söylenir.

"Aazına bakmadan bi de baña lâf söylemiye galhy!"<sup>27</sup>

**Ağzına dolamak:** Bir kimseyi her yerde, her zaman kötüleyip durmak ya da aynı sözleri sık sık, her yerde yinelemek. "Diline dolamak (takmak)" deyiminin çeşitlemesidir.

"Bu kerez de benim yürüyüşümü aazına dolamış nasibetsiz. Yok ben loğdü loğdü yürüyüşüm da..."

**Ağzına elekçi değneği mi çarptı?** Gereğinden çok konuşanlar için söylenir.

<sup>21</sup> Saraçer, Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent: Osmançık, s. 330.

<sup>22</sup> Hüseyin Uçar'dan.

<sup>23</sup> Arslaner, Orda Bir Köy Vardı: Âşıkbüğü, s. 199.

<sup>24</sup> Arslaner, Âşıkbüğü, s. 199.

<sup>25</sup> <https://suatzobu.blogspot.com>

<sup>26</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 56.

<sup>27</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 15.

*"-Aazına elekçi deyneği mi çarptı, ne gevezelenip duruyoñ?"<sup>28</sup>*

**Ağzında kir ıslanmamak:** Sır tutmamak, ağzı gevşek olmak. "Ağzında bakla ıslanmamak" deyimini ile eş anlamlıdır.

*"-Ben saña demedim mi bacılık? Oña ağman yanını gosderme, onuñ aazında kir ıslanmaz deyi."*

**Ağzından ateş püskürmek:** Bir durum, kişi hakkında tehditkâr konuşmak; çok öfkelenmiş bir durumda konuşmak.

*"-Kel Velî'yi niye gızdırdıñız la? Beniynen âleşdiler diyo. Zabahdan beri aazından eteş püskürüyo adam."*

**Ağzında teneke mi var?** Çok sıcak yemek yiyen ya da çay içenlere söylenir. Sözlüklerdeki "ağzı çelikli" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Aaziñda tenike mi var? Bi hörpümde bitiriyoñ çayı. Ecik soluklana soluklana içsene."*

**Ağzını açık bırakmak:** Hayrete düşürmek, şaşırtmak.

*"Ev dolusu köylünün içinde ezberden bir 'Aşir'e çökmüş, milletin ağzını açık bırakmıştı."<sup>29</sup>*

**Ağzını bağlamak:** Ağzına yiyecek içecek almamak; oruç tutmak. Sır saklamak anlamında da kullanılır.

*"-Ramazan ayı. Hacı oruç tutuyor. Saygısızlık olmasın diye ben de ağzımı bağladım."<sup>30</sup>*

**Ağzını bellemek:** Başına gelen kötü bir olaydan canı yanarak ders almak. "Canını yakarım" anlamında tehdit amaçlı da söylenir.

*"-Aslını faslını bilmeden iş yapduñ o adamlar seni ters köşeye oturtuncu aazınıñ bellersiñ. Aazınıñ yandığıyla da galırsiñ."*

**Ağzının kaşığı olmak:** Bir kimseyi ya da bir olayı diline dolamak, her yerde, her zaman ondan söz etmek.

*"-Sanki aazınıñ gaşığıyım; ikide bi beni aazına dolayıp duruyo."*

**Ağzının tadı olmamak:** Rahatsız olmak, kendini iyi hissetmemek, havasında olmamak.

*"-Boon bazara gidiyim, yimeklik bi iki bişi alıyım diyodum emme; heç aazınıñ dadı yok."<sup>31</sup>*

**Ağzının yöremeci olmamak:** Ağzına gelen her sözü düşünmeden söylemek. "Ağzının ölçüsü yok" anlamında söylenir.

*"-Al işde, aazınıñ yöremeci olmayan biri daa. Aklına eseni demezse çatlayıp ölecek sanki!"*

<sup>28</sup> Hüseyin Gösterir'den.

<sup>29</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 119.

<sup>30</sup> Gül, Agy., s. 60.

<sup>31</sup> Gamze Demirdalıcı'tan.

**Ağzı sakız çiğneyip ardı trampet çalmak:** Başka bir kimsenin derdinden anlamamakla birlikte onun durumuyla ilgili saçma sapan yorumlar yapmak.

*“-El bizim çekdiğimizi bili mi? Anca üsdünden dutmaca gonuşmayı bilir. Aazları sahz çynar, arları trampet çalar.”*

**Ağzıyla aklının arası bin karış olmak:** Yapamayacağı, gücünün yetmeyeceği işleri yapabilecekmiş gibi konuşan kimseler için kullanılır.

*“-Aazıyla aklınıñ arasınıñ bin garış olduunu bildiimden dediklerine inanasım gelmiyo.”*

**Ahır sekide oturup İstanbul türküsü çağırmak:** Koşullarının, gücünün çok üstündeki isteklerini dile getirmek. Alaca'nın Külah köyünde, “Samanlıkta yatıp İstanbul türküsü söylemek” biçiminde söylenir.

*“-Bir de ben kendi ağzından duydum; radyo gösterisi yapan biraz fakirse, ‘Ahır sekide oturuyu, İstanbul türküsü çağrıyı’ derdi.”<sup>32</sup>*

**Ahlat gibi boğaza durmak:** Gereksiz sözlerle ya da davranışlarla engel çıkarıp bir kimsenin işini güçleştirmek. Kötü sözlerle birini kırmak anlamında “boğaza durmak” biçiminde de söylenir.

*“-Deli Şaban’a dert anlatmak ise her şeyden zor. O da ne yapsıñ hükümet adamı, git topla diyorlar, o da gelip ahlat gibi boğazımıza duruyor.”<sup>33</sup>*

*“-Delikboğaz’ın lafları da yenilir yutulur cinsden deeldi. Her biri bi okga olup boğazıma durdu.”*

**Ahmet Ağa'm yer:** Bir yiyecek içecek ne denli niteliksiz olursa olsun onu da bir yiyen, tüketen bulunur anlamındadır. “Bitli baklanın kör alıcısı olur”, atasözüyle eş anlamlı bir sözdür.

Alaca'nın Kıcılı köyünde söylenen bu deyim, köyde yufka ekme yapma sırasında ortaya çıkmıştır. Çorum yöresinde yufka ekme yapmaya “yufka yazma, ekme yazma” denir. Ancak yufka yazmak her kadının harcı değildir. Peziye (hamur topağına) yırtmadan, katlamadan gerekli inceliği vermek büyük beceri ister. Köyde bu konuda becerikli olmayan bir kadın, yufkayı gereği gibi açmayı bir türlü beceremezmiş. Yırtilan ya da kenarları kalın olan yufkalar için kocasını kastederek “Ahmet Ağa'm yer” deyip gerekli özeni göstermezmiş. Bu söz söylene söylene köyde deyim haline gelmiş.<sup>34</sup>

<sup>32</sup> Sağmen, Gökçam'dan Esintiler, s.61.

<sup>33</sup> Ozulu: Uluçınarlarla Konak Sohbetleri, s. 312.

<sup>34</sup> Gösterir, Kıcılı Köyü Atasözleri, Deyimleri”, s. 23.

*"-Ahmet Ağam yer diye diye go-casını goca köye madara eddi çıktı deli fışgı."*

**Ahmet Kâ'nın uyuz iti gibi titremek:** Soğuk, hastalık gibi nedenlerle aşırı titremek.

Ahmet Kâ, Tolamehmet'te saygınlığı olan bir kişiydi. Çevre köylerde de saygınlığı vardı. Onun sürekli titreyen uyuz bir iti vardı. Hastalıktan ya da soğuktan titreyenlere şaka yollu takılmak için "Ahmet Kâ'nın iti gibi ne titriyoñ?" denirdi. Deyimin ayrıca "İmirin iti gibi titremek", "İmirin itine dönmek", "Eymir'in iti gibi titremek" biçiminde çeşitlemeleri de vardır.

*"-Gormedin mi? Ahmet Kâ'nın uyuz iti gibi titriyerek köy odasına gediyoudu ya."*

*"-Alaca yollarında ne kamyon bekleyecem böyle imiriñ iti gibi titreye titreye."<sup>35</sup>*

**Ahmet Kâ'nın iti gibi ürümeek:** Arkasındaki güçlü kimselere güvenerek kabadayılanmak, ona buna bağırıp çağırarak.

Köylerde sözü geçen, etkili, varlıklı, güç sahibi kimselere kâ ya da kâhya denir. Kâhya, muhtar anlamına da gelir. Bunlara yaslandığı için arkası güçlü olan, başkalarına kabadayılanan, olur olmaz şeylere bağırıp çağırarak kimseler. "Ahmet Kâ'nın iti gibi ürüyor." denir.

*"-Bıldır bu zamannar Ahmet Kâ'nın iti gibi ürüyoduñ. Nooldu da süngün düşdü böyle?"*

**Ahmet'in öküzü gibi bakmak:** Söylenenleri anlamadan aptal aptal bakmak.

Anlayışı kıt, ilgisiz kimselere söz anlatmak güçtür. Bunlar insanı doğru dürüst dinlemezler, dinler görünürler. Boş gözlerle, ağızları yarı açık bakıp dururlar. Çorum yöresinde, hiçbir şey anlamadan aptal aptal bakan bu kişilere, "Ahmet'in öküzü gibi bakıp durma." denir.

Ahmet'in öküzü gibi bakmak deyimi, bir halk öyküsünden kaynaklanmıştır. Öyküye göre, köyün birinde ekicilikle geçinen yoksul bir Ahmet varmış. Bir yıl Ahmet'in ektiği ekinin yarısını yel, yarısını sel almış. Başkaca geliri yokmuş. Kışın gereksinimlerini sağlayamadan kar kapıyı çevirmiş. Evde yok, ocakta yok... Komşudan istemek arına gitmiş. Ele güne avuç açmaktansa sarı öküzü satayım diye düşünmüş. Küçük yerin haberi tez duyulur. Ahmet'in öküzü satılığa çıkardığını duyan fırsat yoksulları, "Fukaranın düşkününü, ucuz satar kış günü." deyip Ahmet'in eşiğini aşındırmaya başlamış.

<sup>35</sup> Gümüş, "Dördüncü Kırmızı Kamyon", s. 4.

Anadolu’da yaşını anlamak için hayvanın ağzını açıp dişine bakarlardı. Bir iki derken, Ahmet’in öküzü de alışmış artık ağzının açılıp dişlerine bakılmasına. Yanına biri yaklaştı mı kendiliğinden ağzını açıp öküz öküz bakmaya başlamış.

Olay duyulmuş, duyanların ilginçine gitmiş. O günden sonra ağzını açıp alık alık bakanlara, “Ulan, Ahmet’in öküzü gibi ne ağzını açıp bakıyorsun?” demeye başlamışlar.<sup>36</sup>

*“-Badalda deşenek oynayan gobeller cincıkları heşlemişler deydin heç biri bişi ānamadı. Āmediñ oküzü gibi bakdıla anca.”*

**Ahretini sağlama almak:** Dinin buyruklarını yerine getirerek cennete gitme hakkını kazanmak. “Ahretini kazanmak” deyişiyle eş anlamlıdır.

*“Ahretini sağlama almak istiyor. Ruzu mahşere kul hakkıylan varmayayım diye uğraşiyor...”<sup>37</sup>*

**Akıl aramak:** Aklını bir soruna odaklayarak o sorunun nasıl çözülebileceğini düşünmek.

*“Gözlerini kocamanca ayırıp bir noktaya dikmiş, dudağı dişine kısılı, pis bir düşüncede, akıl arıyordu.”<sup>38</sup>*

**Akıl dağıtılırken üstüne kapı kitlemiş olmak:** Bir kimsenin düşünme yeteneğinin, mantıklı davranışlarının olmadığını belirtmek için kafası çalışmamak anlamında kullanılır. “Akıl dağıtılırken değirmene karpuz öğütmeye gitmek” deyişiyle aynı anlamdadır.

*“Ahıl daatlıken üsdüñe gapı mı kitlediler oolum, heç bi işe gafañ çalışmıy.”*

**Ak köpeğin yüncüye zararı olmak:** En ufak bir olumsuzluk bile, tasarlanan işleri olumsuz etkilemek.

*“-Ben oña dedim, ak köpeğün yüncüye zararı var diye emme beni dinlemedi, tuymuna gitti.”<sup>39</sup>*

**Aklı çalık:** Hoppa, delişmen, düşüncesiz.

*“-Adamın aklı çalık, ne gonusduunu bilmiyo. Hemen hömelme üsdüne.”*

**Aklı çavdarlı:** İskilip’te yarı kaçık kimseler için söylenir.

*Yarı kaçık olan aklı çavdarlı*

*Eli uz adama pek becerikli*

*Filikten örmeye denir filikli*

*Vurdumduymza gaylesiz denir<sup>40</sup>*

<sup>36</sup> Kerman, Ünlü Deyimlerin Yorumları ve Öyküleri, s. 123-124.

<sup>37</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 11.

<sup>38</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 10.

<sup>39</sup> Şahin, Bayatça, s. 11.

<sup>40</sup> Kâmil Yurttaş’tan.

**Aklı dolaşmak:** Ne yapacağını bilememek, bocalamak, şaşırarak.

*Al beni aşır yârim  
Aklım dolaşır yârim  
Ahım sana ulaşmaz  
Göğe ulaşır yârim<sup>41</sup>*

**Aklı ermez, ardı sakız çığner:** Herhangi bir konuda hiçbir bilgisi olmamasına karşın bilgiçlik taslayarak konuşan kimseler için söylenir.

*"-Ula sen de şonuñ söylediklerini baña laf deyi getiriyoñ. Gaç kere söyledim, onuñ akli ermez ardı sahız çıynar deyi."*

**Aklı esmek:** Düşünmeden bir davranışta bulunmak.

*"-Aklı esti, yabana filan gitti belki. Bir akılda durmaz ki deyus. Yellinin biri, adı üstünde Cinli Sıddık..."<sup>42</sup>*

**Aklı kaymak:** Bir konuya odaklı iken başka bir konuyu usuna getirmek.

*"Yeniden köyüne kaydı akli. Kanatlandı, Alosmangilin serpenegge konu varıp."<sup>43</sup>*

**Aklını başına çığır:** Akılsızca davranışları, düşünceleri bırakıp akıllıca davran.

*"-Bi sakametlik daha çıkarmadan ahliñi başına çığır. Seniñ ar-dıñı toplamaktan bitdim tükendim gayli."*

**Aklını kandırmak:** Ayartmak, baştan çıkarmak; aklını çelmek.

*Çiçekleri soldurdun  
İçmem dedim doldurdun  
Laf anlamaz birisin  
Kız aklımı kandırdıñ<sup>44</sup>*

**Aklının ucunu bilmek:** Birinin söylemek istediklerini tahmin etmek.

*"-Nasil biliverdi aklımıñ ucunu baksana... Nasil sayiverdi böyle böyle diye..."<sup>45</sup>*

**Aklını uçurmak:** Çıldırarak, delirmek, deli gibi olmak.

*Cımbız elde el eder  
Pencereden gel eder  
O kız aklın uçurmuş  
Görenleri del'eder<sup>46</sup>*

<sup>41</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 214.

<sup>42</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 75.

<sup>43</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 111.

<sup>44</sup> Çağıl, Manilerle Bir Ömür, s. 14.

<sup>45</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 37.

<sup>46</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 50.



**Aklı okkadan dört yüz dirhem eksik olmak:** Sağlıklı düşünecek çapa, yeteneğe sahip olmamak, akılsız olmak. Okka zaten dört yüz dirhem olduğu için, deyim “akılsız” anlamında kullanılır.

*“Aklı okkadan dört yüz dirhem âsik bi herifinen kırk yıl geçindim de kimseciklere halım şu dimedim.”*

**Aklı üstünde olmamak:** İyi düşünebilir durumda olmamak, dalgın olmak, düşünceli olmak. “Aklı başında olmamak” deyiminin çeşitlemesidir.

*“Ben süreyim acık da, dedi. Aklın üstünde değil, biliyorum ama dikkat et acık. Git soluklan yürü...”<sup>47</sup>*

**Ak sakaldan yok sakala kalmak:** Çok yaşlanmak nedeniyle iyice güçten düşmek.

*“Geşliin giymatını neden soona, ak sahalıdan yok sahala galıncı anadım.”*

**Akşamdan kalmış aş gibi ortaya düşmek:** Akşamdan kalan aş hem soğuk hem tatsız olur. Birkaç kişi bir konu üzerinde konuşurken ya da tartışırken başka bir kimsenin araya girip soğuk, tatsız sözler söyleyerek ortalığı bulandırması için söylenir.

*“Dur hemşerim, burda seni elakadar eden bi gonu yok. Âşamdan galan aş gibi ortaya düşme hemen.”*

**Aktır, gayretini güder:** Ayran yaparken çok yoğurt kullanmaya gerek olmadığını anlatır.

*“Yoorduñ birezini sarımsaklı yapmıya ayırdım. Onuçun ayrıranı birez civık yaptım. Akdır, gayredini güder nasolsa dedim.”*

**Ala ağız:** Sır saklamayan, boşboğaz.

*“İnsanıñ alası içinde, hayvanıñ alası dışında demişle emme; bu bizim ala aazıñ alası da dışında, garası da.”*

**Alaca görmüş keklik gibi birbirine karışmak:** Alaca, avcıların keklik avlamak için deve tüyü ile ak koyun yününden karışık dokuttukları bir metre eninde, bir buçuk metre boyunda bir şaldır. Avcılar bunu iki uzun değneklerle gerdirip önlerine tutarak keklik olan dağlarda gezerler. Bu şalın ortasında hesaplı delinmiş üç delik vardır. İkisinden gözleriyle bakar, birisinden de tüfeği sokarak keklikleri vururlar. Keklikler bu alacayı görünce birbirleri yanına toplanır, ötüşerek alacaya karşı gelirmiş. Dolayısıyla insanların bir araya gelip bir yöne doğru hareket etmeleri de bu deyimle anlatılır.

*“Gelin alayı köye gireken garşılایıcılar alaca görmüş keklik gibi birbirine garışdı; dabancalar eteşlendi, alkışlar, zılığtlar yeri göğü inletdi.”*

<sup>47</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 93.

**Alafa yongayla seğırtmek:** Bir anlaşmazlıkta her iki yanı da kışkırtacak, birbirleriyle kavga etmelerine yol açacak biçimde davranmak.

*“Madem alafa yongaynan saardiyon; alaf senden yana sıçrayıncı mızıkdamycaañ heç.”*

**Alafını suyunu kesmek:** Kargı’da bir kimseyi güç durumda bırakmak, gelirini kesmek anlamında söylenir.

*“Onuñ alafını suyunu kesicek gozlarımı oynamadım daa. Birini bile oynasam şu Gargı gazasında işi biter onuñ.”*

**Ala garda boz dumanda:** Olağanüstü durumlarda, kışta kıyamette.

*“Ala garda boz dumanda ipimi kesmiyecek adamlarınan dost olmanıñ ne nizomu var?”*

**Alası içte olmak:** Kişiliği, huyları gizli olmak, ne yapacağını belli etmemek, sinsî olmak.

*Akarsuyun bendine  
Pek güvenme kendine  
Elin alası içte  
Düşürürler fendine<sup>48</sup>*

**Aldı beni ..k sinekleri:** Osmancık’ın Âşıkbükü köyünde çok endişelendim, telaşlandım anlamında söylenir.

*“Hava karardığı halde çocuklar eve gelmeyince aldı beni ..k sinekleri.”<sup>49</sup>*

**Aldısı verdisi olmak:** Bir kimseyle ilişkili olmak.

*“Onunla aldısı verdisi olan yabancılar, şehirde pazarda bilişmiş olanlar, şöyle kısa boylu, çipil bir herif derlerdi.”<sup>50</sup>*

**Âleme dümme düdük olmak:** Herkesçe duyulmak, konuşulmak, dedikodusu yapılmak.

*“Seniñ yüzüñden âleme dümme düdük olduğumuz yetmedi mi boyu devrülesice! Daha irezillik çıharmıya zolluyon.”*

**Alımını almak:** İşin kolayını öğrenmek, hilesini kavramak. Yaygın olarak “bir işte başarısızlığa uğramak, zarar etmek; hak ettiği cezayı görmek; paylanmak, hakarete uğramak” anlamları da vardır.

*“O, ticaretiñ alımını almış, daha boş oturmaz.”<sup>51</sup>*

**Ali evlendi, Güllü gelin oldu:** İş işten geçti.

*“Seçimler sona erdi. Ali evlendi, Güllü gelin oldu.”<sup>52</sup>*

<sup>48</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 22.

<sup>49</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 200.

<sup>50</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 18.

<sup>51</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 200.

<sup>52</sup> Halil Çimen’den.

**Ali gavakda:** Dedikodusu yapılan birinin ansızın gelivermesi durumunda onu ilk görenin diğerlerine uyarı sözü.

*"-Heey millet, Ali gavakda oña göre."*<sup>53</sup>

**Alla girip salla çıkmak:** Gelinin, baba evinden çıktıktan sonra bir daha geri dönemeyeceğini, ölünceye dek kocasının evinde kalacağını anlatan bir deyimdir. Deyimdeki "al" sözcüğü duvağı simgeler. "Sal" ise halk dilinde tabut anlamındadır.

Anadolu'da ana babalar, evlenen kızlarına birtakım öğütlerde bulunurlar. Koca evinin baba evinden farklı olacağını, orada kimi sorunlarla karşılaşabileceğini, bu sorunlara orada çözüm araması gerektiğini anlatırlar. Birtakım dedikodulara da yol açacağından, kızlarının geri dönmesini istemezler. Geri dönüş; ana babanın yüzünü yere baktıracak, ayıplanacak bir durum olarak algılanır. Bunun için de alla girdiği koca evinden salla çıkabileceği söylenerek dönüş kapısı daha başından kapatılır.

*Güveyönü buradır*

*Gelin saçın turadır*

*Alla girip salla çıkmak*

*Bu ellerde töredir*<sup>54</sup>

**Allah altını delmiş üstünü delmiş koyuvermiş:** Akılsız kimseler için söylenir.

*"-Ahıl fikir hak getire bizim oolanda. Allah altını delmiş, üsdünü delmiş goyuvermiş."*

**Allah gâvura verir gibi vermek:** Bir ürün ya da mal mülk çok sayıda olmak.

*"-Allah gâvura verir gibi mal vermiş adama. O gadar forsu olmasın mı?"*

**Allah'ın altına bir Allah daha yapmak:** Çok yaramaz olmak. Eskiköy'de ele avuca sığmayan, yaramazlıkta sınır tanımayan çocuklar için söylenir.

*"-Sen güccüüken bek şergaday-dıñ. Allah'ın altına bi Allah daha yapıp ömrümü söküyoduñ."*<sup>55</sup>

**Allah'ın atasını sormak:** Alaca'nın Kıcılı köyünde çok gereksiz sorular sorarak kişiyi işinden alıkoymak, boş yere yormak anlamında söylenir.

*"-Eee, eşgitdin gayli! Şu talaşamıñ arasında Allaañ atasını soruyoñ."*

<sup>53</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 19.

<sup>54</sup> Ercan, Şiirler, s. 87.

<sup>55</sup> Şenel Gösterir'den.

**Allah koymuş taş gibi:** Hiçbir iş yapmayıp kıpırdamadan oturanlar için söylenir.

*"Memidik keñeften çıkmamıştı. Allah koymuş taş gibi daha oturuyordu."*<sup>56</sup>

**Allah sıvamış da yaratmış:** Çok güzel, alımlı kadınlar için kullanılan övgü sözü.

*"-Mahana bulacak heç bi yeri yok elin gızınıñ. Gözel mi gözel. Allah sıvamış da yaratmış."*

**Allahsız tospağa:** Acımasız kimseler için aşağılama sözü.

*"-Ulan allahsız tospağalar, eliñize üç guruş geçmeynen gendiñizi adam mı sandıñız ulan!"*

**Alma ağacının altında böyümek:** Sürekli olarak başkalarından bir şeyler isteyip alan, ancak kendisi bir şey vermeye yanaşmayan kimseler için söylenir.

*"-Yanı boorümüzdeki goñşu alma aacınıñ altında böyümüş el-laam. Her gün gazdan duzdan bişiler almıya geliy; emme verme aacını heç gormemiş."*<sup>57</sup>

**Alından kaşımak:** Sözleriyle, davranışlarıyla birini sinirlendirmek, inadına iş yapmak.

*"Alından kaşımadı Eyüp de, güveniyordu emmisine."*<sup>58</sup>

**Alnı sakar, kuyruğu sekül:** Toplulukta ya da sürü içinde hemen belli olan.

*"-Alnımız sakar, guyluğumuz sekül bizim gardaşım. Zabın halımızınan kimseniñ gapısına varıp da sizin gızınan bizim oğlana davul dombu vuralım diye-miyok."*

**Alnı yara dokunmak (değmek):** Üstesinden gelemeyeceği bir durumla karşı karşıya olduğunun ayırdına varıp bundan ders almak. "Alnı yara dayanmak" biçiminde de söylenir. "Başı taşa değmek" deyimiyile eş anlamlıdır.

*"-Doğrucası yazık iki tarafa da... Epim alınları yara dokundu diyorum."*<sup>59</sup>

**Altı kis çıkmak:** Boş çıkmak, asılsız çıkmak. "Altı kis, üstü fos çıkmak" biçiminde de söylenir.

*"-Gonuşuncu oñun da altı kis çıkdı."*<sup>60</sup>

*"-Kime güvendiysek altı kis, üstü fos çıktı."*

<sup>56</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 35.

<sup>57</sup> Hüseyin Demirdalç'tan.

<sup>58</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 17.

<sup>59</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 83.

<sup>60</sup> Yoksul, Çorum Yöresi Sözlü Kültürü, s. 461.

**Altı mayalı olmak:** Bir olayın birdenbire ortaya çıkmadığını, daha önce onun ortaya çıkmasını sağlayacak birtakım gelişmeler olduğunu anlatmak için söylenir.

*"-Onuñ içkiye başlamasına niye şaşırdıñ bacı? O, esgiden de içerdidi. Altı mayalıydı yani."*<sup>61</sup>

**Altını çalmak:** 1. Bir hesabı kapatmak, ilişiği kesmek. 2. Ahırda hayvanların yattığı yeri çalgı ile temizlemek. 3. Birinin ağzını aramak.

*"-Şu üç yüz gaymayı al da geçen ayki borcumuzuñ altını çal. Bu ayinkini çıhışdıramadım."*

**Altı yok pabuç gibi sürtmek:** Boşu boşuna, amaçsızca dolaşıp durmak.

*"-İş yok, güç yok, para desen heç yok. Öyle oluncu bize de altı yok pabuç gibi sürtmek galyı."*

**Alt tekneye inmek:** İflas etmek; batmak.

*"-Ürüsdem'in gara gobeli uçun alt tekneye inmiş diyolar. Essahısa tükeni neyim gapatmış, işaatlarda amelelik yapıyomuş."*

**Aman otarafı:** Bir kişinin güçsüz yönü.

*"-Bu devürde kimsiye aman otarafını göstermiye gelmez. En yahınıñ bile olsa zaman zuhur eder garşıña geçer. Sen de eline gozu çokdan vermiş olusuñ."*

**Aman yanını kollamak:** Bir kimsenin açığını ya da güçsüz olduğu bir zamanı kollamak.

*"-Herif işe güce daldı, unuttu bizi amma boşlanınca yeniden takacak. Engastan işe daldı görünüyor belki de, aman yanımızı kolluyor."*<sup>62</sup>

**Anadudu dirgeni birbirine karıştırmak:** Yapılacak işleri birbirine karıştırmak.

*"-He, eyi etdin! Anadudu dirgeni birbirine garışdırdıñ, ağamıñ da yüzünü buruşdurduñ."*

**Anam ananı keranada görmüş:** Kötülük, kusur yönünden birbirinden daha iyi durumda olmayanlar için söylenir. "Tencere dibin kara, seninki benden kara" deyiimiyle eş anlamlıdır.

*"-İkisini aynı tereziye gosañ aadırmazlar o bahımdan. Tam da anam anañi keranada görmüş olayı yani."*

**Anana her yer tekne:** Çevresine, başkalarına önem vermeyen, kural tanımayan, kendi bildiği gibi yaşayan, başına buyruk davranan kişiler için kullanılır.

<sup>61</sup> Menşure Akar'dan.

<sup>62</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 87.

Deyimin sarhoşluk üzerinden anlatılan öyküsü şöyledir: Dul bir kadının delikanlı oğlu içkiye alışmış. Anası, onu bu alışkanlığından uzaklaştırmak için uğraştıysa da başaramamış. Delikanlı, getirdiği içki şişelerini evin gizli yerlerine saklar, yalnız kaldıkça da kafayı çekermiş.

Bir süre sonra anası, ekmek yapmak için un çuvalının başına varmış. Bir de ne görsün? Unun içinde bir şişe rakı! Şişeyi eline almış, kendi kendine söylenmeye başlamış:

“Babalar çıksın senin yüzünde! Millet sende ne buluyor ki elinden düşürmüyor? İçince şenleniyor, çalıp oynuyor. Allah günah yazmasın, tadına bir de ben bakayım. Ne mene bir şeymişsin göreyim.” demiş. Şişeyi açmış, oğlunun yaptığı gibi, sulandırarak acı zulüm içmiş. Sarhoş olmuş. Sonra yapacağı işi anımsayıp unu eleğe doldurmuş, bir yandan türkü söyleyip odanın içinde dolanarak elemeye başlamış. O sırada oğlu gelmiş.

“Ana ne yapıyorsun? Unu neden teknenin içine elemiyorsun?” diye sormuş. Anası yanıtlamış:

“*Oğlum, anaña her yer tekne!*”<sup>63</sup>

**Anan yaşı, baban yaşı:** Bir olayın, işin üzerinden belirli bir sürenin geçtiğini vurgulamak amacıyla söylenir.

“*Öyle bir şey yaptığımız yoktu, amma o akşam nasılsa yenilen tavuk ısmarlayacak dedik. Anan yaşı, baban yaşı... Oyun bizde kaldı.*”<sup>64</sup>

**Anası cebini sırtına dikmiş:** Cimriler için söylenir.

“*Biz o daani paradan çıkdık. Bizimki heç oralı olmadı. Anası cebini sırtına dikmiş bunuñ, eli ulaşmıy bi tüllü.*”

**Anasını da ben elden getirdim:** Kızım da evlenip ele gitmek zorunda anlamında söylenir.

“*Gız gismisi için ele getmekden başga yol yokdur. Anasını da ben elden getidim.*”

**Anasının ağıdıyla ağlamak:** Bir işi anasından, babasından, büyüklere göre gördüğü gibi yapmak.

“*Gızım, varduñ yerde neyin nası yapıldımı taakkat et, öyle yap. Anasınıñ aadıyla ağılyo demesiñler.*”

**Anasının dostunu görmüş gibi olmak:** Hiç sevmediği, yüzünü bile görmek istemediği biriyle karşılaşarak canı sıkılmak.

“*Arasdanıñ alt ucunda hapa hap garşılaşdık bunuyunan. Beni hazitmiyo ya, anasınıñ dosdunu gormüş gibi oldu.*”

<sup>63</sup> Kerman, Ünlü Deyimlerin..., s. 111-112.

<sup>64</sup> Arslaner, Küyük, s. 42.

**Anasının kızlığından söz etmek:** Konuşulan konuyla ilgisi olmayan, geçmişte kalmış bir olaydan söz etmek.

“-Dee anasınıñ gızlıından söz ediy. Köprünün altından ne gadar su akdını unuduy.”

**Anasının kızlığını istemek:** Olmayacak istekte bulunmak ya da değerinin çok üstünde bedel istemek.

“-Get la, şondan motollu mu alınır? Dutar anasınıñ gızlığını isder şincik.”

**Anasıninkini görmek:** Bir konuda başarısızlığa uğrayıp çok güç bir duruma düşmek.

“-Söze sava yatmadığı bi yana, gozüün önüne bak dedikçe höst-lüyodu bizi. Belasını buldu, anasınıñkini gordü sonunda.”

**Anasının önüne geçen sıpa gibi:** Konuşma sırasında sıra, saygı gözetmeksizin ikide bir araya girip başkalarının sözünü kesen kimseler için söylenir.

“-Su böyüğün, sus güçcüğün demişlerdir. Edebini dahın, anasınıñ önüne geçen sıpa gibi lafımızı kesip durma.”

**Anasının şeyine mart karı yağmak:** Çok kötü bir olay yaşamak, büyük bir sıkıntıya girmek.

“-İşleriniñ düzenine bakdım da soñunu eyi gormedim. Yahında anasınıñ şeyine mart garı yaar.”

**Anası ölmüş tay gibi yatmak:** Özellikle büyüklerin yanında saygısız bir biçimde uzanıp yatmak.

“-Anası ölmüş tay gibi yatıcaña afura get, malların yemlecine ikişer üçer hapaz yeygi dök de gel.”

**Ankara İstanbul’u geçti, Beşiktaş ığralanıyo:** Bir an önce işe başlamak amacıyla, yataktan geç kalkanları uyarmak için söylenir. “İğralanmak” hareket etmek anlamındadır. Deyimde herkes kalktı, siz daha yatıyorsunuz anlamı vardır.<sup>65</sup>

“-Galk oolum galk, Angara Isdanbil’ı geşdi, Beşikdaş ığralanıyo. Gün depemize dikilmeden işiñ belini gıralım birez.”

**Annacına almak:** Karşısına almak, birinin düşmanlığını kazanmak.

“-Edişken enik! Pavlukada herkeşi annacıña alıp edişmişñ. Adam ola da eyinnik duraydıñ işden goomazlardı.”

**Apteshane ibriği gibi gidip gelmek:** Yerinde duramayan, sürekli olarak oraya buraya gelip gidenler için söylenir.

“-Zabahdan beri apteshane ibriği gibi gelip gidiy emme; ne iş gotardıñı çiharamadım.”

<sup>65</sup> Kahraman Bakar’dan.

**Araba Bostanözü'nü<sup>66</sup> geçti:** İşin güç, çekinceli bölümü bitti, bundan sonrası kolay anlamında kullanılır.

*"-Araba Bostanözü'nü geçti ortak. İşi kolayladık sayılır. Bundan sonrası çocuk oyuncuğu atık."*

**Aradan kalkmak:** İflas etmek, batmak.

*"-Hesapsız kitapsız harcama yapıyoruz. Bu gidişle çok geçmez aradan kalkarız."<sup>67</sup>*

**Arada soğuk yeller esmek:** Arada kırgınlık oluşmak. "Araya soğukluk girmek" deyiimiyle anlamdaştır.

*Mani mani mesti yâr*

*Ben ne dedim küstü yâr?*

*İkimiz arasında*

*Soğuk yeller esti yâr<sup>68</sup>*

**Arafat cambazı:** Dindar bir görünüm altına gizlenerek her türlü din dışı işleri yapan kimse.

*"-Arafat cambazının birüdür, ağzında Allah, malı gôtürü yallah!"<sup>69</sup>*

**Aralarından çamurlu köpek geçmemek:** İleri derecede içtenlikli, senli benli olma durumu.

*"-Hani Âmet'le Mehmet gavga etmişlerdi. Şimdi aralarından çamırlı köpek geçmiyo."<sup>70</sup>*

**Arap cücüğüne dönmek:** Güneşin etkisiyle kararmak, iyice esmerleşmek.

*"-Arap cücüğüne dönmüşüñ gobel sen. Nerde garardıñ böyle?"*

**Arap çalıy, Cingan oynuy:** Kimin ne yaptığının belli olmadığı karmaşa ortamı. Bir yerin düzensiz olduğunu belirtmek için kullanılır. "Arap aalıy, Cingan bağıarıy", "Kürt çalar Çingene oynar", "Cingan çalıy, Kürt oynuyor" biçiminde çeşitlemeleri vardır.

*"-Hiç içeri girme isdersen; Arap çalıy, Cingan oynuy, niyddokları belli deel."<sup>71</sup>*

**Arapkir dilencisi gibi sırnaşmak:** Utanma, arlanma bilmeden bir kimsenin yakasına yapışarak onu rahatsız etmek.

<sup>66</sup> Bostanözü: Palabıyık köyü ile Samsun yolu arasında bir yer. Çukur olduğu için kışın karla dolar, ulaşımında köylülere güçlük çıkarırdı. Çorum'dan köye gelenler burayı geçince rahatları.

<sup>67</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 200.

<sup>68</sup> Satı Korkmaz'dan.

<sup>69</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 21.

<sup>70</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 56.

<sup>71</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 21.



*"-Boşuna Arapkir dilencisi gibi sırnaşıp durma, benden saña bi guruş çalışmaz."*

**Arap uyandı:** Baştan geçen bir olaydan ders alındığını anlatmak için kullanılır.

*"-Arap uyandı gayli. Bi da onuñ yımışak yüzüne, datlı sözüne inanısam ne oluyum."*

**Arasına darı tanesi sığmamak:** Sözleri hiç ara vermeden, özen göstermeden peş peşe ulamak.

*"-Hoca öyle hızlı konuşuy ki sözlerinin arasına darı tanesi sığmıy. Not dutuyum dedim, yetişdiremedim."*

**Ardına sıvamak:** Bedel olarak arkasından harcamak.

*"-Olanca gazancımızı ardına suvadık ohuducaak deydi. Meğersem bizi gandırmış, sürtmüş Angaralarda."*

**Ardından bıçak sokmak:** Kalleşlik yapmak.

*"-Adam olsañ adamca iş tutarsıñ, iyسانیñ sofrasına oturup sonra da ardından bıçak sokmazsıñ..."<sup>72</sup>*

**Arının gözüne çomak (çöp) dürtmek:** Tehlikeli bir kişiyi kışkırtmak.

*"-Arının gozüne çomak dürtdüüne gore sokmasına da ırazı olucaan gayli."*

**Arkadan vuran çarşı köpeği:** Kalleş, ikiyüzlü kimse.

*"-O arkadan vuran çarşı köpee mertlikten söz etmesiñ heç. Onuñ aazına yahışmıy mertlik, yiğitlik lafları."*

**Ark altından su bağışlamak:** Gereksiz bir iyilikte bulunup onunla övünmek.

*"-Bırak bunnarı Mıkdar Emmi. Bana ark altından su baaşladıñı ānatma. Talla baaşladıysañ onu söyle."*

**Arkana tatar mı düştü?** Bu telaşının nedeni ne? Niçin böyle telaşlısın? "Arkandan atlı mı geliyor?" biçiminde de söylenir.

*"-Dur hele yav! Bu gadar talaşaya nizom yok. Ardıña tatar mı düşdü sanki."*

*"-Ne yel yepelek gidiyoñ bacım? Arhañdan atlı mı geliy? Evedıñ ne zabañ koründe?"*

**Arhası çarpına çalmak:** İşi zamanında bitirmek için telaşlı hareket etmek.

*"-Siz gelinceye kadar işi bitireyim diye sabahtan beri arkam çarpına çaldı."<sup>73</sup>*

**Arkası dikiş tutmamak:** Sonu gelmemek, iş düzene girmemek.

<sup>72</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 96.

<sup>73</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

*"-Hasan Emmi 'bu garık başa varmaz' sözüyü de dimek isdedi?"*

*"-Bu işiñ arkası dikiş dutmaz demek istedi ellaam ki."*

**Arkasındaki (sırtındaki) gömleğe inanı kalmamak:** Yaşadığı olumsuzluklardan dolayı hiç kimseye, en yakınlarına bile güveni kalmamak. "Giydiği göyneğe bile inanı kalmamak" biçiminde de söylenir.

*"-Bu insannardan öyle darbeler yidim ki arhamdaki göynee inanınım galmadı."*

**Arkasını duvara dayamak:** Güveneceği güçlü bir koruyucu bulmak.

*"-O şinci arkamı duvara dayadım sanıyo ya. O duvar çürük bence. Çöker yakında. Onuñ üsdüne çökmese bayliim."*

**Arkası yoka olmak:** Bir yiyecek içecek çok az olmak, tükenmek üzere olmak.

*"-Yoka ekmeen de arkası yoka. Günnükçü dudup iki gater ekmek yazdırak diyom."*

**Arkını işletmemek:** Yaptığı işi sürdürmemek.

*"Sabuncuoğlu Rıza oradan bir değirmen almıştı. Arkını işletmiyor. Bütün o yazı su içinde kalıyor."<sup>74</sup>*

**Arpa ekmeği mi yedin?** Niçin böyle güçsüzsün?

*"-Arpa ekmee mi yidin la? Beli galdırımıya gücün yetmiy. Nası bā depiceen böyle?"*

**Arsana beygiri gibi dönüp durmak:** Bir işi bitirmek için olduğu yerde dolanıp durmak.

*"-Böyle arsana beygiri gibi dönüp duruyoñ ya, çocuklarıñ gıy-metiñi biliyo mu baylii?"*

**Astarı aslından pahalı olmak:** Bir işe harcanan para ya da verilen emek o işin gerçek değerinin üzerinde olmak. "Astarı yüzünden pahalı olmak / pahalıya gelmek" biçiminde sözlüklerde var.

*"-Goltukları yüzlediyim dediydim ya caydım. Bakdım asdarı aslından bahalıya geliy."*

**Aşına diri, ekmeğine kuru dememek:** Başkalarına dokunacak, onları küçük düşürecek sözler söylememek. "Ekmeğine kuru, ayranına duru mu dedik?" çeşitlemesi kimi sözlüklerde vardır.

*"-Bizlerle, hizmetlilerle çay odasında oturup çıtlık ve bulgur pilavı yediñiz. Aşımıza diri, ekmeğimize kuru demediñiz."<sup>75</sup>*

<sup>74</sup> Demiryürek-Ozulu, Bir Zamanlar Çorum, s. 163.

<sup>75</sup> Aytekin, Güneşi Avucuma Koy, s. 133.

**Âşığın Hatça'nın dünürşü bindiği gibi:** Büyük bir istekle yapmak için hazırlandığı bir işten alıkonulmak, mahrum bırakılmak anlamında söylenir.

Palabıyık köyünden başka bir köye dünürşü gidilecekmış. Âşık adlı, iki eşli birinin büyük eşi Hatça, kendisinin dünürşü (dünür) gideceğini düşünerek özenle hazırlanmış. Ancak Âşık, Hatça'nın kumasını götürünce kadıncağız hazırlandığıyla kalmış. Benzer durumlar yaşandığında anımsanan bu olay, "Âşığın Hatça'nın dünürşü bindiği gibi" biçiminde deyim dönüşmüştür.<sup>76</sup>

*"-Sen gendi gendiñe gelin güyâ oluyoñ ya, Âşığın Hatça'nıñ dünürşü bindiği gibi havasıñ gursaañda galmasıñ!"*

**Aştan çıkmaz kel kepçe:** Gereksiz yere her işe, her söze karışan kimse.

*"-Gız aşdan çıkmaz kel kepçe, sen üsdüne vazife olmyan işlere niye bunnunuñu sohuyoñ ikide bi."*

**At ..kundan çıkmış arpa gibi kabarmak:** Övücü bir tavır karşısında gururlanmak, büyümek.

*"-Patiron, arhadaşlarıñ arasında çalışgannımı övüncü, ne yalan söyleyim, at ..kundan çıkmış arpa gibi gabardım."*

**At devrilip adam mı öldü?** Ortada abartılacak bir durum olmadığını anlatmak için kullanılır. "Kağrı devrilip adam mı öldü?" biçiminde de söylenir.

*"Böyle böyle bir iş geldi başımıza diyerekten ağlayan bir de oturup... Ne bu lan? At devrilip adam mı öldü?"<sup>77</sup>*

*"-Ne suçu var eğişik eteğin? Oğlunu selavatlarmaya gelmiş, şurda oturup kalmış. Kağrı devrilip adam mı öldü hısımım?"<sup>78</sup>*

**At elin, heybe emanet:** Kişinin kullanmakta olduğu araç gerecin kendisinin olmadığını, onları başkalarından ödünç aldığını belirtmek için kullanılır.

*"-Sarinli Sadık'dan öndüç aldığım eşşenen Döne Kadın'ın zerdelerini bazara getidim. At elin, heybe emanet, ben de başında delalet."*

**Ateşe yongayla seğırtmek:** Kışkırtıcılık yaparak olumsuz bir olayı daha olumsuz duruma getirmek. "Yangına körükle gitmek" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Sen bu işiñ buralara gadar geliceeni ateşe yongayla saardiken düşünüceediñ."*

<sup>76</sup> Sevda Atak'tan.

<sup>77</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 58.

<sup>78</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 67.

**Atı gezdir de yine kâhyanın oğlu ol:** Yakınlarının gücüne, varlığına güvenerek büyüklenenlere karşı söylenir.

Her köyde sözü geçen, az çok varlıklı, güçlü kimseler bulunur. Muhtarlar da genellikle bunlar arasından seçilir. Muhtar olunca bu kişilerin güçleri daha da artar. Köyün padişahı olurlar. Bunların çocuklarından da babalarının gücünden, yetkesinden yararlanmaya çalışanlar, ekin biti gibi köylüye tepeden bakanlar olur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, atlı tahsildarlardan biri görevi gereği Çorum'un Çalica köyüne gitmiş. Köyün meydanında atından inmiş. Büyüklerden kimseyi göremeyince orada oyun oynayan çocuklardan birini çağırmış.

"Oğlum, hadi bakayım, teri kuruyuncaya kadar şu atı biraz gezdir." demiş. Çocuk yanıt vermiş:

"Ben kâhyanın oğluyum, at gezdirmem."

Bu karşılığa tahsildarın canı sıkılmış. Çocuğa iki tokat yapıştırmış:

*"-Atı gezdir de yine kâhyanın oğlu ol, hadi bakayım." demiş, dizginleri eline vermiş.<sup>79</sup>*

**Atının ..ku kurumadan:** Aradan çok zaman geçmeden, kısa bir süre sonra. "Ayağının izi kurumadan" biçiminde de söylenir.

*"Athılar yine geliyor. Geliş gidişler sıklaşıyor. Atının ..ku kurumadan yine geldi Kör, diye inliyor annem."<sup>80</sup>*

*"-Ayaanın izi gurumadan getmiye galhıyon ya, hava yaaşlık, açılıncı gidersiñ."*

**At ile torbayı çekiştirmek:** Fesat karıştırarak birbirine çok yakın kimselerin arasını açmak, ara bozmak. "Atla arpayı dövüştürmek / dalaştırmak" biçimi sözlüklerde yaygındır.

*"-Ha azalara mıkdarı dakmışiñ ha atınan torbayı çekişdirmişiñ, aynı gapiya çıkar."*

**At kıcındaki sinek gibi yaşamak:** Huzurlu, rahat, sıkıntısız bir yaşamın olmadığını, güçlükler, yoksunluklar içinde yaşandığını anlatmak için söylenir.

*"-Bizlerse at kıcındaki sinek gibi yaşıyoruz işte. Soñumuz ne olur bilinmez."<sup>81</sup>*

**Athıyı atından indirmek:** Gücüne dayanarak başkalarına kötülük etmek, başkalarının işini zorla bozmak. Çocuklar için aşırı de-

<sup>79</sup> Kerman, Ünlü Deyimlerin..., s. 121-122.

<sup>80</sup> Gül, Agy., s. 71

<sup>81</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 92.

recede yaramaz olmak anlamında “atlıyı atından indirmek” biçiminde de söylenir.

“-Göbel bayaa örflüymüş. Atlıyı atından indiriy diyolar.”

“-Etme bulma dünyası demişle, onu da bi indiren bulunu.”

“-Ureluun Noriye abılale geddiydım. Gış ekmam biddi de çevürüver deyı. Gız abariyy Erkan’ın iki oğlu var atlıyı attan indiriolar. Bi feşel, bi feşel...”<sup>82</sup>

**At olmuş da kuyruk sallıyor:** Bir işin inceliklerini öğrenmeden o işi iyi biliyormuş gibi davrananlar için kullanılır. “At olmadan kuyruk sallamak” biçiminde de söylenir.

“-Gır Abbas’ın sümüklü oğlana bak la, at olmuş da guyrük sallıy. Bi o galmışdı gendini nimetden saymıyan.”

**Attan geçtin de eyerden mi geçemiyon?** Daha büyük kayıplara katlandın da şu kadarcık zarara mı katlanamıyorsun anlamında söylenir.

“Hanımı Gülden çiçekleri götürmek için çok çare düşündü. Arabada harap olur sallana sallana, yollar kötü diye bıraktırdı Turan Hoca. Attan geçtin de eyerden mi geçemiyorsun diyerek.”<sup>83</sup>

**Attığı taş dediği yeri vurmak:** Giriştiği işte umduğu sonuca ulaşmak. “Attığı taş yerine değmek” biçiminde de söylenir.

“-Attığım taş dediğim yeri vursa kimseden ayağımı sekmem emme, öyle değil... Bu köylüyle başa çıkılır mı?”<sup>84</sup>

**Avanoğlu’nun sarı iti gibi sürtmek:** Bir iş yapmadan orada burada gezip tozmak. Deyim, kimi köylerde “sarı” sözcüğü kullanılmadan söylenir.

“-Avanoğlu’nun sarı iti gibi sürten birine gız verip yavrımıñ bahatını garardamam, başga gapıya gediñ.”

**Avara gasnak:** Çalışmak isteyip de yapacak işi olmadığı için boş gezenlere söylenir.

“-İşler bir türlü açılmadı, avara gasnak oturup duruyok.”<sup>85</sup>

**Avdan gelmiş tazı gibi keyiflenmek:** Bir işi başarmanın sevincini yaşayanlara söylenir. “Avdan gelmiş tazı gibi” deyimini, Konya yöresinde çok yorulup soluyanlar için kullanılır.

“-Altaylığın gobel çeltiği papırgaya teslim edip paraları cebe goymuşa benziy. Avdan gelmiş tazı gibi keyiflendiinden belli.”

<sup>82</sup> yerlikoy.blogspot.com/

<sup>83</sup> Arslaner, Küyük, s. 203.

<sup>84</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 59.

<sup>85</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 57.

**Avrat ağzılı:** Hanımının her dediğini yapan erkek; kılıbık.

*"-Yav bırak şu avrad aazlıyı, garısından izin almadan gaaveye gelebildiği nerede görülmüş onuñ?"<sup>86</sup>*

**Avucuna almak:** Bir kimseyi etkisi altına alarak istediği gibi yönetmek.

*"-Aaaah ah, oğlanı öyle bi avucuna aldı ki ciddırık gelin, utan-masa ana bilem demiyecek gâvur gobel."<sup>87</sup>*

**Avucuna osurup burnuna çekmek:** Çok cimri olup, hiç kimseye yardımı, yararı olmamak.

*"-O adam sana günahını bile vermez; herif avucuna osurup bur-nuna çeken cinsten biridir."<sup>88</sup>*

**Avurdu yamallıklı:** Her söze karışıp yakışsız sözler söyleyen kimse.

*"-Şu avurdu yamallıklıyı bi daha buralara geddoonuzu gôrme-yim."<sup>89</sup>*

**Aya güne şah demek:** Buyrulan işi hemen yerine getirmek anlamında olmakla birlikte, genellikle yapmayanlara sitem olarak söylenen söz.

*"-Maşallah sen de aya güne şah dedin hemen. Aynı anaña çek-mişiiñ. O da seniñ gibi bi işi on kere buyurmadan yapmazdı."*

**Ayağı dışarı:** Bozuk ahlaklı kadın.

*"-Onuñ için ayağı dışarı deller, ama ben gözümünen gormedim."*

**Ayağı girmemek:** Bir işe girişme konusunda çekinceleri olmak, girişmek için istekli olmamak.

*"-O dediñ işi epidir ben de düşünüyom emme; gafama yatmıyan yannarı var. O yüzden ayağım girmiy bi tüllü."*

**Ayağımın altına bi Salman köylü getirin:** Boğazkale'nin Yekbas bucağında yaşayanlar, Sungurlu'nun Salman köylülerini yarım ya da çeyrek olarak, yani tam erişmemiş olarak görürler. Çalışma sırasında bir araç gereç gerektiğinde şaka yollu, "Ayağı-mın altına bi Salman köylü getirin." sözünü söylerler.<sup>90</sup>

*"-Ampulü deeşdiririm deeşdirmesine de boyum ulaşmaz oraya. Ayağımıñ altına bi Salman köylü getiriseñiz olur."*

**Ayağına düşmek:** Bir isteğin yerine gelmesi için birine yalvarmak.

*"-Bu seniñ pis işleriñi yuyup paklamak için ciyeri beş para etmez adamlarıñ ayaana düşdük. Haltı sen etdin ceremesini biz çekdik."*

<sup>86</sup> Şahin, Bayatça, s. 14.

<sup>87</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 67.

<sup>88</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>89</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 23.

<sup>90</sup> Uçakçı, Orta Anadolu Halk Kültüründe Deyimler ve Hikâyeleri, s. 287.

**Ayağına yüz sürmek:** Birine yalvarıp yakarmak.

*"Ayaklarına yüz sürebilirdi Sıddık'ın... Gitmemiş olsa keşki, burada olsa..."<sup>91</sup>*

**Ayağının tozu olmak:** Bir kimsenin her isteğini köle gibi yerine getirmek, birine kul gibi bağlanmak.

*"-Aha hep bu hurafelere gandiñiz için ayañızın tozu olmayacak adamların ayañın tozu oluyoñuz."*

**Ayakaltına gitmek:** Başkaları karşısında çok kötü bir duruma düşmek.

*"-Köy çalkanıyormuş, namısımız iki paralık oldu, dedim. Ayakaltına gittik düşmanıñ."<sup>92</sup>*

**Ayakaltına vermek:** Çevresince hor görülmesine, kötü davranılmasına neden olmak.

*"-Bizi ayakaltına verdin, düşmanıñ yanında yüzümüzü yere düşürdün..."<sup>93</sup>*

**Ayaklarının çingisi çıkmak:** Hızlı yürümekten ya da bir iş için koşuşturmaktan çok yorulmak.

*"-Yeñi eviñ gazını, suyunu, alentiriğini bälادیyim derken goşdurmakdan ayaklarımıñ çingisi çıkdı."*

**Ayazda kalmış bekçi şeyi gibi pörsümek:** Kimi yerlerde cesaretini yitirmek anlamında kullanılır. Kimi yerlerde ise uzun süre beklediği için pörsümüştü, yumuşamış, sertliğini yitirmiş salatalıklar için söylenir.

*"-Bu zavrakları dolaba gomamışñız. Ayazda galmış bekçi şeyi gibi pörsümüştü, yinece galmamış."*

**Ayı damdan, günü bacadan görmek:** Yaşadığı dar çevrenin dışına çıkıp dünyayı tanıyamadığı için görgü görenek sahibi olmamak.

*"-Dünyanıñ sınırı yaşadımız yerin ufkunda bitiyodu. Tee esgere gidenece ayı damdan, günü bacadan gordük biz."*

**Ayıdan azma:** Çok kaba saba kimse.

*"-Senin metettiğın o iki adamı da eyi tanıyom ben; biri ayıdan azma, öteki gazma oğlu gazma."*

**Ayı gazana, maymun tencereye ..çtı:** Aptal, kaba kimseler, o güzel durumu en çirkin biçimde berbat ettiler.

*"-İşe uygun adam almazsañız olaca bu işde. Ayı gazana, maymun tencereye ..çdı. Böylece aazımızıñ dadı gaçdı."*

<sup>91</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 82.

<sup>92</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 24.

<sup>93</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 64.

**Ayının ininde büyümüş:** Kaba, görgüsüz kimse.

*"-Babasının yanında böyümemiş, ayının ininde böyümüş hergele."*

**Ayının kaval çalmasına dönmek:** Bir kimsenin doğasına, yeteneğine uygun olmayan bir işi yapmaya kalkıp becerememesi, eline yüzüne bulaştırması.

*"-Bu iş ayının gaval çalmasına döndü. İyicene elimize yüzümüze bulaştırdık."*

**Ay ışığında ceviz silkmek:** Bir işi uygun olmayan koşullarda yapmak. Uygun ortamda toplanmayan ürünler zarar görür, gereği gibi de toplanamaz. Bu nedenle deyimimin boşuna çaba göstermek, verim alınamayacak bir işle uğraşmak anlamı da vardır.<sup>94</sup>

*"-Ula goçum, ben saña ay ışığında ceviz silkilmez diyom, sen anamıyoñ. İlla bunu bu işin zamanı deel deyi açık açık söylemek mi ilazım?"*

**Aynı aşı kaşık çalmak:** Aynı ortamda yaşayıp yazgı birliği yapmak.

*"-Sen beni bilmez misin anam babam? Şunca yıldır aynı aşı kaşık çalıyoruz, sen beni bilmez misin?"<sup>95</sup>*

**Aynı ..kun soyu olmak:** Kötülükte aynı düzeyde, o da en az öbürü kadar kötü anlamında.

*"-Topal Kâmil mi, boş ver. O da aynı ..kuñ soyu. Hayır gelmez."<sup>96</sup>*

**Aynı deliğe çövdürmek:** Aynı kafadan olmak; çıkarları ortak olduğu için amaç birliği yapmak. "Bir deliğe çövdürmek" biçiminde de söylenir. "İkisi bir deliğe işemek" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Gatil Gadir'inen Güvel Mıstığıñ aynı deliğe çövdürdüğünü bilmiyen mi var?"*

*"-Ey olur haykaten, dedi sonra. Yerinden olur fakat emme, nereden bulacaksın öyle köylüyü... Bizim millet bir deliğe çövdürmez mümkünü yok."<sup>97</sup>*

**Aynı hamam aynı tas:** Kişinin tutumunun ya da düzenin eskisi gibi sürdüğünü, bir değişiklik olmadığını anlatmak için söylenir. "Eski hamam eski tas" deyiminin çeşitlemesidir.

*Aynı hamam aynı tas  
Cana değdi artık pes*

<sup>94</sup> Tan, "Çorumlu Dergisindeki Dil Derlemelerinin Önemi Üzerine", s. 144.

<sup>95</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 27.

<sup>96</sup> Şahin, Bayatça, s. 15.

<sup>97</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 136.



*Bırak dalga geçmeyi  
Verme artık bana pas<sup>98</sup>*

**Ay peceden aştı:** İş işten geçti, artık yapacak bir şey kalmadı.

*"Ay peceden aşdı çokdan yiğenim. Benim teklifim o gün uçundu."*

**Ayranlığı kabarmak:** Öfkelenmek, kızmak. Başka yerlerde kullanılan "ayranı kabarmak" deyiminin çeşitlemesidir.

*"Ayranlığın kabarıp sen mi bulaştıñ birine, yoksa seniñ mi ananı bellediler?"<sup>99</sup>*

**Ayrı baş koşmak:** Başına buyruk olmak, kendi yoluna gitmek.

*"Su mu çıktıydı benim evde? Osuruklu avradınıñ sözüylen, ayrı baş koşup ayrılmasaydı."<sup>100</sup>*

**Az aşın katığı olmamak:** Görüldüğü gibi olmamak; çıkarını çok iyi düşünen, yaman kimse olmak.

*"Sessiz durduuna bahıp da oturaklı biri saniyoñ sen onu. Onuñ az aşıñ gatiği olmadını bi goynunda yatan bili, bi de ben."*

**Az ekmeğe çok besmele:** Yapılması gerekenleri dengeli yapmak gerekir. "Ne kadar ekme, o kadar köfte." atasözüne benzer anlamı vardır.

*"Yevmiyemi alamayınca bıraktım işi, ne de olsa az ekmeğe çok besmele olmaz değer mi?"<sup>101</sup>*

## B

**Bacasına baykuşlar tünemek:** Ailesi dağılmak, evi ıssızlaşmak, büyük bir yıkıma uğramak.

*"Sen biliyoñ mu efendi, bu koyde yoklukdan kaç ayañın bacası-na baykuşlar dünedi? Kaç ayle daalıp geddi?"*

**Babasının gölünde çimmek:** Babasından kalan kalıttan yararlanarak sıkıntı çekmeden yaşamak.

*"Sen daha babañ gölünde çimiyoñ yavrum. Hele bi gahır gasnaa boynundan geçsin de gör geçim nası oluyomuş."<sup>102</sup>*

**Bağırsağı ..klanmak:** Ekonomik durumunu düzeltmek, zenginleşmek. "Bağırsaklarına ..k bulaşmak" biçiminde de söylenir.

*"Baarsaa ..klandı, artık oña güç guvat yetmez. Köyüñ yeñi ağası o olur."*

<sup>98</sup> AYTEKİN, Çorumlu Maniler, s. 14.

<sup>99</sup> ÖZÇATALBAŞ, Çorum ile İstanbul'un Arası, s. 15.

<sup>100</sup> GÜMÜŞ, Topal Karınca, s. 7.

<sup>101</sup> ŞAHİN, Bayatça, s. 15.

<sup>102</sup> ŞENEL GÖSTERİR'DEN.

**Bağırsağı düğümlemek:** Yaşadığı çok olumsuz bir olayı gururuna yedirememek, afallamak, üzülme, ne yapacağını bilememek.

*“Valla hiç ummazdım emme, kardeşini o evden çıkarkan görünce buğarsuğum düğümlendi.”<sup>103</sup>*

**Bağırsakları meydanda galmak:** Çabuk bitirilmemesi durumunda sıkıntı doğacak bir işte sıkışıp kalmak.

*“-Ali Usta, sen işi yarı başlı goyup giddiñ. Bak baarsaklarımız meydanda galdı. Bi hal çaresine bak da ıraat edelik.”*

**Bağırsaklarına göğ dolanmak:** Ekonomik sıkıntısı olan bir kimsenin durumunun düzelmesi, zengin olması.

*“-Baarsaklarına göğ dolandı ya, garısınıñ üstüne evleniyo.”<sup>104</sup>*

**Bağlar gazeli:** Söylenenlerin konuşulan konuyla hiçbir ilgisi yok anlamında söz. “Tırıvırı bağlar gazeli” biçiminde de söylenir.

*“-Seniñ dedokların bağlar gazeli; işi bilseñ, bunnarı söylemezsiñ.”<sup>105</sup>*

**Bağrı geçmek:** Kısa süreli uykuya dalmak, uyuklamak. “Bağrı dalmak”, “yüreği geçmek” biçiminde de söylenir.

*“-Talladan gelinci sediriñ üsdüne ecik uzanıvıdiydim baarım geçmiş. Âşama yimek yapamadım.”*

*“-Tam yattım, bağrım dalmış. Tak tak kapı vuruluyor.”<sup>106</sup>*

**Bağrını bir balta sapı kaldırmak:** Övünülecek, gurur duyulacak bir iş yapmak.

*“-Öyle iyi davrandılar ki baña, bağrım bir balta sapı kalktı.”<sup>107</sup>*

**Bağrını yakmak:** Derinden acı çekmesine neden olmak, çok üzme.

*Al fistan yeşil fistan*

*Güneş bizi ısıtan*

*Bağrımı yakan güzel*

*Meryem’in Sarı Sultan<sup>108</sup>*

**Bağrını yerden kaldırmak:** Toparlanmak, iş gücü yapar duruma gelmek.

*“İyi ki burada Döne diye kuruyordu oturmuş. Şu halimde ne iş tutardım, yoksa bağrımı yerden nasıl kaldırırdım?”<sup>109</sup>*

<sup>103</sup> Şahin, Bayatça, s. 25.

<sup>104</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 58.

<sup>105</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 25.

<sup>106</sup> Halil Çimen’den.

<sup>107</sup> Arslaner, Âşıkbüğü, s. 201.

<sup>108</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 18.

<sup>109</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 141.

**Bağrını yere yapıştırmak:** Üzüntüden kendini yitirip yere yığılacak duruma gelmek.

*"Yüreğindeki kama da buruldukça burulmuş, bağrını yere yapıştıyordu."*<sup>110</sup>

**Bağrı yoka (yufka):** Pek varlıklı olmayan, kısa sürede elinde olanı da tüketebilecek kişi.

*"-Bek masraf edürmeyviñ, onun bağı yohadur."*<sup>111</sup>

**Bağ yüzü mü alacaksın?** Tahmin edilen gereksiniminden çok para isteyenlere söylenir.

*"-İstediin borç az buz deel aslanım. Napıcan o gadar parayı? Bağ yüzü mü alcaan?"*

**Bahçenize sel girmedi, evinize el girmedi:** Sizin çektiğiniz sıkıntı sayılmaz. Ufak tefek sıkıntılardan yakınmayın.

*"-Oncaaccık şeyler için ne yanıhip duruyoñuz anam. Baçañıza sel girmedi, eviñize el girmedi."*

**Bahçesi benden, bohçası sizden:** Bizim bahçede sizin getirdiklerinizi yiyip içelim anlamında, ev sahibinin yeme içmelerin giderlerine katılmayacağını anlatan bir deyimdir. Çağrılı olarak gittikleri bağda yiyip içtikten sonra: "Burası çok güzelmiş, buraya sık sık gelelim." isteği karşısında, bu sık gelişlerin giderlerini karşılamak istemeyen bağ sahibinin verdiği yanıtır.<sup>112</sup>

*"-Bāçası benden, bōçası sizden olduktan kelli neden olmasiñ, isderseniz her gün geliñ."*

**Bakış görüş etmek:** Yedirip içirmek, ağırlamak, ilgilenmek.

*"-Geçen gûn gidoomuz düğünde bize hiç bahış gorüş etmedile."*<sup>113</sup>

**Baklavadan pay ummak:** Çok değerli bir şeyden hakkı olmadığı halde pay beklemek.

*"-Paklavadan pay uman çok da, gazanılıken benim ne emeğim geçdi diyen yok."*

**Bala balgam atmak:** Üzerinde çalışılmakta olan bir iş ya da konu üzerine kuşku uyandıracak bir söz söylemek. "Bala tuz katmak" biçiminde de söylenir. Kimi sözlüklere "ortaya balgam atmak" biçiminde geçmiştir.

*"-İş bu safaya gelmişiken bala balgam atmanıñ, çalışanlarıñ beynini bulandırmanıñ ne anlamı var?"*

<sup>110</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 142.

<sup>111</sup> Kalayoğlu, Agy, s. 25.

<sup>112</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 147.

<sup>113</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 25.

**Bal dudak:** Karşısındakine şirin görünmek ya da yaranmak için tatlı sözler söyleyen kimse.

*"-Bal dudaañ duda tanımayannarı gandırır. Beni gandırıñ da gorüyüm hadi."*

**Balım tuzu gibi parlamak:** Buyrulan işi hemen yapmayanlara sitem olarak söylenen söz.

*"-Maşallah sen de balım duzu gibi parladiñ!"<sup>114</sup>*

**Bal kuyusu:** İlginç, çekici konuşmalarıyla kendini sevdiren, insanları kendine hayran bırakan kimse.

*"-Oña niye bal guyusu dediklerini şinci ānadım. Adam gonuşuken aazınıñ içine bahıdıy."*

**Bal yapmaz arı gibi vızıldamak:** Boş yere konuşup başkalarının başını ağrıtmak.

*"-Bal yapmaz arı gibi vızıldayıp durma başımda. Get gendiñ gibi avara gasnaklarinan çeñe yarışdır."*

**Bastığı ..ktan haberi olmamak:** Çok kötü bir iş yaptığının, bunun sonucunda da olumsuz bir duruma düşeceğinin ayırdında olmamak.

*"-Cinüsügün Süleyman'ın basdı ..kdan habarı yok. Getmiş, Batak Elvan'a keful olmuş."*

*"-Desene heç babasına çekmemiş gobel."*

**Bastığı ..ku unutmak:** Geçmişte yaptığı kötü bir işi, yol açtığı olumsuz durumu unutmak ya da unutmuş görünmek.

*"-Seniñki bastığı ..ku unutmuş gibi gaba gaba atıyo gene. Herkesi de unutdu sanıyo ellaam."*

**Başarati bağlanmak:** İyi düşünemez, gerçeği göremez bir duruma düşmek. "Basireti bağlanmak" deyiminin Çorum'da söylenen biçimidir.

*"-Hiç ayıkmadıñ mı?"*

*"-Ayıkmadım, başarılarım baalandı ellâam."*

*"-Tüh, getdi para."<sup>115</sup>*

**Baş düşürmek:** Bir iş üzerine yoğunlaşmak, o işi bitirmeye çalışmak. "Baş koşmak" deyimini ile anlamdaştır.

*"-Sen bu işe baş düşürseydiñ şimdiyece çokdan bitmiş olacaktı."*

**Başı bozulmak:** Eşi ölmek ya da boşanmak sonucu dul kalmak.

*"-Allah selametlik versiñ, Hafız da iyi. Başı bozulmuş fikaranıñ, dul kalmış kırkında, ama Allah'ın adamı..."<sup>116</sup>*

**Başı çuvala:** Nasıl sonuçlanacağı belli olmayan işler için söylenir.

<sup>114</sup> Komisyon, Gökköy'ün Kültür Bohçası, s. 22.

<sup>115</sup> Özdemir, Agy., s. 88.

<sup>116</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 118.

“-Keçeli'nin gobelinen bile bi işe soyunduk bahalım. Dutup dut-muyca belli deel. Başı çuvala şindilik.”

**Başı gayisi olmak:** Başı dertli, sorunlu olmak.

“-Onuñ başı gayisi olmuş zati. Bi de siz gidip tebelleş olmañ.”

**Başı kazan gibi kaynamak:** Başında uğultulu bir sersemlik ol-mak; başı (kafası) şişmiş olmak.

“-Duğüne gitmesem ayıp oluy, gitsem gürültüden başım gazan gibi gayıny.”

**Başı kel olmak:** Başkalarının minneti altında olmak.

“-Otuzunda saçına ak düşmemeli yavrumun. Madem biz güleme-dik, yerimize o mutlanmalı. Başı kel olmamalı kimsenin yanın-da.”<sup>117</sup>

**Başına amel olmak:** Bir iş, eşya ya da kimse bir kişiyi rahatsız edecek ölçüde uğraştırmak.

“-Bācanıñ otunu alıveriyim dediydim. Yalıñız başıma bitireme-dim, başıma amel oldu soykaya galasıca.”

**Başına çaput bağlamak:** Evlendirmek, evlendirmeye çalışmak.

“-Yılık Duran'ın da başına çapıt baalamışla. Epiyim bi gaveye uğramaz artık.”

**Başına çökmek:** Birinin zorla ırzına geçmek.

“Durumu anlatacak sözcük bulamıyordu Tencik, Döne'yi gösterdi çenesiyle.

- Masumun başına çökmüş bizim dürzü...”<sup>118</sup>

**Başına düşmedik taş kalmamak:** Başından çok kötü olaylar geçmiş olmak.

“-Herif de iyiydi yakın bir zamana kadar, okuttular mı, üflediler mi? Başımıza düşmedik taş kalmadı...”<sup>119</sup>

**Başına gelen hekim:** Başına olumsuz bir iş gelmeyen kimse, gelenin duygularını, acılarını anlayamaz. Sıkıntı çeken kişinin durumunu yol gösterenler değil, aynı sıkıntıyı çektiğinden deneyim edinmiş kişiler anlar. Bu deyim, “Bir hastalığım en iyi he-kimi, o hastalığı geçirmiş olan kimsedir.” biçiminde yorumla-mak yanlıştır.

“-Boşuna yârsınma o akla. Başına gelen hekim, vardım güveyi-miñ yanına da üç aycağız eğleşemedim.”<sup>120</sup>

**Başına yetmek:** Bıktırmak, usandırmak.

“-Tüh, getdi para.”

<sup>117</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 108.

<sup>118</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 145.

<sup>119</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 64.

<sup>120</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 108.

*"-Getdi, başıma yetdi bu herif. Baba çıhasıca!"<sup>121</sup>*

**Başın bacadan mı çıktı?** Evlenme konusunda ivedi davranan gençleri kınamak için söylenir. Türk Dil Kurumu'nun Genel Ağ'daki sözlüğünde "boyu bacadan mı aştı?" çeşitlemesi vardır. Sungurlu yöresinde "boyu çuvaldan çıkmadı ya" biçiminde söylenir.

*"-Askerliğini yapmadan evlenme! Başın bacadan mı çıktı?"<sup>122</sup>*

**Başında bi çıkacak olmak:** Başına kötü bir iş gelecek olmak.

*"-Bu gobeliñ başında bi çıkacak var ya hayıllısı. İkide bi o çepel adamlarınan daklaşıp duruyo."*

**Başında çıra yarmak:** (Çocuklar için) Çok yaramazlık yapmak. Birine çok eziyet etmek anlamında da kullanılır.

*"-Üç dene yılbırık bebanen başa çıkmak golay mı belliyoñ sen? Aşamaca başımda çıra yarıyolar valla."*

**Başında değirmen taşı çevirmek:** Aşırı gürültü yaparak rahatsız etmek.

*"-Üst gattaki gomşunuñ bebekleri her gün başımda daermen daşı çeviriyö. Analarına söyledim, sen heç çocuk olmadıñ mı dedi."*

**Başından bir kazan soğuk su akmak:** Neye uğradığını şaşırarak, büyük bir şaşkınlık, şok yaşamak. Sözlüklerimizde yer alan "Başından kaynar sular dökülmek" deyimiyile eş anlamlıdır.

*"Köraslan, topallayarak cami önüne gitti. Yolu bakkal Gazi'nin dükkânına uğradı. İçi sızladı birden bakkalı görünce başından bir kazan soğuk su aktı sanki."<sup>123</sup>*

**Başında ottan gayrısı bitmek:** Uğramadığı bela, çekmediği sıkıntı kalmamak.

*"-Saçlarımıñ neden erken aardını soruyoñuz değel mi? Başımda otdan gaylisi bitdi de ondan."*

**Başında torbasıyla yuları eksik olmak:** Akılsız, saf, düşüncesiz olmak.

*"-Hımbıl Fadik pınsık ooluna gız arıyomuş diyola."*

*"-Kim varı ki, başında torbasıyan yuları âsik onuñ."*

**Başını bildiği taşa vurmak:** Hak aramak için bildiği yere baş-vurmakta özgür olmak.

*"-Kıçıma bir tepmik, haydi bubayın evine! Başını bildiği taşa vursun demiş bir de! Ne yitirdi de ne arayacak demiş!"<sup>124</sup>*

<sup>121</sup> Özdemir, Agy., s. 88.

<sup>122</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 58.

<sup>123</sup> Aksu, Yavan Ekmek, s. 89.

<sup>124</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 107.

**Başını çıkarmak:** Başının çaresine bakmak, başını kurtarmak.

"-Çorumlu kendi başının çaresine bakmaya ne der? Başını kaşladı der değil mi? Başını kurtarır veya başını çıkarır şeklinde söylenir."<sup>125</sup>

**Başını çullamak:** Evlendirmek.

"-Gel başını çullayalım seniñ, hem o zaman şu sivilcelerinden de gurtulursun. Dinle bizi."<sup>126</sup>

**Başını dönlemek:** Birinin başında beklemek.

"-İşim bitene kadar yanından ayrılmadım, başını dönledim, işimi yaptırđım."<sup>127</sup>

**Başını kaşlamak:** Başkalarından yardım almadan içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmak, geçimini sağlayacak bir duruma gelmek, kendi kendine yetmek, kendi ayağı üzerinde durabilmek. Sözlüklerdeki "başını çıkarmak", "başının çaresine bakmak" deyimleriyle eş anlamlıdır.

"-Çorumlu kendi başının çaresine bakmaya ne der? Başını kaşladı der değil mi?"<sup>128</sup>

**Başı saman çeteni olmak:** Çok gürültülü bir ortamda bulunmaktan dolayı sağlıklı düşünemez olmak.

"-Zabahdan beri gapınıñ onünde davul zunna çalıy. Başım saman çetenibi oldu."

**Başı sepet gibi olmak:** Daha çok uykusuzluk nedeniyle başında sersemlik olmak.

"-Dizi izliyom deyi geç yatdıydım, uyhumu alamadım. Zabah galkdım ki başım sepet gibi olmuş."

**Baş kakıncı olmak:** Bir kimsenin geçmişindeki olumsuz bir durum yüzüne vurulmak.

"Kimiñ yanına sığardı? Kimiñ sofrasına oturabilir, kimiñ etmeğinin ucunu bölebilirdi? Kızını da dirliksiz etmiş olurdu bir yandan, baş kakıncı olurdu..."<sup>129</sup>

**Başkasının ağızdan dolma tüfeği olmak:** Kendi aklını kullanmak yerine davranışlarına başkalarının söylediklerine uyararak yön vermek. Kısaca "ağızdan dolma tüfek" biçiminde de söylenir.

"-Hep böyle başgasınıñ aazdan dolma tüfee olusan bi gün gendiñi vuruñ habarın olsun."

**Baş ortayı almak:** Bir kişi ya da bir olay bütün gündemi belirlemek.

<sup>125</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 120.

<sup>126</sup> Şahin, Bayatça, s. 18.

<sup>127</sup> TDK, Derleme Sözlüğü, s. 560.

<sup>128</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 120.

<sup>129</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 108.

*“-İki senedir mısır çeltiği ile Kömet’in bendi baş ortayı aldı; kimse başka bir şey konuşmuyor.”<sup>130</sup>*

**Bayırın iti:** Sevimsiz, aşağılık kimse.

*Dağdan düze inmiş bayırın iti*

*Ne hatırı bilir ne de hürmeti*

*Bizimki pul, onun altın kıymeti*

*Ölmüş bitin gapçığına bak hele!<sup>131</sup>*

**Baykuş gibi bir öreni kırk gün beklemek:** İç açıcı olmayan bir yerde, bir işin olup olmayacağını bilmeden boşu boşuna beklemek.

*“-Dibi doruğu olmayan bi iş için baykuş gibi bi öreni kırk gün bekliyeen mi?*

*“-Bi umudum olmasa beklemem tabi.”*

**Bayrak açmak:** Türkçe Sözlük’te “gönüllü asker toplamaya girişmek”, “bir ülkü yolunda toplanmaya çağırarak” anlamlarıyla yer alan bu deyim, Çorum’da bağırıp çağırarak hırçınlık etmek, yaygara koparmak anlamında kullanılır.

*“-Eşine bayrak açan avrattan da gocadan da o eve hayır gelmez.”*

**Behi pazarı olmamak:** Ne yapacağı belli olmamak, sözüne güvenilmemek.

*“-Onun behi bazarı olmaz. Gel bu işi başgasına yapıdıralım.”<sup>132</sup>*

**Bekçi gümelesi gibi sırtıtmak:** Bağa, bostana yapılan bir yanı açık basit kulübelere gümele denir. Bağ bekçilerinin gümelesi, bağların yakınındaki yüksekçe bir yere yapılır. Bağ bekçileri oradan bütün bağları görürler. Yüksek bir yerde olmasından dolayı bekçi gümelesi her yerden görünür. Bu nedenle, bir iş yapmadan sürekli olarak ortalıkta görünen kimseler için bu deyim kullanılır.

*“-Bekçi gümelesi gibi sırtıtp duruyoñ. Şöyle çalınıñ ardına sin, görücekler şindi.”*

**Beli bıkını kırılmak** 1. Çok yorulmak. 2. Ölüm gibi çok ağır bir olayla karşı karşıya kalmak. Kısaca “beli kırılmak” biçiminde de söylenir.

*“-Döne’yi uyandıracaktı, kıyamadı. Uykusunu alsın iyice, dinlensin istiyordu. Akşamaca deste tırmık, beli bıkını kırılıyor fıkaranıñ.”<sup>133</sup>*

<sup>130</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 202.

<sup>131</sup> İbrahim Gösterir’den.

<sup>132</sup> Şimşek, Dile Gelenler, s. 97.

<sup>133</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 79.



*“-Boon çok yorulduk. En çok da bayır tallada yolma yolmak belimizi girdi.”*

**Beli bütün:** Beli kalın, sağlam yapılı kimse.

*“-Gonşunuñ gızınıñ beli bütün de yorulmak nedür bilmiy.”<sup>134</sup>*

**Beli doğrulamamak:** Kötü giden durumu düzelmemek.

*Hamurum doğrulmadı*

*Somlarım savrulmadı*

*Elâlemin zorundan*

*Belim hiç doğrulmadı<sup>135</sup>*

**Beli kavi olmak:** Gücüne, etkisine kuşkusu olmamak.

*“-Peri padişahınıñ oğlu da olsa belim kavi, hiçbir şey olamaz...”<sup>136</sup>*

**Bellenmedik bir kulağının arkası kalmak:** Pek çok kez aldatılmış olmak.

*“-Hangi gaveye girdik de sandalye yimeden çıkdık diyen adamıñ hesap, bellenmedik bi gulaamızın ardı galdıydı, onu da sen tamam etdin, savol.”*

**Ben burda gırtaza mı kesiyom?** Ben burada para mı basıyorum, bende para yok anlamına gelir. Çalyayla köyünden Tortuların Kâmil'in sıkça yinelediği sözlerden biriydi.

*“-Avrat ayrı para isdiy, bebek belik ayrı. Ben burda gırtaza mı kesiyom yav!”*

**Ben de Piroğlu'na misafirim:** Kendisinden yardım ya da para istenen kişi, yardımcı olamayacağını belirtmek için, “ben de yoksulum, yardıma muhtacım” anlamında söyler. “Kendi muhtacı himmet bir dede, nerde kaldı gayrıya himmet ede” sözüyle anlamdaştır. “Piroğlu'na misafir olmak” biçiminde de kullanılır. Piroğulları, Mecitözü ilçesinin Kalecik köyünde konukseverliği ile ün salmış, köklü bir ailedir. Köydeki odaları sürekli açık olur, konukları dolup taşarmış. Geçim darlığı içindeki insanların bir bölümü de özellikle kış aylarında bu odaya konuk olarak kendini besletirmiş. “Ben de Piroğlu'na misafirim” sözü buradan kaynaklanmış.

*“-Sanki halımı bilmez gibi gelip benden öndüç isdiyoñ. Biliyoñ ki ben de Piroğlu'na misafirim.”*

*“-Sadık kendi çocuklarına layıkı ile baktı da onlar mı kaldı? Sadık da Piroğlu'na misafir.”<sup>137</sup>*

<sup>134</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 29.

<sup>135</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 119.

<sup>136</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 138.

<sup>137</sup> Güven, Selam Olsun Kelebeklere, s. 34.

**Benimle bağıın bütün mü?** Sarimbey köyünde “bitişik olmadığımızı göre benimle birlikte davranmak zorunda değilsin” anlamında söylenir.

“-Beniyne bağıın bütün mü Emmoğlu? Kimiyne ortak ekersen ek. Talla seniñ, tapan seniñ.”

**Ben senin karanlıkta göz kırptığını ne bileyim?** Dileğini, niyetini söylemediği halde karşısındaki kişiden istediği davranışı göremeyip darılanlar için söylenir. “Karanlıkta göz kırpmak”, “karanlıkta pilav/helva yemek”, “karanlıkta yürüyüp göz kırpmak” kullanımları sözlüklerde yer almıştır.<sup>138</sup>

“-Ben senin garannıkda göz gırpdımı ne biliyim bacım. Heç olmazsa önceden bi ışılatsaydın bi golayına bahardık.”

**Benzine basmak:** Sözleri ya da davranışları ile bir kimseyi duyarlı olduğu bir konuda kızdırmak.

*Bu dağıın başında yel olduk estik*

*Biri birimizin benzine bastık*

*Bir hiç için arkadaşlarla küstük*

*Bu sıra mıriğim kırık patıron<sup>139</sup>*

**Bıçağı böğrüne dayamak:** İnadına yeğın olmak, sözünde direnmek.

“-Senin Geçı Kemal bıçaa boorüne dayadı diretdi. Bi guruş salma vermem dey.”

**Bıçağının önü de arkası da kesmek:** Her yerde sözünü geçirecek, işini yaptırarak bir güce, yetkeye sahip olmak. “Kılıcının arkası da önü de kesmek” çeşitlemesi de aynı anlamda kullanılır.

“-Mıhdariken bıçaanıñ önü de ardı da kesiyodu. Mıhdallıktan düşüncü forsu söndü.”

**Bilen bilir bilmeyen bir tutam mercimek sanır:** İşin iç yüzünü bilmeyenler gördüklerini, duyduklarını doğru yorumlayamaz.

“-Valla yok, billa yok aslı kökü. Bilen bilir de bilmeyen bir tutam mercimek sanır.”<sup>140</sup>

**Binmediği eşeğe torba takmamak:** Çıkar sağlayamayacağı kişilerle ilişki kurmamak.

“Binmediği eşeğe torba takmaz o herif. Bi gadim evel başından iratsañ iyi olur.”<sup>141</sup>

<sup>138</sup> Tan, Agm., s. 144.

<sup>139</sup> Yoksul-Gösterir, Halk Ozanı Kemal Öz-gür, s. 131.

<sup>140</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 41.

<sup>141</sup> Kemal Üzüm'den.

**Bir alıp verdisi olmamak:** Bir kimseyle hiçbir ilgisi, sorunu olmamak.

“-Kaç bardak su içirdik biz ona, bir alıp verdisi olamaz tüysüz oğlanla. Kendi ordaysa meyli bizde.”<sup>142</sup>

**Biraz daha küçül de altına öllük eleyim:** Yaşını olduğundan küçük söyleyenlere denir. “Küçül de cebime gir” biçiminde de söylenir.

“-Sen mi otuz yaşındasın? Birez daha güccül de altına öllük eleyim.”

“-Nasıl da yaşını saklıyor haspam. Küçül de cebime gir bari deyi verdi.”<sup>143</sup>

**Bir ..ka basacağı belli olmak:** Çok kötü bir olaya karışacağı önceden belli olmak.

“-Zaten onun bir ..ka basıcaa belliydi. Çabık zengin olucaam deyi dalbıncıyıp duruyodu.”

**Bir ..k işi olmak:** Yakışksız, uygunsuz, kötü bir durumu olmak.

“-Var fışkının bir..k işi ki köye yay olmuş. Köy çalkanyormuş bak-sana?”<sup>144</sup>

**Bir çürüğü olmak:** Kötü bir işi olmak.

“-Uydurma muydurma, oldu ya bu iş... Böyle böyle çıktı ya koye. Ataşsız yerden duman çıkar mı? Var bir çürüğü ki...”<sup>145</sup>

**Bir dalda kırk ceviz görmeyince taş atmamak:** Çok kazançlı olacağına inanmadan bir işe girişmemek. Osmancık’ın Âşık-bükü köyünde “dalda cevizi çift görmeden taş atmamak” biçiminde söylenir.

“-Bal alacak çiçeği bilir o. Ne anasının gözüdür. Bi dalda kırk cevüz görmeyinci daş atmayan tiplerden.”<sup>146</sup>

**Bir deliğe bir çöp sokmak:** Kendinden beklenmeyen olumlu bir davranışta bulunmak.

“-Çocuk bugün, ikiye bir etmeden her denileni yaptı; bir deliğe bir çöp sokmak lazım.”<sup>147</sup>

**Bir eli taş, bir eli değnek:** Kavgacı, kavga için bahane arayan kimse.

“-Bi eli daş, bi eli deynek adamıñ. Gonşuluk etmeniñ de geçin-meniñ de mimkini yok.”

<sup>142</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 138.

<sup>143</sup> Yıldırım, Muska, s. 33.

<sup>144</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 28.

<sup>145</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 62.

<sup>146</sup> Arslaner, Küyük, s. 270.

<sup>147</sup> Arslaner, Âşık-bükü, s. 202.

**Bir gün rahat edeyim dedim, onda da komşunun merkebi gözsüz kunnadı:** Kunnamak Çorum yöresinde doğurmak anlamına gelir. Daha çok hayvanlar için kullanılır. Duygulu, düşünceli, iyi ahlaklı kişiler çevrelerinde olup biten olaylara duyarsız kalamazlar. Başkalarının sorunları ile de ilgilenip onların dertlerini dert edindikleri için dertsiz, kedersiz günleri geçmez. Yaşamın akışı içinde kendilerini hep beklenmedik olayların içinde bulurlar. Bu nedenle, insanların kendilerini her türlü olayla başa çıkacak biçimde donanımlı yetiştirmeleri gerekir<sup>148</sup> Deyimin, Osmançık'ın Âşıkbü-kü köyünde söylenen "Bugün derdim yok dedim, az sonra komşunun eşeği ...süz doğurdu." biçiminde bir çeşitlemesi de vardır.

*"-Başımdan gayle âsik olmuyo ki. Bi gün ıraat ediyim dedim, onda da gomşunun merkebi gözsüz gunnadı."*

**Bir ıslığa bakmak:** Birinin buyruğunu yerine getirmek, söylediğini yapmak için hazır beklemek. Eşkyağın yoğun olduğu yıllarda Çorum'un çevresindeki dağlarda ıslıkla başkalarına haber vermek bir yöntemdi.

*"-Sen beni ne bellediñ oolum? Bi ıslığa bakan bi sürü adamım var benim. Kemikleriñi gırdırmadan uza bahalım."*

**Birinin iki olduğunu istememek:** Bir kimsenin, gelişmesini, ilerlemesini, kazancının artmasını istememek.

*"-Köyün veziri, kiziri karşısında zati, birimizin iki olduğunu istemeyen. Bir de Allah mı yamacına aldı bizi, ne?"<sup>149</sup>*

**Biri Urum'dan biri Çorum'dan gelmiş:** Birbiriyle geçinemeyen çocuklar için söylenir. "Biri Urum'dan biri Urus'tan gelmiş" biçiminde de söylenir.

*"-Her gün köpekler gibi dalaşıyolar. Bunnarın biri Urum'dan biri Çorum'dan gelmiş."*

**Bir kalem gelmemek:** Güçsüzlüğü nedeniyle karşılaştırılamayan, denk olmayan şeyler için kullanılır.

*"-Daalların köpeği ile Çopullarınki boşmuş. Çopullarınki bi galem gelmemiş, Daalların Alaş boosalayıp atmış Çopullarınkini."<sup>150</sup>*

**Bir köyü bir eşeğe bindirmek:** Çok kurnaz, düzenci, üçkâğıtçı olmak.

*"-Sen o yerden bitmeyi az belleme bacanak. O bir köyü bir eşeğe bindirir, üstüne de gendi biner."*

<sup>148</sup> Tan, Agm., s. 145.

<sup>149</sup> Gümüş, Zilli, s. 35.

<sup>150</sup> Şahin, Bayatça, s. 22.

**Bir kulağı daha bitmek:** Hiç duymadığı bir söz ya da olayı duyan birinin tepkisini bildiren söz. “Bir yaşına daha girmek” deyi- miyle eş anlamlıdır.

“-Gürcü Abıla, boon heç horuz sesi eşitmedik bi laf duydum.”

“-Ben de bu lafi heç eşitmediydim. Bi gulaam daa bitdi.”

**Bir kurbağa beş kuruşa sulanmak:** Bir yerde su kıtlığı olmak.

“-Bizim koyde bi gurbaaniñ beş guruşa sulandımı söyleyinci şe- erdeki arhadaşlar essah sandılar.”

**Bir ocakta bir umut:** Bir evin tek erkek çocuğu. “Bir ocağın bir umudu” biçiminde de söylenir.

“-Dudu Teyze'nin de tek oğlu zati. Bi ocakda bi umut, üsdüne titiremesiñ de naapsiñ?”

**Bir osurukluk canı kalmak:** Ölmek üzere olmak.

“-Tilki İriza ehdiyallayınıcı eyce gurudu gangıldayık oldu.”

“-Desene bi osurukluk canı gal-di.”

**Bir salkım üzüm olup burnunda (gözünde) tütme:** Çok özle- mek.

“-Hele de yüzünü henüz göremediğim Ayşe'mi çok merak edi- yorum... Bir salkım üzüm olup tütüyorlar gözümde.”<sup>151</sup>

**Bir tavaya sap olmak:** Belirli bir iş güç sahibi olmak. “Bir baltaya sap olmak” deyiminin çeşitlemesidir.

“-Teskereden sonra da İzmir'de takılır biraz; ama bir tavaya sap olamaz, kuyruğu kısıtırıp köye döner.”<sup>152</sup>

**Biz burada eşek başı değiliz ya:** Buyurma yetkisi olanların, ken- disinden aşağıda ya da yetkisiz olup da işe karışanlara söylediği azarlama sözü.

“-İkide bi ortaya atılıp görevime garişma, biz burada eşek başı değiliz ya, işleri yörüdüyok işte!”<sup>153</sup>

**Bizim asmanın kuruğu:** Aileden ya da gruptan biri olmak, yaban- cı olmamak.

“-Gittiğinde selamımı söyle; o da bizim asmanın kuruğudur, eli her işe yakışır.”<sup>154</sup>

**Bizim ekmeğimiz tuzlu mu?** Neden bize uğramıyorsun, biz kötü- lük düşünen biri miyiz anlamında söylenir.

“-Her hafta koye gelip gidiyoñ da bize niye uğrak vermiyoñ? Bi- zim ekmamiz duzlu mu?”

**Boğaz ağrığı:** Hazır yiyici, tembel, çalışmadan yaşayan.

<sup>151</sup> Gündoğar, Sarıkamış, s. 186.

<sup>152</sup> Arslaner, Küyük, s. 70.

<sup>153</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 58.

<sup>154</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

*“-Esgeri ücretinen altı dene boğaz ağrını doyuruyom ben. Habariñ var mı?”*

**Boğaz geçmek:** Söz vermek.

*“-Köyün şenliği oluken saña da habar salarım deydi boğaz geç-diydiñ, unutduñ elleem.”*

**Boğazına bir yumruk düğümlemek:** Konuşamaz olmak, sesi çıkmamak.

*“Kendisini koyverecek oldu. Sıktı kendisini. Boğazına bir yumruk düğümlendi. Yutkundu, yutkundu...”<sup>155</sup>*

**Boğazını görmek:** Yedirip içirmek, beslemek, geçindirmek.

*“Yeter demişti. Ölenece seniñ boğazını görececek halim yok demişti.”<sup>156</sup>*

**Boğazını saban burgusuyla mı deldiler?** Bağırarak konuşanlar için söylenir. “Boğazını saban okuyla mı deldiler” ya da “Boğazını soba borusuyla mı deldiler” biçimleri de vardır.

*“-Ama ne bağırılmıydı o öyle? Hepimizin aklını aldıñ. Saban burgusuyla mı deldiler boğaziñi be mübarek.”<sup>157</sup>*

**..k gibi ortada yığılıp kalmak:** Yaptığı olumsuz bir işten dolayı toplum içinde utanılacak bir duruma düşmek, rezil olmak.

*“-Bunnarı yüzleşdirinci ben yapmadım diyemedi. ..k gibi ortada yığılıp galdı.”*

**..k kırığı sele ..tü:** Hiçbir işe yaramayan, üzerinde durulmaması gereken işler ya da sözler.

*“-Onun dedikleri mi? ...tiret oolum, ..k kırığı sele ..tü o iş.”<sup>158</sup>*

**..klamadıği tepe kalmamak:** Çok yer gezmek.

*“-Tatil için her sene başga bi yere getdi. ..klamadıği depe galmadı anycaañ.”*

**..klu da osurukluya gülüyor:** Yakışsız durumu, suçu daha büyük olan kimselerin, başkalarının ufak tefek kabahatlerini eleştirmeleri durumunda söylenir. Çalyayla köyünde “..klu da südüklüye gülüyo” çeşitlemesi kullanılır.

*“-Gendi gozündeki merteği görmüyo, eliñ gozündeki saman çöpünü görüyo sözüynen ..klu da osurukluya gülüyo sözü akrabadır.”*

**..k olmadan tezек olmak:** Bir işi öğrenmeden iyi biliyormuş gibi davranmak.

<sup>155</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 284.

<sup>156</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 108.

<sup>157</sup> Arslaner, Urusali, s. 55.

<sup>158</sup> Şahin, Bayatça, s. 24.

*"-Esgiden bi işe şaart olarak girili, soona usda olunudu. Sen daha ..k olmadan tezek olmaya galhıyoñ."*

**..ku bilmeyip helâya bekçi durmak:** Bilmediği bir konuda biliyormuş gibi davranmak, o kunuyu bilir gibi konuşmak.

*"-Bayakdan beri anamadıñ bi gonuda ahkâm kesiyon. Bizim koyde seniñ gibilere ..ku bilmiyo, helâya bekci duruyo dellerdi."*

**..ku meydana dökülmek:** Gizlice yaptığı kötü işler ortaya çıkmak.

*"-Iraatını tepip böyle böyle etti de..."*

*"- Sonunda ..kları meydana döküldü de..."<sup>159</sup>*

**..kuna buzağı gütmek:** Boş yere emek harcamak.

*Unutma Filani unutma dünü*

*..kuna buzağı güttüğün günü*

*Sahte şöhetlerin tez söner ünü*

*Öyle böbürlenip kırtma Filani<sup>160</sup>*

**..kun adını badı saba koymuşlar:** Hiç değeri olmayan şeylerin yüceltilmesini anlatır.

*"-Şu muşmula suratlıñ adınıñ Çiçek olduunu hatılladıkca ..kun adını badı saba gomuşlar diyesim geliyo."*

**..kun ..kunu çıkarmak:** Zaten kötü olan bir işi daha kötü duruma getirmek.

*"-Gaçala şurdan! Bi şeyi özeyip ..kun ..kunu çıkarmayı bek eyi biliyoñ."*

**..kun ..ku Serkis'in kalpağı:** Anlamsız sözler ya da işler.

*"-Ne biliyo da ne ānadacak canım? ..kun ..ku, Serkis'in galpağı deyip duruy."*

**..kunda boncuk görmek:** Nedensiz yere neşeli davranan, çok gülen ya da anlamsızca sırtan kişilere davranışının yersizliğini anlatmak için söylenir.

*"-Sabahtan beri gülüp duruyorsun, hayırdır ..kunda boncuk mu gördüñ?"<sup>161</sup>*

**..kunu boncuk sanmak:** Kendini çok büyük görmek, çok önemsemek, büyükmek.

*"-Gurban oluyum şefim, ..kunu boncuk sanan bu dazgirinen aynı bölüme verme beni."*

**..kunda sinek vurdun mu sen hiç?** Birisini vurmakla tehdit edenlere, "sende bunu yapacak yürek yok" anlamında söylenir. "..kunda sinek avladın mı hiç?" çeşitlemesi de vardır. "Vurduğu çok, öldürdüğü yok" sözüyle anlam ilişkisi vardır.

<sup>159</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 54.

<sup>160</sup> Gösterir, Bahar Türküleri, s. 38.

<sup>161</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 203.

*"-Ulan deli deyyos! İkide bi vurucam onu deyi yelleniyoñ. ..hunda sinek vurdun mu sen heç?"*

**..kunu deşelemek:** Birinin olumsuz yönünü ortaya çıkarmaya çalışmak.

*"-Ispathi şahitli gören var, Urgancı'ylan oynayıyormuş. ..kunu deşeyince de kesmeye çıkmış herifi."*<sup>162</sup>

**..kunu ellemek:** Kendisini olumsuz duruma düşürecek bir davranışta bulunmak.

*"-Kudurdum mu ben, ..kunu eller deli miyim? Gelinlik kızımız yetiştii, şu yaşında abdestimde namazımdayken, kudurdum mu ben?"*<sup>163</sup>

**..kunun gölgesinden korkmak:** Alaca'nın Kıcılı köyünde kuşkulu, kuruntulu bir kişiliği olan, bu nedenle her şeyden korkan insanlar için kullanılır. Bu gibi kişiler, ya zarar edersen korkusuyla bir işe giripemezler.

*"-O var ya, gözünü karartıp heç bi işe girişemez. ..kunun gölgesinden gorhuyo adam, o derece yani."*

**..kunu yutmuş kaz gibi düşünmek:** Ne yapacağını bilemeden boş boş bakarak düşünmek.

*"Çalışmazsan işte böyle ..kunu yutmuş kaz gibi düşünürsün diye hakaret yollu sözlerle azarlar, ceza verirdi."*<sup>164</sup>

**..kuyla boğuşmak:** Çocuğuyla ya da çocuğu yaşındaki kişilerle didişmek, kavga etmek.

*"-Bannak gadar masiminen çekişmiye utanmıyoñ mu herif? Gonşular görüse bak bak goca herif..kuynan boğuşuyo demez mi?"*

**..k yediğinden başı ağrımak:** Hiç gereği yokken saçma sapan işlere karışıp bunun sıkıntısını çekmek.

*"-Üsdüne düşmedik işlere garişiy, soona da ceremesini çekiy."  
"-.k yediinden başı ağrıy desene."*

**..k yedisi düşmek:** Hakkı, yetkisi olmadığı halde başkaları üzerine konuşanlar için *"..k yedisi ona mı düştü"* biçiminde söylenir.

*"-Sen demesen de el seziyor."*

*"-Seziñler dursunlar. Onlara ..k yedisi mi düştü!"*

**Bolatlı bekmezi gibi şirelenmek:** Kendini naza çekmek.

*"-Bolatlı bekmezi gibi ne şireleniyoñ anam? Dostuñ sufrasına eliñ varsiñ gelsiñ de yimezsen gine yime."*

**Bol evli, bostan köylü olmak:** Maddi açıdan çok harcama yapacak denli varıl olmak.

<sup>162</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 55.

<sup>163</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 27.

<sup>164</sup> İpek, Geçmişiyile Dünüyle Hele de Külâh, s. 367.



*"-Bi insanın geliri bol olmayıncı bol evli, bostan köylü olması mimkin olu mu?"*

**Borç senin dert benim mi?** Senin dertlerin için üzülemem, kendi başının çaresine bak anlamında kullanılır.

*"Borç seniñ dert benim mi Ahmet, kazanırken bana mı danıştıñ o veledi adamım diyenler oldu."*<sup>165</sup>

**Boynu burulmak:** Acındırıcı, yoksun, üzgün, umarsız bir durumda kalmak. "Boynu burulu kalmak" da denir.

*Göç kervanı kuruldu*

*Canlar yola vuruldu*

*Eller yârim dedikçe*

*Benim boynum buruldu*<sup>166</sup>

*"Hısımları, yakınları gelmişti olanı duyup, köşede, boyunları burulu kaldılar öyle. Noldu, nasoldu demedi kimse."*<sup>167</sup>

**Boynunun şu kadar eğrisi olmamak:** Herhangi bir nedenle birinin istediğini yapmak zorunda olmamak.

*"-Boynumuñ şu kadar eğrisi yok kimseye. Kendim kazanıyorum kendim yiyorum."*<sup>168</sup>

**Boynuzu karnında olmak:** İyi görünüp gizlice kötülük yapmak, ikiyüzlü olmak.

*"-Ben ne biliyim oñun buynuzu gannında biri oldoğonu!"*<sup>169</sup>

**Boynuzu kurtlu:** Halk arasında karısının ya da yakını kadınların yoldan çıkmasına, başka erkeklerle düşüp kalkmasına göz yuman kimselere "boynuzlu" denir. Boynuzu kurtlu, bu tür işleri uzun süre yapanlar için kullanılan bir aşağılama, sövğü sözüdür.

*"-Bi töllek dana bi afur malı ..klar dellerdi. Bi buynuzu gurtlu deyos da bizim mahalleyi batırdı."*

**Boynuzunu kırdırmak:** Dayak yemek sonucu ya da başka bir nedenle yaralanmak.

*"-Addan aşşaa bu gadar hızlı bisiklet sürme dedim deemi saña. Aha da şimdi boynuzuñu gırdırdıñ işte."*<sup>170</sup>

**Boyun burmak:** Ona buna muhtaç olarak boyun eğmek.

*"-Elin elinde kaldık da, ellere bo-yun burduk bacı kardaş deyi... Ellerde nece insanlar tanıdık öz babadan, öz kardaştan ileri..."*<sup>171</sup>

<sup>165</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 28.

<sup>166</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 313.

<sup>167</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 58.

<sup>168</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 97.

<sup>169</sup> İpek, Agy., s. 36.

<sup>170</sup> Şahin, Bayatça, s. 10.

<sup>171</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 132.

**Bozboğa'nın<sup>172</sup> boğası gibi kırışmak:** Kibirlenmek, büyüklenmek, kendini beğenmek.

*"-Sen iki daşlı tallam var deyi Bozboğa'nın boğası gibi gırışkan eliñ oğlu çütlük sahabı oldu bak."*

**Boz söğürtmek:** İskilip'te işi zora koşmak anlamında söylenir.

*"-Boz söğürtmeynen bi yere varamañ. Bizi üzdoğunan galñ."*

**Böğrü yastıklı:** Rahatına düşkün kimse.

*Alaca'nın kızları kaşı rastıklı  
Eskiyapar kızları cebi bastıklı  
Kıcılı kızlarının böğrü yastıklı  
Ana baña bir sürmeli kız alñ<sup>173</sup>*

**Böyle saraya böyle süpürge:** Layık olmayan, önemsenmeyen bir yere, isteksizce yapılan hizmet için söylenir. Adamına göre iş yapmak anlamına da gelir.

*"-Bu gadar yaptımız neyine yetmiyo? Bulup da bınamasıñ, böyle saraya böyle süpürge demişle."*

**Bu bıçak Keskin'e varmış da gelmiş:** İyice körelmiş, keskinliği kalmamış bıçak için söylenir.

*"-Bu bıçak Keskin'e varıp da gelmiş. Bunuyunan yoort mu doo-ruyoñuz yossama?"*

**Bugün ölmem yarın gelmem:** Herhangi birine parayla ya da ödünç çalışmaya giden birinin, yaptığı işin ağırlığından yakınmak için söylediği sözdür. Bir günlük çalışmadan ne olacak anlamında da kullanılır.

*"-İşimiz golay, kütük sökücek dediydiñ. Yorgunlukdan imanım gevredi valla. Bugün ölmem, yarın gelmem."*

**Buluda ürümek:** Burnu havada olmak, büyüklük taslamak; kendini önemli biri saymak.

*"-Heç boşa çığırma, bizim masaya otumaz o. Gendisi gibi buluda ürüyennerinen hoşbeş eder."*

**Burası Hatip'in Han<sup>174</sup> mı?** Gürültü patırtı yapanlara söylenir.

*"-Kesin şu şamatayı yav! Burası Hatip'in Han mı? Gediñ başga yerde depişñ!"*

**Burası Tımbırığın Han değil:** "Burası senin bildiğin gibi hareket edeceğin bir yer değil, ağır ol" anlamında söylenir.

*"-Burası Tımbırığın Han değel delaannı. Burada edebi dayre-sinde oturulur."*

<sup>172</sup> Bozboğa: Çorum Ovası'nda varsıl bir köydür.

<sup>173</sup> Arısoy, Âşık Haydar Bektaş Yalan Dünya Ne Darımış, s. 68.

<sup>174</sup> Hatip'in Han: Bugünkü Türk Telekom binasının karşısındaki Telefoncular - Seyyar Satıcılar Sitesi yerindeydi. Çorum'un güney, güneydoğu yörelerinden gelen köy-lüler, hayvanlarını bir ücret karşılığında buraya bağlarlardı. Köyüne gidemeyenler de burada yatardı.

**Burnu bulut(ları) çizmek:** Kendini çok beğenmek, kendini başkalarından büyük görmek, kibirlenmek. Sözlüklere geçmiş olan “burnu havada olmak”, “burnundan kıl aldırmamak”, “burnu Kaf Dağı’nda olmak”, “burnu büyümek”, “burnu yere düşse almamak”, “burun yapmak” deyimleriyle eş anlamlıdır.

*“-Evet, burnu bulut çizenlerden hiç hazitem.”<sup>175</sup>*

**Burnu hokralı:** Pis, pasaklı kimse.

*“-Hoturaf makinesi aldım la. Bunu hokralı bi bebek buluncu hoturafını çekiceem.”*

**Burnundan düşen buzağı olmak:** Çok asık suratlı olmak.

*“-Boon müdürüñ bunnundan düşen buzaa oluy. Garısından fırça yimiş elleem.”*

**Burnunu ..ktan kurtarmak:** Büyük bir sıkıntıdan, beladan kurtulmak.

*“-Burnumuzu öyle bir ..ktan kurtardın ki, Kâbelere götürsem sırtımda yamacını ödeyemem.”<sup>176</sup>*

**Burnunun direği kırılmak (yıkılmak):** Çok kötü koku içinde kalmak.

*“-Sellanıñ gıyısına bi enik üleşi sürümüşle. Yiril yiril gohuy. Yanından geçesdani bunnumuñ diree gırıldı.”*

**Burnunun yelini kırmak:** Öfkesini dindirmek.

*Haddini bilmeyen Mesut Barzani*

*Bir gün sana hesap sorar Mehmetçik*

*Söz vermiştin bize ne oldu hani?*

*Burnunun yelini kırar Mehmetçik<sup>177</sup>*

**Burnu şişmek:** Büyükleme, kibirlenme; kendini çok beğenir durumda olmak.

*Bazı kişilerin burnu şişmese*

*Yaramızı cahil tabip deşmese*

*Kale kayasından taşlar düşmese*

*İle namzet olur ilçemiz Osman<sup>178</sup>*

**Burun indirmemek:** Kendi durumundan daha aşağıdaki kimsele-ri önemsememek, beğenmemek, küçümsemek.

*“-Bu Kitkit burun indirip kız vermez bizlere. Hele saña dönüp bakmaz.”<sup>179</sup>*

**Burun kırmamak:** Üstünlük tasladığı için biriyle konuşmaya, görüşmeye yanaşmamak.

<sup>175</sup> Özdemir, Agy., s. 153.

<sup>176</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 151.

<sup>177</sup> Haydar Kılıç’tan.

<sup>178</sup> Korkmaz, Şiir Diliyle Çorum, s. 231.

<sup>179</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 50.

*"-Ne olacak efendim, bey olmuş! Urba giymiş, hiç bize burun kırar mı?"<sup>180</sup>*

**Bügelek tutmuş gibi hoplamak:** Bir duruma sinirlendiği ya da bir iş zamanında bitirilemediği için yerinde duramamak. Bügelek, yaz mevsiminde hayvanları ısırarak delirten bir sinektir. Bügeleğin saldırısına uğrayan hayvanlar delicesine sağa sola koştururup kendilerini kurtarmaya çalışırlar. Onları bir arada tutmak mümkün olmaz. Deyim, "büvelek tutmuş dana gibi te-zikmek" biçiminde de söylenir.

*"-Ecimcik çıkarıña dokunulsa bünelek dutmuş gibi hopluyoñ. Sen başgasına yaparkan eyi emme!"*

*"-Büvelek dutmuş dana gibi te-zikmeniñ ne nüzumu var? Bırak bitmese bitmesiñ. Erken bitirinci eloğlu madalya mı dakacak?"*

**Büzük kese:** Ağzını büze büze, ne dediği güç anlaşılır biçimde, bilgiçlik taslayarak konuşan kimse.

*"-O büzük kesenin lafına ne bahıyoñ sen?"<sup>181</sup>*

## C

**Cam güzeli:** Hiçbir iş yapmadan pencere önüne oturup çevreyi izleyen kadın.

*"-Evün o gadar işi duruken cam gôzeli gibi otumanıñ âlemi ne bilmıyom ki!"<sup>182</sup>*

**Cana değmek:** Katlanamayacak duruma gelmek, bezmek, bıkmak.

*Aynı hamam aynı tas*

*Cana değdi artık pes*

*Bırak dalga geçmeyi*

*Verme artık bana pas<sup>183</sup>*

**Cana kurulmak:** Ölmek üzere olmak, can çekişmek.

*"-Yorganı sakalın altına çektim. Bu sefer de cana kurulmuş mev-talar gibi gözlerim tavana dikildi, boynum arkaya gerildi."<sup>184</sup>*

**Candan değil yandan:** Alaca'nın Kıcılı köyünde yakından kan bağı olmayan insanlar için söylenir.

*"-Bizim akrabaları da saymaynan tükenmez emme, çoğusu candan deel, yandan."*

<sup>180</sup> Aksu, Yavan Ekmek, s. 33.

<sup>181</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 59.

<sup>182</sup> Kalayoğlu, Agy, s. 39.

<sup>183</sup> Aytakin, Çorumlu Maniler, s. 14.

<sup>184</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 50.

**Candan üzölmek:** Ölmek.

“-Böyleymiş aynen, duyuluncaaz da herifi pıçağın altına yatırmış. Candan üzöldü üzölecek, çok kötü yani herifin vaziyeti...”<sup>185</sup>

**Canı avucunun içinde olmak:** Birinin yaşaması başkasının acımasına bağılı olmak.

“-Amanın Mısdıva, bu Alosman!.. İmanıma Alosman bu!.. Amanı bilin mi, canım avucunun içinde şincik. Geliyor herif, şafaklamış, geliyor!..”<sup>186</sup>

**Canı başı derdine düşmek:** Başkalarıyla uğraşmayı bırakıp kendi başının kaygısına düşmek, kendi canını kurtarmaya çalışmak.

“-Herkes canı başı derdine düşmüştü işten güçten, yazısında yabanındaydı.”<sup>187</sup>

**Canı gılık gılık etmek:** Herhangi bir şey için çok istekli olmak.

“-Onnarınan barabar getmek uçun benim de canım gılık gılık etdi emme, gotüren kim!”

**Canı gövdesine yük olmak:** Yaşlılıktan ya da hastalıktan dolayı gövdesini taşıyamaz olmak.

“-Yalan oldu şimdi tabi. Yaşlandı. Canımızıñ gövdemize yük olduğunu sezdin.”<sup>188</sup>

**Canı kalmak:** Bir şeyi çok istemek, istek duymak, çok arzulamak.

“Canı çekmek” deyiimiyle anlamdaştır.

“-Hiç olmazsa bu atıştırmalıkları gözümüzün önünde yemeyin öğretmenim. İçimiz gidiyor, canımız kalıyor.”<sup>189</sup>

**Canı kaynamak:** Yakınlık duymak.

“-Görü gormez canım gaynadı valla. Gızım sen kimlerdensiñ deyi sordum. Şeerin yellisiyim dedi.”

**Canı küynemek:** Kargı'nın Yağcılar köyünde çok acele etmek anlamında söylenir.

“-Bi işi yapaken canıñ küynemesiñ hanım yaav. Soona da şurası âsik, burası âsik diy mahana buluyoñ.”

**Canına çengel atmak:** Bir kimsenin yaptıklarına engel olarak onun saygınlığını yok etmek, onu küçük düşürmek.

“-Ulan dürzü Binci, sensiñ benim yolumu kestiren. El âlemin karını sen mi doyuruyorsuñ? Canıma çengel attıñ lan dürzü...”<sup>190</sup>

<sup>185</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 57.

<sup>186</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 77.

<sup>187</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 17.

<sup>188</sup> Gümüş, Zilli, s. 13.

<sup>189</sup> Hodul, Göç, s. 122.

<sup>190</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 33.

**Canına iliğine yetmek:** Katlanamayacak duruma getirmek, bezdirmek, bıktırmak. “Canına iliğine tak etmek” biçiminde de söylenir.

*“-O zamanlar yol parası canımıza iliğimize yetiyordu. Altı liraydı amma, bulmak zor. Elde avuçta beş kuruş bile yok ki, altı lirayı nasıl çıkaracaksın?”<sup>191</sup>*

**Canı su olmak:** Bir şeyi şiddetle arzu etmek, çok istemek. “Can atmak” deyiimiyle eş anlamlıdır.

*“O gün de öğleye kadar başsağlığı için gelenlerle dolup taşı Gülşen’in evi. Ezgi’nin muştuyu vermesi üzerine bir an önce Çetin’i görmek için canı su oldu, ama gelenlerin de ardı arkası bir türlü kesilmedi.”<sup>192</sup>*

**Canı yoka (yufka):** Zahmetli, başarılması uzun zaman alan işlere katlanamayan kimse.

*“-Seniñ de canıñ bek yohaymış yaav, hemen vaz geçdiñ.”<sup>193</sup>*

**Can tazelemek:** Kendine gelmek, dinçleşmek, rahatlamak.

*“-Şurası soğuk halvet. Hamamıñ ikinci kısmı. Sıcaktan bunalıp yüreği daralanlar burda can tazeliyor.”<sup>194</sup>*

**Capcuk ağız(lı):** Gereksiz yere konuşup vara yoğa laf yetiştiren ciddiyetsiz kimse.

*“-Bu da temelli cabcuk aazlınıñ biriymiş, eddoo lafın neriye gid-doonu bilmiy.”<sup>195</sup>*

**Carcar ağızlı:** Geveze, yaygaracı.

*“-Herkeş o carcar aazlınıñ laflarına gansaydı koyde ortalığı gan gotürüdü.”*

**Cebrail danası:** Pek de gerekmediği halde soyunup ortaya dikilen kişilere yönelik bir benzetme.

*“-Daha çimiceemiz yere vamadan Cebrail danasıybi ortada gezip durma.”<sup>196</sup>*

**Ce deyip kaçmak:** Konuklukta pek az oturanlara şaka yollu söylenen sitem.

*“-Olmaz valla... dedi. Ce deyip kaçılır mı öyle? Üç beş gün durahım gelmişken...”<sup>197</sup>*

**Cehennem kaçkını:** Toplum içinde yaptığı kötülüklerle tanınan kimse.

<sup>191</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 62.

<sup>192</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 60.

<sup>193</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 39.

<sup>194</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 18.

<sup>195</sup> Hasan Ali Kalayoğlu’ndan.

<sup>196</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 41.

<sup>197</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 117.

“-O cehennem kaçğınıyan beni aynı masaya oturtmañ garda-  
şım, hazitmiyom herifi.”

**Cehiz devesi gibi çökmek:** Konuk olduğu evde, arsızlık ederek uzun süre oturmak, kendini ağırlatmak.

“-Alışdırdı, iradamıyo şimdi de. Cehiz devesiibi çökmüş.”<sup>198</sup>

**Cello'nun cücüğü gibi ayakaltında dolaşmak:** Kalabalık bir biçimde ortalıkta dolaşmak. Cello, Çorum'un Morsümbül köyünden M. Dikmen'in takma adıydı. Yörede sevilen, sayılan, hatırı olan bir kimse olan Cello'nun çok sayıda torunu vardı.

“-Bayram şekeri topluyok dey Cello'nun cücüğü gibi ayakaltında dolaşıp iysannarı iraaatsız etmeyiñ.”

**Cerit atlısı gibi:** Daha çok ele avuca sığmayan, çok hareketli çocuklar için söylenir. Cerit, Çorum-İskilip yolu üzerinde bulunan, bugünkü adı Akyazı olan bir köydür. Deyimin özgün biçimi “cirit atlısı gibi” olabilir.

“-Oolum bu tavuklar Cerit atlısı gibi, baçanıñ bi bu yanına kaçıyola, bi öbür yanına, dut dutabiliseñ.”<sup>199</sup>

**Cev cev de geçer:** Karnı ağrıyanlara takılmak için söylenen bir söz.

“Gün boyu, başı kabak, yalınayak, aşık, çomak oynayan biz çocukların karnı ağrıdığında, ‘cev cev de geçer’ diyen analarımız, ağrıyan dişlerimiz için cami önündeki musalla taşını gösterirlerdi.”<sup>200</sup>

**Cıbıık çekmek:** Birinin yaptıklarından bıkip usanmak, yaka silkmek.

“-Bebekleriniziñ gürültüsünden cıbıık çekdim artık. Hatiriñiz galır deyi azallamıyom emme, aha burama geldi!”<sup>201</sup>

**Cıbıık dedirtmek:** Katlanılamayacak boyutta bıktırıp usandırmak.

“-Yeter gayli yav, cıbıık dedirttiniz gayli. Adamı dinden imandan çıharmasañız olmaz yani!”

**Cıcığı sarkmak:** Çok imrenmek, çok istemek.

“-İşlengilere cıcığın sarkdı emme, birini bile vemem. Gızımıñ seyyanasına goyacaam.”

**Cılıkı çıkarmak:** Bir işi iyice abartmak, sulandırmak; mahvetmek.

“-Siz de iyice cılıkı çıkardınız ha! Doğru yapıñ şu işi!”<sup>202</sup>

<sup>198</sup> Özdemir, Agy., s. 95.

<sup>199</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>200</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 9.

<sup>201</sup> Pamuk Erol'dan.

<sup>202</sup> Osman Şimşek'ten.

**Cıncık göz:** Mavi gözlü olanlara takılan ad.

*"-Aman, o cıncık gözün gözüne görünme, soona nazar dağar."*<sup>203</sup>

**Cırıgını çıkartmak:** Ezmek, posasını çıkarıncaya kadar sıkamak.

*"-İrecep Peelivan'ın oolu Hasan va ya hani, geçen Yatukcu'daki düğündeki güreşte göbelin cırıını çiharttı ya."*<sup>204</sup>

**Cırman cücesi:** Gerçek anlamı fare yavrusu olmakla birlikte büyüklerin elini yüzünü tırnağıyla yırtan bebekler için söylenir.

*"-Şuna baksana, temelli cırman cücesi olup çıkdı, her yerimizi yırtıy."*<sup>205</sup>

**Cıvık ..çmak:** Bir konu üzerinde konuşulurken, o konu üzerinde hiç bilgisi olmayan bir başkasının ortaya işe yaramaz, olumsuz bir söz atması.<sup>206</sup>

*"-İşde şinci cıvık ..çdiñ İsmayıl Hoca! Biz seni daşı gediine goyar diye beklerken sapır saçma bi lafetdiñ."*

**Cibre sineği:** Cibre, üzümün suyu sıkıldıktan sonra geriye kalan posasıdır. Cibre açık bırakılırsa üzerine çok küçük, ince sinekler toplanır. Bunlara da cibre sineği denir. Bu sineklere benzetilerek her işe burnunu sokan ufak yapılı kişiler için de "cibre sineği" deyimi kullanılır.

*"-Şu cibre sineeni burdan uzak dutuñ hele."*<sup>207</sup>

**Ciciği şişmek:** Aşeren kadınların gördüğü bir yiyeceği yiyememesi durumu.

*"-Caneriini görüncü ciciğin şişdi, biliyom da. Kilosu atmış gayma, tıfranda daha."*

**Cicikleri sarkmak:** Çok istemek, imrenmek.

*Çay köpürüp akıyor*

*Oğlan kıza bakıyor*

*Mayıl mayıl baktıkça*

*Cicikleri sarkıyor*<sup>208</sup>

**Ciğeri ağzına gelmek:** Çok korkmak.

*"Sanki yarışta olduğunu anlamış gibi kuş, şöyle bir kanatlarını şapırdata şapırdata süzüldü. Derken düz inişe geçti, takladan eser yoktu henüz! Duduş'un gobelin ciğeri ağzına geldi! Eyvah! dedi."*<sup>209</sup>

**Ciğeri göynüme:** Çok üzölmek, üzüntüsü içine işlemek.

<sup>203</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 59.

<sup>204</sup> Şahin, Bayatça, s. 29.

<sup>205</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 44.

<sup>206</sup> Özüdoğru, Dünden Bugüne Kargı Köyü, s. 60.

<sup>207</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 46.

<sup>208</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 294.

<sup>209</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 75.



“-Köz yapışmış, göynüyor ciyerim. Ciyerime köz yapıştıranlarıñ ağızına...”<sup>210</sup>

**Ciğeri kaynamak:** Bir kimseye çabucak sevgi, yakınlık duymak.

“Kanı kaynamak” deyiimiyle anlamdaştır.

“-Onu görüncü ciyerim gaynadı, uzak akrabalarından biri olmalı deyi düşündüm.”

**Ciğerine köz yapıştırmak:** Çok üzme, büyük acı vermek.

“-Ciyerime köz yapıştıranlarıñ ağızına... Sen de onlardansıñ, seniñ de ağızına...”<sup>211</sup>

**Ciğerine sokmak:** Çok sevmek.

“-Kulağına inanamıyordu Döne. Hafız’a baktı gülen gözlerle. Ne üstün bir kardaş diye geçirdi. Ciyerine sokacak bir kardaş...”<sup>212</sup>

**Ciğerin kilosu beş kuruş:** İnsan yaşamının pek değerinin olmadığı anlar, durumlar için kullanılır.

“Kill Bill filminde gelin Beatrice o kadar çok adam öldürüyor ki ciğerin kilosu beş guruş.”<sup>213</sup>

**Ciğinnik (ciynûk) çekirgesi gibi:** 1. Çok ince sesli, minyon tipli kadın. 2. Vakitli vakitsiz konuşan kimse.

“-Ciynûk çekûrgesiybi sesi va emme gôzel söylüy.”

“Ciynûk çekûrgesiybi zırt zırt ötüp durma.”<sup>214</sup>

**Cilbir tavası:** Ufak tefek, sevimli kişi.

“-Şuña baksana, aynı cilbir tavasına benziy.”<sup>215</sup>

**Cilve kutusu:** (Kadın için) Çok cilveli.

“-Dün ikindi vakti meyve fidanlarını sulamaya gittiğimde karşılaştım. Havalı, fikir fikir. Hem çalıyo hem oynuyo, cilve kutusu köpoğlusı.”<sup>216</sup>

**Cimbildeğin gözü gibi:** Oynak. Sürekli gözünü kırpanlar için Bayat’ta “Cimbildeğin gözü gibi lipildeyip durma” denir.

“-Adamın gözü cimbildeğin gözü gibi la!”<sup>217</sup>

**Cin askeri:** Açık göz, hareketli, zeki çocuklar için söylenen beğenme sözü.

“-Bu temelli cin askeri olmuş, baksana aklı her şeye yetiy.”<sup>218</sup>

**Cin atına binmek:** Öfkelenmek, sinirlenmek.

“-Cin atına binmeynen bir yere varamazsıñ.”<sup>219</sup>

<sup>210</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 145.

<sup>211</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 145.

<sup>212</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 131.

<sup>213</sup> Şahin, Bayatça, s. 30.

<sup>214</sup> Kalayoğlu, Agy, s. 48.

<sup>215</sup> Kalayoğlu, Agy, s. 47.

<sup>216</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 32.

<sup>217</sup> Şahin, Bayatça, s. 30.

<sup>218</sup> Kalayoğlu, Agy, s. 47.

**Cin civit olmak:** Çok sinirlenmek. Bir şeyden ya da birinden gıcık kapmak. “Cin civit olmak” biçiminde de söylenir.

“-Şu bebekleriñ badallardan çamırlı ayaklarıynan çıkmalarına cin civit oluyom.”

**Cin çakmağı gibi:** Çok uyanık kimse.

“-Onunla baş edemezsiñ, adam cin çakmağı gibi. Gel vazgeç bu işten.”<sup>220</sup>

**Cingan horozu gibi kurulmak:** Övünür gibi davranışlarda bulunmak, kasılmak.

“-Gız buña noolmuş da Cingan horozu gibi guruluy boon?”

“-Gormedin mi? Gocası bilerzik bozdurmuş ya.”

**Cingöz’ün horozu gibi tek başına kalmak:** Yapayalnız, tek başına kalmak. Bu deyim, Sungurlu'nun Beyyurdu (Hamallı) köyünden Alaca'nın Kıcılı köyüne içgüveyi olarak gelip yerleşen Cingöz takma adlı birinden kaynaklanmış. Cingöz, çok kısmık bir insanmış. Bu yüzden malına kıyıp yiyemezmiş. Nasıl olduysa kiran gelip bütün tavukları ölmüş. Bir tek horozu kalmış. Horoz uzun süre tek başına yaşamış. Horozun bu durumu köylünün ağzında söylene söylene deyimde dönüşmüş.

“-Çocuklarıñ tayini başga yellere çıkdı. Elif Nene’n de ölüncü Cingöz’ün horozu gibi tek başıma galdım.”

**Cini kadar hazetmemek:** Hiç sev-memek.

“Yusuf’u gördükçe o köpeği ansıyordu nedense. Belki bundan, cini kadar hazetmiyordu Yusuf’tan.”<sup>221</sup>

**Corukları koşmak:** İnat etmek, güçsüz olmasına karşın güçlü görünmeye çalışmak. Bayat ilçesi köylerinde “coruklara goşmak” biçiminde söylenir.

“-Her işi böyledir, illa ki corukları goşar. Allah’ım bize sabır ihсан eyle.”<sup>222</sup>

**Culuk akıllı:** Bir işin önünü sonunu düşünmeden akılsızca davranışlarda bulunan kimse.

“-Ben sâ kaç kere didim, o culuk ahıllı gobelinen iş dutma diyi. Sahalım yok ki sözüm dutulsuñ!”

**Culuk gibi kabarmak:** Büyüklük taslamak, kurumlanmak.<sup>223</sup>

“-Duvara söykenip culuk gibi gubarıncı sandım ki ark altındaki tallaların hepisi buña tapılı.”

<sup>219</sup> Yoksul, Agy., s. 192.

<sup>220</sup> Şahin, Bayatça, s. 31.

<sup>221</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 14.

<sup>222</sup> Şahin, Bayatça, s. 31.

<sup>223</sup> Uçakçı, Orta Anadolu..., s. 336.

**Culuzu düşürmek:** Yemeği çok yemekten dolayı ağırlık çökmek.

*"-Pilav gözümüze durdu, bizim culuzu düşürdü."*<sup>224</sup>

**Cücük çıkar(t)mak:** Bu deyim, sözlüklerde "bitkinin filizlenmesi", halk dilinde ise "civciv çıkarmak" anlamında kullanılır. Çorum yöresinde, tavuğun kuluçkaya yatmasından esinlenerek, hiçbir iş yapmadan, amaçsızca oturanlara: "Burada otura otura cücük mü çıkaracaksın?" denir. Çorum - Tokat yörelerinde sıkça kullanılan bu sözün deyim anlamı ise "güçlü rakiplerin bulunduğu bir alanda, güç koşulların üstesinden gelerek giriştiği işten beklenen sonucu elde etmek"tir. Koşullar çok olumsuzsa, başarı şansı da görünmüyorsa: "Biz burada cücük çıkaramayız." denir. *"-Biz Çorum'dan geldik. İstanbul'da cücük çıkartmak istiyoruz."*<sup>225</sup>

## Ç

**Çadırvan bebeği:** Sürekli çarşı içinde büyüyen çocuk. Panayır dölü de denir.

*"-Zabah aaşam tikândan çıkmıyoñ, temelli çadırvan bebee olup çıkdıñ yaav!"*<sup>226</sup>

**Çağlayıken çatlamak:** Yaşı küçük olmasına karşın büyüklere özenerek kötü işler yapmak. "Çağlamadan çatlamak" deyimiyile ya-kın anlamlıdır.

*"-Şu gobele ne diyoñ? Çağlayıken çatlamış, on beş yaşında kız ga-cırmaya galhışmış."*<sup>227</sup>

**Çala çala bir havaya dönmek:** Başlangıçta düzensiz olan bir iş zamanla yoluna girmek, düzelmek.

*"-Şimdilik oğlanñ işinin ne olduğu, kızın nereye gideceği, bizim ne yapacağımız belli değil; ama elbet çala çala bir havaya dö-ner."*<sup>228</sup>

**Çalıy başından sürümek:** İşi yöntemine göre yapmamak, işe ters yönden başlamak.

*"-Ben işimi bilirim efendim. Çalıy başından sürümem. Ali'nin kü-lahını Veli'ye gıydirdim mi işler tamam."*<sup>229</sup>

<sup>224</sup> Sağmen, Agy., s. 110.

<sup>225</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 208.

<sup>226</sup> Kalayoğlu, Agy, s. 50.

<sup>227</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 60.

<sup>228</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 204.

<sup>229</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 60.

**Çalma gülme ağacı:** Nükteli konuşmalarıyla, özellikle sıkıcı ortamları neşeye boğan kimse.

*"-Çalma gülme ağacı denir ya bazı insanlara, Lütfi Ağa işte onlardandı."*<sup>230</sup>

**Çalpantiya binmek:** Çıkrık köyünde işi aceleye getirmek anlamında kullanılır.

*"-İş çalpantiya bindi gayli. Bi sakametlik çıkmadan, şeytan neyim garışmadan hala yola gosaydık eyiydi."*

**Çamdan kavaktan dem vurmak:** İlgisiz konulardan konuşmak.

*"-Adam epim çamdan gavakdan dem vurdu emme, bizim duymayı beklediimiz gonuların yanından bile geçmedi."*

**Çam kadı, pelit müftü olmak:** Bir işi kimin yaptığı belli olmamak.

*"-Burda işler garışık Deyzoğlu. Çam gadı, pelit müfdü oldu. Herkes gendi guralını goyup uyguluyo."*

**Çamur çiğnemek:** Yorulmak, ezi-yet görmek.

*"-Madem bu işiñ golayı varıdı. Niye demedin Emmoğlu? Boşu boşuna o gadar çamır çiğnadık."*

**Çamur ile karılmak, duvar ile örülmek:** Toplum olarak birlikte davranmak, bir arada olmak.

*"-Devir çamur ile garılmag, duvar ile örülmeg devri dayı. Memleket buna muhtaç."*<sup>231</sup>

**Çara pabuca binmek:** Bir yere gitmeyi çok istemek, gitmek için acele ile hazırlanmak.

*"-Gız garı gidelim deyi çara pabıca bindiñ ya, davetsiz getdiimiz yerde mindersiz oturusak garışmam bak!"*

**Çarığı yedi doymadı, şimdi çoraba hırlyyo:** Malı mülkü yedi bitirdi, gözünü kırıntılara dikti anlamındadır. "Çarığı yedi, sıra çorapta" biçiminde de söylenir. "Kozu yedi korağa kaldı, eşeği yedi körüğe kaldı" sözü de aynı anlamdadır.

*"-Çapar Seydi'nin güccük oolu da ağasıbü gümüledi. O da çarığı yedi doymadı, şindi çoraba hıllıyo."*

**Çarşı keliği:** Çarşıya gitmeyi çok seven, evde duramayan kişi.

*"-Son günnerde temelli çarşı keliği olduñ elleem."*<sup>232</sup>

**Çaya varmadan çemrenmek:** Gereğinden çok önce ya da henüz ortada bir şey yokken bir işi yapmaya kalkışmak. "Dereyi görmeden paçaları sıvamak" deyimiyle eş anlamlıdır.

*"-Huyunu suyunu, cinsini cibilliyetini ânyalım bi, soona dünür düşelim. Çaya varmadan çemrenme hemen."*

<sup>230</sup> Saraçer, Agy., s. 304.

<sup>231</sup> Şahin, Bayatça, s. 33.

<sup>232</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 53.

**Çayı Körüceğin garıları da içiyö:** Ev sahibinden içki umanlar, “çay içer misin?” diye sorulduğunda söyler.

“-Yav o gadar işiñi gordük. Çayı Körüceğin garıları da içiyö. Sen bize üzüm suyu neyim geti varısa.”

**Çayın taşıyla çayın kuşunu vürmek:** Bir olayın sağladığı olanakları kullanarak en çok yararı sağlamak.

“-Çok gözü açıktır o, bildiñ gibi değil. Geçen sene beş yüz ton arpa almış emanete. Yani seniñ anlayacağıñ, çayın taşıyla çayın kuşunu vurdu da bu gadar zenginledi.”<sup>233</sup>

**Çayıra buzalamak:** Bir yerde söylenmemesi gereken, oradakilere dokunacak bir sözü söylemek, pot kırmak, gaf yapmak.

“-Nerde ne söyleneceni örenemediñ getdi yav. Şu çayıra buzalama huyuñdan bi vazgeçiremedim seni.”

**Çayır danası gibi:** Yiyip içtikçe semizleşen, güçlenen kimseler için söylenir.

“-Mazı Boyun’un gobellerin ikisi de çayır danası gibi güçlü kuvvetli, çok iyi bā depiyolar. Maşallah deyim de nazar dâmesiñ.”

**Çay sıra gidip kum sıra gelmek:** Büyük başarılar elde edileceği umuduyla gidilen bir işten eli boş dönmek.<sup>234</sup> “Irmak sıra gidip çay sıra gelmek” biçiminde de söylenir.

“-Elimize ne geçti? Biz bu işten bir şey öğrenemedik. Çay sıra gidip kum sıra geldik.”<sup>235</sup>

“-Daşdan’ın davul çaldı hesap, ırmak sıra gidip çay sıra geldik. Elimiz boş, arhamız yaş geri döndük.”

**Çehresi yere düşmek:** Somurtmak, surat asmak.

Biraz benzer debere

Lafı benzer bibere

Kız nişanlın kararmış

Çehresi düşmüş yere<sup>236</sup>

**Çekilecek bulguru olmak:** Birine işi düşmek, ona yaptırılacak bir işi olmak.

“-Söyle söyle, seniñ çekilecek bulguruñ var.”

“-Yeñi iş guruyom da eccicik sermaye lazım.”

“-Haa, desene şunu. On para vermem.”<sup>237</sup>

**Çekilmedik yarması olmak:** Bir kişiyi daha önceden rahatsız eden bir durum olmak.

<sup>233</sup> Şahin, Bayatça, s. 35.

<sup>234</sup> Şimşek, Dile Gelenler, s. 99.

<sup>235</sup> Osman Şimşek’ten.

<sup>236</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 44.

<sup>237</sup> Özdemir, Agy., s. 149.

*"-Beniyenen ne çekilmedik yarması va bilmiyom. İkide bi olu olmaz yerde lafsokuyo."*

**Çekilmiş kılıç gibi:** Her an harekete geçmeye hazır.

*"-Bu dürzü öyle, güveyim olacak namıssız öyle, çekilmiş kılıç, hazır."*<sup>238</sup>

**Çekiştim çehreli:** Asık suratlı.

*"-Nemeaarek hêri, eme bek çekişdim çehreli."*

*"-Yoh hêri, duruşu öyle mat. Ciyersekdir aslında."*<sup>239</sup>

**Çeki taşı gibi:** Ağır, hantal kimse.

*"-Çeki daşı gibi oturduğun yerden gııldamıyoñ. Galk da bi işiñ gılpundan dut ecik."*

**Çelik çomak oynamak:** Birisiyle yüz göz olacak biçimde yakınlık kurmak, senli benli olmak.

*"-Ben saña dimedim mi çalışdırdıñ adamlarınan çelik çomak oynarsañ onnara iş yapıdramañ deyi."*

**Çemberime okusunlar:** Ben öyle sözlere inanmam anlamında.

*"-Sus anam bacım, gözünün yaşını akıtma yazıktır. Benim çemberime okusuñlar öyle lafi."*<sup>240</sup>

**Çemçük ağızlı:** Çirkin ağızlı, kötü söz söyleyen.

*"-Yatukçu'nun en çemçük aazlısıdır, sakın lafına karşılık verme, seni irezil ider."*<sup>241</sup>

**Çendeğin ineği gibi:** Aval aval bakanlar için söylenir.

*"-Ne bahıyoñ oolum Çendeğin ineği gibi, hiç mi görmedin?"*<sup>242</sup>

**Çenesine elekçi değneği değmemek:** Gerekli gereksiz konuşanlara söylenir.

*"-Çeñesine elekçi deynee dāmemiş onuñ. Vara da gonuşur, yoğa da."*

**Çerçici eşeği gibi kokmak:** Çevreyi rahatsız edecek ölçüde aşırı koku yaymak.

*"-Bu gadar ne gohusu süründün la. Aynı çerçici eşşee gibi gohu-yoñ."*

**Çerkez kağnısı gibi gıcırdamak:** Alışık olmadığı bir işi yaparken güçlük çekmek.

*"-Sen bu işlere alışık değelsiñ heralda combam. Çerkez gaanısı gibi gıcırdamıya başladıñ."*

<sup>238</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 1.

<sup>239</sup> Özdemir, Agy., s. 95.

<sup>240</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 72.

<sup>241</sup> Şahin, Bayatça, s. 35.

<sup>242</sup> Şahin, Bayatça, s. 35.

**Çırpılmış ahlata gibi:** Eski özelliğini, güzelliğini yitirmek, kötü bir görünümü olmak. Yapıksız dalsız, meyvesiz kalmış ağaçlara benzetilerek yapılmış bir deyimdir.

“-Çırpılmış ahlata gibi bi kız işde, nesini bāandin ki?”

“-Huyunu bāandim. Altın gibi galbi var, tam saña göre.”

**Çiğ iplikle bağlamak:** Osmancık'ın Âşıkbüğü köyünde “birini fazla çabalamadan bir iki tatlı sözle ya da önemsiz hilelerle kendine bağlamak” anlamında söylenir.

“-Siz kadın mısınız be? Kocalarınıza bir şey yaptırılmıyorsunuz.

Ben onları çiğ iplikle bağlarım.”<sup>243</sup>

**Çiğitli ..çmak:** İşe yarar, kurallara uygun iş yapmak.

“-Seniñ uçun eyi usda diyolar. Onuñ uçun çığırdım. Çiğitli ..çmazsañ bozuşuruk, oña göre.”

**Çiğitsiz<sup>244</sup> üzüm:** Hısım akrabası olmayan eş. Başka yerlerde “çöpsüz üzüm” biçimi yaygındır.

Severim özüm gibi

Saklarım gözüm gibi

Öyle bir yâre düştüm

Çiğitsiz üzüm gibi<sup>245</sup>

**Çimiltiyi çit, yavşığı bit etmek:** Önemsiz bir olayı abartarak büyütme.

“-Gomşular arasında gaş gırgınlığı çıhardıñız. Çimiltiyi çit, yavşaa bit etdiñize deedi mi şindi?”

**Çingene çadırı gibi:** Darmadağınık ortamlar için söylenir.

“-Ne yaptıñız oolum siz? Ortalığı çingene çadırı gibi darmadağınık etmişñiz.”

**Çingen heybesinden düşüp türemek:** Kimi kimsesi olmamak.

“-Çingen heybesinden düşüp türemedik ya bu köyde. Biz de seniñ evladınık mesela.”<sup>246</sup>

**Çirkin çiçek:** Çirkin olduğu halde, kendisini güzel göstermeye çalışan kimse.

“-Seniñ çirkin çiçee gordüñ mü? Gözelleşecem deyi gine boya küpüne düşmüş.”

**Çivi kıvratmak:** Oyun oynamak, dolap çevirmek.

“-Bizim dünüllük işinin niye bozulduunu āniyamadım. Çekemezsin biri çivi kıvratdı desem, kimseyen bi davemiz yok.”

<sup>243</sup> Arslaner, Âşıkbüğü, s. 205.

<sup>244</sup> Çiğit: Çorum yöresinde meyvelerin çekirdeğine çiglit denir.

<sup>245</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 154.

<sup>246</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 7.

**Çiynemük horatalı:** Olur olmaz her yerde söze karışıp sürekli aynı sözleri yineleyen kişi. “Çiğnemük sözlü” biçiminde de söylenir.

*“Her gün aynı şeyleri söyleyip durma, seniñ gibi çiynemük horatalısını görmedim.”<sup>247</sup>*

**Çizik atmak:** Şart etmek ya da bahse girmek.

*Bağdan gül yolacaksın*

*Sevdayı bulacaksın*

*Duvara çizik attım*

*Sen benim olacaksın”<sup>248</sup>*

**Çizilmemiş borudan su çıkarmak:** Güç olan bir işi başarmak.

*“On bannaanda on marifet va dedikleri cinsden herif. Cızılma-  
mış borudan su çihariy valla.”*

**Çizmeden borusunu çıkarmak:** Hiç kimsenin durduramadığı edepsiz, şımarık bir kimseyi ondan daha edepsiz birisi durdurmak.

*“Hele bi eline düş, çizmadan boruñu çihartsıñ, o zaman aanarsıñ  
dinsiziñ hakından imansız nası geliyomuş.”*

**Çocuk mezeri gibi:** Çok büyük ayakkabı için söylenir.

*“Sarinli Uzun Bekdeş’in ayakgabısını gordünüz mü la gobeller?  
Çocuk mezeri gibi, gosgocaman.”*

**Çok başlı çoğan kaynatmış:** Çoğan ya da çöven, helvacılıkta, halk sağaltımında, temizlik işlerinde kullanılan çok dallı, kalın köklü bir bitkidir. Bu işler için bitkinin dalları ile kökleri kaynatılır, içindeki yararlı öz alınır. Kökleri sabun gibi köpüren bu bitki, Yaydığın kırında çok yetişir.

Görmüş geçirmiş, acı tatlı çok olay yaşamış; deneyim, bilgi kazanmış, feleğin çemberinden geçmiş kişiler için “çok başlı çoğan kaynatmış” denir. Böylece onun olanaksız başarmış, deneyimli bir kişi olduğu anlatılmış olur.<sup>249</sup>

*“Onuñ yaşadıklarını sen yaşasaydıñ, sen de çok başlı çoğan gaynatmış oluduñ.”*

**Çok çalkama çalkadın biraz da cirit oyna:** Alaca’nın Kıcılı köyünde başladığı işi bitiremeden ya da elle tutulur bir iş üretmeden başka işlere girişen, oraya buraya koşturan beceriksiz kimselere söylenir.

<sup>247</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 60.

<sup>248</sup> Aytakin, Çorumlu Maniler, s. 43.

<sup>249</sup> Tan, Agm., s. 145.



“-Önceki işleri bitidiñ de mi buña el atdıñ? Çok çalhama çalhadiñ birez de cirit oyna lafını seniñ için icot etmişle heralda-nım.”

**Çollu büzük:** Sık sık hastalanan kişi.

“-Son gûnnerde temelli çollu büzûk olup çıkdıñ ha!”<sup>250</sup>

**Çoluk çocuk içinde kalmak:** İş bilmeyen, toy kişilerin içinde kalmak.

“-Çoluk çocuk içinde kaldık temelli. İş bilmiyen bize iş öğretmiye galhıyo.”

**Çongarın iti gibi (üşüşmek):** Her yandan bir yere, birinin çevresine toplanmak.

“-Çongarın iti gibi ne başımıza biriktiñiz? Çekiliñ de rahat rahat işimizi yapalım.”

**Çora çıkmak:** Kötü ya da hastalıklı çıkmak. Çor, derinin işe yaramayan artıklarıdır.

Aklım çeldi birisi

Sandım sular perisi

Şöyle bir deşeledim

Çora çıktı gerisi<sup>251</sup>

**Çorabı omzunda gezmek:** Çok dindar olmak.

“-O kadar iyi bir çocuktu ki çorabı omzunda gezerdi.”<sup>252</sup>

**Çömçü'nün eniği gibi:** Bir kişinin, bir olayı izlerken büyük zevk alması anlamında bir benzetmedir. Eskiden Osmancık'ta Çömçü diye anılan bir adam vardı. Adama neden Çömçü dendiği bilinmezdi, ama pekmez kaynatırken pekmezin kefini (köpüğünü) almak, kaynayan pekmezin taşmasını önlemek amacıyla savurup havalandırmaya yarayan uzun saplı, geniş yüzeyli, süzgeç gibi delikli, bakırdan yapılmış bir gereç kullanılır. Buna da çömçü denir. Belki de adamın yüzünü bu gerece benzeterek Çömçü demişlerdi.

İşte bu Çömçü'nün bir köpeği vardı. Bu köpek bir gün Fişekçi Kayası'nın üzerine çıkmış. Bakmış ki iki köpek aşağıda çiftleşiyor. Çömçü'nün eniği yukarıdan onları izliyor. Çiftleşen köpekler yerlerinde duramıyorlar; aşağı yukarı, sağa sola çatışma durumunda birbirlerini sürükleyip duruyorlar. Çömçü'nün eniği de çatışan köpekleri daha iyi görebilmek için kayanın cingilinde (en tepesinde) bir o yana, bir bu yana seğirtip duruyor. Aşağıdaki köpekleri izlerken isteğe geliyor, kaykınıp duruyor. Der-

<sup>250</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 60.

<sup>251</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 14.

<sup>252</sup> Şahin, Bayatça, s. 38.

ken kendini kaybedip kayadan yuvarlanıyor, sırt üstü düşüp ölüyor. “Çömçü”nün enüğü gibi” deyimi bu olaydan kaynaklanıyor.

“-Bak lan yiğen, şuna bir bak! Bunları böyle görünce Çömçünün enüğü gibi sırt üstü düşüp ölesim geliyo derdi. Keyifli bir görüme bürünürdü.”<sup>253</sup>

**Çömlekte çöp yok:** Evde yiyecek olarak hiçbir şey kalmamış.

“-Aşama emmimleri çığırıyım diyon ya, çömlekte çöp yok. Yemeklik bişiler al da öyle çığıralım.”

**Çöndeşin ineği gibi yemek:** Çok yemek.

“-Çöndeşin ineğ gibi yiyon hê-ri.”<sup>254</sup>

**Çöp üstüne çöp koymamak:** Hiçbir iş yapmamak.

“-İlk horozda evden çıkıp akşam ezanı eve döndüm, onca işe rağmen iki kız çöp üstüne çöp koymamış.”<sup>255</sup>

**Çörtten ağızlı:** Çok konuşan, gevezelik yapan kimseler için söylenir. Çorum yöresinde pınar ya da damdan su akıtan ağaç ya da teneke oluğa çörtten denir. Deyimde suyun çörtenden şarıldayarak akışıyla kişilerin çok konuşması arasında ilişki kurulmuştur. Konuşurken ağızını eğip bükenler için de söylenir.

“-Çörtten ağızlıya bak hele. Ne ağızını eğip büküyon la.”<sup>256</sup>

**Çöştürüm oynamak:** Evde ya da iş yerinde, kural tanımadan, büyük küçük bilmeden kendi bildiğince davranmak.

“-Seniñ çöşdürüm oynadıñ günner geçdi gurban. Elin oğlu işe bi cekî düzen verdi ki aazını açanı, işden kaçanı gapınıñ önüne go-yuveriyo.”

**Çul çürüten:** Konukluğa gittiği evde bir türlü kalkmak bilmeyen, konukluğa çok uzatan kişi.

“-Aha seniñ çul çürüden gine geliy. Üç gün galkmaz otduğu yerden, seni de işiñden avara eder.”

**Çultutmaz tazı:** Para tutmayan, savurgan kimse.

Çultutmaz tazının çulu olur mu?

Müsrifin parası pulu olur mu?

Kul hakkını yiyen haramzadeler

Tanrı'nın sevgili kulu olur mu?<sup>257</sup>

**Çulu düşmüş tazıya dönmek:** Gücünü, makamını, yetkisini, varlığını yitirip önemsizleşmek.

<sup>253</sup> Saraçer, Agy., s. 360.

<sup>254</sup> Nakıboğlu, “Amasya, Çorum, Tokat İlleri Ağızlarında Kullanılan Bir Seslenme Edatı: Heri”, s. 235.

<sup>255</sup> Arslaner, Aşıkbüğü, s. 205.

<sup>256</sup> Bahri Güven'den.

<sup>257</sup> İbrahim Gösterir'den.

“-Gücünü goltuundan alan adamıñ goltuunu altından çekersen çulu düşmüş taziya döner.”

**Çulu yer tutmak:** Bir yerde güç kazanmak, kendine yer yapmak, yerini sağlamlaştırmak.

“-Çulu yer tuttu, gayli kimseye mudarası galmadı. Yerini eyice bekiddi seniñ anyycaañ.”

## D

**Dadak dudak yemek:** Eskiden evlerde kolay bulunmayan bisküvi, çikolata, gofret gibi hazır besinleri evinde gizli gizli, kimseyle paylaşmadan yemek.

“-Seniñ benim yediğimiz leblebi, lohul. Ya o? Her gece dadak dudak yiyor.”<sup>258</sup>

**Dadandığı yere darı ekmek:** Alıştığı, çok sevdiği bir yiyeceği sonuna kadar tüketmek, bitirmek.

“-Bizim bebekler dadandığı yere darı ekmeden ırahat edemez. Şordan aarı bi gonuk gelir deyi sakladım kömelerin hepisini yimişle.”

**Dağına göre dumanı olmak:** Bir kimsenin, olayın kendi büyüklüğüne göre ya da kendi durumuna göre sorunu olmak.

“-Dışdan baharak hüküm vermek dooru deel. Dāana göre dumanı olu demişler. Kim bilir onnariñ da ne dertleri vardır?”

**Dağına kar yağmamak:** Yaşamı rahat, endişesiz olmak, zarar görmemek.

“-Ne yaparsan yap onun dağına kar yağmaz evlât; kabak gene bizim başımızda patlar.”<sup>259</sup>

**Daha öküzümün parası diyo:** İnadından dönmeyenler için söylenir. “İlla da odunumun parası diyo” deyimini de aynı anlamdadır.

“-Gaç gündür uğraşıp duruyok adamınan. Daha öküzümüñ parası diyo. La diyo, lo demiyo.”

**Daha zıbarmadın mı?** Kızılan kişilere daha ölmedin mi, çocuklara daha uyumadın mı anlamında kızarak söylenir.

“-Devrilmiyesice, iki saattir sallaya sallaya gollarım gırıldı, daha zıbarmadın mı?”<sup>260</sup>

<sup>258</sup> Şahin, Bayatça, s. 41.

<sup>259</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan

<sup>260</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 62.

**Dah dah delisi:** El içinde rezil du-ruma düşen kimse.

*"-Morsi morsi diye dah dah delisi ediliyormuş."*<sup>261</sup>

**Dala budağa takmak:** Her yerde söylemek, dedikodusunu yapmak. Bahane üretmek anlamında da kullanılır.

*"-Bir başkası olsa dala budağa takarsın. Mazot yok, lastik patladı. Şu bu ya, Osman deyince akan sular durur."*<sup>262</sup>

**Dalına çökmek:** İstedğini yaptırmak için bir kişiyi sıkıştırmak.

*"-Yav deli gobel bek dalıma çoküyoñ benim. Biliyoñ, bu işler baña birez ters geliyo."*

**Dalında kurumak:** Çok zayıflamak.

*"-İnşaatta çalışmaya başlayalı dayım temelli dalında kurmuş."*<sup>263</sup>

**Damağına bal çalmak:** Bir kimseye hoşuna gidecek bir vaatte bulunmak.

*"-Bi adama iş yapıdırıcañ damaana bal çalmayı da bileceñ. Ecik uyanık olucañ bu işlerde."*

**Damakları şakılamak:** Bir şeyi elde etmek için aşırı istek duymak.

*"Genç kadın adını duyunca da damakları şakılamış, keyiflenmişti Cinli Cemal."*<sup>264</sup>

**Damak tadı vermek:** Bıktırmak, usandırmak.

*"-Damak tadı verip durma, çekil git yanımdan."*<sup>265</sup>

**Damarına göre şerbet vermek:** Birinin eğilimine uyacak, hoşuna gidecek, gururunu okşayacak biçimde davranmak. "Nabzına göre şerbet vermek" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Gayinnanınañ eyi geçinmek isdiyosañ damarına göre şerbet vermede usda olucañ."*

**Damarını yoklamak:** Birinin bir konudaki düşüncesini, tutumunu öğrenmeye çalışmak.

*"-Damarını yokla bakalım şunuñ da diliniñ altındaki cık cık Ovacık mıymış, Kavacık mıymış bilelim."*

**Damdan düşmüş kiremit suratlı:** Asık suratlı olanlar için söylenir.

*"-Dayreye damdan düşmüş kiremit suratlı bi müdür atadıla. Kimse gorhusundan gapısınıñ onünden bile geçemiy."*

**Damgalı besdil olmak:** Pek iyi olmayan özellikleri herkesçe bilinmek.

<sup>261</sup> Uçakçı, Orta Anadolu..., s. 299.

<sup>262</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 58.

<sup>263</sup> Arslaner, Âşıkbüki, s. 206.

<sup>264</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, 29.

<sup>265</sup> Yoksul, Agy., s. 224.

*"-Dahımda kim gırmızı gart gôrer diy sordoklarında herkez ba-  
ña bahıy; temelli damgalı besdil olduk yani."*<sup>266</sup>

**Damla düdük etmek:** Saklanması, gizli kalması gereken durum-  
ları açıklamak, yaymak.

*"-Elleriñ yaptıkları gozünñuze görünmedi de benim bicimcik gu-  
surumu ele âleme damla düdük etdiñiz."*

**Dana buzağı yarışı:** Kimin ne yaptığıının seçilemediği karışıklık  
ortamı, düzensizlik.

*"-Baña sorarsañ mencilisden daha garışık, bi itiş gahış, bi dana  
buzā yarışı aldı başını gidiy."*<sup>267</sup>

**Dananın altında buzağı aramak:** Göstermelik nedenlerle suç ya  
da suçlu bulma çabasında olmak. "Öküzün altında buzağı ara-  
mak" deyiminin çeşitlemesidir.<sup>268</sup>

*"-Siz dananın altında bızaa arıyoñuz emme; garannıkda arıyo-  
ñuz. İdareyi yahın da öyle arayın. Belki bulusuñuz(!)"*

**Dananın kuyruğu öyle değil:** İş, durum senin bildiğin gibi değil.

*"-Dananınıñ guyluğu öyle deel İbili Kâ. Şindi bişiy demezler belki.  
Yarın bürgün hava döner, baş gahıncı edelle bunu."*

**Dandininde oynamak:** Kendi bilgisini, düşüncesini bir yana ite-  
rek başkasının güdümünde olmak.

*"-O görgüsüz göreneksiz adamın dandininde oynadıña göre bö-  
yük bi çihariñ va dimekdir."*

**Dandininde oynatmak:** Başkalarını dilediği gibi kullanmak.

*"-Bomboş vaadlerinen o gadar insanı nası dandininde oynat-  
dıña hâlâ şaşıyom."*

**Danın'ın**<sup>269</sup> **danası gibi tosulamak:** Aşırı yorulmaktan ya da  
kızmış olmaktan dolayı hızlı soluk alıp vermek.

*"-Ula Şevket Dayı, nooldu da Danın'ın danası gibi tosulayıp du-  
ruyoñ?"*

*"-Başlatma şinci tosunundan tosulamasından, öykem depemde  
zati!"*

**Danışa danışa danayı kurda yedirmek:** Birçok kişiye danışıp  
hepsinin dediğini yaparak işi karıştırmak, çıkmaza sokmak.

*"-Seniñ gibi pimpirikli adam az bulunur ula. Bi işi kesdirip at-  
madıñ, danışa danışa danayı gurda yedirdiñ sonunda."*

**Darala çalmak:** Azarlamak, paylamak.

<sup>266</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 64.

<sup>267</sup> Şaziye Bekler'den.

<sup>268</sup> Ertekin, "Çorum'da Hayvana İzafeten Söylenilen Ata Sözleri", s. 31.

<sup>269</sup> Danın: Çorum-Mecitözü yoluna yakın bir köy; Söğütyolu köyü.

*Daldı Ahmet buzu kırar dalardı  
Çocuklara daralayı çalardı  
Karısını Çöçü diye arardı  
Allah gani gani rahmet eylesin<sup>270</sup>*

**Dar gözlü:** Paylaşımçı olmayan, cimri, eli sıkı.

*"-Babası gibi dar gözlü değıldir Ali, sokumlarını saymaz sofrada."<sup>271</sup>*

**Darıldığı dağın odununu yakmamak:** İlke sahibi olmak, tükürdüğünü yalamamak.

*"-Boşuna uğraşma, darıldığı dağın odununu yakmaz, başkasına söyle sen."<sup>272</sup>*

**Davulcu osuruğu gibi arada kay-namak:** Gürültü patırtı arasında ilgi çekmemek ya da işitilmemek.

*"-Her gafadan bi ses çıhıncı bizim laf davulcu osuruğu gibi arada gaynayıp getdi."*

**Davulcu parası gibi:** Bozuk para biçiminde olan.<sup>273</sup>

*"-Şu paraları davulcu parası gibi verme. Cebimde şingir şingir ediyö."<sup>274</sup>*

**Davulun arka çubuğu olmak:** İki kişi bir konu üzerinde konuşmakta iken araya girip ilgisiz sözler söylemek.

*"Davuluñ arka çibiği olup lafı garişdirma, şurda möhüm bi gonu gonuşuyok."<sup>275</sup>*

**Dayak var duvarda, üstüne yıkılmasın:** Rahat durmazsan dayak yiyeceksin anlamında söylenir.

*"-Lan şınnek gobel! Baña bak baña! Dayak va duvarda üsdüñe yihılmasıñ."*

**Dayım geldiye iti bağlan:** Girdiği ortamda ona buna sataşarak huzursuzluk çıkaran kimseler için o duymadan söylenir.

*"-Haydaa! Hapı yutduk gobeller. Gılçık Necmi geliyo."*

*"-Dayım geldiye iti bağlañ demişle ya bizim gapıda it de yok."*

**Deden yok, dede paran yok:** Rahatın, huzurun yerinde anlamında söylenir. "Deden yok, dede paran yok; dua et Yezit olduğuna" biçiminde de söylenir.

*"-Dedeñ yok, dede parañ yok goçum. Ne derdiñ var da of çekiyoñ derinden derinden?"*

**Değneğe binmek:** Yaşlılık nedeniyle desteksiz yürüyememek.

<sup>270</sup> Gösterir, Âşık Borani - Söz İnsanın Ayna-sıdır, s. 921.

<sup>271</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 103.

<sup>272</sup> Şahin, Bayatça, s. 42.

<sup>273</sup> Şimşek, Dile Gelenler, s. 101.

<sup>274</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>275</sup> Hasan İpek'ten.

*Nasıl ikna edem bilmem ki sizi  
İki şak eyledim gece günüzü  
Asam ile yardım Kızıldenizi'i  
Sonunda deyneğe bindi dediler<sup>276</sup>*

**Değneklediği kapı kalmamak:** Çok gezip birçok yere uğramak.

*"-İt ayaa yemiş gibi geziyoñuz. Deyneklediğiniñz gapı galdı mı yavrum?"<sup>277</sup>*

**Deli derviş olmak:** Deli divane olmak, deli gibi davranmak.

*"-Çocuk, anası gelene kadar deli derviş oldu."<sup>278</sup>*

**Deliğin biri ondan yana olmak:** Her koşulda kazançlı çıkacak kendisi olmak.

*"-Namıs meselesi bu len... Avradı öldürürse ya herif?"*

*"-Neylese deliğin biri benden yana."<sup>279</sup>*

**Deli gönüle teselli:** Hedefine tam ulaşamayan kişinin elde ettiğiyle avunmasını anlatır.

*"-Amannn, bu yaştan sonra benim neyime! Bizimkisi deli gönüle teselli işte."<sup>280</sup>*

**Deli Hilmi'nin yaylısı gibi:** İri ya-rı, heybetli, gösterişli.

*"-Çorumlu Deli Hilmi'nin yaylısı gibi avrat arkadaş. Ama ne yazık ki layığına düşmedi..."<sup>281</sup>*

**Deli tavuk gibi dönelemek:** Ne yapacağını bilemeyerek şaşkınca davranmak. "Deli tavuk gibi dolaşmak", "Deli tavuk gibi debelenmek" çeşitlemeleri de vardır.

*"-Kız yok. Yaşım'le kaçmıştır diye düşünüyorum. İçimize öyle bir kurt girdi. Anası evin önünde deli tavuk gibi döneleyip duruyor."<sup>282</sup>*

**Deli türbesi gibi:** Çok dağınık yer, ortam.

*"-Ben bazarı bazallayıp geleneçe bebekler evi deli türbesi gibi daatmışla."*

**Demirin kertiği:** Kesin söz, son söz.

*Demirin kertiği, sözünün eri  
İşinden gücünden hiç olmaz geri  
Söz verip sözünden dönerse biri  
Böyle döneklere kızar Çorumlu<sup>283</sup>*

<sup>276</sup> Gösterir, Çorum Halk Kültüründe Gülmece, s. 263.

<sup>277</sup> Özdemir, Agy., s. 78.

<sup>278</sup> Arslaner, Aşıkbükü, s. 206.

<sup>279</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 25.

<sup>280</sup> Arslaner, Aşıkbükü, s. 206.

<sup>281</sup> Gündoğar, Er Değil Ar, s. 19.

<sup>282</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 46.

**Dene görmüş tavuk gibi üşüşmek:** Her yandan bir yere, birinin çevresine toplanmak.

*"Oysa bir çerçi geldiği zaman, çoluk çocuk dene görmüş tavuklar gibi üşüşüyorlar başına. Hem de kapışıyorlar yenen meyvenin atılan eşleklerini."*<sup>284</sup>

**Denemeyi kurt yemedi:** Denemekten bir zarar gelmez, denemekte yarar var.

*"Denemeyi gurt yemedi yiğenim. Böyle olmazsa başka tüllüsünü denerik."*

**Dengil dombalak atmak (aşmak):** Çıkarı için olmadık dalkavukluk etmek.

*"O heriften mal alınmaz, beş guruş için dengil dombalak atar (aşar)."*<sup>285</sup>

**Deniz suyu gibi ne içiliyon ne geçiliyon:** Toplumla olan ilişkileri zayıf, güç iletişim kurulabilen, güvenilmeyen, geçimsiz olan, ancak onsuz da edilemeyen kimseler için söylenir<sup>286</sup>

*"Gelmeyim şunuñ yanına diyom emme duramıyom. Deniz suyu gibi ne içiliyo ne geçiliyo."*

**Derdi bellisiz:** Sorunlarını gizleyip neşeli görünen kimse.

*"Derdi bellisüz, o gadar derdi duruken çıhip ortada gôbek aty."*<sup>287</sup>

**Derilere sarmalık etmek:** Döverek orasını burasını aşırı biçimde yaralamak.

*"Eşşek kadarsıñ demem, odunun altına yıkar derilere sarmalık ederim seni valla..."*<sup>288</sup>

**Derisine ot tepmek:** Öldürmek.

*"Aah kötü Yonan ah. Seni kovalarken de böyle bir sigara geçseydi elime, derine ot teperdim vallaha."*<sup>289</sup>

**Derisini tuzlamak:** Birisine çok eziyet çektirmek.

*"Yeter sizden çektiğim, derimi tuzladınız yahu! Nasıl evlatsınız siz?"*<sup>290</sup>

**Deriyi günletmek:** Ölmek.

*"Tamam diye kurdu Apiş. ..ku yedi tamam. Deriyi günletti kurt. Kurtuluşu kalmadı."*<sup>291</sup>

<sup>283</sup> Dil, "Çorumlu'dan", s. 17.

<sup>284</sup> Gündoğar, Er Değil Ar, s. 4.

<sup>285</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 17.

<sup>286</sup> Tan, Agm., s. 145.

<sup>287</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 69.

<sup>288</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 16.

<sup>289</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 115.

<sup>290</sup> Arslaner, Aşıkbükü, s. 207.

<sup>291</sup> Gümüş, Zilli, s. 27.



**Dert küpü:** Sorunları, sıkıntıları çok olan kimse.

*Koyma aşkı kapına  
Dönersin dut sapına  
Sevda neyley adamı?  
Döndürür dert küpüne<sup>292</sup>*

**Destimenci danasına dönmek:** Destimenci kır bekçisidir. Bekçilik yaparken kendi danasını otu bol yerlerde, bazen kaçamak olarak başkasının ekinlerinde otlatır. Dana da davul gibi şişer. Çok yiyerek şişmanlayanlara “destimenci danasına döndü.” denir.

*“Eliñe her geçeni böyle homul homul yirseñ, yahında destimenci danasına dönersiñ.”*

**Devede kulak, tavukta yelek:** Önemsenecek bir miktarda değil.

*“Daha sen ne çekdiñ de yanıhıyoñ yiğenim? Seniñ derdin benimkinin yanında devede kulak, tavukda yelek bile deel.”*

**Deve düdük çalar mı?** İnsanlara doğalarına aykırı, yeteneklerinin olmadığı konularda iş yaptırmanın güçlüğünü anlatmak için söylenir.

*“Yaşını başını almış adama ohuma yazma oretmiye galhıyoñ. O yaşdan sōna deve düdük çalar mı yavrım?”<sup>293</sup>*

**Deve gibi arkaya siğmek:** Kurallara aykırı, uygunsuz iş yapmak.

*“Deve gibi arkaya siğerken seni çok uyanan oldu. Sen durdan töşden anamadiñ o zamannar.”*

**Develeri katardan mı ayrıldı?** “Ne sorunu var sanki? Önemli bir yıkım mı yaşadı?” anlamında söylenir.

*“Develeri gaterden mi ayrıldı da uğunup duruyomuş deli fişğı! Bi onuñ gızı mı gocadan dönmüş!”*

**Devenin önü Engürü’ye indi:** Engürü, Ankara’nın eski adıdır. Deve kervanının önünün, kervanın başındaki eşeğin Ankara’ya inmesi, artık işin işten geçtiğini, eldeki fırsatın kaçtığını anlatır. “Atı alan Üsküdar’ı geçti” deyiimiyle anlamdaştır. Bu deyim, Çorum’un Ankara’ya yakın olması dolayısıyla Çorumluların ekonomik ilişkilerinden bir bölümünü bu kentle yürütmelerinden kaynaklanmış olmalıdır.<sup>294</sup>

*“Deveniñ önü Engürü’ye indi bacanak. Millet yükünü dutdu. Biz gine avcumuzu yaladık.”*

**Devenin üstünde kuduz dalamak:** Çok şanssız olmak.

<sup>292</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 110.

<sup>293</sup> Hüseyin Gösterir’den.

<sup>294</sup> Tan, Agm., s. 145.

*"-Topu diktim, bendeki şanssızlık kimsede yok, resmen deveniñ üstünde kuduz dalıyor."*<sup>295</sup>

**Deve yapmak:** Çocukların elindeki ceviz, kuru üzüm, elma gibi yiyecekleri, onları kandırarak alıp bir çırpıda yemek.  
*"-Hasan, şu iki cevizini ver de bi deve yapıyım onları."*

*"-Nasıl yapacaañ dayı?"*

*"-Sen hele bi ver..."*<sup>296</sup>

**Deveyi dizinden, pireyi gözünden avlamak:** Usta nişancılık yapmak.

*"-Şu Çorum'da üsdüne yokmuş atıcılıkda. Deveyi dizinden, pireyi gözünden avlarmış irametlik dedem."*

**Deveyi kulağından sallamak:** Bir işi zoraki yapmak.

*"-Deveyi gulaandan sallıyarak yapıduñ iş işde böyle deveniñ hör-gücü gibi yamrı yumru olur."*

**Diğdiğının diğdiğisi, dış gapının düğdüsü:** Konu ile çok uzaktan ilgisi olan şey ya da çok uzak akraba.

*"-Ben de yahın biri sanıyodum, meğer diğdiğının diğdiğisiymiş."*<sup>297</sup>

**Dırık tutmamak:** Sürekli eski durumuna dönmek, bozulmak.

*"-Ben o çocuğa nasıl kefil olabilirim? Bugünaadar hangi işde dırık duttu ki?"*<sup>298</sup>

**Dibi karanlık olmak:** İşin gerçeği belli olmamak.

*"-Cana kasteylemek var bir kere. Dibi bize karanlık ama söylenen böyle."*<sup>299</sup>

**Dibinde kurt mu var?** Yerinde duramayan, sürekli hareket edenler için söylenir.

*"-Dibiñde gurt mu var aslanım, ne gıyırdayıp duruyoñ?"*

**Dikenini çıkarmak:** Uzun süredir çözülmesini istediği bir sorununu çözmüş olmak.

*"-Gülüzar Hanım da tooma kaçmak üzere olan oolunu everip dikenini çıkardı sonunda."*

**Dikili çöpü olmamak:** Hiçbir varlığı olmamak. "Bir dikili ağacı olmamak" deyiimiyle anlamdaştır.

*"-Gurbete çıkmayıp da ne yapıcaak Çavuş Emmi? Şu köyde dikili bi çöpümüz mü var? Koyde galıncı çoluk çocuk daş mı kemirecek?"*

<sup>295</sup> Şahin, Bayatça, s. 44.

<sup>296</sup> Şahin, Bayatça, s. 44.

<sup>297</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 70.

<sup>298</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 63.

<sup>299</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 61.

**Dikip dikip atmak:** Yemin ya da sövgü niteliği taşıyan sözleri arka arkaya sıralamak.

*"Cümbüş başlayıverdi birden. Ana avrat dikip dikip atıyordu Heyha. Mercimekten büyük, darıdan ufak karıştırıp gidiyordu."*<sup>300</sup>

**Dikiş tutmamak:** Yolunda gitmemek, işe yaramamak.

*"Aha bak gör. Bu göynek bundan soona dikiş dutmaz."*

**Dil bu kadar boy bu kadar:** Büyüklerin yanında saygısızca konuşanlar için söylenir.

*"Boyuñdan büyük laflar konuşusañ dil bu gadar boy bu gadar deyi gınullar seni."*

**Dil çivisinde koymak:** Söyleye söyleye rezil etmek.

*"Gonuş babam konuş. Kadın dil çivisinde goydu bizi."*<sup>301</sup>

**Dile kıl dolaşmamak:** Çok rahat, akıcı bir biçimde konuşmak.

*Yaşamlar olmuyor herkesin harcı*

*Dile kıl dolaşmaz konuşur varcı*

*Bakışlar sitemkâr sözler kırıcı*

*Kül oldu yüreğim köz mü bıraktın?*<sup>302</sup>

**Dilenci değneğine dönmek:** Çok zayıflamak.

*"Dilenci değneene dönmüşsüñ, kuruyup eğri büğrü olmuşsuñ."*<sup>303</sup>

**Dili boğazına kaçmak:** Çok korkmak.

*"Sokaañ çeñesinden çıhip pöh dediydim gorhusundan dili boğazına kaçdı."*

**Dili burnuna ulaşmamak:** Bir işi yapacak zamanı ya da olanağı olmamak.

*"Bu işin daniskasını biliyorum; ama dilim burnuma ulaşmıyor."*<sup>304</sup>

**Dili çözüük:** Konuşkan, rahat konuşan.

*"Maazada tezgâhtallık yapıcasañ dili çözüük biri olucaañ. O iş seniñ gibi tutuklara göre değel."*

**Dili damağına erişmemek:** Bir işi yapacak zamanı ya da olanağı olmamak.

*"Dur yav, dilimiz damāmıza erişmiyo ki tatile gitmiye fırsat olusuñ."*

**Dili dımbırdamak:** Çok konuşmak.

*"Çok konuşmuycaañ. Dili dımbırdayanıñ sırtı gumbürder, demişler."*<sup>305</sup>

<sup>300</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 65.

<sup>301</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>302</sup> Hüseyin Uçar'dan.

<sup>303</sup> Yoksul, Agy., s. 242.

<sup>304</sup> Özüdoğru, Agy., s. 60.

**Dili diline dolaşmamak:** Birisiyle uzun süredir karşılaşp konuşmamak.

*"-Guşadası'na mı getmiş, Didim'e mi, burda yok. Epidir dili dilime dolaşmadı."*

**Dilinde kemik olmamak:** Ağzına geleni rahatça söyleyebilmek, hemen her konuyu rahatça konuşabilmek.

*"-Mekinesiz olmazmış, halı istermiş, altını akçası az olmuşmuş, tüp de nüzum edermiş, üç kat yatak, beş kat urba, dört kat bilmem ne... Dilinde kemik yok deyusuñ."<sup>306</sup>*

**Diline mürt etmek:** Bir sözü ya da düşünceyi durmadan yinelemek, diline dolamak. "Diline virt etmek" deyiminin Çorum'daki söylenişidir.

*"-Ufacık bi gusurumuzu gorseñ diline mürt ediyoñ hemen. Akrep soksuñ seniñ gibi akrabayı."*

**Dilini boğazına tıkmak:** Konuşamaz duruma getirmek. "Dilini imiğine tıkmak" biçiminde de söylenir.

*"-Kemerimi sıktılar, dilimi boğazıma tıktılar."<sup>307</sup>*

*"-Bu yalanı yayanlarıñ dillerini imiklerine tıkayıp, soluklarını neden kesivermiyorsuñ?"<sup>308</sup>*

**Dilinin ceremesini çekmek:** Düşüncesiz, ölçüsüz, yersiz konuşmak yüzünden sıkıntıya, zarara uğramak. "Dilinin cezasını (belasını) çekmek (bulmak)" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Dilim dilim, senden çekdiğim zulum diyen kişi diliniñ ceremesini çekdiini ne güzel ānatmış değel mi?"*

**Dil kırmak:** Kendi şivesini bırakıp İstanbul şivesiyle konuşmak, kibar konuşmak.

*"Geçmişte Çorum ağzını bırakıp kibar laf edenleri 'dil gırıyo' diye hafife alırlardı eskiler."<sup>309</sup>*

**Dille damak birleşmek:** Sözü edilmekte olan bir yiyeceğin özelliklerinin konuşmada tam olarak yansıtılmasını, tadının ağızda duyumsanmasını anlatan bir deyimdir. Anlatım öylesine güçlü olmalıdır ki, dinleyenin gözünde yiyeceğin nefis bir görüntüsü oluşmalı, dinleyenler yiyeceğin tadını adeta damaklarında duyumsamalıdır.

*"-Hem bunu Çorum ağzıyla anlatın ki dille damak birleşsin."<sup>310</sup>*

<sup>305</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>306</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 27.

<sup>307</sup> Yoksul, Agy., s. 440.

<sup>308</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 28.

<sup>309</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 27.

<sup>310</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 221.

**Dilli düdük:** Etkileyici, tatlı dille konuşabilen kişi.

“-Dilli düdük, bi daggada hepimizi de ırazı eddi.”<sup>311</sup>

**Dil otu mu yedin?** Çenesi düşük olan, durmadan konuşan insanlara şaka yollu söylenir. Kimi sözlüklerde “dil otu yemiş” biçiminde geçer.

“-Bi solukda bi sürü lafıñ belini gırdıñ anam. Dil otu mu yediñ ne?”

**Dil ustası, iş hastası olmak:** İskilip’te, çok konuşan, ancak işten kaçan kimseler için söylenir.

“-Bizim gelin dil usdası, iş hasdası. Gelin eviñ yahışığı, gayınna yur bulaşığı deyip odasına soholuyo.”

**Dil yeniği olmak:** Yalama olmak.

“-Bu gonu söylene söylene dil yeniği oldu gayli. Ganel deşdiriñ de başga bişiy diiniyek.”

**Dinini karalamak:** İnandığı değerlere aykırı davranışta bulunmak ya da söz söylemek.

“-Aslı varsa bir yerden patlak verir mücerret. Ama baña so-rarsañ, şöyle böyle deyip dinimi karalayamam ben.”<sup>312</sup>

**Diriyi tutturmak:** Bıktırıcı, usanç verici davranışta bulunmak. Osmanlık’ta “diri tutturmak” biçiminde söylenir.

“-Bir düğüre düştük, diriyi tutturdu bize dürzü. Elimizi avucumu-zu sildi süpürdü.”<sup>313</sup>

**Dirsek göstermek:** Daha önce iş birliği yaptığı birini kendinden uzaklaştırmak, kazık atmak. Deyimin yaygın biçimi “dirsek çevirmek”tir.

“-Onlar paramıñ arkadaşımış. Paralar suyunu çekinci hepisi de dirsek gosterdi baña.”

**Diş(ini) dökmek** Yaramazlık yaparak birini üzme.

“-Ne zamandır babam baña pisiklet alsın dey dişimi döküy. Babası gelinci de aazını açmıy.”

**Dişi kıl kesmek:** Alaca’nın Kıcılı köyünde bir şeyi yapmayı çok istemek ya da o işi yapamadığı için kendini yemek, çok öfkelenmek anlamında kullanılır.

“-O toplu öldürümleri dişimiz kıl keserek bizler de gördük. Ama ne yazık ki komutanlarımız anlaşma oldu, savaş bitti diye o toplu öldürümlerin intikamını alma fırsatı vermediler bize.”<sup>314</sup>

<sup>311</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 72.

<sup>312</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 34.

<sup>313</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 26.

<sup>314</sup> Gündoğar Sarıkamış, s. 213.

**Dişine taş değmek:** Yanlış yaptığının ayırına varmak.

*"-O anda dişime taş değdi. Ben ne yapmıştım! Etkinliğe katılmasaydım benim şiirimi de bir hukukçu arkadaş okuyacaktı. Önceden çalışmıştı bunun için. Emeğini çalmıştım onuñ."*<sup>315</sup>

**Dişi tutmak:** Bir yiyeceği beğenmek.

*"-Dişiiñ dutduunu yiyecaañ Emmoğlu. Ne demiş atalarımız, can boşazdan gelir dememiş mi?"*

**Dokuz çocukla bir mağarada mı kaldın?** Aşırı geçim sıkıntısı çekmemesine karşın sızlananlara söylenir. "Dokuz öksüzle bir mağarada mı kaldın?", "dokuz öksüzle bir mağaraya mı kapandı?" biçimindeki çeşitlemeleri sözlüklerde vardır.

*"-Bir karı bir kocasıñız be adam! Dokuz çocukla bir mağarada mı kaldıñız sanki? Ya da öte dünyaya mı götürereceksiñ kazancıñı?"*<sup>316</sup>

**Dokuz keçili Kürt ağası gibi:** Küçük bir başarıdan ya da varlıktan dolayı büyüklenenler için söylenir.

*"-Oturuşa bak oturuşa! Sanki güççük dağları sen yaratdıñ? Dokuz keçili Kürt ağası gibi gasılıyo."*

**Dokuz karının yediğini yiyip bir karının çıkardığını çıkarmamak:** Çok yemek yemesine karşın elinden iş çıkmamak.

*"-Bırak allasen, göbeği yüzünden eğilip bükülemez o. Dokuz garının yediini yer, bi garının çıkardımı çıkarmamaz."*

**Dokuz kodak anası, gelin bunun neresi?** Kodak sözü, Çorum yöresinde eşek yavrusu, sipa anlamına geldiği gibi, dul kadının ikinci kocasının yanına götürdüğü çocuk ya da anasının yanından ayrılmayan çocuk anlamlarına da gelir. Burada kısaca yavru, çocuk anlamındadır.

Eskimiş, kullanımdan düşmüş eşyaları; yaşlı hayvanları, kartlaşmış meyve ya da sebzeleri yeni, genç, taze göstererek satmak isteyenlere karşı söylenir.<sup>317</sup>

*"-Ulan oğlum neresi yeñi? Dokuz godak anası, gelin bunuñ neresi dedikleri hava külüstürü çıkmış bunuñ."*

**Dokuz koyunun doymadığı yerden dokuz kağı ot yoldurmak:** İnsanlara gücünü, yetkesini kullanarak yapabileceklerinden daha çok iş yaptırmak.

*"-Adam bize azıcık fazla yövmiye verdi emme; dokuz goyunuñ doymadığı yerden dokuz gaanı ot yoldurdu."*

**Doluya tutulmuş serçe gibi pısmak:** Başına gelen olumsuz olaylar nedeniyle umarsız kalıp sinmek.

<sup>315</sup> Gül, Agy., s. 115.

<sup>316</sup> Gündoğar, Günlükçüler, s. 5.

<sup>317</sup> Tan, Agm., s. 145.

*“-Onca felaket yaşadı da bi elinden dutan çıkmadı zavallınıñ. Doluya dutulmuş serçe gibi pısdı galdı.”*

**Domuzun büyüğü geride:** Asıl sıkıntı yaratacak durumun sonradan ortaya çıkacağını anlatır.

*“-Mecit Dayı, doñuzuñ böyüğü geride. Panga borcunu gapadamazsak o zaman yandık demekdir.”*

**Don giyeyim kıçıma değmesin diyo:** Bir işten çıkar sağlamak istiyor, ancak o işin sakıncalarına katlanmak istemiyor anlamında söylenir.

*“-İşin sıkıntısını biz çekelim, gaymaanı o yesin isdiyo. Don geyim gıçıma dâmesin diyo.”*

**Donyağının dortusu:** Cana yakın olmayan, çok soğuk kimse. “Don yağ tekerleği” de denir. İskilip’te “donyaa dolması” biçimindeki çeşitlemesi kullanılır.

*“-Siziñ orda sook nevale diyola ya, bizim orda da donyaanıñ dortusu delle.”*

**Doruk Mezer seni bekliyo:** Doruk Mezar, bugünkü Ulu Mezarlık’ın eski adıdır. Adını mezarlığın orta bölümünde bulunan bir tepecikten almıştır. Haçlılar’ın Çorum’u ele geçirdiği sırada öldürdükleri binden çok Türk erkeğinin üzerini toprakla örtmeleri sonucu bu tümseğın oluştuğı söylenir. Özellikle yaşlılar bir aksilik yaptığında kızgınlıkla “Doruk Mezer seni bekliyo, varıver.” denirdi.

*“-Goca bınak, çok bile yaşadıñ, Doruk Mezer seni bekliyo, varıver.”*

**Döke döke gidip toplaya toplaya gelmek:** Kötülükler yaptıktan sonra pişman olup verdiği zararları kapatmaya çalışmak

*“-Döke döke gitmeniñ bi de topluya topluya gelme faslı olur. Başdan akıllı olmak ilazım.”*

**Döneği ağır:** Rahat davranan, elindeki işi çabuk bitirmeyen kişi, mızımız.

*“-Evet, döneği ağırdır birez Gavruk Mehmet’iñ. Ama Allah uçun eyi adamdır.”*

**Döner taşı, uçar kuşu olmak:** Geçimini sağlayacak olanaklara sahip olmak ya da hali vakti yerinde olmak anlamlarını içerir. “Döner taş” ile anlatılmak istenen değirmen taşıdır. Uçar kuştan kasıt da arı kovanlarıdır. Eskiden arısı, değirmeni olanlar varsıl sayılırdı. Deyim, “uçar kuşu, döner taşı olmak” biçiminde de söylenir.

*"-Yahu benim döner taşım, uçar kuşum mu var da halim vaktim iyi olsun."*<sup>318</sup>

*"-Adımız ağaya çıkmış bi kere. Başı sıkışan baña goşuyo. Sanki benim uçar guşum, döner daşım var!"*

**Dört diyon dokuz diyon, toplu-yon otuz diyon:** Ne dediğin belli değil, tutarsız konuşuyorsun anlamında söylenir.

*"-İyi de, bi dediñ bi dediini dutmuyo ki. Dört diyoñ, dohuz diyoñ, topluyon otuz diyoñ."*

**Dört dolanmak:** Bir işi yapmak için koşturup durmak.

*"Ekmek çevirici Fadime kadın, varı varlığı Gödek Hasan'ına kız beğenemedi koca Çorum'da... Kentin yedi mahallesini dört dolandı yıllar boyu..."*<sup>319</sup>

**Dört kitapta yeri olmamak:** Bütün dinsel inanışlara aykırı olmak.

*"-Ayıptır Alosman. Bu yaptığının dört kitapta da yeri yoktur, yapma bunu demedi kimse gelip..."*<sup>320</sup>

**Dörttepe domuzu gibi dört tarafı dolaşmak:** Sürekli gezip tozmak.

*"-Zabahdan beri Dörttepe domuzu gibi dört tarafı dolaşdık, bi bişirim mantar bulamadık."*

**Döşeği kaba gelmek:** İyi ağırlandığı için konukluğa gittiği yerden uzun süre gelmemek, orada oturup kalmak. "Döşeği kaba serilmek" biçiminde de söylenir.

*Şu Hörü'nün uşağı  
Yün dokuma kuşağı  
Otura düştü bize  
Kaba geldi döşeği*<sup>321</sup>

*"-Döşeeñ gaba serildi heralda, hiç sesiñ çıkmıy."*<sup>322</sup>

**Döşünden itmek:** Kendisinden yardım isteyen ya da bir dilekte bulunan kişiyi geri çevirmek, isteğini kabul etmemek.

*"Kendisini severdi Mismis, ne işi düşmüşse döşünden itmemişti bugünece."*<sup>323</sup>

**Döşüne basmak:** Birini, göğsüne yaslayıp sevmek; içtenlikle, sevgiyle kucaklamak.

*"-Dedim ya, beni döşüne basacak bi anam olmadı. Analığımı ānatmayım heç."*

<sup>318</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 221.

<sup>319</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 67.

<sup>320</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 75.

<sup>321</sup> Aytakin, Çorumlu Maniler, 163.

<sup>322</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>323</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 90.



**Dudağı uçuklamak:** Hayran olacak denli beğenmek.

*Al dedim de cukladı*

*İşini buçukladı*

*Yâr pencereye geldi*

*Dudağım uçukladı*<sup>324</sup>

**Duduş'unan Keziban gibi kapı kapı gezmek:** Evinde oturmayıp sürekli olarak başkalarının evinde zaman geçirmek.

*"-Duduş'unan Keziban gibi kapı kapı geziyorlar da niye kimseniñ gendi gapılarına gelmediini düşünmüyolar."*

**Dul avrat mı alacaksın?** Eli çok acıtanlara söylenir.

*"-Eccik yavaş vur eli çoynak olasıca. Dul avrat mı alıcaañ ne? Vuruncu beynimi oynatdın."*

**Dul avrat sıpası:** Babası öldüğü için anasınca büyütülen arsız, terbiyesiz erkek çocuk. "Dul karı bebeği" de denir.

*"-Aman yavrım! O dul avrat sıpasınıñ yanına yanaşma, terbiyeñ bozultur."*<sup>325</sup>

*"-Dul garı bebee gibi hiç bişiyeye garişmadan öylece oturuy."*<sup>326</sup>

**Duluğu sirkeli:** Yüzünde küçük siyah noktalar olan; ağzından tatlı söz çıkmayan; bitli, pis, kirli kimse.

*Dile düdük oldu hokralı adıñ*

*Duydun mu duluğu sirkeli gadın*

*Gônümün köşgüne çamır sıvadıñ*

*Küllükleri mekân dut bundan kelli*<sup>327</sup>

**Duluğunu düşürmek:** Surat etmek, yüzünü asmak.

*"-Duluğunu düşürdü gine seninki. Hatirine değecek bişi mi dediñ yoğsa?"*

**Dumanını attırmak:** Verilen işi, görevi üstün bir başarı ile sonuçlandırmak. "Çok dövmek" anlamında da kullanılır.

*"-Şöyle bileği sağlam üç tırpancı bulsam, gün eğilmeden dumanını atdırırım o tallanıñ."*

**Durdan tölden anlamamak:** Söz dinlememek, kendi bildiği gibi davranmak.

*"-Başınıñ belaya girmesini istemiyorum çünküm... Sen öykeli ..kun birisiñ, öyken tutunca durdan tölden anlamazsıñ."*<sup>328</sup>

**Durup durup tuz kavurmak:** Sürekli olarak birbirini tutmayan, usa yakın olmayan isteklerde bulunmak.

<sup>324</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, 22.

<sup>325</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 63.

<sup>326</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 77.

<sup>327</sup> Gösterir, "Bundan Kelli", s. 11.

<sup>328</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 90.

*"-Şunu al, bunu al dey durup durup duz gavurmañ yav. Emekli mayışım yetmiy işte!"*

**Duşgaltığını deldirmek:** Duşgaltak avurt, yüz anlamındadır. Duşgaltığını deldirmek ise dayak yemek, zarara uğramak, hatta ölmek anlamına gelir.

*"-Ali bugünlerde her gonuda çok ileri gediyo. Gorharım duşgaltığını deldirecek." 329*

**Duvar yıkan:** Nazarının değdiğine inanılan kimse.

*"-Müicaret o gö gözlü duvar yıkaniñ gözü dāmişdir seniñ tavuklara."*

**Dün ..ktun bugün koktun:** İçinden çıktığı koşulları, geldiği yeri unutanlara söylenir.

*"-Geçmiş i inkâr etmeden dün ..ktun bugün koktun diyebilen parmakla sayılı artık." 330*

**Dünya başına zindan olmak:** Bir sıkıntı sonrası umudunu yitirmek, karamsar olmak, çok üzölmek; umarsız kalmak. Kimi sözlüklerde "dünya zindan olmak" biçiminde geçmektedir.

*"-Cigaram tükendi de dünya başıma zindan oldu Allah göstermesin." 331*

**Dünyası kararmak:** Başına gelen kötü bir iş dolayısıyla yaşama isteğı kalmamak.

*Sen gittin burada dünyam karardı*

*Gözlerim her yerde seni arardı*

*Benim aramam neye yarardı*

*Senin melul mahsun gittiğın akşam 332*

**Dünya yıkılıp altında kalmak:** Büyük bir yıkıma uğrayıp bütün umutlarını, mutluluğunu yitirmek. "Dünya başına yıkılmak" deyi mi ile eş anlamlıdır.

*"Cennet avludan dışarı çıkmıyor, pancara, bahçeye, suya bile gitmiyordu. Bir istek yoktu içinde. Dünya yıkılmış o altında kalmıştı." 333*

**Dünyayı söbeltip de karnına mı sokacak?** Söbeltmek; bir nesneyi eğip büzüp ovalleştirmek, yumurta biçimini aldirmek anlamındadır. Aç gözlü, bencil, aşırı mal mülk hırsı içindeki insanlar için söylenir.

*"-Yav aç gözlüyse aç gözlü! Dünyayı söbeldip gannına mı sokacak da bu gadar diliñize doladıñız herifiñ malını?"*

<sup>329</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 63.

<sup>330</sup> Hodul, Göç, s. 46.

<sup>331</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 71.

<sup>332</sup> Büke, Fadime, s. 34.

<sup>333</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 35.

**Dürzü gözü gibi ışılmak:** Parlamak.

“İki sunak bandım, yiyemedim. Yimeeñ üstündeki yağlar dürzü gözü gibi ışılıyıp duruyodu.”

**Dürzü gözü gibi yanmak:** Düzgün aydınlatmayan farlar için kullanılır.

“-Senin dobak masseyin sol farı dürzü gözü gibi yanıyor. Oto elektrikçi Hacı Nuh Usta'ya götür de yaptır bari.”<sup>334</sup>

**Düşüne yatmak:** Olabilecekleri hayal etmek.

“-Giden bağ kesimi neredeydik, bu bağ kesimi nerede?... Düşüne yatsan gelir mi insaniñ usuna?”<sup>335</sup>

**Düvenini sürüp ..kuna karışmamak:** Harman zamanı, düvenle taneler saplardan ayrılırken, düvene bağlı koşum hayvanları ara sıra pisler. Bu pislik yere düşmeden saksı ya da kapsa denen özel bir kapla hayvanın kıcından alınarak harman dışına atılır. Böylece tahılın kirlenmesi önlenir.

“Düvenini sürerim, saksına karışmam” biçiminde de söylenen deyim, yapılan işin uğraştırıcı yanlarını bırakıp yalnız zevkli yönleriyle uğraşmak anlamındadır.<sup>336</sup>

“-Ee gardaş sen de düvenini sürerim ..kuna garışmam demeye getiriyöñ. Zaymetini biz çekdikden keyli saña ne gerek var?”

**Düven öküzü gibi terslemek:** Terslemek pislemek anlamındadır.

Düven sürerken öküzlerin harmana pislememesi için uyanık durmak gerekir. Öküzün pislemesi durumunda saplara sivaşan ters, harman sürmeyi de güçleştirir. Bir iş sırasında yaptıkları ters davranışlardan dolayı işi güçleştiren kimseler için bu deyim kullanılır.

“-Sağ ol, işi yapıyoñ emme; düven öküzü gibi tersliyerek yapıyoñ.”

**Düven öküzü gibi yemek:** Durmadan yiyip içen kimseler için kullanılır.

“-Anca düven öküzü gibi yiyöñüz. Bunnar nerden geliy, nasıl alınıy diye sormuyöñüz.”

<sup>334</sup> Şahin, Bayatça, s. 49.

<sup>335</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 115.

<sup>336</sup> Tan, Agm., s. 145.

## E

**Ebem karı:** Çokbilmişliği nedeniyle her işe karışan kimse.

*"Kadınıñ işine burnunu sokan ebem karı olmuştı Kōraslan..."<sup>337</sup>*

**Ebem ..çtı, tavuk deşti:** Saçma sapan konuşmalar için söylenir.

*"Söyledikleriñ hepisini toplasañ incir çekirdāni doldurmaz. Hepisi de ebem ..çtı, tavuk deşti türünden laflar."*

**Eben oraya duz ekmiş:** Yere düşerek ağlayan çocukları teselli etmek için söylenir.

*"Ağlama gurban olduum, bi şeycikleriñ yok. Ebeñ oruya duz ekmiş, ondan ayaañ gaydı."*

**Ebesi başını bitlemek:** Ölmek.

*"Ölmez, dedi kendine. Ölümcül değil... Görmeseydik gittiydi, ebesi başını bitledi."<sup>338</sup>*

**Ekin biti:** Herkese yüksekte bakan, burnu havada kimse.

*"Ekin biti gibi niye yüksekte bakıyoñ? Şöyle engine gel ecik."*

**Ekmeğın gevreğini içine dürmek:** Yaşadığı yoksulluğu, çektiği sıkıntıları başkalarından gizlemek.

*"Cıddır Hasan da Alaman'a gedip soluğu genişliyeneye ekmeğın gevreğini içine dürdüydü epiyim. Şindi forşundan geçilmiyo."*

**Ekmeğın içini yemeye başlamak:** Yaşlanmak.

*"İrahme Ebem de ekmeañ içini yemiye başladı. Dişi damaa gal-madı zaar."*

**Ekmekli kadın:** Konuk ağırlamayı seven, yaptığı beğenilen kadın.

*"Sultan Hala da Allah uçun ekmekli gadıdır. Gapısından gonuk âsik olmaz."*

**Ekmek yiyip su içmek:** Dostluk, arkadaşlık yapmak.

*"Ekmek yedik su içtik bile... O kadar yıl birbirimizden incinmedik. Kaşının altında gözün var demedik birbirimize."<sup>339</sup>*

**Ekşimiş hamur gibi gubarmak (kabarmak):** Kendisini olduğundan güçlü, varlıklı, yiğit göstererek, kabara kabara konuşmak; büyüklük taslamak, gururlanmak. "Culuk gibi kabarmak" deyimini ile eş anlamlıdır.

*"Eşgimiş hamır gibi gubardına bakma sen. Şindi ben onuñ havasını fosudanak indiririm."*

**Ekti ekti konuşmak:** Küçük çocukların büyükler gibi her şeye akıl erdirerek konuşması. "Eke eke konuşmak" biçiminde de söylenir.

<sup>337</sup> Aksu, Yavan Ekmek, s. 126.

<sup>338</sup> Gümüş, Zilli, s. 27.

<sup>339</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 80.

*"-Hele şunun ettiği laflara bahala. Böyümüş de güccülmüş gibi, ekdi ekdi konuşuyo."*

**Ektiğini biçmek:** Yaptığı işlere, davranışlara göre sonuç almak.

*"-Sizin anlayacağınız ektiğini biçiyor o haspa! Dün velinimetine çektirdikleri yoluna geliyor!"<sup>340</sup>*

**Ekti oğlak gibi ayakaltında dolaşmak:** Anası öldüğü için başka koyun ya da keçinin emzirdiği kuzu, oğlak gibi hayvanlara "ek-ti" denir. Aynı sözcük anası babası olmayan çocuklar için de kullanılır. Anası babası olmayan çocuklar ise çoğunlukla analık yanında gerekli bakımı, sevgiyi bulamazlar. Ayakaltında ezilirler. Bir iş yapmadan çalışanların arasında dolaşanlar için benzetme yoluyla bu deyim kullanılır.

*"-Elimizden dutacak kimimiz kimsemiz olaydı, böyle ekdi oğlak gibi ayakaltında dolaşmazdık."*

**Ek yeri:** Bir kimsenin zayıf yanı.

*"-İti öldürene sürütürler denmiştir, bu kızı bu dürzüye nikâhlayalım, örtelim bu işi... Ek yerimizi bilmesin el, seyrimize gülmesin, ne dersin?"<sup>341</sup>*

**El ağız vermemek:** Çok bitkin durumda olmak.

*"-Senem Garı'yı da bek hasda diyolar. El ağız vermeden yatı-yomuş evde."*

**Ele âleme dümbül düdük olmak:** Herkesçe duyulmak, konuşulmak, dedikodusu yapılmak.

*"-Bu seniñ yaanış yangalak işleriñ ele âleme dümbül düdük olmuş, saar sultan bile duymuş."*

**El arı düşman körü:** Dosta düşmana karşı küçük düşmemek için bir işi istemeden yapmak gerektiği durumlarda söylenir.

*"-Bire âsikli yapmıyalım diyoñ emme; el arı düşman körü diye bi söz var."*

**El beşik gül beşik:** El üstünde tutulan, nazlı büyütülen, şımartılan kimse (çocuk, genç). "El bebek, gül bebek" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Biz seniñ gibi el beşik gül beşik böyümedik oolum. Her yerde başımızı çıkarırık evelallah."*

**Ele avuca düşmek:** Kendisine bakacak durumda olmamak, başkalarının yardımına gereksinim duyar duruma gelmek.

*"-Ele avuca düşünce ölüm gurtuluşdur."<sup>342</sup>*

**Ele ayağa düşmek:** Yaşlılık dolayısıyla gücünü yitirmek.

<sup>340</sup> Özçatalbaş, Çorum ili..., s. 87.

<sup>341</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 148.

<sup>342</sup> Yoksul, Agy., s. 275.

*“-Ele ayağa düşdük; ama onurumuzu yitirmedik.”*

**Ele bakım olmak:** Gereksinimlerini başkalarının yardımıyla karşılamak.

*“-Hanım da ben de ele bakımk. Bi gedip gonaşsañız da bizi huzurvine neyim alsala.”*

**Ele güne yamaç:** Herkese, özellikle de yabancılara karşı. Yaygın olarak söylenen “ele güne karşı” deyiminin çeşitlemesidir.

*“Kolundan tutup yukarı çekti babasını. Bağırp durma ele güne yamaç dedi. Esastan bişey var beller duyan da bağıрма.”<sup>343</sup>*

**Eleği kalburu astık, Allah’tan umudu kestik:** Geri kalan ömrü süresince yapacak önemli bir işi kalmamak anlamında kullanılan bir söz. “Ununu elemek, eleğini asmak” deyiminin çeşitlemesidir.

*“-Eleği galbırı asdık, Allah’dan umudu kesdik yavrım. Hayatdan bi beklentimiz galmadı gayli.”*

**Eleğini kapıya asmak:** Ömrünün geri kalan kısmında yapacak önemli bir işi kalmamış olmak.

*“-Fadik Eci gı, eleğimi gapiya asdım diyon emme, bağdan bağçadan da beri gelmiyon bahiyom da.”*

**Eleğini kayaya asmak:** Güçlük çıkarmak, işi yokuşa sürmek.

*“-Sen eleğini gayaya asarsañ, o badalı dikine dayarsa bu gona gapanmaz bi vahit daha.”*

**El eğriliği etmek:** Hırsızlık yapmak.

*“-Yad yaramaza uyacak, el eğriliği edecek. Ömür törpüleyecek böyle.”<sup>344</sup>*

**Elekçi cilvesi:** Gerçek olmayan kavga, özellikle ağız kavgası.

*“Fakat süreklere yoktu ikisiniñ de. Sabah onca lafı birbirlerine söylememiş gibi öglene bir muhabbet, bir muhabbet... Kıskanırısñ, kızarsısñ, anlam veremezsiñ. Elekçi cilvesi, derdi vaziyeti görenler.”<sup>345</sup>*

**Elekçi eşeğini kaybetse bulamaz:** Eşyaların karmakarışık yığıldığı ortam için söylenir.

*“-Bu ne garışıklık yav. Her şeyi üstü üstüne garışık guruşuk yımışıñız. Elekçi eşseeni gaybetse bulamaz.”*

**Elekçinin iti gibi olmak:** Gelen geçen herkesçe hor görülme, aşağılanma, itilip kakılma.

*“-Arhalayan kimsemiziñ olmadığı bu yaban yerde itilip gahıldık, elekçiniñ iti gibi olduk.”*

<sup>343</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 19.

<sup>344</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 10.

<sup>345</sup> Arslaner, Urusali, s. 106.

**Elekçi şekveye gider gibi (gitmek):** Bir yere kalabalık bir biçimde gitmek.

“-Elekçi şekveye gider gibi çol çocuk dünürlüğe gidilir mi yav? Aazı laf yapan iki aile böyüğüñüz yok mu siziñ?”

**Elekçiye versen bir çığneyim sakız olmaz:** Önemsiz, üzerinde durmaya değmez.

“-Hepi topu Göğdoruk’da iki gedene baamız va, elekçiye versen bi çığnayım saız olmaz.”

**Elemenden yoğuruyor, gebe olmadan doğuruyor:** İşe gerekli hazırlıkları yapmadan başlıyor.

“-Bizim patiron elemenden yoğuruyo, gebe olmadan doğuruyo. İş ters gidinci de bize bağıryo.”

**El gözüne bakmak:** Yaşam gereçlerini sağlamak için başkalarına muhtaç olmak.

“-El gozüne bakmayı biz mi isdiyok. Bizi bi ekmeğe mehtaç edenner utansiñ.”

**Eli ağzına varmamak:** Üzüntü nedeniyle hiçbir iş yapamamak.

“-Oturduğu yerde uğundu galdı zavallı. Gaç gündür eli aazına varmadı üzüntüden.”

**Eli ayağı dökülmek:** Heyecan, korku, üzüntü gibi nedenlerle yapacağını bilemez duruma gelmek, donup kalmak; eli ayağı tutmamak.

“Bir de bunuñ üzerine seferberlik deniliverince herkesiñ eli ayağı dökülüverdi.”<sup>346</sup>

**Eli bek:** Çok cimri, eli sıkı.

“-Kemal enişdemın eli bekdir. Oña kebab ısmalladamazsıñız. Eğer ısmalladısañız bi kebab da benden.”

**Eli belaya girmek:** Sıkıcı, üzücü bir durumla karşılaşmak. “Başı belaya girmek” deyiminin çeşitlemesidir.

“-Sussañ keyfe keder veriy, susmasañ elin belaya giriy. İki ucu ..klu deynek bu iş.”

**Eli boşa çıkmak:** Umduğunu elde edememek.

Ağu kattın kaç aşa  
Öksen takılsın taşa  
Kâr mı ettim sandıydın  
Ellerin çıktı boşa<sup>347</sup>

**Eli çap:** Hırsızlık yapabilecek kimse.

“-Ben size o gobeli çoban dutmañ, onuñ eli birez çapdır dediydim.”

<sup>346</sup> Gündoğar, Sarıkamış, s. 67.

<sup>347</sup> AYTEKİN, Çorumlu Maniler, s. 23.

**Eli çöpürlü:** Hırsız.

*"-Aman oolum, o eli çöpürlü gobeli eve neyim getiriyim deme. Hemi de ondan uzak dur, arhadaşlık etme."*

**Eliften b'ye beş yanlışı olmak:** Daha işin başındayken birçok yanlışı yapmak.

*"-O da bişiy biliyom dey gonuşuy. Elifden b'ye beş yānışı var habarı yok."*

**Eli ile cebinin arası bir senelik yol:** Çok kısmık kişiler için söylenir.

*"-Size çay ısmalhyacak öyle mi? Hay babam hay! Onun eliyen cebiniñ arası bi senelik yoldur."*

**Elin ağzı ile çorba içmek:** Başkasından öğrendiğini söylemek, başkasının düşüncelerini benimseyip önermek.

*"-Bırak elin āziynan çorba içmeyi de sen ne düşünüyön onu de bize."*

**Elinde oynatmak:** Birine her istediğini yaptırmak, onu kukla gibi kullanmak. "Parmağında oynatmak" deyimiyile aynı anlamdadır.

*Tavanı asma yârim*

*Fistanı basma yârim*

*Elinde oynatırsın*

*Kastın ne yosma yârim?*<sup>348</sup>

**Elini ağzına çalmak:** Az çok para kazanıp gereksinimlerini karşılayacak bir duruma erişmek.

*"-Belki bellediğiñ Kovanınönü bağdan güzün birkaç yük üzüm indirebilirsek pazara elimizi ağzımıza çalabiliriz."*<sup>349</sup>

**Elini almak:** Başkasının yaptığı işleri beceriyle yapar olmak.

*"-Bizim hanım anamiñ elini aldı da az buçuk beceriyor mayalıyı, ekmek sulamayı, kızartma yapmayı."*<sup>350</sup>

**Elini avucunu yedirmek:** Dost görünen başkaları için gereksiz harcamalar yapmak. "Elini yedirmek" de denir.

*"-Ulan ne aptalmışım ben? Baña iyi desinler diye elimi avucumu yedirdim millete."*<sup>351</sup>

*"-Arhadaşlarına ısmalladıñ kebaplardan bi de bize ısmallasana oolum. Elini yedirdiñ o hayırsızlar gadar değerimiz yok mu bizim?"*

**Elini dizine vurmak:** Pişmanlık duymak.

<sup>348</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 211.

<sup>349</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 90.

<sup>350</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 220.

<sup>351</sup> Aksu, Yavan Ekmek, s. 75.



*"Kamaştırıcı bir yalım parladi bıçaktan, söndü. Öldürmeliydim dedi Hacı seslice, elini dizine vurdu."*<sup>352</sup>

**Elinin artığı:** Varlıklı birisi için sıradan ama yoksul için çok değerli olan şey.

*"-Senin elin artuğu sayılı emme niydelim, bu gadarına gücümüz yeddi işde."*<sup>353</sup>

**Elinin ayarı olmamak:** Ölçüsüz olmak, neyi ne kadar kullanacağını kararlaştırılmamak. El şakası yaparken karşısındakine sertçe vuran kişiler için de kullanılır.

*"-Bizim kaynanalar öyle eliniñ ayarı olmayan sakar geline yemek mi yaptırır bre."*<sup>354</sup>

**Elinin kiri:** Varlıklı birinden gelen küçük bir armağan.

*"-Bu gadarcuk şey onuñ elinin kiri bile değeldür."*<sup>355</sup>

**Elini yemek:** Bir kimseye yakınlık göstererek parasını harcatmak yoluyla sömürmek.

*"-Şunuñ fettanlığına bak sen! Seninyen evleneceem deyip yetmiş yaşındaki adamın elini yemiş, evini de üsdüne yaptırmış."*

**Elin yumağını sarmak (büyütmek):** Kendi çıkarını düşünmek yerine yararı başkalarına dokunacak işler yapmak.

*"-Eliñ yumaanı sarma, soona seni makaraya sarallar dediimi hatılhyoñ mu?"*

**Eliyle kıcını açmak:** Başkalarının bilmemesi gereken gizli durumları ortaya sermek.

*"-Olan olmuş, usuluylan örtelim üstünü. Elimizlen kıcımızı açmayalım, yumalım ağzımızı."*<sup>356</sup>

**El kol olmak:** Birini korumak, kollamak; birine yardım etmek, arka çıkmak; kişiyi içine düştüğü olumsuz bir durumdan çekip çıkarmak. "Dal kol olmak" biçiminde de söylenir.

*"-Seni baş göz edersem gözüm arkada gitmem. Yoksa benden sonra kim sahip çıkar saña? Kim el kol olur şu dünyada?"*

*Kendi aç yatarken bizi doyurdu*

*Ezdirmede dal kol oldu kayırdı*

*Yıllar geçti gurbet eller ayırdı*

*Özlemin sinemde kor canım anam*<sup>357</sup>

**Ellerin eline kalmak:** Başkalarının bakımına gereksinim duymak.

<sup>352</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 22.

<sup>353</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 84.

<sup>354</sup> Yıldırım, Muska, s. 7.

<sup>355</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 84.

<sup>356</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 148.

<sup>357</sup> Koygun-Özgür, Duygu Dağarcığı, s. 15.

*“Çok duygulanmıştı. Ellerin eline kaldık diye geldi aklına. Elin elinde kaldık da, ellere boyun burduk bacı kardaş deyi...”<sup>358</sup>*

**Emeğini kaz emeğine çevirmek:** Emeğinin karşılığını vermemek, emeğini boşa çıkarmak.

*“İyicesini sen biliyorsun işte, onca emeğimi kaz emeğine çevirdi de çıkıverdi sonunda.”<sup>359</sup>*

**Emeği sağdıç emeğine dönmek:** Emeği boşa gitmek, emeğinin karşılığını alamamak.

*“Deli deyus atar bohçamızı üstümüze bişey desek. Emeğimiz sağdıç emeğine döner... İyisi mi, kısadan keselim şu deyusun önünü, edelim düğünü kurtulalım.”<sup>360</sup>*

**En akıllısı değırmene yoğurt öğütmeye girmek:** Hepsi aptal, budala olmak.

*“Ulan en ahılıñız daermene yôort üğütmeye gidiyo. Bi deneñiz ahılı olsa da size muhaat olsa ya!”*

**Ensesinde kazan kaynatmak:** Birini çok üzme, bezdirecek denli tedirgin etmek.

*“Yıllardır ensemizde gazan gaynatdıñız yav. Düşün gayli yahamızdan!”*

**Erimiş dirseği, kurumuş kursağı:** Artık iyice yaşlanmış, güçten düşmüş kimseler için söylenir.

*“Seni ondan niye gısganıyım canım. Erimiş dirseği, gurumuş gursağı adamıñ.”*

**Erkek sabun alır mı?** Erkekler, kadın işi olduğunu düşündükleri, yapmak istemedikleri işler için bu sözü kullanırlar.

Palabıyık köyünde adına “Tabanuzun” denilen, Arif adlı biri vardı. Bir gün arkadaşı Göcenlerin İzzet’le birlikte alışveriş için kente ineceklerdi. Taba-nuzun’un eşi, kocasına ısmarıçta bulundu:

*“-Aman herif, sabunu sakın unutma, evde hiç sabun galmamış.”*

Tabanuzun ile İzzet kente indiler. Bakkala girip alışveriş yapmaya başladılar. Tabanuzun bakkaldan sabun da istedi. Arkadaşına şaka yapmak isteyen İzzet:

*“-Arif, napıyoñ sen, hiç erkek sabun alır mı?” dedi.*

Arkadaşının sözünü gerçek sanan Arif sabunu almadan bakkaldan çıktı. İzzet de oyununu bozmadı. Köye döndüler.

Arif evine gelince ısmarıçları karısına verdi. Karısı ısmarıçları yerleştirdi, sabunu göremeyince:

<sup>358</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 132.

<sup>359</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 107.

<sup>360</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 27.

“-Herif, hani sabun? O kadar da tembih ettim. Şimdi biz neyle yunacaak?”

Arif karısına kızdı, sinirli sinirli:

“-Garı, hiç erkek sabun alır mı? Biz yıkanmasak da olur.” dedi. Bu olay köyün erkekleri arasında dilden dile dolaştı. Erkekler artık kadın işi olduğunu düşünüp yapmak istemedikleri işler için:

“Erkek sabun alır mı?” sözünü kullanmaya başladılar.<sup>361</sup>

**Erkeksiz evin eksik eteği:** Zavallı, kimsesiz kadın.

“-Erkeksiz eviñ âsik eteği, başını becellemek için çırpınıp duruy neçedir.”

**Erziye bağlamak:** İskilip'te ödünç alınan bir araç gereci işi biter bitmez geri getirenlere söylenir.

“-Acelesi neydi yaav, erziye mi bağladın?”<sup>362</sup>

**Eset meset yarıştırmak:** Bağırıp suçlayarak biriyle tartışmak.

“-Seniñ Godek Necmi boon beniynen eset meset yarışdırmıya galkdı. Ben de āzının ılayığını vedim bi güzel.”

**Eski ağza yeni tat:** Mevsiminde ilk çıkan sebze ya da meyve yenirken söylenir.

“-Hasibe Nine elindeki yeñi çıkmış kirazı, ‘Eski aaza yeni tat, Bismillah.’ dedikten sōna aazına attı.”<sup>363</sup>

**Eski ..ka su serpmek:** Unutulmuş sorunları gündeme getirip tatsızlık çıkarmak.

*Olgun insan hırstan kinden cayıptır*

*Caymadıysa onda erdem kayıptır*

*Eski ..ka su serpmesi ayıptır*

*Şu yarayı yenileme boşuna*<sup>364</sup>

**Eski helke, yeni kulp:** Değişen bir şey olmamasına karşın bazı şeyleri değişmiş gibi göstermeye çalışmak durumunda söylenir.

“-Yeñilik yapıdık deyinci köklü bişiy yapıdıklarını sandıydım. Meğer değişen bişi yok, esgi helke yeñi gulp.”

**Eski küle tükürmek:** Bir yere konukluğa gitmek anlamında kullanılır. Eskiden köy evlerinde soba yokken ocaklık denen yerde ateş yanardı. Onun çevresinde oturularak gelmişten geçmişten, eski olaylardan konuşulirdi. Özellikle erkek konuklar ocaklık önünde, kadınlar daha geride otururdu. Uzun süre birbirine ge-

<sup>361</sup> Sevda Atak'tan.

<sup>362</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 86.

<sup>363</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>364</sup> Gösterir, Bahar Türküleri, s. 15.

lip gitmeyen tanıdıklar birbirine gördüklerinde, hiç bize konuk gelmiyorsun anlamında “hiç gelip bizim küle tükürmüyon” diye sitem ederlerdi. “Bir gün senin külüne tükürürüm” sözü de konukluk için yapılan çağrının kabul edildiği anlamına gelirdi.

“Çokdandır Haydar Emmigile getmiyok herif.”

“-He, gidelik de esgi küle tükürelük bi.”

**Eskilerden kim kaldı Yanığın Hanım’dan gayrı?** Yanığın Hanım, 1940’lı yıllarda Çorum’un ünlü kadınlarından. Çorum Genelevi’nde çalışmış, ev işletmişti. İçinde yer aldığı olaylarla ünlenmiş, Kemal Tahir’in romanlarında bile adı geçmişti. Deyimde, aradan çok zaman geçtiği için Yanığın Hanım dışanda tanınan kimselerin ölüp unutulduğu anlatılmaktadır.

“-Kim kaldı eskilerden? Bir bu, bir Yanığın Hanım. Kim var başka?”<sup>365</sup>

**Eskiye yok gibi, yeniye ..k gibi giymek:** Giyimine özen göstermemek, nerede ne giyeceğini bilmemek.

“-Tamam, eyisiñiz hassiñiz da nerde ne geyileceni bilmiyoñuz. Esgiyi yok gibi, yeñiyi ..k gibi giyiyoñuz.”

**Eşeğe ters bindirmek:** (Çocuklar için) Yaramazlıklarıyla büyüklerin kafasını karıştırmak.

“-Viş anaam! Adamı eşşee ters bindiriy bu bebekler. Şöyle bi gafamı toplayıp oturamıyom.”

**Eşeği bırakıp paldımına saldırmak:** Gerçek sorunu bırakıp ikinci derecedeki sorunlarla uğraşmak.

“-Asıl diğeri. O adamın suçu yok oolum. Sen de eşşee bırakıp paldımına saldırıyoñ.”<sup>366</sup>

**Eşeği çamura saplamak:** Bir işi içinden çıkılmaz duruma getirmek, zora sokmak.

“-Cincıkgöz’ün Ürüdem, büyük şeere göçücēm, bu it dilliinden gurtlucaam diyodu. Orda da eşşee çamura saplamış diyola.”

**Eşeği gölgeye bağlamak:** İşini sağlama almak.

“-Tanırım onu, eşşegini gölgeye bağlamadan girişmez bunuñ gibi işlere, rahat ol sen.”<sup>367</sup>

**Eşeğimi emip sıpamı aç koyacak değil ya:** Onun beni kötü durumlara düşürmesi, bana kötülük yapması söz konusu değil.

“-Kelgızın Eyip saña çok gızıyo.”

“-Gızarsa gızıñ, eşşemi emip sıpamı aç goyacak değel ya.”

<sup>365</sup> Gümüş, Zilli, s. 24.

<sup>366</sup> Osman Şimşek’ten.

<sup>367</sup> Şahin, Bayatça, s. 53.

**Eşeğimin kulakları civrededi:** Canı çok yandı, yerinde duramaz artık anlamında söylenir.

“-Şambal Yusuf boon gavede üst üsde yenilinci çok hesap ödedi.”

“-Eşşeeinin gulakları civrededi desene!”

**Eşeğin aklına karpuz kabuğu getirmek:** Birisine anımsamaması gereken bir durumu, olayı anımsatmak.

“-Eşşeeñ aklına garpız gabi getirioñuz. Söna da şekeridi, dondurmayıldı başıñızı alamyoñuz.”

**Eşeğini bulmuş Darendeliye dönmek:** Yitirdiği bir nesneyi yeniden bulduğu ya da kaçırdığı bir fırsatı yeniden yakaladığı için çok sevinmek.

“-Sami Bey, iratsızlığı yüzünden kaçırıldığı şeflik sınavı yeñiden açılınca eşşeeini bulmuş Darendeli'ye dönmüşüdü, hatıllıyoñ mu?”

**Eşeğin içtiği sudan içmek:** İçki yerine su içmek.

“Susamıştı; eşeğin içtiği sudan içmek gibi bir niyeti yoktu, canı şarap istiyordu.”<sup>368</sup>

**Eşeğin kabak yediği gibi:** Bir işi görgüsüzce yapanlar için kullanılır.

“-Saña şu işi eşşeein gabak yidiği gibi yapma diyom! Herkes bize bahıy.”

**Eşeğin ..çtıği çayırdan ot mu yedin?** Hep pisliklere mi bulaştın anlamında söylenir.

“-Eşşeeñ ..çdı çayırdan ot mu yidiñ la? Bunnunñ pislikden gurtulmuy.”

**Eşek arısı gibi dalamak:** Bir kimseyi azarlayarak hırpalamak.

“-Adama hakgımızda ne geçdilerse, aazımızı açmadan eşek arısı gibi daladı bizi.”

**Eşek arısının gözüne çöp dürtmek:** Belayı üzerine çekmek, bela aramak; başına bela getirecek söz söylemek, davranışta bulunmak. “Arı kovanına çomak sokmak” deyimiyile eş anlamlıdır.

“-Yarım akıl dürzü... Yok yere iş açıyor başına. Eşek arısınıñ gözüne çöp dürtüyor.”<sup>369</sup>

**Eşek aynı eşek ama çulu değişmiş:** Görgüsüz birinin yeni bir giysi giymesi durumunda söylenir. “İt bizim ama çulu değişmiş”, “tazı o tazı ama çulu değişmiş” deyimlerinin çeşitlemesidir.

“-Bizim Sürtük Süleyman yeñi dahım almış, ipil ipil pallıy.”

“-He, eşşek aynı eşşek emme çulu daaşmış.”

<sup>368</sup> Demiryürek-Ozulu, Agy., s. 29.

<sup>369</sup> Gümüş, Bykuşlar, s. 3.

**Eşek beyni yemiş olmak:** Sözden anlamayanlar için kullanılır.

*"Bizim sülaleniñ erkekleri eşek beyni yemiş. Esgellik etmeyinci ahıllanmaz bunnar."*

**Eşek denklezene yardım etmek:** Birisi güç bir iş yaparken yardım etmek.

*"Yeyip yatıyor, bir işin ucundan tutmuyor; iki odun olsun getirip atıvermiyor ocağa... Eşek denklezene yardım edilir denmez mi, o etmiyor..."<sup>370</sup>*

**Eşek de şaştı, Bekdeş de şaştı:** Bütün çabalara karşın bir türlü sonuçlandırılmayan bir iş nedeniyle yaşanan bıkkınlığı anlatmak için söylenir.

*"Valla eşek de şaştı, Bekdeş de şaştı. Bi tüllü işiñ içinden çıkmadık Veysal Emmi."*

**Eşek sütü emmiş:** İnadından dönmeyenler için söylenir.

*"Boşuna uğraşma, dediğinden caymaz o. Güççüklüğünde eşek südü emmiş."*

**Eşek tepmiş dönmek:** Çok hırpalanmak, perişan duruma düşmek, felaketin nereden geldiğini anlayamamak. TDK'nin Genel Ağ'daki sözlüğünde "katır tepmiş dönmek" çeşitlemesi geçiyor.

*"Garısı bebeklerini de alıp gidinci adam eşek depmiş döndü. Böylesini beklemiyodu zaar."*

**Eşek üstünden tabanca (tüfek) atmak:** Yeri, zamanı uygun olmayan bir iş yapmak ya da patavatsızca konuşmak.

*"O adamıñ yanında seniñ bu yapıdıñ, eşek üsdünden dabanca atmaya benziyo."<sup>371</sup>*

**Eşençay sivrisineği gibi vızılamak:** Durmadan dinlenmeden konuşup gevezelik yaparak karşısındakini rahatsız etmek.

*"Ozanlarıñ geveze olduğunu bilirdim bilmesine de, Eşençay sivrisinee gibi vızılayanını ilk dafe görüyom."*

**Eşençaylı Kel Aşır'ın biti gibi dolaşmak:** Ortalıkta amaçsızca dolaşmak.

*"Hepiñizi iş başında görücem. Eşençaylı Kel Aşır'ın biti gibi dolaşdıñızı görüsem çıbartırım bi yelleriñizi."*

**Eşgili gafa (ekşili kafa):** Herkesin doğru yorumladığı bir sözü yanlış anlayan, kafası sulanmış, akli yetmeyen kişiler için söylenir.

*"Eşgili gafanın birüdü, ne deseñ yaanıñ aanaar."<sup>372</sup>*

<sup>370</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 81.

<sup>371</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>372</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 87.

**Eteği düşük:** Pasaklı, pis kadın. Düşük ahlaklı kadınlar için de söylenir.

*"-Eteği düşük pasaklının biridir. Elinden gabıklı cevüz bile yinmez onuñ."*<sup>373</sup>

**Eti yeniyorken, gönü giyiliyorken:** Birtakım işleri gücü yeterken, gençliği yerindeyken yapmak gerekir.

*"-Etin yeniyoken, gönüñ giyiliyoken yapamadıklarını gocalıkda heç yapamañ."*

**Evet efendim yeri:** Faytonlarda döşemeli oturmalığın karşısında yer alan iki kişilik oturma yerine, köy odalarında kapıya yakın oturma yerine, dairelerde makam masalarının karşısına ya da hemen masa bitişiğine konan koltuklara evet efendim yeri denir. Toplumda, alt aşamada bulunanların üst aşamadakilerin buyruklarına uymak zorunda olmaları bu deyimle anlatılır.

*"-Hökümet gapısında çalışmak baña göre değel. Orası evet efendim yeri. Gelene geçene evet efendim, sepet efendim diyceen."*

**Evi ocağı kapanmak:** Yaşayan kimsesi kalmamak.

*"-Evin ocağın kapandı kaldı bak, suyu savık değırmene döndü her bir yer."*<sup>374</sup>

**Ev kaldırmak:** Evin bütününe özenle temizlemek.

*"İlk evvel meydanıñ solundaki ahşap camii; mahalle hanımlarınca tertemiz edilir; sonra sıra ev kaldırmaya gelirdi."*<sup>375</sup>

**Ev keliği:** Günlerini evde geçiren kimse.

*"-Temelli ev keliği olduñ ya, yüzünü gören cennetlik."*<sup>376</sup>

**Ev ocak (sahabı) olmak:** Aile kurmak, ev bark sahibi olmak. "Ev olmak" biçiminde de söylenir.

*Selam vermez oldu ağbey diyenler*

*Ak urbamı kara deyip giyenler*

*Ev ocak oldu da benden yiyenler*

*Bir baltaya sap olmadık vesselam*<sup>377</sup>

*"-Yeni ev oldukları için hazırlıkları yoktur."*<sup>378</sup>

**Eyer kaltağı gibi sırtmak:** Arsızca sırtanlar kişilerle yeri uygun olmayan eşyalar için söylenir. At eyerinin gövdesini oluşturan ağaç kısımlarına da kaltak adı verilir. Mindersiz kaltağın çirkin bir görünümü vardır, sırttır durur, göze hoş görünmez.

<sup>373</sup> Yoksul, Agy., s. 298.

<sup>374</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 84.

<sup>375</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 17.

<sup>376</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 87.

<sup>377</sup> Kurtoğlu, Gönül Dilim, s. 19.

<sup>378</sup> Özkan, Kalecikkaya Köyü, s. 34.

*“-Eviñ girişine tablo asılı mı? Salona asıñ. Eyer galtaa gibi sırtmış orda.”*

**Eymir nohudu gibi her aşın içinden çıkmak:** Eymir, Çorum’un lezzetli nohutlarıyla ünlü bir köyüdür. Eymir nohudu katıldığı birçok yemeğe tat verir. Bu yüzden çok tutulur.

Sözlüklerde “her işe burnunu sokmak”, “her taşın altından çıkmak”, “her aşın kaşığı olmak” biçiminde eş ya da yakın anlamlıları bulunan bu deyim; gerekli gereksiz her olaya karışmak, üzerine düşmeyen işlerle ilgilenmek anlamlarında kullanılır.

*“-Gaç şurdan sıracalı nalet! Eymir nohudu gibi her aşın içinden çıkmasañ olmaz sanki.”*

## F

**Faraş ağızlı:** Ağzı çok büyük olan kimse. Çenesini tutamayıp çok konuşanlar için de söylenir.

*“-O faraş aazlınñ aazına lafı verdiñ mi vermediñ mi? Yedi mahlede duyulmasına da gatlanıcaan artık.”*

**Fare gibi delikten deliğe kaçmak:** Korktuğu birinden ya da alacaklısından gizlenme gereksinimi duymak.

*“-Gaç gündür ev sâbıynan garşılaşmayım deyi fare gibi delikten deliğe geçiyom.”*

**Faslağan kabağı gibi açılmak:** Utangaç, çekingen bir kişilikte iken çok kısa bir sürede bundan kurtulup eleştirilecek ölçüde özgür davranışlar göstermek. “Kabak çiçeği gibi açılmak” deymi ile eş anlamlıdır.

*“-Bi sene Angara’da çalışıydı. Faslağan gabaa gibi açılıp geldi bizim similik gobel.”*

**Felek Mustafa’ya yâr olmadı:** Bir türlü kötü gidişi düzelmeyen, hep işleri ters giden kimseler için kullanılır.

*“-Felek Mısdafa’ya yâr olmadıktan kelli Mısdıfa nitsiñ? Az buçuk da şanslı olucak insanıñ.”*

**Felfelik akıllı:** Kararsız, dengesiz kimse.

*“-Gendi gibi iki dene felfelik ahıllı peydahlamış yanına, baña para ve deyin geldile. Bende para nârasın dedim, vemedim.”*

**Feyli başını yemek:** Hırsı yüzünden başına bela gelmek.

*“-Geçen hafta bir ton dayak yedi, bugün gene kavga etmiş; bu gidişle feyli başını yiyecek.”<sup>379</sup>*

<sup>379</sup> Hasan Ali Kalayoğlu’ndan.



**Fihare sümüğü gibi:** Her yere kolayca yapışan şeyler için kullanılan bir benzetme sözü. "Amele sümüğü gibi" biçiminde de söylenir.

*"-Nahal vurduysam, fihare sümüü gibi duvara yapışdı."<sup>380</sup>*

*"-Üç beş dalgalanmadan sonra rakipler iplere öyle bir asıldılar, bizi beyaz çizginin üzerinden kendi saflarına öyle bir çektiler ki, üst üste amele sümüğü gibi ayaklarının dibine yığıldık."<sup>381</sup>*

**Fıs osurmuk:** Pasif, gevşek, elinden bir iş gelmeyen kişi.

*"-O, fis osurmuşun biridir, boşuna umutlanıp durma."<sup>382</sup>*

**Filancadan da unumu avuçladım:** Çok güvendiğim birisinden umduğumu bulamayıp düş kırıklığına uğradım.

**Firik yemiş sipa gibi oynamak:** Birinin çok istediği bir şeyi gördüğü ya da elde ettiği durumlarda çok sevindiğini belirtmek için kullanılır. Deyimin, "karpuz kabuğu görmüş katır gibi anırmak", "yonca görmüş sipa gibi zıplamak" biçimleri de vardır.

*"-Seninki cantı kırık bi külüstür aldı getidi ya şeerden. Firik yemiş sipa gibi oynuyo."*

*"-Önüne pangonatları beş beş sayıncı gendinden geçdi imansız, garpuz gabu gormüş gatır gibi anırmya durdu."*

*"-Çocuklar şeerden getidiğim horuz şekellerini görüncü yonca görmüş sipa gibi zıplamıya başladıla."*

**Fişek sokmak:** Ortalığı karıştıracak, ara bozacak bir söz söylemek.

*"-Fişek sokma ortalığa, döner dolaşır bi ucu saña değer bu işiñ."*

**Fitreyi sudan vermek:** Ekonomik durumu çok kötü olmak.

*"-Ne borcu la Aamet, bilmiyoñ mu oolum, bu sene ben de fitreyi sudan veriyom. Git başkasından iste."<sup>383</sup>*

**Fiy (fiğ) biti:** Her yerde ortaya çıkan ufak tefek yapıları, hareketli kişi.

*"-Neriye giddiysem fiy bitiybi garşuma çıkdı."<sup>384</sup>*

**Fokurduma varmak** Birden çok kişinin baş başa vererek, alçak sesle dedikodu yapması, ortalığı karıştırmak için anlaşmaya varması.

*"-Garısınıñ üstüne evlenen adam gaaveye girince, masadakiler hemen fokurduma vardılar."<sup>385</sup>*

<sup>380</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>381</sup> Hodul, Göç, s. 82.

<sup>382</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 90.

<sup>383</sup> Şahin, Bayatça, s. 56.

<sup>384</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 92.

<sup>385</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 65.

**Forsu biñ beş yüz:** Çok havalı olan ya da havalı gibi davranan kimseler için söylenir.

*"-Bu seniñki bi geldi ki tomofiliñ önüne gırışmış, bahsañ ne baharsıñ forsu biñ beş yüz."*<sup>386</sup>

## G

**Gaba poyraya takmak:** Gürültüye getirmek, bağırıp çağırmak, yüksek sesle konuşmak.

*"-Gaba poyraya dahıp beni pısdıracaanı mı sanıyoñ ula? Ben gaçın gurasıyım biliyoñ mu sen?"*

**Gafil gada:** Hiçbir şeyden haberi olmayan.

*"-Bizim gafil gadayı çalışdı papırgada seni buruya müdür yapıyok deyi gandırıp adına gredi çekmişle."*

**Gavsarası daralmak:** Morali bozulmak, sinirlenmek.

*"-Hocanıñ ikide bir tahtaya galdurmasından gavsaram daraldı, bu hocayınan işimiz zor valla."*<sup>387</sup>

**Gavsaraya almak:** Kıpırdayamaz duruma getirmek, sımsıkı bağlamak.

*"-Dalaksızın Emin'i eyi gavsaraya almış alacaklıları. Tallasını tapanını tutuya verip elini golunu bālamışla."*

**Gâvur ergeni kalmak:** Evlenme yaşı geçmek.

*"-Zamanında buldumuz gızları baanmediñ. Bak, gâvur ergeni galdıñ, daha evlenemezsiñ."*

**Gâvur oğlağı gibi her biri bir tarafa gitmek:** Aile üyelerinin bir arada durmayıp başka yerlerde yaşamaları.

*"-Çocukları yanımızda dutamadık, başga yellerde iş güç saabı oluncu gâvur oğlağı gibi her biri bir tarafa gitdi."*<sup>388</sup>

**Gâvur parasıyla beş kuruş etmemek:** Çok değersiz olmak, bir işe yaramamak.

*"-Onun yapdı iş gâvur parasıynan beş guruş etmez. Gendim daha iyisini yaparım. Oña da mıdara etmem."*

**Gâvurun dininden pek olmak:** Çok sağlam olmak.

*"-Çorabiñ sökülen yerini iyice çitidim. Gâvurun dininden bek oldu."*<sup>389</sup>

**Gâvurun kestiği:** Elde bulunmayan para için söylenir.

<sup>386</sup> Özdemir, Agy., s. 153.

<sup>387</sup> Şahin, Bayatça, s. 60.

<sup>388</sup> Pamuk Erol'dan.

<sup>389</sup> Şaziye Bekler'den.

*"-Yaşım şallağının da parası olsaydı biraz, daha iyi olacaktı. Ne yapısın Allah vermemiş işte. Yok işte gâvurun kestiği..."* <sup>390</sup>

**Gece hocası:** Geceleri kocalarının aklını çelerek onları yönlendirdikleri için yeni evli gelinlere kaynanaların verdiği ad.

*"-Herif herif, bizim oğlan sözümünden hiç çıkmayacak emme, ah o gece hocası yok mu, o gece hocası!"* <sup>391</sup>

**Geceler bir sene:** Özellikle uzun gecelerde zamanın geçmediğini vurgulamak için söylenir.

*"-Gışın geceler bi sene. Hele lafına laf verecek bi ehbabın da yoğusa geçmek bilmiyo."*

**Geceler gunnacı:** Sabaha dek ya da ileride ne olacağı belli olmaz.

"Geceler gunlacı" biçiminde de söylenir. Gunlacı ya da gunnacı doğurmak üzere olan hayvan demektir.

*"-Geceler gunnacı demişler Hacı Bekir. Hele dur bahalım gün doğmadan neler doğacak?"*

**Geç başa otur şöyle, sakal yerini bulsun:** Saygıdeğer, yaşlı bir konuk geldiğinde başköşeye oturtulur. Bu köşeye Anadolu'da "tör" adı verilir. Konuğun başköşeye oturtulması ona verilen değer gereğidir.

*"-Sahalına gurban olduğum dedem hoş geldin, geç başa otur şöyle sakal yerini bulsuñ."*

**Geçmiş ..klu:** Geçmişinde utanılacak bir iş yapmış olanları yermek için kullanılan söz.

*"-O geçmiş ..kluyu da adam sırasına goyuyoñuz ya, daha ne diyim size?"*

**Gelebi dolanmak:** İftiraya uğramak, işleri dolaşmak.

*"-Gelebi dolanalı insan içine çıkmaz oldu. Yapılanları galdıramadı zahar."*

**Gelgit akıllı:** Kararsız, dengesiz kimse.

*"-Sen de temelli gelgit ahıllı olduñ; dün ne diyoduñ, boğon ne diyoduñ!"* <sup>392</sup>

**Gelin aş pişiriyor:** Yeni gelinin acemiliğiyle sakarlıklar yapması durumunda söylenir.

*"-Kimse yanına vamasıñ, bizim gelin aş büşürüy!"* <sup>393</sup>

**Gelin gibi süzölmek:** Bir iş yapılırken yardım etmek yerine nazlanarak izlemek.

<sup>390</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 51.

<sup>391</sup> Şahin, Bayatça, s. 61.

<sup>392</sup> KalayoğluAgy., s. 105.

<sup>393</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 105.

*"-Gelin gibi süzöldüün yetmiyomuş gibi bi de pis pis sırtma garşımda."*

**Gelin günü görmek:** Gelinin çok iyi hizmet etmesi nedeniyle kaynanası, kayınbabası rahat etmek.

*"-Bi hafdadur elimi ısıcak sudan soğok suya sokmadım, gelin günü gôrüyom."*<sup>394</sup>

**Gelin olmak:** Battığı yere, deri altına gömüldüğü için çıkarılmayan diken, kıymık gibi nesnelere için söylenir.

*"-O gadar uğraştım emme çyimuğu çıkaramadım. Gece ya, gelin oldu elleam."*<sup>395</sup>

**Gemini gevme:** Bir işi yapmak için aşırı derecede istekli olmak.

*"-Bırak la bırak, sapı eccük de o atsiñ patoza, baksana gemini geviyo mübarek(!)"*

**Gıcılamaz kağı:** Elinden iş çıkmayan, vurdumduymaz kişi. "Gı-mıldamaz kağı" da denir.

*"-O gıcılamaz gaanya birahusañ, bu iş bi hafdaya da bitmez."*<sup>396</sup>

**Gırfacan gibi dağılmak:** Darmadağın olmak, kırılıp geçmek. "Gırfacana etmek" biçiminde de söylenir.

*"-Ali Emmi bağırını mahallenin bebekleri gırfacan gibi daaldı."*<sup>397</sup>

**Gırtlağına getirmek:** İyice bıktırmak, usandırmak.

*"-Ulan zibidi! Bi deel iki deel senin yaptıkların. Gırtlaamıza getidiñ atık."*

**Gidişik sarmak:** Bir şeyi yapmak için istek duymak, heveslenmek.

*"-Şunnarıñ hevesine baksana, hepisini de gidışıık sardı."*<sup>398</sup>

**Git çekice gel körüğe:** Alaca'nın Kıcılı köyünde bir işi birkaç kez yapmasına karşılık başarılı olamayanlara söylenir.

*"-Necip Emmi yav, seniñ Kirik Veli'ynen bit talla bazalluñ varıdı bildirdan."*

*"- Varıdı ya, git çekice gel körüğe yorulduğumuzun galdık."*

**Git gel Konya altı saat:** Defalarca gidilip gelinmesine karşın bir işin, durumun olumlu yola çevrilememesi, bu konuda değişen bir durumun olmaması nedeniyle söylenir. Yapılacak bir işin süresinin değişmeyeceği anlamında da kullanılır.

*"-Ne çabalayıp duruyorsuñ? Git gel Gonya altı saat, yediye çıkaramazsıñ. Hiç boşuna uğraşma."*<sup>399</sup>

<sup>394</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 105.

<sup>395</sup> Şahin, Bayatça, s. 63.

<sup>396</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 107.

<sup>397</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>398</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 114.

<sup>399</sup> Bahri Güvenden.

**Gitti de gelmeli oldu:** Bir kimsenin ölümünün üzerinden çok zaman geçtiğini anlatmak için söylenir.

*"-Seniñ yaşındaalar getdi de gelmeli oldu. Seniñ dünyaya gazık gakmıya niyetiñ var besbelli."*

**Göbeğine gün doğmak:** Geç kalkanlar için söylenir.

*"-Her zaman erken kalkarım. Bugüne kadar göbeğime gün doğdurmadım."<sup>400</sup>*

**Göbeğini ben mi kestim?** Sözü edilen kişiyi tanımiyorum anlamında söylenir.

*"-Ula tanımyom dedim ya! Ne biliyim gardaşım, göbaani ben mi kesdim?"*

**Gödek eşeğin kuyruğu gibi:** Bir kimsenin maddi, manevi yönden herhangi bir değişime uğramadığı, hep aynı kaldığı durumlar için söylenir.

*"-Halñiz keyfiñiz nası Durmuş Emmi?"*

*"-Nası olak gurban? Gödek eşşeen guyluğu gibiyik, ne uzuyok ne gısalıyok."*

**Gödeni deşik:** Sık sık yellenen ya da tuvalete çıkan kimse.

*"-O gödeni deşinen kâat oynanmaz oolum! İkide bi tuvalete galhar, bekle ki gelecek!"*

**Goğe badal kurmak:** Durmadan gezip tozmak, ev işlerini unutup eğlence peşinde gezmek.

*"-Senin anañ yoh mu anañ! Goğ yüzünde düün va deseler goğe badal gurar yine de gider."<sup>401</sup>*

**Göğsüyle yürümek:** Göğsünü ileri çıkarıp kasılarak, gururlanarak yürümek.

*"-Bizim Âşık Filanî'yi goosüyle yörürken görüsen müceret yeni kitap basdırmış dimekdir."*

**Gölbezken kulağını mı kestim?** Küçüklüğünden tanımadığım için nasıl birisi olduğunu bilmiyorum.

*"-Gölbeziken gulaanı mı kestim, ne bileyim kim olduğunu?"*

**Gölge yer maydanozu:** Narin, ki-bar yapılı kimse.

*"-Seniñ arhadaş da aynı gölge yer madenüzüybi."<sup>402</sup>*

**Gömgög zengin olmak:** Çok zenginleşmek.

*"-Bizim melmeketde bangirlik yaparak gömgöö zengin olannar oldoo gibi batıp canına gıyannar da oldu."*

**Gönlü büyümek:** Kibirleşmek, böbürlenmek, büyülenmek.

*Derelerin söğüdü*

<sup>400</sup> Bahri Güven'den.

<sup>401</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 66.

<sup>402</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 117.

*Kimden aldın öğüdü?  
Ben sana kul olalı  
Senin gönlün büyüdü<sup>403</sup>*

**Gönlü dönmek:** Midesi bulanmak, iğrenmek.

*"-Adam bakkala girerken gözümün önünde bi hınkırdı, soona da elini duvara sildi. Göönüm döndü resmen."<sup>404</sup>*

**Gönlümün gök paklası:** Usundan olmayacak istekler geçiren kimseler için söylenir.

*"-Gönümüñ gök paklası gönünden neler neler geçiriyomuş da baña diyemiyomuş."*

**Gönlüne su serpmek:** Bir kimseyi rahatlatacak sözler söylemek.

*"-Elmas Ebe'niñ söyledikleri gönüme su serpdi birez. İçim ıraatladı az buçuk."*

**Gönlün eşkili küşkülü istemesin:** Aklından, hayalinden geçen değişik şeyleri unut anlamında söylenir. Özellikle de önüne konan yemeği beğenmeyenlere, "Gönlün eşkili küşkülü istemesin, olan bu, ye karnını doyur." denir.

*"-İbiş Dayı, yengeminen nası eyi geçindiiñi bize de ānatsana."*

*"-Hanımıñ sözünden çıkmıycaan bii, gönüñ eşgili küşgülü isde miycek ikii..."*

**Gönülünden atmak:** Bir kimseyi artık sevmez olmak.

*Yârim ağlatma beni  
Derde dağlatma beni  
Yar başından kürele  
Gönlünden atma beni<sup>405</sup>*

**Gönül düşürmek:** Sevmek, bağlanmak, gönül vermek.

*Katmer pişirdim saña  
Haber aşırdım sñna  
Bir kerecik öpmen mi?  
Gönül düşürdüm saña<sup>406</sup>*

**Gönüle bir yumruk vurdum:** Çevresindeki insanlara kırgınlığını belirtmek için yaşananlar üzerine artık konuşmuyorum anlamında kullanılır.

*"-Bakdım ki hayatda atdım daşlar gözletdiim yerleri vurmuy, gönüle bi yumruk vurdum, gabıma çekildim."*

**Gönül katmak:** Sevmek, sevgiyle bağlanmak.

*Tabaklarda dondurma*

<sup>403</sup> Gösterir, "Çorum Manilerindeki...", s. 17.

<sup>404</sup> Şahin, Bayatça, s. 68.

<sup>405</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 156.

<sup>406</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 82.

*Gülüne kuş kondurma  
Ellere gönül katıp  
Beni derde yandırma*<sup>407</sup>

**Gönül kıışı:** Üzüntülü, acılı, kederli günler.

*"Allah cümle gullarına gönül gışı yaşatmasıñ."*

**Gördüğü ayla oruç tutmamak:** Sözüne güvenilmez olmak.

*"Gonuşması çok tāsillidir, yerinden gonuşur. Emme gôrdüü ayla oruç dutmadından kimse gulağasmaz dediklerine."*

**Gövdesi tutmamak:** Kırgınlık nedeniyle iş yapma isteği duymamak.

*"Boon dipli doruklu bi temizlik yapıyım diyodum ya, yapamıycam. Guluncum azdı heral, goodem dutmuyo."*

**Göyneği bitli:** Cimri, eli sıkı.

*"Ondan beş guruş alamañ, gôynee bitliniñ birüdü."408*

**Göynümüş muşmula suratlı:** Yüzünde pek çok kırışıklık bulunan çirkin kimse.

*"Gız Deli Kezik! Sen kim oluyoñ da benim gayinnama göynümüş muşmula suratlı diyoñ gız? Ben duruken saña düşer mi haspa?"*

**Göze kestirmek:** Bir işi yapabileceğini düşünmek.

*"Adamı pataklamayı göze kestirdim; emme içime de bi gorhu düştü."*

**Gözleri ateş saçmak:** Bağırıp çağırmak, aşırı derecede kızmak, çok öfkelenip ağır sözler söylemek.

*"Maç oynarken rakip takım arkadaşlarına sinirlendiği vakit, hışımla avına inen kartal gibi bir şekle girer, gözleri ateş saçardı."409*

**Gözleri içine kaçmak:** Çok zayıflamaktan dolayı gözleri içine çökmüş gibi görünmek.

*"Gözlerin içine kaçmış yav, dedi Kizir. Yaz günü bu ne hastalığı böyle?"410*

**Gözlerini dana mı yaladı?** Gözünün önündekini göremeyenlere söylenir.

*"Gözleriñi dana mı yaladı oolum, direcen aha ya."411*

**Gözü açılmadık gölbez:** Yararlıyı yararsız, iyiyi kötüyü ayırt edecek yaşa gelmemiş.

*"Sen daa gozü açılmadık golbeziken ben Angaralarda işaatlarda çalışıyodum. Oraları eyi bilirim."*

<sup>407</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 78.

<sup>408</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>409</sup> Hodul, Göç, s. 89.

<sup>410</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 32.

<sup>411</sup> Şahin, Bayatça, s. 11.

**Gözü bol:** Cömert, paylaşımcı; cimri olmayan.

*"Gözü bol adamıñ, bebelere vermeye salkımın küçüğünü aramadı Hacı gibi iki saat."*<sup>412</sup>

**Gözü dar:** Kimseye bir şey vermek istemeyen, cimri.

*"Ali candır, babası gibi gözü dar değildir. Bir kaynanasını görmekten yüksünmez."*<sup>413</sup>

**Gözü düşmek:** Çok beğenmek, istemek; imrenerek bakmak.

*"Oğlan gidip gelip kızı görüyor, gözü düşüyor. Diyor ki: "Beni götürüñ de bu kızı baña alın, diyor anasına."*<sup>414</sup>

**Gözü götürmemek:** Kiskanmak, çekememek.

*"Aslında bunlara bir damla su vermeyeceksin ki akılları başlarına gelsin. Bunların gözü götürmez zaten bizim malımızı mülkümüzü."*<sup>415</sup>

**Gözü koca (yetişik) kız gözüne dönmek:** Baktığını iyi görememek, dikkatsiz bakmak.

*"Gız benim gozüm de goca gız gozüne dönmüş ya. İpli inneye saplıyamadım bi tüllü."*

**Gözü kurbağa gözü gibi açılmak:** Artık iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış anlamak, her konuda düşünerek davranmak. Çok şaşırarak, hayret etmek anlamına da gelir.

*"Hayatıñ bi iki darbesini yi hele, bak o zaman gozün gurbaa gozü gibi açılmıyo mu?"*

**Gözümün kaniyan:** Ara vermeden, şu andaki istekle.

*"Şimdi gözümün ganiyan yapamasam soona bi daa gözüm kesmez."*<sup>416</sup>

**Gözünde çörek olmamak:** Bir işi yapmak için isteği, cesareti olmayan, o işi yapmaya gözü kesmeyen kimseler için söylenir.

*"Onun gözünde çörek yok, o işin üstesinden gelemes. Hiç boşa uğraşmayıñ."*<sup>417</sup>

**Gözünden sinek bile kaçmamak:** Çok uyanık olmak, dikkatli davranmak.

*"Çeribaşının gözünden sinek bile kaçmazdı. Aralarında yaptıkları öldürme planını da gizlice karanlıkta siğnenerek dinlemişti."*<sup>418</sup>

**Gözüne çöp düşmek:** Gözü görmez, doğruyu yanlış ayıramaz olmak, gerçeği kavrayamaz olmak.

<sup>412</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 116.

<sup>413</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 103.

<sup>414</sup> Demir, Çorum Masalları, s. 104.

<sup>415</sup> Gündoğar, Tırpan Atmışlar, s. 7.

<sup>416</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 118.

<sup>417</sup> Bahri Güven'den.

<sup>418</sup> Destanoğlu, Ağır Ceza, s. 57.



*"-Milletiñ gozüne çöp düşdü elleham. Kim duygularını okşuyacak laf etse oña oy veriy."*

**Gözüne çöp mü dürttüler?** Çok erken kalkanlar için söylenir.

*"-Sabah sabah gözüne çöp mü dürttüler lan? ... Sabahın köründe yalınayak bunu dışarı salan ana babaya ne demeli bilmem ki?"<sup>419</sup>*

**Gözüne gerikmek:** Bir kimse için yapılan harcamayı ya da ona verilen bir nesneyi çok görmek.

*"-Sofraya oturup iki sokum yediğim gözüne gerikmiş. Bir bacısını beslemekten yüksünmüş..."<sup>420</sup>*

**Gözüne kıstırmamak:** Küçük görmek, önemsememek, ciddiye almamak.

*"-Hani şöyle birez boydan kedadık ya, herif gözüne gısdırmadı beni. Bacakdan daldığımınan gızamık çalısınıñ içine yıkıdım bunu."*

**Gözüne sürme çekmek:** Süslü sözlerle bir kimseyi kandırmak.

*"-Adam gözümüze bi sürme çekdi ki gözümüzüñ önünü goremedik. Ne dediyse he dedik."*

**Gözün mü güverdi?** Hiç gereği yokken sabah erken kalkanlara söylenir.

*"-Gözün mü güverdi de zabaañ koründe galhıp dorilik guşuubu otuduñ oruya?"*

**Gözünü baymak:** Kandırmak.

*"-Hele var ya, seniñ gibi semeleriñ gözünü baymak işden değel o uyanıklara."*

**Gözünü çukura dikmek:** Ölmesi yakın olmak.

*"-Fadime Kadın da gözünü çuhura dikdi. Irametlik gocası çarıyo heralda."*

**Gözünü karartmak:** Bir işe sonunu düşünmeden, cesaretle atılmak.

*"-Gözümü garardıp giricem bu işe diyoñ emme; sonunda hayatıñ gararabilir. Gine de sen biliñ."*

**Gözünün bebeği:** Birisi için çok değerli olan kişi.

*"-Ali'm dünyada bir denem benim, canımın içi, bebeği gözümün..."<sup>421</sup>*

**Gözünün çayırını açmak:** Aldanmamak için daha uyanık davranmak ya da bir şeye olağanüstü bir dikkatle bakmak.

*"-Piriciñ daşını ayıtlarken gözümüñ çayırını açdım emme; bi iki dene gaçmış. Akca olduundan seçememişim."*

<sup>419</sup> Arslaner, Küyük, s. 174.

<sup>420</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 103.

<sup>421</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 123.

**Gözünün kurdunu dökmek:** Korkutmak, yıldırmaq; baskı altına almak. Kimi sözlüklerde “gözünün kurdunu kırmak” biçiminde geçer.

“-Biz şu köyde anlı şanlı Çavuşlar olalım da zavzumuza giren suyu hem kes hem de ortağımızın karısını döv bir güzelce. Bunların gözünün kurdunu zamanında dökmedik de.”<sup>422</sup>

**Gözünün yağına ekmek bandırayım:** Bir kimseden bir istekte bulunurken söylenen yalvarma sözü. “Gözünün yağını yiyim” biçiminde de söylenir.

“-Gözünüñ yaana ekmek bandırıyım Sülük Emmi, baña bu sene de bi harman yeri ver. Avuç içi gadar düz tallam yok biliyoñ.”

“-Müslümansan beni bırakıp gitme... Öldürür bunlar beni, gitme gözünüñ yağını yiyim...”<sup>423</sup>

**Gözyaşı burun sümüşü:** Çok çalışmak, yorulmak, ter dökmek anlamında söylenir.

“-Serpeneniñ altına dineldiñ bu ev gözyaşı burun sümüü ile oldu. Havadan gelmedi.”

**Güç yetmedik güccük zağar:** Büyüklerinin yapmasını istediği şeylere karşı çıkararak kendini savunan küçük çocuk.

“-Şuña baksana hiç beni diğniy mi, güç yetmedük güccük zağar!”<sup>424</sup>

**Güdü bardağı:** İskilip’te ufak tefek kimseler için kullanılır.

“-Dün âşamki galabalık mı? Dünürşümüz varıdı. Güdü bardaa gibi bi oolan getimişle. Gız, görüncü varmam diy diretdi.”

**Günde kalmış kara dönmek:** Üzüntüden eriyip zayıflamak.

“Günde kalmış kara döndü. Azımcık daha eridi her gün, azımcık daha tükendi.”<sup>425</sup>

**Gündüzler torbaya mı girdi?** Gece iş yapmaya kalkışanlara söylenir.

“-Gündüzler torbaya mı girdi de gece gözüne dene ayıtlyoñuz? Braham şu işi yav!”

**Gün ışık vermemek:** Geçimsiz davranmak, gün yüzü göstermemek.

“Tıkı Enver’in öğey anasınıñ gün ışık vermediği bir çocukluğu olmuştı.”

**Günücü kel tavuk:** Kıskançlıktan ölmek aşamasına gelen kimse.

<sup>422</sup> Gündoğar, Tırpan Atmışlar, s. 7.

<sup>423</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 146.

<sup>424</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 122.

<sup>425</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 139.

*Sıra sıra kavuklar  
Giyer akli savuklar  
Beni yâre dilemiş  
Günücü kel tavuklar<sup>426</sup>*

**Günüden çatlamak:** Çok kıskanmak.

*Bu yana atla yârim  
Sevgin ispatla yârim  
Fıstık gibi yâr buldum  
Günüden çatla yârim<sup>427</sup>*

**Günüden ölmek:** Ölecek denli kıskanmak.

*Ay doğdu geleyim mi?  
Benimsin bileyim mi?  
Ellerle konuşursun  
Günüden öleyim mi?<sup>428</sup>*

**Günün taşını kuza, kuzun taşını güne taşımak (çekmek):** İçinden çıkamadığı sıkıntılı durumlar nedeniyle düşüncelere dalıp uyuyamamak.

*"O gece, gece yarısına değin uyuyamadı Seyfi. Günün taşını kuza, kuzun taşını güne taşıdı."<sup>429</sup>*

**Günüyle gürke yatmak:** Aşırı kıskanç olmak, bir kimseyi çok kıskanmak.

*"-Adam garısının yanından üç adım ıramasına izin vermiy."  
"-Günüyle gürke yatıy da ondan."*

**Güreş güreş Kamber altta:** Çok kez denemesine karşın bir işte başarısız olmak, olumlu bir sonuca ulaşamamak.

*"-Bıkdım bu hayattan Haloğlu. Güleş güleş Gamber altta. Yoklukdan yahayı sıyıramadık."*

**Güttüğü bi koyun, ıslığı dağı taşı tutuyo:** TDK'nin Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde koyun yerine keçi kullanılmış bir çeşitlemesi yer alan deyim, Çorum yöresinde "Güttüğü üç davar, ıslığı dağları tutar" biçiminde bir çeşitlemesi daha vardır.

Deyim; küçük bir başarıyı abartıp çevresine hava atmak, şamata yapmak anlamında kullanılır.

*"-Harmandaki gelberiyi onarmış ya, essahdan bi iş yapmış gibi şişiniy."*

*"-He ya, gütdüğü bi goyun, ıslığı dağı daşı dutuy."*

<sup>426</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 260.

<sup>427</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 211.

<sup>428</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 153.

<sup>429</sup> Gündoğar, Günlükçüler, s. 5.

**Güz eriği:** Akli sonradan başına gelenler için söylenir. Güz eriğinin geç olgunlaşmasından dolayı benzetme yapılmıştır.

*"-Helmi Dayıma neden Güz Eriği diyolar ana?"*

*"-Akli başına sönadan geliyo da onuñ uçun."*

**Güz kürüğü gibi burnunu havaya tutmak:** Kurulmak, büyülenmek. Kürük, eşek sıpası anlamına geldiği için deyimde büyüklenen kişiyi aşağılama, küçük görme kastı vardır.

*"-Güz kürüğü gibi burnunu haviya dutmasına bahan da padişahın torunu neyim sanar."*

**Güz sıpasına dönmek:** Zayıflamak, cılızlaşmak.

*"-Gözlerin çapaklanmış ula, güz sıpasına dönmüşüñ."430*

**Güz yiğidi:** Köyde önemli alışverişler parası harman sonu ödenmek üzere yapılır, borçlar harman sonu ödenmek üzere alınır. Harman işlerini bitiren ekiciler, kaldırdıkları ürünün bir bölümünü satarak borçlarını öder, ev için gerekli harcamaları yaparlardı. Ceplerinde de az çok para kalırdı. Uzun süre parasızlığın ezikliğini yaşayan kişi, cömertleşir köy kahvesinde oturanlara sigara tutmaya, çay ısmarlamaya başlardı. Ancak bu cömertlik güz ayları boyunca sürer, kışın sıkıntılar yeniden başlardı. Bu nedenle güz aylarında para harcayabilen köylülere güz yiğidi denirdi.

*"-Güz yiğidi gavedekilere çay ısmallayım, cüvere dutuyum derken harmandan erken galhar."*

## H

**Habar Haccası:** Her şeyden en önce haberi olup hiç vakit geçirmeden bunu çevreye duyuran kadın.

*"-Habar Haccası, ne çabık duyup da mahalliye yayıvidin bilmiyom ki!"431*

**Hacca Abıla:** Her işe karışan, her konuda bilgiçlik taslayan.

*"-Sen de temelli Hacca Abıla olduñ, buña bayli garışma!"432*

**Hacıköy kendiri gibi ne kıvranıyon?** Çektiği yeğın ağrıdan, sancıdan, sıkıntıdan, korku ya da heyecandan eğilip bükülen, çok acı çektiği, üzüldüğü durumundan belli olan kimselere söylenir.

*"-Hacıköy kendiri gibi ne gıvranıy duruyoñ aslanım? Derdiñ neyse söyle de bi hal çaresine bahalım."*

<sup>430</sup> Hüseyin Gösterir'den.

<sup>431</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 125.

<sup>432</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 125.

**Hak almaz, avara kalmaz:** Kimi insanlar başkalarına yaptığı işler karşılığında ücret istemezler. Ancak yeme içme gibi çeşitli gereksinimleri çalıştığı kişilerce karşılanır. Bu kişiler, verilene razı olduğu için de boş kalmaz, işi olanlar çalıştırmak için onları ararlar. Bu durumu anlatmak için “hak almaz, avara kalmaz” deyimini kullanılır. Sarimbey köyünde söylenen “Minik Kuş aç kalmaz, hak almaz” deyimini de aynı anlamdadır.

*“-Bizim herif hak almaz, avara galmaz. Emme aç da galmadık çok şükür. Çalışdıklarının heç biri eli boş göndürmedile eve.”*

**Hakı ..kunu geçmek:** Gideri gelirinden çok olmak.

*“-Koyden şeere yolcu taşıyak dey elden düşme bi münübüs aldık. Sanayiden beri gelmiy. Hakı ..kunu çokdan geçdi.”*

**Hakı ..kunu ödememek:** Yapılan işin gideri gelirini karşılamak.

*“-Hem artık Kürkcü köyüne gidip ırgatlık, harman da yapamıyoruz. Başkalarının yaptığı iş de ortada. Hakı ..kunu ödemiyor.”<sup>433</sup>*

**Hakım derken ..kum demek:** Sözü yerli yerinde söyleyememek. İyi bir söz söyleyecekken olumsuz anlama gelecek bir söz söylemek. “Akım derken ..kum demek” deyiminin çeşitlemesidir.

*“-Ben öyle hakım derken ..kum diyen adamları hazitmem. Benim gonusduum adamın lafi sözü belli olacak.”*

**Hakını eteğine gomat:** Kızılan bir kişiyi dövmek, hırpalamak, onu aşağılayıp dersini vermek.

*“-Valla çoh fenalar, yaanış bişi yaparsañ var ya seniñ hahıñı etaâne goyallar, deyim ben.”<sup>434</sup>*

**Hak için kurban, küp için kıyma:** Kargı’da kurban etinden yeterli payı dağıtmayıp kıyma yapanlar için söylenir.

*“-Yaav bu köyün zenginneri de gurban kesiy emme; kimseye pay daadanı gormedim. Hak uçun gurban, küp için gıyma anayışı buruya da gelmiş elleem.”*

**Hala, ben geldim sala sala:** Bir yere eli boş, armağansız gidenler için kullanılır.

*“-Goca Isdanbıl’dan eli boş gelini mi? Heç olmasa bebelere püs-küüt, ebeñe lohul alsaydıñ. Hala, ben geldim sala sala deyip gelmişñ.”*

**Hala yola yatırmak:** Düzenlemek, tertiplemek, iyi işler bir duruma getirmek. “Hala yola koymak” da denir.

<sup>433</sup> Gül, Agy., s. 57.

<sup>434</sup> Özdemir, Agy., s. 149.

Çorakta gül bitirir  
Yoktan varı yetirir  
Anan çözer bu işi  
Hala yola yatırır<sup>435</sup>

**Halı mat olmak:** Çok kötü durumda bulunmak.

*"Cigaram tükendi de dünya başıma zindan oldu Allah göstermesin. ... Bulamasam halım matıdın, buldum..."*<sup>436</sup>

**Halına göre Hasan Ağa olmamak:** Üstesinden gelemeyeceği, boyunu aşan işlere kalkışmak.

*"Hırlı duraydınız kör mü... Halınıza göre Hasan Ağa olaydınız."*<sup>437</sup>

**Halının dört ucunu suya vermek:** Israrından, iddiasından, direnmekten vazgeçip yenilgiyi kabul etmek.

*"Bakdı ki heç biriniñ adam oluca yok gobelleriñ. Halınıñ dört ucunu suya vermek zorunda galdı."*

**Hamamcı razı oluyor da tellak razı olmuyor:** İş kendisinden bitecek kişi uygun gördüğü halde onun adamlarının, başkalarının uygun görmediği, işi engellediği durumlarda söylenir.

*"Koylünüñ he dediği işe azalar garşı durdu. Hamamcı ırızı oldu da tellak ırızı olmadı."*

**Hamam oğlanı gibi:** Geçkin yaşına karşın bıyığını, sakalını kazıtıp parlaklaşmış kimseler için kullanılır.

*"Bu ne hal la İsiyin. Hamam oğlanı gibi pallamışñ. Yeniden mi evleniceeñ yossama."*

**Hamam suyuyla dost gönüllemek:** Kendisinden bir şey harcamadan, özveride bulunmadan, elin emeğiyle başkalarına ikramda bulunmak.

*"Yedir babam yedir, kesesinden bir kuruş çıkmıyo ya; hamam suyuyla dost gönüllüyo yavru."*<sup>438</sup>

**Hambaraltı zağarı:** Birinin korumasına güvenerek kabadayılık yapan kimse.

*"Herüfûñ gendünü bırak, hambaraltı zağarlarına gûç yetmiy ki!"*<sup>439</sup>

**Hana geldik yağmur durdu:** Olabilecek her türlü olumsuzlukla uğraşıp zahmet çektikten sonra her şey kendiliğinden yoluna girdi.

<sup>435</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 53.

<sup>436</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 71.

<sup>437</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 146.

<sup>438</sup> Bahri Güven'den.

<sup>439</sup> Hasan Ali kalayoğlu'ndan.

*"-Anasını satıyım bizdeki şansıñ. Biz o dâni çabaladıktan soona hana geldik yâmir durdu."*

**Hangi bayrağa selam vereceğini bilememek:** Hangi yanı destekleyeceğine karar verememek, bir o yanı bir bu yanı desteklemek.

*"-Gız Mevşür Aba, sen de hangi bayraa selam vericeeñi bilmiyoñ heeri. Bi çocuklardan yana duruyoñ, bi seroş babalarından yana."<sup>440</sup>*

**Hangi gaveye girdik de sandalye yemeden çıktık?** Girdiği her işte, bulunduğu her ortamda zarara uğrayan kimselerin yakıma sözü.

*"-Geçmiş gün İpiçürüğün bağda gonusuyoduk. Ula dedi, hangi gaveye girdik de sandalye yimeden çıktık?"*

**Hangi ineğin altına atsan emiyo:** Her ortamda, her koşulda işini yürüten kimseler için söylenir.

*"-Anasından uyanık doğmuş herifcoğlu. Hangi ineeñ altına atsañ emiyo, her yerde başını becelliyö."*

**Hangi ipliğini çeksen kırk yaması birden eline gelmek:** Çok yoksul olduğu giyim kuşamından belli olmak.

*"-Feleksizin Camal'ın ark altında tallası nerden olsuñ gardaşım? Hangi ipliğini çeksen kırk yaması birden eliñe geliyo."*

**Hangi kumaştan olduğu belirsiz olmak:** Güvenilmez bir insan olmak.

*"-Hangi gumaşdan olduu belli olmayan adamınan ortaklık gurmam ben."*

**Hanım kırığı ..kun doruğu:** Bilgisi, görgüsü, davranışları ile gerçek anlamda hanım olmadığı halde hanımlık taslayan, kendini beğenen kadınlar için söylenir.

*"-Gözelliine yarsiyip hanım giru ..kun doruu birini eve getiriseñ analık hakkımı helal etmem."*

**Hanım innesi:** Elinden iş gelen, becerikli kız ya da kadın.

*"-Maşallah benim gızıma, hanım innesi gibi. Neler de yapıyo!"<sup>441</sup>*

**Hanım olmak:** Sonradan görme olmak, sonradan kibarlaşmak (kadınlar için).

*"-Pirelilerin gara gelin Isdanbıla göçdü ya, daha oriya varmadan hanım olmuş diyöla."*

**Han kapısı gibi:** Girenin çıkanın belli olmadığı, gelenin geçtiği yer.

*"-Yav burası da han gapısı gibi oldu. Giren çıhan belli değel. Daha tehne bi yere gedip gonusak."*

<sup>440</sup> Gülseren Küçükpolat'tan.

<sup>441</sup> Osman Şimşek'ten.

**Harmanı ala kara boz dumana galmak:** İşlerini zamanında yapmadığı için çok güç durumlarda kalmak, sıkıntıya düşmek.

*“Beni böyle sıkılıcıma sokarsan iş baştan savma olur. Ne evip duruyon? Harmanın ala gara boz dumana galmadı ya!”*

**Harman yeri dişlemiş:** Namus açısından düşük kadın, kız.

*Her işini mişlemiş  
Sevip sevip boşlamış  
O kızıdan hayır gelmez  
Harman yeri dişlemiş<sup>442</sup>*

**Hasan Ali türküsü olmak:** Bir sorun çözüme ulaşmadan uzayıp gitmek.

Hasan Ali türküsü, Sungurlu yöresinde söylenen, bir türlü bitmeyen uzun bir bozlaktır. Deyim, bu türkünün uzunluğundan kaynaklanmıştır.

*Al atımın terkisi  
Aldı kurşun korkusu  
Bu sevda sevda değil  
Hasan Ali türküsü<sup>443</sup>*

**Hasan Ali türküsü yapmak:** Bir sözü sık sık yinelemek.

*“-Gendi aazımızınan gendimizi ele verdik. Koylü de bizim meseleyi Hasan Ali türküsü yaptı.”*

**Ha ..çtın ha yüreğin gitti:** Sonuç bakımından fark etmemek, aynı sonuca varmak.

Yüreği gitmek Çorum yöresinde ishal olmak anlamına gelir. Bu deyim, bir iş ikinci kez değişik bir yöntemle yapıldığında aynı sonucu vermesi, yani sonucun değişmemesi durumunda söylenir. “Aynı kapıya çıkmak” deyimiyile anlamdaştır.

*“-Ne oldu? Böyle yapınca sanki daha mı az para harcadıñ? Baña göre ha ..çtıñ ha yüreğin gitti.”<sup>444</sup>*

**Has inek buzağısı olmak:** 1. Anasının geçmişi pek temiz olmak. 2. Biraz şımarık, kendini beğenmiş olmak.

*“-Şunun gidişine bak; has inek buzağısı olduğu yürüyüşünden belli.”*

*“-Koca mağazada bir kıyafet beğendiremedik, hepsine de burun kıvırdı; tam has inek buzağısı.”<sup>445</sup>*

**Hastaya karpuzaya gitmek:** Çok ivedi olarak gidilip dönülmesi gereken bir yerden uzun süre geri dönmek.

<sup>442</sup> AYTEKİN, ÇORUMLU MANİLER, s. 96.

<sup>443</sup> AYTEKİN, ÇORUMLU MANİLER, s. 24.

<sup>444</sup> BAHİRİ GÜVEN'DEN.

<sup>445</sup> HASAN ALİ KALAYOĞLU'NDAN.



“-Ula oolum seni de hasdıya garpıza göndermeli ha! Bi gitdiñ yerde girk seet ütüzleniyon.”

**Hastaya karpuz yen mi diyon:** Hastaların karpuzu çok sevdiği düşünceinden hareketle bir kimseye çok sevdiği bir yiyeceği yer misin diye sorulduğunda söylenir.

“-Benim püsküdü hazitdiimi bilmez gibi bi de soruyoñ. Sen de temelli hasdıya garpız yen mi diyoyñ.”

**Hatibin Han'da<sup>446</sup> mı yattın?** Üstü başı perişan olanlara söylenir.

“-Nooldu da böyle toza toprağa bölendiñ? Hatibin Han'da mı yatdñ yossama?”

**Hatibin hanı gibi:** Girenin çıkanın belli olmadığı yerler için söylenir.

“-Şindiki büyük alışveriş merkezleri Hatibin hanı gibi. Kim giriy, kim çihy belli deel.”

**Havaylan poyraz:** Boş, anlamsız.

“-İş o kerteye geldikten sonra elin aykırı doykuru konuşması havaylan poyraz.”<sup>447</sup>

**Hazına yatmamak:** Hoşuna gitmemek, sevmemek.

“Şakaya gelir yanı yoktu, ciddi Hacı. Onun hazına yatmayacak ne iş tuttuğunu çıkaramadı bir türlü.”<sup>448</sup>

**Hazır ocak, kurulmuş tezgâh:** Hiç emek vermeden, para harcamadan iş sahibi olmak, hazır olanaklara kavuşmak. Deyimin başka yerlerde söylenen özgün biçimi “hazır ocak, kalkmış bacak”tır.

“-Sen babañdan hazır ocak, gurulmuş dezgâh devraldñ combam. Babañ onnarı dinnayınan gazıyarak gurduydu.”

**Hazı tuzu kalmamak:** Bir iş hoş gitmeyecek bir duruma dönüşmek.

“-Bu şeerde yaşamanıñ hazı duzu galmadı. Şöyle sakın bi sahil gasabasına göçüyüm diyom.”

**Hecil düşmek:** Utanılacak duruma düşmek.

Yârle gittim bile ben  
Döndüm solmuş güle ben  
Hep sözlerin yalanmış  
Hecil düştüm ele ben<sup>449</sup>

<sup>446</sup> Hatip'in Han: Bugünkü Türk Telekom binasının üst yanında idi. Köylüler binek hayvanlarını buraya bırakır, uzak köylerden gelenler geri dönemeyince burada bir ahırın içinde yatarak geceler, karşılığında çok az para öderlerdi. Hatip adlı yaşlı han sahibi Kazıklıkaya köyündendi.

<sup>447</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 128.

<sup>448</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 95.

<sup>449</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 182.

**Helva dövenin hık deycisi:** Bir işi yapmakta olanın yarıdakçısı olan kimse.

*"-Bu helva dövenin hık deycisi deyimi bi Nasrettin Hoca fıkrasından gaynaklanıy elleem."*

**Helvacı kabağı gibi sırtmak:** Bir şey yapmadan, bir işe karışmadan ortalıkta gövde göstermek.

*"-Gabak gibi bi adam! Helvacı gabağı gibi sırtımyacak da hıyar gibi mi sırıdacak yav!"*

**Hem dövüp hem ağlamak:** Başkasına zarar verip kendisi zarar görmüş gibi davranmak. "Hem vurup hem ağlamak", "hem vurup hem bağırarak" biçiminde de söylenir.

*"-Hem vuruyor hem ağlıyor herif. Hem dövüyor hem bağırıyor."<sup>450</sup>*

**Hem suyundan hem denesinden istemek:** Aynı anda birden çok olanağa sahip olmayı, dolayısıyla daha çok çıkar sağlamayı istemek.

*"-Cumhurbaşkanı adayı olacağına söz verilmesini, bu da olmazsa genel başkanı yapılmasını istiyor. Kısaca, hem suyundan, hem denesinden istiyor."<sup>451</sup>*

**Hendek mekân olmak:** Ölmek.

*"-Sen hendek mekân olunca açıkta kalacağını bilip, evi ocağı kardaşınıñ oraya aktarmıyor mu?"<sup>452</sup>*

**Hep bana, hüp bana demek:** Elindekiyle yetinmemek, kendinden başkasını düşünmeden daha çoğunu istemek. "Hep bana Rab-bena" deyimi ile anlamdaştır.

*"-Adam her zaman hep baña, hüp baña diyo. Ara sıra da çölmek baña, küp saña dese ya."*

**Her damlanın altına çanak tutmak:** Her şeyden kendine kazanç sağlamaya çalışmak.

*"-Bu hırsın ne bilmem ki; her damlanın altına çanak tutuyorsun, kazandığın yetmiyor mu?"<sup>453</sup>*

**Her ıslığın peşine gitmek:** Herkese, her söylenene inanmak.

*"-Her ıslığın peşine giderseñ belanıñ püsküllüsü de seniñ peşinden gelir."*

**Her iş bitti de leğen örtüsü mü kaldı?** Her eksigimizi tamamladık da lüks şeyler mi kaldı?

<sup>450</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 58.

<sup>451</sup> Mustafa Aydınlı'dan.

<sup>452</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 8.

<sup>453</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

*"-Yüklüğe goydūmuz döşşeklere gılıf mı alalım? Her iş bitdi de leğen örtüsü mü galdı hanım?"*

**Her keşkeğe güdel olmak:** Her işe karışmak, her işe burnunu sokmak.

*"-Iraat yaşayım diyosañ her keşkee güdel olma huyuñdan vazgeçiceeñ."*

**Hıdırlık altındaki tarlaları mı bölüşemiyonuz?** Kavga etmeyi gerektirmeyen bir nedenle birbiriyle uğraşan, kavga eden kişilere kavgalarının ciddi bir nedeni olmadığını belirtmek için söylenir. Hıdırlık altındaki tarlalar Çorum'un en verimli, dolayısıyla en değerli tarlaları idi. Bugün yapılaşmaya açıldığı için bu özelliğini yitirmiştir.

*"-Gine doöşmüş sesi gara yerden gelesiceler. Nooluyoñuz goya, Hıdırlık altındaki tallaları mı bölüşemiyonuz?"*

**Hımbılı büyük:** Sarimbey köyünde çok yiyen, iştahlı, pisboğaz kimseler için söylenir.

*"-Hımbılı böyükdür Hoca'nıñ. Bi oturuşda bi guzuyu yidiğini gözüynen görenner var."*

**Hımhım Hacca:** Ağır hareket eden, elinden iş gelmeyen kimse.

*"-Bizim Hımhım Hacca, çeşmiye suyaatse iki seetden geri dönmez."*

**Hıntı üzölmek:** Çıkrık köyünde gücü, takatı kalmamak anlamında kullanılır.

*"-Sofraña bereket dostum. Hıntım üzölmüştü açlıktan. Sayende gözlerimiñ önü ışıdı."<sup>454</sup>*

**Hızır uğramak:** Artmak, çoğalmak.

*"-Eee, Yaradan isterse yapar yapar. Mutlak Hızır uğramış bir tarlanın mahsulüdü o garpuzlar."<sup>455</sup>*

**Hızır uğratmak:** Yemek, bitirmek, yok etmek.

*"-Geçen akşamüstü sütlüğü bi açtım, yeñi çaldığım yoğurtlarıñ üstü birer barmak yinmiş, bu göbel bütün guşenelere Hızır uğratmış bacım. Çıkışamıyok buña."<sup>456</sup>*

**Hicaz'dan gelmedik ya:** Bizi niçin dışlıyorsunuz? Biz de buralıyız anlamında yakınma amaçlı söylenir.

*"-Hecaz'dan gelmedik ya Mıkdar Emmi. Biz de bu koyüñ iyşanıyık. İmece oluncu çaarıyoñ da yemece oluncu niye irdiyoñ?"*

**Holazan okumak:** İnanıdırıcı olmayan boş sözler söylemek.

<sup>454</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 203.

<sup>455</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 111.

<sup>456</sup> Şahin, Bayatça, s. 76.

*"-Baña holazan ohuma Dayoolu! Şöyle kesdirme tarafından işin essah yanını ânat."*<sup>457</sup>

**Hol yok yumurta yok:** Bir konu ile ilgili ortada hiçbir belirti olmamasına karşın varmış gibi bir kuşkuya düştüğünde kullanılır. Sözlüklerdeki yaygın biçimi "fol yok yumurta yok"tur.

*"-Sus lan, zırlayıp durma. Daha hol yok yumurta yok, âlemi ayaklandırıyorsun."*<sup>458</sup>

**Hoşaf soğutmak:** Genellikle yetişkin bir erkeğin; kadınlarla, kızlarla, yaşına, olgunluğuna uygun olmayan biçimde konuşması.

*"-Torunu yaşındaki kız ile hoşaf soğutuyor. Yaşından utan be adam!"*<sup>459</sup>

**Hoş geldin Lômen Hoca:** İskilip'te yaşamış Numan Hoca adına söylenmiş bir deyimdir. Beklenmedik anda ortaya çıkan durum ya da kişi için söylenir.

*"-Bi sen evsüdü'n, şindi tamam olduk; hoş geldiñ Lôomen Hoca!"*<sup>460</sup>

**Hörhör çeşmesi gibi:** Grip ya da nezle olup da burnu sürekli akanlar için söylenir. "Horhor çeşmesi" de denir.

*"-Git de bunnuñu sil, yanımda hörhör çeşmesiybi çekip durma."*<sup>461</sup>

## I

**İliyip soluyacak hali kalmamak:** Açlık, yorgunluk gibi nedenlerle bitkin düşmek.

*"Havaniñ bunaltıcı sıcağından, işin yoğunluğunun getirdiği yorgunluktan, açlık ve susuzluktan, halk deyimiyle kimsenin iliyip soluyacak hali kalmamıştı zaten."*<sup>462</sup>

**İncik kurusu olmak:** Sabırsızlanmak, sinirlenmek, canı daralmak. Sinirlendirmek anlamında "hıncık kurusu etmek" biçiminde de söylenir.

*"-O orda ferah ferah oturuken, ben burda incik gurusu oldum."*<sup>463</sup>

*"-Al gôtü şunu başımdan, beni saatlerdür hıncık gurusu eddi."*<sup>464</sup>

<sup>457</sup> Hüseyin Gösterir'den.

<sup>458</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 44.

<sup>459</sup> Şahin, Bayatça, s. 76.

<sup>460</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 125.

<sup>461</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 136.

<sup>462</sup> Gündoğar, Sarıkamış, s. 67.

<sup>463</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 138.

<sup>464</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 131.

**Irgatçıya kurt göstermek:** Çalışmakta olan kişileri gereksiz konular üzerine konuşarak oyalamak.

“-Ula Veli Emmi, ikide bi gelip irgatçıya gurt gösderiyöñ emme; bizim iş de geri galyo. Tırpanı senin eline vermeme az galdı vala.”

**Isıtma tutmamış:** Kulağı hırpalayacak denli gür, kalın sesi olan kimseler için söylenir.

“-Rahmetli babam radyoda böyle sesler duyunca hem dertlenir hem de ‘ulan garyı hiç ısıtma tutmamış’ derdi.”<sup>465</sup>

**Islak baykuş gibi düşünmek:** Dertlerden kurtulmanın zor olacağını, geleceğin kötü olacağını anlayarak korku, karamsarlık gibi duygular içinde düşünmek.

“-Valla, melmeketiñ gedişi eyiye deel. Gaç zamandır ıslak baykuş gibi düşünüp duruyom. Çor çocuğñ geleceenden gaygılıyım.”

**Islak tuman:** Yılışık kimse.

“-Çorum’da yılışık kişilere ıslak tuman dendiğini onuñ ağızından duymuştum. O zamanların Çorum’unda da ıslak tumandan geçilmiyordu.”<sup>466</sup>

## İ

**İbiş’in bağ beklediği gibi:** Kendisine emanet edilen nesnelere ya da gözetimine bırakılan yerleri gerektiği gibi korumayan kimseler için söylenir.

Alaca’nın Külah köyünde İbiş Emmi diye tanınan bir kişiyi bağ bekçisi tutmuşlar. Ancak İbiş Emmi görevini iyi yapmadığı için bağlar bağlıktan çıkmış. Kuş yemiş, tilki yemiş, insanlar yolmuş, ayaklarıyla basıp üzümleri ezmişler. Neredeyse yiyecek üzüm kalmamış. Üzümlerin olgunlaşma döneminde bağa uğrayıp durumu gören Hasan adlı bir bağ sahibi İbiş Emmi’yi çağırıp sormuş:

“Ula İbiş bu ne hâl? Burası bağdan gayri her şeye benziyor. Sen bağları böyle mi bekliyorsun?”

İbiş Emmi diyecek söz bulamamış.

“Ula Hasan ne desen haklısın! Başka bağların da bundan bir farkı yok. Ne yapayım, bağ az, ahbap çok, yetiremiyom.” de-

<sup>465</sup> Ahmet Güngör’den.

<sup>466</sup> Binyazar, Ölümün Gölgesi Yok, s. 112.

miş.<sup>467</sup> Köyde benzer olaylar yaşandığında bu olay anımsanıp “İbiş’in bağ beklediği gibi” deyimini kullanılır olmuş.

**İbibiğin küçük karısı, yarım elmanın yarısı:** Kız çocuğun büyüklere özenerek onlar gibi giyinip yetişkinliğini kanıtlama özentisi için söylenir.

“-Şu cimcimeye bahale anasınıñ ayakkabısını geymiş de nası giridiyo? İbibiğin güccük garısı, yarım almanın yarısı seni!”

**İçi boşalmak:** Rahatlamak, ferahlamak.

“Göz ucuyla Alosman’ı süzüyordu. Bir kurşun çalımı gelmişken, gündeğduya sapıp tump sıra vurduğunu görünce içi boşaliverdi.”<sup>468</sup>

**İçi bulgur kazanı gibi kaynamak:** İçi sıkılmak, bunalmak.

“Arif Çavuş da Süleyman’ın kurtulacağına olasılık veremiyordu. İçi bulgur kazanı gibi kaynıyordu. Tutamadı gözyaşlarını, hiçkıra hiçkıra ağlamaya başladı.”<sup>469</sup>

**İçi burulmak:** Derinden acı duymak, içi sızlamak, çok üzülme.

“En hazlandığı sestü bu, arkadaşta, dosttu İsmail’e, içi burula burula dinler dururdu.”<sup>470</sup>

**İçi coz etmek:** Ansızın büyük bir acının, üzüntünün etkisi altına girmek. “İçi cız etmek” deyiminin çeşitlemesidir.

“Ateşe tutulmuş etten yağ damlar gibi coz etti içi, yüreğinin bir yerleri burktu.”<sup>471</sup>

**İçi ılımak:** Yakınlık duymak, sevmek. İçi bir tuhaf olmak anlamında da kullanılır.

“-İçim ılımadı bu adama bi tüllü. Bahışlarından bile hüşümleniyo insan.”

“Sevmezdi tatsızlığı, böylesi dövüş kavgadan içi ılırdı.”<sup>472</sup>

**İçine abazanlık çökmek:** Acıkmak.

“-Zabahdan beri bi sohum bi şey atmadım aazıma. İçime abazanlık çökdü, ferim fesim kesildi aç ganna çalışırken.”

**İçine daral gelmek:** Sıkıntı basmak, sıkılmak.

Dağlardan maral geldi

Koymaya haral geldi

Çok konuşma kaynana

İçime daral geldi<sup>473</sup>

<sup>467</sup> İpek, Agy., s. 148.

<sup>468</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 77.

<sup>469</sup> Gündeğar, Sarıkamış, 166.

<sup>470</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 15.

<sup>471</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 25.

<sup>472</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 60.

<sup>473</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 64.

**İçine dert oturmak:** Bir şeyi önemseyerek üzölmek, içine dert olmak.

*"-Ne ki otuzunu geçince çorlanmış, bir dert oturmuştu içine fıkaraniñ."*<sup>474</sup>

**İçine hüşüm düşmek:** Kuşkulanmak, kuşkuya kapılmak.

*"-Seni baña baharak onnarınan fısgos ediken göröncü içime hüşüm düşmedi deel."*

**İçine ıgıl ıgıl bir şeyler akmak:** Herhangi bir üzüntüden, korkudan, acıdan, karşı cinse yönelik sevgi duygusundan kaynaklanan, bedende duyumsanan tanımsız bir akım.

*"-Esgı gırıgını Gümpür Ahmet'in yeniyetmesiyle göröncü içine ıgıl ıgıl bi şeyler akdı."*

**İçine ılmak:** İçine sinmek, uygun düşmek.

*"-Yaptığın, gördüğün her iş içime ıldı. Bundan soona bi işim olusa gine seni çaarırım."*

**İçine koymak:** Zoruna gitmek.

*"Kaç zamandır kurumuş kabına geçmişti zaten. Hele şu pırtı mırıtı işi bir tamam koydu içine."*<sup>475</sup>

**İçine sığmamak:** Telaş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak; içi içine sığmamak.

*Yağmurum yağmaz oldum*

*Güneşim doğmaz oldum*

*Kız sevdana düşeli*

*İçime sığmaz oldum*<sup>476</sup>

**İçini ıltmak:** İçini bir tuhaf etmek.

*"Hacı'nın kolundan tıp tıp damlayan kan yüreğine düşüyörca içini ıltıyordu Cennet'in."*<sup>477</sup>

**İçini yemek:** Fazla olgunlaşmak.

*"-Bu karpuz içini yimiş, yinecek gibi deel. Pinniğin önüne atın da tavuklar didiklesin."*

**İçi tuz öğötmek:** Çok endişeli olmak.

*"-Şu kışta kıyamette yola çıkılır mı; siz gelinceye kadar içim tuz öğöttü!"*<sup>478</sup>

**İçi yeğnimek:** Hafiflemek, rahatlamak.

*"İçi de yeğnmişti, başkalarının yüzüne bakmaktan çekinmiyordu artık."*<sup>479</sup>

<sup>474</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 119.

<sup>475</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 93.

<sup>476</sup> Atçal, Ufkun Ötesinde Sıla, s. 151.

<sup>477</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 54.

<sup>478</sup> Hasan Ali Kalayoglu'ndan.

<sup>479</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 65.

**İflahını sökmek:** Gücünü tüketmek, belini doğrultamayacak duruma getirmek, aşırı ölçüde yormak. “İflahını kesmek” deyiminin çeşitlemesidir.

*“Parmakları titriyordu, yarısını yere döktü tütünün... Bu sefer kurtulduk diye geçirdi. İflahımızı sökecekti herif, kurtulduk bu sefer.”<sup>480</sup>*

**İğnelere sancımak:** Bir yandan ev işlerini yapıp, bir yandan çocuk büyüten kadınların, kalan zamanlarında dikiş dikerek geçinmelerini ya da geçime katkıda bulunmaları nedeniyle aşırı yorulmalarını anlatmak için kullanılır.

*“-Ben bu evi ev yapanaca az mı innelere sancıdım sanıyoñuz?”*

**İğne yedirdiğine kayış ..çirtmak:** Bir kimseye yaptığı küçük bir iyiliğe karşılık ondan büyük bir çıkar sağlamak.

*“-Borç verir vermesine de, sonrasında ömrünü söker o adam. İgne yedirdiğine kayış ..çirtma-da üsdüne yoktur onun.”<sup>481</sup>*

**İğne yutmuş it gibi kıvranmak:** Çok zayıflayıp bitkinleşerek büyük acılar çekmek. “İğne yutmuş ite / maymuna dönmek” deyiminin çeşitlemesidir.

*“-Hay oğul buralarda kim biliir, kim tanır beni? Aylarca inne yutmuş it gibi gıvrandım da gapımı çalıp nassıñ diyen olmadı.”*

**İki âmedin birinde:** Bir sözün, görüşün, bir eylemin durmadan yinelenmesi durumunda söylenir.

*“-Yaptığı yardımı iki âmediñ birinde başıma gahıyo.”<sup>482</sup>*

**İki ayağını dört etmek:** Evlendirmek.

*“-Yemedik yedirdik, giymedik giydirdik pušta. Malımızı mülkü-müzü satıp iki ayağını dört eyledik de, işi bitince pırtımızı kapıya yığdı dürzü.”<sup>483</sup>*

**İki başlı Samsun kirası:** Tecim işlerinde çok yönlü para kazanmayı anlatır.

Motorlu taşıtların kullanımından önce yük ya da insan taşımacılığı at, eşek, katır gibi yük hayvanlarıyla ya da bunların çektiği at arabası, kağnı gibi araçlarla yapılırdı. Samsun Limanı'na getirilen ürünler bu araçlarla Çorum üzerinden Orta Anadolu illerine dağıtılırdı. Yollar düzenli olmadığı için daha çok hayvanlardan yararlanılır, kırk elli eşek ya da katırdan oluşan taşıma kabileleri Çorum - Samsun arasında gelip giderdi. Ağır yükler için develer kullanılırdı. Taşımacılık işini yapanlar Samsun'dan

<sup>480</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 68.

<sup>481</sup> Hasan İpek'ten.

<sup>482</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 68.

<sup>483</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 43.



daha çok sanayi ürünleri getirir, tecimenlerin mallarını taşırdı. Samsun'a da Çorum yöresinde üretilen buğday, arpa, un, afyon, deri, cehri<sup>484</sup> gibi tarım ürünlerini götürürlerdi. Dolayısıyla hem getirdiklerinden hem götürdüklerinden para kazanırlardı. Halk, iki yönlü taşımacılık yapan kişilerin çok para kazandığını düşünür, "Oh ne iyi! İki başlı Samsun kirası, gel keyfim gel." diyerek onlara imrenirdi.<sup>485</sup>

*"Gomiyoncularıñ işi iş. İki başlı Samsun kirası. Hem satandan hem alandan pay ahyolar."*

**İki çifte bir osurmuk:** Çok olumsuz bir iş yaptıktan sonra çekilip gidenleri yermek için söylenir.

*"-İş mi seninki de yav. Bizi bi işe bulaşdırdıñ. Soona iki çifte bi osurmuk edip kirişi gırdıñ."*

**İki daşın arasında:** İş arasında, kısa sürede, ustalıklı başka işler becermek.

*"İki daşın arasında ne gozel yemekler yapmışıñ. Haberimiz bile olmadı."*<sup>486</sup>

**İki düğünden kalmış mehtere dönmek:** Aşırı yorulmaktan dolayı halsiz kalmak, bitkin bir durumda olmak.

*"Sabahdan beri patoza sap atıyorum. Öyle yoruldum ki iki düğünden galmış mehtere döndüm."*

**İki ev kedisi:** İki evde yiyip içen boğazına düşkün kimse.

*"İki ev kedisi bizim torun. Nerde aazınıñ sardı yimek varısa orda doyuruy gannını."*

**İki günden eşek ..çar gönlün geçer:** Bir işe hevesle başlayan, ancak sonunu getiremeyen kişilere söylenir.

*"Bakma sen dört elle çalışdığına, yeni heves o. İki günden eşek ..çar gönlü geçer."*

**İki köy bir eşeğe binmiş:** İki köy bir amaç için birleşmiş, ama başkalarına yük olup zarar verdiklerini düşünmemişler, başkalarının sırtından kendi çıkarlarını gerçekleştirmeyi düşünmüşler.

*"İkisi de geçimini o çocuğın sırtına yıkmış utanmadan."*

*"İki köy bi eşeğe binmiş desene."*

**İki lafın belini kırmak:** Bir konu üzerinde karşılıklı olarak kısaca söyleşmek. "Bir iki lafın belini kırmak", "İki çift laf etmek" biçiminde de söylenir.

<sup>484</sup> Cehri: Meyvesinden, kabuğundan, odunundan güzel kırmızı renk elde edildiği için boya sanayinde kullanılan bir tür çalı.

<sup>485</sup> Kerman, Ünlü Deyimlerin..., s. 119-120.

<sup>486</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 68.

*"Bir an önce avluya çıkıp ya boş boş iki lafın belini kırmak ya da bayramlaşma halkasına erken girebileceği uygun bir yerde mevzi kapmak için cami çıkışında yarım bıraktığı itiş kakışı tamamlamak istiyordu."*<sup>487</sup>

**İki yanı zil çalmak:** Çok sevinmek. "Etekleri zil çalmak" deyimiyile aynı anlama gelir.

*Ben bir ala ceylanım*

*Her dem gülen baylanım*

*Yârin gönlü bend'olsa*

*Zil çalar iki yanım*<sup>488</sup>

**İkrar gütmek:** Verdiği sözde durmak, sözünden dönmemek.

*Bakma koyup gidene*

*Yurdun viran edene*

*Canım armağan olsun*

*İkrarını güdene*<sup>489</sup>

**İliği üzülme:** Acıyı en derin biçimde duymak.

*"Çocukların zabınlığına iliğim üzülyo benim. İki mal melal satıp da yaralarına em olmuyoñ."*

**İlikleri donmak:** Çok üşümek.

*"Hadi, hadi gaçalık oğul. İliklerim doñdu üç ekmek parası bugün de gazandık şükür... derdi. Kaçardık Devâne'ye."*<sup>490</sup>

**İlik üzüntüsü:** Derinden acı veren olay.

*"Eşini erken yitirmesi ilik üzüntüsü oldu onuñ için. Üç beş ayıñ içinde guru kevgüre döndü."*

**İlistirden geçirmek:** Bir işi her yönüyle incelemek.

*"Onuñ teklifini her yönüyle ilis-dirden geçirdim. Bizim o işden ekmek yimimiziñ mimkini yok."*

**İlmeği elinde olmak:** Birinin yönetimi, denetimi birinin elinde olmak; yaşamı ona bağlı olmak.

*"Senden olur... dedi. İlmeğim seniñ elinde. Yaparsañ bir sen yaparsıñ bu işi..."*<sup>491</sup>

**İlmeğini yakalamak:** Bir ipucu elde etmek.

*"Denetle, bir ilmeğini yakala, ben de seninilen bileyim... Yok yoğ-sama, dost düşman sözüne uyup güzelce dirliğini bozma."*<sup>492</sup>

**İmanını karalamak:** Dinsel inançlarıyla bağdaşmayan söz söylemek ya da eylemde bulunmak.

<sup>487</sup> Arslaner, Küyük, s. 155.

<sup>488</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 28.

<sup>489</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 106.

<sup>490</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 11.

<sup>491</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 144.

<sup>492</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 33.

*"-Şahsen ben imanımı karalayamam. Kıl kadar bir kusurunu gördüm desem yalan olur şincik..."*<sup>493</sup>

**İmini cimini bellemek:** Bir işin, olayın bütün ayrıntılarını öğrenmek.

*"-Varsa bildikleri, söyletirim ben, dedi Hacı. İmini cimini bellerim ben bu işin."*<sup>494</sup>

**İnatçılık damarı tutmak:** İnatlaşmaya başlamak.

*"-İnatçılık damarı dutdu gene. La dedi bi kere, artık lo demez."*

**İnce eleklerden geçirmek:** Çok üzmemek, eziyet etmek.

*"-Aman ne ömür dörpüsü işimiş bebek böyütmek. İnce eleklerden geçirdiler beni."*

**İncelen yerinden zorlamak:** Bir insanın ya da nesnenin güçsüz yanını bilip, o güçsüz yeri zorlayarak amaca ulaşmaya çalışmak.

*"-Düşman incelen yerinden zorluyor, bir dert yığdı üstüme ki Ulaştıran Dağı heç kalır yanında."*<sup>495</sup>

**İncelip kabına geçmek:** Çok zayıflamak.

*"Günlerdir her saat yeni baştan kuruyor, her kuruşunda yeni baştan bir kere daha ölüyordu. Kurumuş, incemiş, kabına geçmişti."*<sup>496</sup>

**İnce sızı:** Mızımız, nazlı, titiz kimse.

*"-Aman uzak dursun, temelli ince sızınıñ birisiymiş."*<sup>497</sup>

**İneği almadan yayığı almak:** Bir işin yürütülmesi için gereken hazırlıklardan önemlileri dururken önemsizlerini yapmak ya da daha önemsiz araç gereçleri hazır etmek.

*"-İneği almadan yayığı alıp da bi nal buluncu at sahabı olucaanı düşünen adamın işine döndürme işi."*

**İnek almıyor, dana emmiyor:** Evlilikte ya da ortaklıkta İki tarafın da uzlaşmak, sorunu çözmek için bir araya gelmemesi. "Dana emmiyor, inek almıyor", "ne inek veriyor ne de buzağı alıyor" biçiminde de söylenir.

*"-Böyükleri olarak barışdıralım, yeñiden billiyelim deyi getdik velhasıl. İnek almadı, dana emmedi. Kös kös geri döndük."*

*"-Arada çocuklar var, öfkeyle hareket etmeyin diyoruz; ama nafile. Anlayacağın dana emmiyor, inek almıyor."*<sup>498</sup>

**İniş yolu yokuşa çevirmek:** Kolayca çözülecek bir sorunun çözümünü güçleştirmek.

<sup>493</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 32.

<sup>494</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 30.

<sup>495</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 40.

<sup>496</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 73.

<sup>497</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 142.

<sup>498</sup> Arslaner, Âşıkbükü, s. 206.

*"-Uyacağız şeytanın sözüne, iniş yolumuzu yokuşa çevireceğiz durduk yerde."*<sup>499</sup>

**İnsalkıya vurmak:** Oyalamak, geciktirmek.

*"-Herk işini insalkıya vurmaya gelmez demedim mi ben saña? Bak, topraan tavi geçmiş, kesekleniyo."*

**İnsana seğırtmek:** İnsanı bunaltmak, sıkıntı vermek.

*"Evladı da olsa, sofrasına oturmaktan sıkılıyordu. Evine de giremiyordu, insana seğırtiyordu boş ev."*<sup>500</sup>

**İnsan canlı:** İnsana önem veren, değer veren kimse.

*"-Alosman'ın da bunca insan canlı olduğunu bilmezdim doğrusu. Yavrumsuz bırakmadı beni bu ellerin köylerinde."*<sup>501</sup>

**İnsan sırasına geçmek:** Daha önce toplumda önemli bir yeri yokken bir yer edinerek önemli biri durumuna gelmek, artık değer verilir olmak.

*"-Talih bize de güldü sonunda. İnsan sırasına geçtik nası olduysa?"*

**İpinde çürütme:** Başkalarını dilediği gibi yönetmek.

*Altını eritirim*

*Sözümü yürütürüm*

*İlmeğin elimdedir*

*İpimde çürütürüm*<sup>502</sup>

**İpini kesmek:** Çok darda, bunda kalan birisinin yardımına koşmak. İdamlığın ipini keserek onu kurtarmak düşüncesinden deyimleşmiştir.

*"-Ağaysan, gendiñe ağasın. Şu köyde bi garibin ipini mi kesdiñ? Aç mı doyurduñ, yetim mi everdiñ?"*

**İpin ucunu suya kaçırmak:** Düzensiz çalıştığı için işi çıkmaza sokmak; bu nedenle güç durumda kalmak.

*"-İşi elmine göre yapmaduñ uçun gine ipin ucunu suya geçirdiñ."*

**İpi sapı olmamak:** Bir iş yapmadan serserice gezip tozmak. "İpi sapı belirsiz" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-İpi yok sapı yok hergelelerin. Köyde sürünenece mapusa girip yatarlar pamuk gibi..."*<sup>503</sup>

**İpleri eline almak:** İşin yönetimini ele almak, işi kendisi çekip çevirmeye başlamak.

*"Şükrü ile evlenirken Hayganuş Hanım tabiri caizse ipleri eline almış, hiçbir masraftan kaçınmamıştı."*<sup>504</sup>

<sup>499</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 121.

<sup>500</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 83.

<sup>501</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 141.

<sup>502</sup> Gülüzar Şahin'den.

<sup>503</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 87.

**İpliği iki kat olmamak:** Yaşam koşullarında, ekonomik durumunda bir iyileşme olmamak.

“-Seniñ ipliñ iki gat olmaz heç bi zaman. Niye derseñ bi işde dırık dutmuyoñ da ondan.”<sup>505</sup>

**İp yiyip urgan ..çmak:** Bir işi, durumu, konuyu gereğinden çok uzatmak.

“-Oğlum Helmi, zevzekliñ nüzomu yok. Epiyi ip yiyip urgan ..çdıñ. Frene bas artık.”

**İsağın iti gibi ürümek:** Saygı kurallarına aldırış etmeden yüksek sesle konuşmak.

“-İnsanın çok olduu yerde İsağın iti gibi ürünmez öyle. Herkeş seniñ konuşduñu diğnemek zorunda deel ki.”

**İslik böceği:** Ufak tefek, cılız kimse.

“-Hasdalığı atlatmış emme islik böcüü gibi galmış.”<sup>506</sup>

**İslik sıçanı:** Sessiz, zayıf, eli yavaş, ufak yapılı kadın.

“-Şunu da gelin diy eve geddüle, islik sıçanına benziy.”<sup>507</sup>

**İstedığın davulun önünde oynayabilirsin:** Artık seninle aramda bir bağ kalmadı, ne yapacağın konusunda seçim senin anlamında söylenir.

“-Beniyen bi elakañ galmadığına göre ne işler gotardığın beni heç ırgalamaz. Artık istediğın davulun önünde oynuyabiliñ.”

**İşi ayaz olmak:** İş istediği biçimde yürümemek, büyük sıkıntı içinde olmak.

“-Uğursuz yılın yāmırı harman vakti yaarmış. Onca emamiz heç oldu, işimiz ayaz bu sene.”

**İşi çığ çığ olmak:** İş yolunda olmak.

“-Ula Kambur seni kuzu çobanı tutacağız. İşin çığ çığ.”<sup>508</sup>

**İşi gel gelde olmak:** İş düzenli olmak, isteğine uygun yürümek.

“-Bak Mehmet, o zaman işte işimiz gelgelde. İş gördük mü gördük diye düşünme düşünme Altın Oluk Un Fabrikası'nın yolunu tuttu.”<sup>509</sup>

**İşi inişe vurmak:** Yapılmakta olan işi kolaylaştırmak.

“-Bu ahir zamandır, komşusunun işi inişe vursun istemez kimse.”<sup>510</sup>

<sup>504</sup> Özcanbaz, Körük, s. 155.

<sup>505</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>506</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 143.

<sup>507</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 143.

<sup>508</sup> Halil Çimen'den.

<sup>509</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 229.

<sup>510</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 124.

**İşi marttan marda havale etmek:** Yapılması gereken bir işi sürekli olarak bahane üretip ertelemek.

*"-Sen bu işi marttan marda havale etdikçe bizim başka işlerimiz de aasıyo."*

**İşin içinde bir ..kluk olmak:** Olayda kimsenin bilmediği olumsuz bir durum olmak.

*"-Olacak bir iş mi uşak?"*

*"-Essahtan inandınız mı?"*

*"-Bir ..kluk var bu işin içinde..."<sup>511</sup>*

**İşin önünü almak:** Olumsuz gelişmelerin önüne geçmek.

*"-Konu komşu duymadan, hükümete jandarmaya varmadan önünü almalı işin..."<sup>512</sup>*

**İt akıllı:** Bir işin önünü sonunu düşünmeden akılsızca davranışlarda bulunan kimseler için kullanılır.

*"-Git oğlum şuradan. İt akıllılık etme yeter. Kendimiz zor buluyoruz yiyecek unu, sen köpek yavrularına bol bol yediriyorsun."<sup>513</sup>*

**İt ayağı yemiş gibi gezmek:** Boş boş, amaçsızca dolaşmak. Daha çok sürekli sokaklarda dolaşan çocuklar için kınama amaçlı kullanılır. Deyimin Çorum yöresinde söylenen "İmin'in (Emin'in) iti gibi gezmek", "Seyip deve gibi gezmek", "Tazı gibi yelip gezmek", "Unsuz ev iti gibi gezmek" biçiminde çeşitlemeleri vardır.

*"-Donguz gobel, böyle it ayağı yemiş gibi sohaklarda sürt bahlım. Ne zaman adam olucaañ sen?"<sup>514</sup>*

*"-İmin'in iti gibi ne geziyoñ la?"<sup>515</sup>*

*"-Git başka yerde iş bul. Seyip deve gibi gezme. Gücün var, kuvvetin var, işçilik yap, hamallık yap."<sup>516</sup>*

*"-Dağ bayır tazı gibi yelip gezdik, o seniñ dediğñ şırgıyuluğu otundan bi kök bile bulamadık."*

*"-Âşamaça unsuz ev iti gibi geziyo. Nerde pılışka varsa oraya çöküyo."*

**İt baytarı mıyım?** O değersiz kişiyle ilgilenmek, onun sorumluluğunu üstlenmek zorunda değilim anlamında söylenir.

*"-İt baytarı mıyım ben seniñ peşinde gezecek? Bi sürü işim var."*

<sup>511</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 29.

<sup>512</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 146.

<sup>513</sup> Güven, Çorum'da Yaşanmış İlginç Şakalar, s. 97.

<sup>514</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 69.

<sup>515</sup> Şahin Bayatça, s. 81.

<sup>516</sup> Güven, Selam Olsun Kelebeklere, s. 150.

**İt ..ku çam sakızı:** İşe yaramaz, değersiz sözler ya da nesnelere. Özellikle bir kimsenin konuşurken saçmalaması durumunda söylediklerinin boş olduğunu belirtmek için kullanılır.

*"Her zaman yaptığı gibi şeerde duyduğu it ..ku çam sakızı türünden havadisleri ānatdı işde."*

**İt burunlu:** Burnu iyi koku alan.

*"Onuñ gibi it burunlu bi adam daha gormedim. Önüne pendiri go, hangi hayvaniñ südünden olduunu biliyo."*

**İt damarı tutmak:** Aşırı inatçılık etmek.

*"Köylüler haklı olarak bu cezayı çok bulurlar. Biraz aşağı çekmesi için yalvar yakar olurlar ama boşuna. ... Şahna Yusuf'un it damarı tutmuştur bir kere. Nuh der peygamber demez."<sup>517</sup>*

**İte bak yattığı yere bak:** Konumuna bakmayıp, boyundan büyük işe kalkışan ya da haddini aşan sözler söyleyen kişilere karşı söylenir. "İtin yattığı yere bak" çeşitlemesi de vardır.

*"İte bak, yatdı yere bak! Benim gonañ annacına iki gathı gonak yapıdırıcaamış. Sen önce gıçını ört, şallak!"*

**İte çul, eşeğe palan olmak:** Bir işin üstesinden gelebilmek için her kılığa, her kalıba girmek.

*"Seniñ micirıklı işiñi hala yola goyduk emme; ite çul eşeğe palan olma bahasına goyduk."*

**İti an çomağı hazırla:** Sevilmeyen bir kişinin kendinden söz edilirken gelivermesi durumunda söylenir.

*"İti an çomaa hazılla demişler ya. Demin sözünü ettiğiniiz Gopuk Selim geliyo."*

**İtim bile diyememek:** Birinin karşısında ses çıkaramamak. Özellikle eşler arasındaki ilişkiler için kullanılır.

*"Avradıñ sesini duyuncu dizlerimiñ bağı çözülüy. Gorhudan itim bile diyemiyom."*

**İtin ..kuna sokmak:** Rezil etmek, utandırmak. "İtin kıcına sokmak" deyimiyile anlamdaştır.

*"İtin ..kuna sokup çıkardı adamı. İnsan içine çıkacak halını bırakmadı."*

**İtin dayısı:** Değersiz, aşağılık kimse.

*Bağdan kayısı geldi*

*Malın iyisi geldi*

*Gelen kimsecik değil*

*İtin dayısı geldi<sup>518</sup>*

<sup>517</sup> İpek, Agy., s. 225.

<sup>518</sup> AYTEKİN, Çorumlu Maniler, s. 33.

**İtinden köpeğinden pişman olmak:** Çok pişman olmak.

*"-Madem yavıncımış, madem Yusuf emmisine böyle böyle, itimden köpeğimden pişmanım demiş, barışmak iyidir..."<sup>519</sup>*

**İtin işi var senin (sizin) yok:** İşsiz, boş gezen kimselere söylenir.

*"-Adamın aylak oğlu, yapmam işim var, deyince babası: Ne işin var? İtin işi var seniñ yok, dedi."<sup>520</sup>*

**İtin kılı:** "İt derisinden post olmaz" atasözümüz, aşağılık kimselerin yüce amaçlara hizmet etmesi beklenemez anlamındadır. Sözün gerçek anlamı itin derisinin değersizliğini gösterir. İtin derisi gibi, tüyü de bir işe yaramaz. Hiçbir işe yaramayan bir nesnenin bir önemi, değeri olamaz. Alaca'nın Kıcılı köyünde böyle değersiz, işe yaramayan, önemsiz şeyler için itin kılı deyiimi kullanılır.

*"-Ayıp ettiñ abi. O kim ki seninle değışeyim? İtin gılı benim için o."*

**İtin taştan yıldığı gibi:** Korkmak, çekinmek.

*"-Bilirler onuñ ne firavun olduğunu bilirler de itin taştan yıldığı gibi yıllarlar Hımsı'dan. Bırak karıları, kocaları da soramazlar günlük paralarını."<sup>521</sup>*

**İti ulumak:** Alaca'nın Kıcılı köyünde işi rast gitmek anlamında kullanılır.

*"-Gine iti uludu Çalık Cafar'ın. Bu sene tallalarından epiyim maa-sül galdırdı."*

**İt kırığı:** Serseri, hiçbir işi olmadan aylak aylak dolaşan kişi.

*"-Seni de o it gırıklarıynan geziken görmüşle."<sup>522</sup>*

**İt osurdukça bi yalan söylüyo:** Çok yalan söyleyenler için kullanılır.

*"-Tek ayak üsdünde gırk yalan söylüyo lafınıñ Çorumcadaki an-nacı ne la?"*

*"-İt osurdukça bi yalan söylüyo diyok biz."*

**İt osurdu yel götürdü:** Türk Dil Kurumu'nun Genel Ağ'daki sözlüğünde "yel üfürdü, sel götürdü" biçiminde bu deyim benze-yen bir deyim var. Bir malın birdenbire nedensizce ortadan yok oluvermesi anlamına geliyor. İt osurdu, yel götürdü deyiimi ise Alaca'nın Kıcılı köyünde birbiriyle ilgisiz, anlamsız konuşmaları tanımlamak için kullanılır.

*"-Ağır adamlarınan oturup galharım ben. Öyle it osurdu yel gö-türdü muhabbeti yapan yeğnik adamları hazitmem."*

<sup>519</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 16.

<sup>520</sup> Osman Şahin'den.

<sup>521</sup> Gündoğar, Günlükçüler, s. 5.

<sup>522</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.



**İt osuruğu:** Hiçbir önemi, değeri olmayan söz.

*"-Ben diyeceğimi dedim. Bundan sonrası it osuruğu."<sup>523</sup>*

**İt oynamış yonca tarlasına benzemek:** Bir ortam çok dağınık, düzensiz olmak.

*"-Naapdınız çocuklar? Evi it oynamış yonca tallasına benzetmişiniz. Çabuk toplayın bahıyım!"*

**İt ölümüne gitmek:** Büsbütün değersiz sayılarak, it yerine bile konulmadan öldürülmek.

*"-Asker olduğuna dua et. Yoksa seni gebertip ekinlerin arasına atsaydık kim arayıp soracaktı? İt ölümüne geçer giderdin."<sup>524</sup>*

**İtten rezil etmek:** Bir kimseyi ağır sözlerle rezil, kepaze etmek, çok utandırmak.

*"-Bir sefer olmuş, bir ikincisinde yime bu haltı dedim, itten irezil ettim."<sup>525</sup>*

**İt yavrusunu arasa bulamaz:** Çok karışık ya da kalabalık ortam.

*"-Eliñize ne geçdiyse tandılığa atmışınız. İt yavrusunu arasa bulamaz burda."*

**İt yedi sayalım:** Ufak tefek zararların üzerinde durmamak gerekir.

*"-Haydi, bunu da it yedi sayalım. Buncacık zararın üzerinde durmaya değmez."*

**İt yerine kapiya koymamak:** Adam saymamak, it kadar bile değer vermemek. "İt yurduna koymamak" biçiminde de söylenir.

*"-Kıçımı silmem seniñ gibisine, it yerine kapiya koymam ulan... Ne bellediñ Şerfe'yi kenef..."<sup>526</sup>*

*"-Bir Ali görsün köylünün gözü o zaman. Kimse adamdan saymıyor. İt yurduna koymuyor Ali'yi ama, o zaman gör."<sup>527</sup>*

**İvilini civilini sormak:** Bir olayı her yönüyle öğrenmek için ayrıntıları ortaya çıkaracak sorular sormak.

*"Telefonların peşinden ikisi de damlamıştı çocuklarının yanına. İvilini civilini sordular Âdem ile aralarında geçenleriñ."<sup>528</sup>*

**İyeğisi bir karış:** Kaba, görgüsüz, hatır gönül bilmeyen kişi.

*"-Bırak o iyasi bi garış ayıyı, ondan hayır gelmez."<sup>529</sup>*

**İyeğisi kalın:** Duyarsız, vurdumduymaz.

*"-Onu bilir, onu söylerim: İyasi galın olanın gafası da galın oluy."*

<sup>523</sup> Gösterir, Çorum Halk Kültüründe Gülmece, s. 215.

<sup>524</sup> İpek, Agy. s. 210.

<sup>525</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 15.

<sup>526</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 14.

<sup>527</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 37.

<sup>528</sup> Yıldırım, Muska, s. 130.

<sup>529</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 69.

**İyeğisinden dokuz deste kaşık çıkmak:** Kaba, iş görmeye yanaşmayan, kalın yapılı kişi olmak.

*"-Gövdesine bakarsan iyeğisinden dokuz deste kaşık çıkar da işe gelince eli hiçbir işe yakışmaz."*<sup>530</sup>

**İyi ayak olmamak:** Bir kimsenin güvenilmez olduğunu belirtmek için söylenir. "Sağlam ayağa (ayakkabıya, pabuca) benzemek" biçiminde de söylenir. "Sağlam pabuç (ayakkabı) değil" deyiminin çeşitlemesidir.

*"Damadıñ yanına gelmesini fırsat bilen kadın ağlayarak:*

*"- Bu kız iyi ayak değildi, demiş. Oğlan eve gelmiş, kızı kapıya koymuş."*<sup>531</sup>

## K

**Kaba Satılmış'ın bağ bellediği gibi:** Bir işi kuralına uygun yapmak yerine hile yoluna da başvurarak özensizce, gelişigüzel yapanlar için söylenir.

Kaba Satılmış, Çorum'un Şekerbey köyünden yoksul bir köylüydü. Geçimini sağlayacak işi, toprağı yoktu. Kimi zaman Ankara'ya gider, kimi zaman da köyünde ya da çevre köylerde bağ bahçe işlerinde gündelikle çalışırdı. Yörede bağ belleme yöntemiyle ünlüydü. Beli oldukça geriden vurur, kaldırdığı toprağı bellenmemiş yerin üzerine sererdi. Bu hileli bağ belleme yöntemine yörede "karartma" denirdi. Kaba Satılmış'ın bağ belleme biçimi zamanla bu tür başka işler için de söylenerek deyimle dönüştü.

*"-Allañı severseñ şu işi Şekerbali Gaba Satılmış'ın bağ bellediği gibi yapma gozünü sevüyüm; enim ecim yap."*

**Kabir kaçkını:** Kötü görünümlü, bakımsız kişi.

*"-Gabir kaçgunuybi ortalıkda dolaşıp durmasana!"*<sup>532</sup>

**Kabuğuna girmek:** Çok zayıflamak.

*"-Ben onnariñ derdiynen üzüle üzüle gurudum gabuma girdim de heç biri gapımı açıp nasısıñ, bi derdiñ mi var demedi."*

**Kaçacağı zaman ..çacağı gelmek:** Çok ivedi olarak yapması gereken bir işi varken, son anda gereksiz bir iş bularak onunla uğraşmaya kalkmak.

<sup>530</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>531</sup> Demir, Çorum Masalları, s. 15.

<sup>532</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 93.

*“-Onuñ gaçacağı zaman ..çacağı gelir her zaman. Önemli işleri yapmayı gozü yimez çünküm.”*

**Kaderi kel olmak:** Alın yazısı kötü olmak.

*“-Uzandığım dallar uzaklandı, yürüdüğüm yollar tuzaklandı. Kaderim kel imiş meğer.”*

**Kader yaşından kalkmadan:** Ergenlik çağına gelmeden büyük işlere girişenleri kınamak için söylenir.

*“-Gader yaşından galhmadan evlenmeye galhma.”<sup>533</sup>*

**Kafasına sokmak:** İyice anlatmak, önemini iyice belirtmek, anlamasını sağlamak.

*“Ya Alosman’ın elinde can verecek ya da kafasına sokacaktı gerçeği.”<sup>534</sup>*

**Kafasına yatmak:** Uygun görmek, olabileceğini düşünmek.

*“Haşeri Nuri’nin kafasına yatmıştı bu. Hem de atıñ üzerindeyken tek kurşunla...”<sup>535</sup>*

**Kafasında kırk tilki dolaşmak:** Çok kurnaz olmak. “Karnında kırk tilki olup hiçbirinin kuyruğu birbirine değmemek” biçiminde de söylenir.

*“-Temiz, tertemiz adam benim ustam, senin gibi kafasında kırk tilki dolaşmıyo ki.”<sup>536</sup>*

*“Hatta arkadaşları ile şakalaşırken, senin karnında kırk tilki var, hiçbirinin kuyruğu birbirine değmiyor diye takılırlardı ona.”<sup>537</sup>*

**Kafasının içi eşek alıp beygir satmak:** Çözümü güç bir soruna çözüm bulabilmek amacıyla olumlu, olumsuz pek çok olasılık üzerinde kafa yormak.

*“-Gaç gündür gafamıñ içi eşek alıp beygir satıyo. Şu işi bi tüllü hala yola yatıramıyom.”*

**Kâğıtta görse yırtmak:** Bir kimseye aşırı biçimde öfkelenmek, fotoğrafını bile görmeye katlanamamak.

*“-Yeğenim olacak o alçak, beni sırtımdan hançerledi diyor. Seni kâğıtta görse yırtıyor. Daha dün saña dediğini bu kulaklarımla duydum.”<sup>538</sup>*

**Kağrı dayağı gibi sürünmek:** Yokluk, yoksulluk gibi yıpratıcı sorunlarla uğraşarak sıkıntı içinde yaşamak. Kağrı dayağı, kağrınının en basit; ama en önemli parçalarından biridir. Dayak, okun ön kısmına bir iple bağlanarak iki hayvanın arasında,

<sup>533</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 97.

<sup>534</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 68.

<sup>535</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 86.

<sup>536</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 78.

<sup>537</sup> Aksu, Su Hırsızları, s. 44.

<sup>538</sup> Arslaner, Küyük, s. 172.

okun altında sürünerek kağnıyla birlikte gider. Dayağın boyu hayvanların boyuna göre ayarlanır. Kağnı olduğu yerde durduğu zaman koşum hayvanlarının boyunlarına yük binmemesi, hayvanların rahatça dinlenmesi için dayak okun altına dik bir biçimde dayanır. Böylelikle kağnıya koşulu hayvanlar üzerlerindeki ağırlıktan kurtulmuş olur.<sup>539</sup> Kağnı hareket ettiği sürece yerde sürünüyor olmasından dolayı sıkıntı içinde yaşayan insanlar kağnı dayağıyla özdeşim kurarlar.

*"Hayırsız evlat! Gendi gelmiy de mekdubunan hal hatır soruy. Nası olak? Gaanı dayaa gibi sürünüyok sayende."*

**Kağnının köpüne ..çmak:** Büyük bir hata yapmak.

*"İşte şinci kağnının köpüne ..çdın Deli Veli! Boon olmazsa yarin iki cendermeynen götürülle seni."*

**Kahır kasnağı boynuna geçmek:** Büyük sıkıntıların, yoksunlukların içine düşmek. Evlenmek için de söylenir. "Kahır kasnağı boğazından geçmek" biçiminde bir çeşitlemesi daha vardır.

*"Deli fişek deyin yahınıp duruyoduñ. Gahir gasnaa boynuna geçdi gayli. Ecik oturaklanır, gasavet çekme boşa."*

*"Gahir gasnaa boğaziñdan geçmeyegörsüñ insaniñ, bi guru suvana muhtaç eder de muhanetin gapısına düşürür."*

**Kakıç kakmak:** Birinin kötülüklerini ya da kusurunu yüzüne vurmak. "Kakı kakmak" biçiminde de böylenir.

*"Verdiğın üç guruş parayı essahdan bi paraymış gibi üç günde üç kere kakıç gaktıñ."*

**Kak kadar kalmak:** Çok zayıflayarak ufalmak. "Karga kadar kalmak" biçiminde de söylenir.

*"Üzüle üzüle gak gadar galdıñ bacım. Topla gendiñi acık. Öleninen ölünmez ki!"*

*"Alosman'ın avlusunda olduğunu, birazdan varıp sofrasına oturacağını ansıdı. Çöktü, ufaldı, karga kadar kaldı kütüğün üstünde."<sup>540</sup>*

**Kalabalık ağızlı:** Çok konuşan, geveze.

*"Galabalık aazlı bi göbel. Emme elinden çok iş geliy. İşimizi halletmeden savmadı bizi."*

**Kalbine kara düşürmek:** Aklına kötü şeyler getirmek.

*"Sen hiç küşümlenme kardaş, kalbine kara düşürme. Uludut'un yapraklandığını elden önce bir sezinle, Allah'ın izniyle ötesi kolay."<sup>541</sup>*

<sup>539</sup> Yoksul, "Kağnı ve Köp", s. 97.

<sup>540</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 104.

<sup>541</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 5.

**Kalibına sığmamak:** Çok kibirli olmak. “Derisine sığmaz” deyi-  
miyle anlamdaştır.

“-Cingöz’ün büyük olan papır-gada usdabaşı olalı galibına sığ-  
miyo diyolar.”

**Kalibını doldurmak:** Görüldüğü gibi güçlü, iş yapacak durumda  
olmak.

“-Valla baña sorarsañ adam hem otuduu goltuu dolduruyo hem  
galibını dolduruyo.”

**Kalibını dökmek:** Bir işin ortamını hazırlamak, alt yapısını kur-  
mak.

“-Arkadaş olmayı henüz beceremesek de kalibını dökmeye başlı-  
yoruz toprakta, kumda oynayarak.”<sup>542</sup>

**Kalp gözü açılmak:** Olayların perde arkasını, gelecekte nelerin  
yaşanabileceğini tahmin edebilecek bir yetkinliğe ulaşmak.  
Halk arasında bu yetkinliğe ulaşanlara “eren”, “ermiş” gibi ad-  
lar verilir.

“-Bize perdeler açıldı hemşire. Sizin görmediklerinizi görür,  
duymadıklarınızı işitiriz evvelallah.”

“Maşallah maşallah. Kalp gözünüz açılmış siziñ çok mübarek bir  
adamsınız belli...”<sup>543</sup>

**Kandiline yağ damlamak:** Herhangi bir işten çıkar elde etmek.

“-Kandiline yağ damlamasa köy köy dolaşp iki cıbrı malıñ ar-  
dında celeplik yapar mı?”

**Kan ekmeği:** Ağır bedeller ödenerek kazanılan ekmek ya da sağ-  
lanan geçim.

“-En üst baştaki kum öbeğinden başlayarak kumları kürek kürek  
doldurmaya başladık kamyonun kasasına. Elbet zor iş... Kolay  
değil işimiz. Boşuna kazancımıza kan ekmeği denmemiştir.”<sup>544</sup>

**Kanı deli akmak:** Aşırı cesur olmak, kendini her şeyi yapabilecek  
güçte hissetmek.

“-Hemen hemen hepsini tanyorum ama gençliklerine verdim,  
geçtim gittim. Bilmiyorlar, kanları deli akıyor.”<sup>545</sup>

**Kanı ılımak:** İçten gelerek sevmek, yakınlık duymak. “Kanı kay-  
namak” deyiimiyle eş anlamlıdır.

“-Gözelliğine yarsidim emme; bek cana yahın deel. Ganım ılıdı  
desem yalan olu.”

<sup>542</sup> Hodul, s. 20.

<sup>543</sup> Yıldırım, Muska, s. 100.

<sup>544</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 144.

<sup>545</sup> Özcanbaz, Körük, s. 32.

**Kanına ekmek doğramak:** Birinin ölümüne yol açarak sevinmek.

*"Öleceksiñ çünkü! Kanıma ekmek doğramaya çalışan birini yaşatır mıyım sanıyorsuñ? Konuşamayacak, hiçbir şey anlata-mayacaksın!"<sup>546</sup>*

**Kapağını atmak:** Taşacak denli dolu olmak.

*"Eliñ ekininde arpasında gözüm yok, bu yıl benim ambar gapa-anı atıy."<sup>547</sup>*

**Kapaksız kaynamış tuzsuz pişmiş:** Ana baba terbiyesi almadan büyümüş terbiyesiz, saygısız kimseler için söylenir. "Duzsuz bişmiş, gapaksız gaynamış" biçiminde de söylenir. Ankara yö-resinde "kapaksız kaynamış, buğusuz bişmiş" denir.

*"Gonuşduu lafın ucunun nereye varıcaanı bilecek gadar ana ata terbiyesi gormemiş ki. Herifcioğlu gapaksız gaynamış, duzsuz bişmiş."*

**Kapısı köpekli:** Maddi durumu iyi olan kimse.

*"Maksudun Fevzi de aradan sıyrıldı, gapısı köpekli adam ol-du."<sup>548</sup>*

**Kapısını çevirmek:** Kavga için birinin kapısına varmak.

*"Şahsen benim kapıyı çevirdi gelip... Az bir gevşek davransam işim bitikti."<sup>549</sup>*

**Kapısını değnekleme:** İsteddiğini elde etmek için birinin yanına gitmek.

*"-Ee Allah bilir kapısını değnekledikleri bu kaçınıcı hocalarıydı kim bilir?"<sup>550</sup>*

**Kapısız yerden mi çıktın?** Odaya girip çıktığında kapıyı kapat-mayanlara söylenir.

*"Gapısız yerden mi çıkdıñ? Niye gapıyı örtmüyöñ?"*

**Kara bahtı ışımak:** İçinde bulunduğu üzücü, sıkıntılı durumlardan kurtulmak.

*Giderim yolum Bursa*

*Dileğim var olursa*

*Kara bahtım ışırdı*

*Felek sözünde dursa<sup>551</sup>*

**Kara Bayram'ın öküz gütmesi gibi:** Bir işi ayırında olmadan yanlış yapmak anlamında söylenir.

<sup>546</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 185.

<sup>547</sup> Pamuk Erol'dan.

<sup>548</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>549</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 87.

<sup>550</sup> Özcanbaz, Körük, s. 142.

<sup>551</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 90.

Sevindikalan köyünden Hıdo, harman sürmek için öküzleri düvene koşmuş. Buğdayı yemesinler diye ağızlarını kapatacak selesi olmadığı için hayvanların ağızını kendir ipiyle bağlamış. Gün eğilince öküzleri salmış, küçük oğlu Kara Bayram'ı çağır-  
mış. Ancak öküzlerin ağızını çözmeyi unutmuş. Oğlum, öküzleri şu sınırlardaki otlarda biraz güd, Ortapınar'da da sula gel emi diye tembihlemiş. Yedi sekiz yaşlarındaki Bayram ne bilsin öküzlerin ağızının bağlı olduğunu. Karşı tarlaların sınırlarında dolaştırmış öküzleri. Hayvanlar burunlarını otlara sürttükçe yiyorlar sanmış. İki saat kadar gönlünce oynayıp oyalandıktan sonra günün kulağı batmış, Bayram da öküzleri önüne katıp Ortapınar'da sulamış aklınca. Sonra harmana getirmiş. Hıdo Dayı bakmış ki öküzlerin ağızı bağlı, açlıktan karınları kapsalık gibi birbirine yapışmış. Hıdo Dayı sormuş:

“-Yavrum Bayram, öküzleri iyi göttün mü?”

“-He baba iyi göttüm.”

“-Karınlarını iyi doyurdular mı?”

“-He baba iyi doyurdular, Ortapınar'da da suladım.”

Hıdo Dayı sinirlenmiş.

“-Etmen şu Bayram'ın ganedini bana bi verin heri!” deyip hışımla çocuğun üzerine yürümüş.

Bayram vınlayıp kurtulmuş. Fukara Hıdo, karanlıkta öküzleri yeniden gütmeye götürmüş. Bu olay köyde “Kara Bayram'ın öküz gütmesi gibi” biçiminde deyime dönüşmüş.<sup>552</sup>

**Kara boyaya kabı, tetireye torbası olmak:** Elinin altında her türlü gereksinimi karşılayacak araç gereci olmak.

“-Sen anañı ne belliyöñ? Onuñ gara boyaya gabi, tetireye torbası vardır. Aha şindik bulur buluşturunur bi yerlerden isdediin gabi.”<sup>553</sup>

**Karaburun patlıcanı gibi:** Büyük burun için söylenir. “Karacaköy hıyarı gibi” biçiminde bir çeşitlemesi vardır.

“-Karaburun<sup>554</sup> patlıcanı gibi burnuñu ne büyütüp duruyoñ?”<sup>555</sup>

“-Adamda bir burun var, Karacaköy<sup>556</sup> hıyarı gibi.”<sup>557</sup>

**Karacaköy tavuğu gibi ilk akşamdan uyumak:** Erkenden yatmak.

“-Karacaköy tavuğu gibi ilk ağışamdan uyuyoñuz. İki çüt laf edek demiyöñuz.”

<sup>552</sup> Özcan, “Köy Çocuğunun Gözünden 60'lı Yıllar”, s. 6.

<sup>553</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>554</sup> Karaburun: Kızılırmak kenarında sebzeleriyle ünlü bir köy.

<sup>555</sup> Yoksul, Agy., s. 426.

<sup>556</sup> Karacaköy: Çorum'da Derinçay kıyısında, sebzesi bol bir köy.

<sup>557</sup> Yoksul, Agy., s. 14.

**Kara çanaklı:** Pis, temizliğe özen göstermeyen kişi. Cimriler için de kullanılır.

*"Bizim maalleniñ en gara çanaklı karısıdır, yemee yinmez, evine girilmez."*<sup>558</sup>

**Kara düşman:** Gizlice kötülük tasarlayan kimse.

*"Hangi kara düşman sürüyor bana bu kararı? Ben abdestimde namazımdayken, Allah'ıma şükür dua ediyorken..."*<sup>559</sup>

**Kara eşek kavağa çıktığı zaman:** Hiçbir zaman. "Balık kavağa çıktığı zaman" deyiimiyle eş anlamlıdır.

*"Baba, hani baña zontilli bi pisiklet alıcadıñ ya!"*

*"Gara eşsek gavaa çıktığı zaman alıcam dedim ya."*

*"Çıkmadı mı?"*

*"Cık."*

**Karagözlün mü bekliyor?** Eve gitmek için evenlere söylenir.

*"Geç oldu. Bu saatte gidip de ne yapacaksın? Zaten bekârîñ birisiñ. Karagözlün mü bekliyor?"*<sup>560</sup>

**Kara güne kalmak:** Sonraya kalan işin olumsuz sonuçlanacağı anlamında söylenir. "Sona kalan dona kalır" deyiimiyle eş anlamlıdır.

*"Bir güne kalan kara güne kalmıştır. Burada soracaksın iş ki... Anında, dakikasında soracaksın."*<sup>561</sup>

**Karakütük kesilmek:** Bedeni za-yıflayıp yüzü kararmak.

*"Günüñ annacında âşamlaraca çalışsaydıñ sen de böyle karakütük kesilirdiñ."*

**Karapürçeğin camisi gibi uzakta durmak:** Topluluk içine sokulmayan, çekingen davranan kimselere söylenir. Deyim, Karapürçek köyünün önceki camisinin köyün dışında olmasından kaynaklanmıştır.

*"Garapürçeeñ camisi gibi uzakta durma öyle. İreli sokul iki gaşık da sen al."*

**Karartıya taş sallamak:** Boş işlerle uğraşmak, bir konuda gereksiz çaba harcamak.

*"Kavgaya katılmayıp uzaktan karartıya taş sallayan sinsiler, yüksek bir yere çıkıp kavganın tadını çıkararak tarafsızlar, kavgayı ayırmaya çalışan iyi niyetli kahramanlar, Orta Pınar'ın etrafını mahşer yerine çevirdi."*<sup>562</sup>

<sup>558</sup> Şahin, Bayatça, s. 85.

<sup>559</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 27.

<sup>560</sup> Güven, Çorum'da Yaşanmış..., s. 44.

<sup>561</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 72.

<sup>562</sup> Arslaner, Küyük, s. 67-68.



**Karasakız gibi yapışmak:** Peşinden ayrılmamak.

*"Herif gara sahz gibi yapışdı baña. Yapışık ikizler gibi nere git-diysen oruyaaldi."*

**Karasını içine dürmek:** İçinde bulunduğu olumsuzluğu kimseye sezdirmemek.

*"-Bırak lâ Kâzım, biz bilmiyok mu iki senedir garasını içine dür-düüñü, inad etme, al şu parayı, hiç olmazsa borç olarak..."<sup>563</sup>*

**Kara Veli'nin eşeği gibi kirimek:** Kara Veli Çukurörenli idi. Ol-dukça yoksul, gariban bir adamdı. Kendisi gibi çelimsiz bir eşe-ği vardı. Yük vurulunca inatçılık etmesiyle ünlüydü. Onun için bir konuda inat edenlere "Kara Veli'nin eşeği gibi kirime" de-nirdi.

*"-Gara Veli'niñ eşsee gibi kiriyinci ne geçdi eliñe? Ayaaña gelmiş fırsata eliñinen geçirdiñ."*

**Kara yere gelmek:** Ölmek.

*Kız halimden bilesin*

*Güldüresin gülesin*

*Eğer bana gelmezsen*

*Kara yere gelesin<sup>564</sup>*

**Kara yürekli:** Acımasız, merhametsiz kimse.

*"-Benim ölümüne neden olan sensiñ!.. Katilim sensiñ!.. Sen ki ru-hunu şeytana satmış kara yürekli birisiñ."<sup>565</sup>*

**Karın ağrısı:** Söylenmek isteyip de söylenemeyen durum.

*"-Senin bi garın ağrıñ va heralda, otu da de bahıyım."<sup>566</sup>*

**Karınca basmaz sofı:** Kendisini topluma karşı sofı gösteren, aslında şeytanca düşünceleri olan kimseler için söylenir.

*"-O garınca basmaz sofıyü ānatma baña. Onun içerde Allah Al-lah, dışarda yallah yallah dediini bi sen bilmiyoñ heralım."*

**Karınca demiş ki: Yarım okka yağım eridi:** Her insanın kendine göre bir ölçü anlayışı vardır.

*"-Ebem derdi ki kimine depe olan kimine dağ görünü. Herkeşin terezisi gendine göredir. Garınca demiş ki: Yarım okka yaam eridi."*

**Karıncañın kavmi var:** Herkesin kendisine göre kayıranları, yan-daşları olabilir.

*"-Hani bizim kimimiz va ki? Şu yerlerin bi garibiyik."*

<sup>563</sup> Şahin, Bayatça, s. 85.

<sup>564</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 249.

<sup>565</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 33.

<sup>566</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 100.

“Öyle deme hanım, garıncanıñ gavmi va demişle. Bizim de gen-dimize göre dosdumuz ehbabımız va.”

**Karıncaya basıp belini incitmemek:** Bir işi başkaları ayırdına varamadan büyük bir ustalıklı yapmak, her durumdan yağdan kıl çeker gibi kolayca sıyrılmak.

“-Seniñ similik sıçan dediñ gobeñ gordüñ mü? Maarsem garıncaya basıp belini incitmiyecek gadar usdaymış.”

**Karı pazarını yese karnı doymamak:** Aç gözlü olmak, doyumsuz olmak.

“-Adamıñ gannı deel, gözü aç gardaşım. Garı bazarını yise gannı doymaz. Onuñ gözünü anca toprak doyurur.”

**Karlı dağdan kar bağışlamak:** Bir kimseye sıkıntısını giderecek, içini soğutacak önemli bir iyilikte bulunmak.

“-Bu yardımıñ bek hörmete geçdi gardaşlık. Şu buñ günümde garlı dağdan gar baaşlamış gibi serinnetdin içimi.”

**Karnı ağrımak:** Çekmemek.

“-Koyde az buçuk talla tapan, motur gatır sahabı olduk deyi mil-letin gannı aarımıya başladı.”

**Karnı ağzında:** İçinde ne düşünüyorsa dilinde olan, içi dışı bir olan.

“-Ben gannı aazında insannarı severim. Gannından gonuşan in-sannar ulu zıddımdır.”

**Karnı almamak:** Kıskanmak, çekmemek.

“-Bizde kimse kimsenin ireli getdiini istemez. Gannı almaz çün-küm.”

**Karnı çeten gibi:** Söylenenlere, eleştirilere kulak asmayan, arsız insanlar için söylenir.

“-Şu sizin denneeñ başganınıñ ya gulaa saar ya da gannı çeten gibi. O gadar lafa gaşı bile oynamadı adamıñ.”

**Karnı dar:** Kıskanç.

“-Gomşu gomşunuñ külüne mehtaç deller ya. Gannı dar gomşu-nuñ külü başına çalınıñ.”

**Karnı götürmemek:** Kıskanmak, çekmemek.

“-Aynı sohakda tüken açmamızı gannı götürmedi namıssızıñ. O yüzdən navrağı eğri duruyo.”

**Karnı kıyılmak:** 1. Çok acıkmak. 2. Çok ekşi bir şey yediği için midesinde ekşi bir tat hissetmek.

“-İskilip turşusu yidiydim, gannım gıyılıp duruy.”<sup>567</sup>

**Karnında çeten mi var?** Çok yiyenler için söylenir.

“-Gannında çeten mi var, nereye sığdırıyoñ bu kadar yiyeceği?”

<sup>567</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 97.

**Karnında kurt mu var?** Sık acıkanlar için söylenir.

“-Ne var gine ula, ömür dörpüsü.”

“-Acıkdım.”

“-Bu kaçınıcı yeme lan hanna-pa?”

“-Olsuñ olsuñ, sen çemenli yımırta bişir baña.”

“-Ula garnında gurt mu vardır nedir seniñ devrülesice.”<sup>568</sup>

**Karnı sırtı belirsiz olmak:** Ne yapacağı belli olmamak, güvenilmez olmak.

“-Mercimek gibi, gannı sırtı belirsizin biri o. Günde gırk dona girer çıhar.”

**Kaşı eğilmek:** Darıldığını, gücendiğini belli etmek.

*Su bulanır durulur*

*Can cefadan yorulur*

*Yârin kaşı eğilse*

*Benim boynum burulur*<sup>569</sup>

**Kaşı kırılmak:** Üzülmek.

“-Kimsenin kaşı kırılısın istemem ben... Şu zamana kadar kimsele-re bi kıdım şerim dokunmadı.”<sup>570</sup>

**Kaşık kalıbı yapmak:** Bir işi kuralına uygun yapmak. “Herkes kaşık yapar ama sapını ortasına denk getiremez” atasözü ile anlam ilişkisi vardır.

“-Şu işi yapıncaasañ gaşık galıbı yap. Yâniş yangalak yapıncaasañ heç eliñi bulaşdırma.”

**Kaşını kırmamak:** Birini incitecek, gönlünü kıracak bir davranışta bulunmamak.

“-Her gelişinde yeni baştan donatıyor öksüzümü. Hiç kaşını kırmıyor Allah üçun.”<sup>571</sup>

**Kaş kaldıran:** Her şeye dikkat edip eleştirel gözle bakan kimse.

“-Sizin müdüre niye Gaş Galdıran diyola la?”

“-Önüne goydoon yazıyı şööle gaşını galdırıp eyice bi ohuduğu üçün olmalı.”

**Kaş kırgınlığı:** Dargınlık.

“-Aç gelen tok, yok gelen çok çıkmıştır bu evden der babası. Kimseye karşı en ufak bir kaş kırgınlığı istemem der.”<sup>572</sup>

**Katı açılmamak:** Yüzü gülmemek, şansı yardım etmemek.

“-Evleni evlenmez gocası olacak boyu devrülesice guma getidi üsdüne. O yüzden gati açılmadı gızımıñ.”

<sup>568</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 126.

<sup>569</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 304.

<sup>570</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 72.

<sup>571</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 142.

<sup>572</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 16.

**Katır kodağı gibi ortalarda dolaşmak:** İşe yaramaz biçimde insanları meşgul edip ortalığı bulandırmak.

*"-Gatır godaa gibi ortalarda dolaşannarın soñu ayakaltı olmaktadır."*

**Kav çakacak yeri kalmamak:** Sırlısıklam ıslanmak.

*"Onca ayazı boşa yemiş, geçen gece kav çakacak yeri kalmayasıya ıslanmıştı hatta."<sup>573</sup>*

**Kavgala kaşağısı:** Kavgayı kızıştıran kimse.

*"-Onuñ gibi gavgala gashağısı birini gormedim. Beş dakganın içinde goñşuları birbirine dutdu."*

**Kavgaya tırmık çekmek:** Ortam uygun olmamasına karşın kavgaya neden yaratmak.

*"-Boşa gavgaya dırmık çekmiye çalışma. Hanımınan beni dooşdüremizsiñ."*

**Kayıbınan kaynamak:** Birdenbire ortadan yok olmak.

*"-Şükrü Usda boon kebabları sen ismallycan dediydik bi anda gayıbınan gaynadı. Eve gaçdı heralım."*

**Kaydına bakmak:** Bir sorunu çözmek için hazırlık yapmak.

*"-Sabah olup köylüye yay olmadan önünü alalım, olurundan bir kaydına bakalım bu işin."<sup>574</sup>*

**Kayış atmak:** Vazgeçmek, caymak; aldatmak, kandırmak; bu yolla birini zora sokmak. Argo olarak "kayışa çekmek" biçimi de vardır.

Kağrı, karasaban gibi araçlarda ok ile hayvanların boyunlarına bağlanan boyunduruğu birbirine bağlayan, hayvan derisinden yapılan çok sağlam parçaya kayış denir. Kayış atmak, aslında koşum hayvanlarının çift sürerken ya da at arabası, öküz arabası gibi araçlarla yük taşırken yaptıkları bir hareketten kaynaklanmıştır. At, eşek, öküz gibi kimi hayvanlar kendilerini yana vererek yükün ağırlığını öteki hayvana yüklemeye çalışır. Buna kayış atma denir. Kayış atma sözü benzer davranışlarından dolayı insanlar için de kullanılarak deyimleşmiştir.

*"-Baña gayış atıcaanı ecimcik olsun sezebilseydim onu gendime ortakçı yapmazdım."*

**Kaynanan seviyor:** Yemek yenirken gelenlere söylenen bir söz.

*"-Gaynanan seviyo ellaam deli gobel, tam yimeeñ üsdüne geldiñ."*

**Kazan kafalı:** Anlayışsız, kavrayışsız, kafasız.

*"-Ne yapsam anamıy, gazan gafalınıñ biriymiş."<sup>575</sup>*

<sup>573</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 6.

<sup>574</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 147.

**Kazı koz, kariyı kız anlamak:** Söylenenleri yanlış anlamak. “Kazı koz, osuruğu toz anlamak” biçiminde de söylenir. “Kazı koz anlamak” biçimi sözlüklerde yaygın olarak vardır.

“-*Sen gine gazı goz, gariyı gız ānadiñ. Nerden çıhariyoñ seni bırahıp gidicaami?*”

“-*Yav adı üsdünde Atlak Abidin. Gine gazı goz, osuruğu toz ānamış işde.*”

**Kazına kazına konuşmak:** Uzun süre birbirini görememiş iki arkadaş uzun uzun konuşmak.

“-*Gel heeri! Otur şuraya da gazına gazına bi gonusalım.*”<sup>576</sup>

**Kazın ayağı bildiğin gibi değil:** İşin gerçeği senin bildiğinden çok farklı anlamında söylenir.

“-*Gazın ayaa bildiñ gibi deĝel yavrum Cücük Mēmet. İşiñ aslını faslını bilmeden gelip dalıma basıyoñ.*”

**Kaz yuları aramak:** Mecitözü’nün Kozören köyü ile Alaca’nın Kıcılı köyünde boş işlerle uğraşmak anlamında söylenir.

“-*Şergiliñ Çollu Bekir’i gordünüz mü gobeller?*”

“*He gordük, Sülüklü Eşme’nin oralarda gaz yuları arıyodu.*”

**Keçeden kerkinmek:** Yapamayacağı bir işi yapabilirmiş gibi atıp tutmak.

“-*Bırak allaseñ, o mızımızñ bir iş yapacağı yok. Keçeden kerkinip duruy.*”

**Keçenin ibiğini suya vermek:** Başarma umudunu yitirip işi oluruна bırakmak. “Keçenin dört ibiğini (ucunu) bırakmak” çeşitlenmesi de vardır.

“-*Baña galırsa, keçeniñ ibiini suya vermiycaadiñ. Heç direşgen daalimişiñ.*”

**Kediden çıkan sıçan avlıyor:** Şimdiki çocuklar her şeyi biliyor anlamında söylenir.

“-*Şimdi çocuklarıñ bilgi gaynakları çoĝaldı Hacı Emmi. O yüzden kediden çıkan sıçan avlıyı.*”

**Kedinin fareyle oynadığı gibi oynamak:** Bir işi yapmamak ya da istenen bir aracı vermek için bir kimseyi uzun süre atlatarak oyalamak. Usta birinin, örneğin usta bir güreşçinin acemi biriyle dalga geçmesi, eğlenmesi anlamında da söylenir.

“-*Hayatı ciddiye alıcaañ. Almadıñ mı hayat seniynen kediniñ fareyle oynadığı gibi oynar.*”

**Kedi yolağı aramak:** İçine düştüğü çıkmazdan kurtulmak için bir çıkış yolu aramak.

<sup>575</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 103.

<sup>576</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 65.

*"-Ben yıllardır bu sıkılımdan gurtulmak için kedi yolağı ararken nerdeydiniz? O faat akraba deel miydik?"*

**Kedi yolağı vermek:** Birine kaçıp kurtulması için fırsat vermek.

*"-Ne demişler; kediyi bek sışıdırısañ üsdüne atlar. Adama bi kedi yolağı ver ki üsdüne atlamasıñ."*

**Kel Ali'nin bağına dönmek:** Ortalık darmadağın olmak, her şey çevreye saçılmak.

*"-Ortalık Kel Ali'nin bağına dönmüş, bu ne böyle? Sınıf ne hâle gelmiş?"<sup>577</sup>*

**Keliği çöplüğe atılmak:** Sevgisi azalmak, gözden düşmek. "Keliği dama atılmak" biçiminde de söylenir. "Pabucu dama atılmak" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Bahiyom da başgalarıynan dahılıyoñ artık. Demek ki bizim keliğimiz çöpe atıldı."*

**Kel kıza kâkül kesmek:** Gerçekleşmesi mümkün olmayan bir işe girmek.

*"-Takım elbiseyi giyip bahçe sulamaya gelmiş. Onunkisi iş yapmak değil, kel kıza kâkül kesmek."<sup>578</sup>*

**Kelle kesen Kör Hasan:** İnsanlara zorbaca davranan, kaba güçle bir şey yaptırmaya çalışan kişi; zorba.

*"-Sataşır sa da eyvallah edecek değiliz. Kelle kesen Kör Hasan mı? O da çok dövmesin bu çocuğu."<sup>579</sup>*

**Kelleyi kütüğe koymak:** Ölümü göze alarak çekinceli bir girişimde bulunmak.

*"-Bizim guşaañ inandığı dave uğruna kelleyi kütüğe goyan gençleri varıdı. Şindikiler gıçımı goltuğa goymak için çabalyı."*

**Keltek ağızlı:** Keltek, yayvan demektir. Rastgele konuşup gezelelik yapanlara keltek ağızlı denir.

*"-Keltek aazlı Nutuş benim uçun çörten aazlı diyesiymiş."*

*"-Eşşeeñ teki o. Sen ondan böyüksüñ baaşlayıver."*

**Keltek burunlu:** Duyduğu olumsuz konuları başkalarına anlatan kimse.

*"-Keltek burunnu Goca Romü, aramızda galsıñ dediğim bi lafi bütün arasdiya yaymış."*

**Kel tokmak etmek:** Sürekli tepesine vurmak, horlamak, aşağılamak.

*"-Nasil arkaladığımı, seni nasıl kolladığımı düşün. Ben olmasam kel tokmak ederlerdi seni."<sup>580</sup>*

<sup>577</sup> Şahin, Bayatça, s. 86.

<sup>578</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>579</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 75.

**Kel tokmak olmak:** Sürekli tepesine vurulmak, horlanmak, aşağılanmak.

*"-Odaya mı çağırırñ, nasihât mı veriñ, bi iki sopalattırın mı acıtımadan... Bi tamam kel tokmak olduk Mustafa'm. Bi tamam it, enik yerine konulduk." 581*

**Kemçük ağzılı:** Boşboğaz.

*"-Başına ne geldiye kemçük aazlığından geldi biliyorsuñuz." 582*

**Kemüre kezeği:** Değersiz, geçersiz söz söyleyen kimse.

*"-O kemüre kezeğinin söylediklerine itibar ederseñ itibardan düşerseñ."*

**Kendi ..kuyla yaza çıkacak adam olmamak:** Alaca'nın Kıcılı köyünde sürekli olarak çevresiyle dalaşan, kavga eden, geçimsiz kişiler için söylenir. Kendi çocuklarıyla bile geçinememek anlamı da vardır. Çorum yöresinde çocuklarıyla ya da çocuğu yashındakilerle uğraşanlara "..kuyla kavga ediyor" da denir.

*"-Şu güççük koyde daklaşmadı adam galmadı Şer Osman'ın."*

*"-Galmaz tabi. Kendi ..kuyla yaza çıkacak adam değel ki düzrü."*

**Kendi eliyle kendi gözünü çıkarmak:** Beceriksizliği yüzünden yaptığı bir eylemden kendisi zarar görmek.

*"-İnsanın gendine ettiğini bi köy toplansa edemez derdi ebem. Doğruymuş zahar. Baksana geldi elimizinen gendi gozümüzü çihardık."*

**Kendi eşeğiyle suya gitmemek:** Kendi olanağı varken gereksinimlerini başkalarından aldıklarıyla sağlamak, pintice davranışlarda bulunmak.

*Nasıl alışmışsa adam bu huya*

*Kendi eşeğiyle gitmezdi suya*

*Kendince dağlardan ağırdı güya*

*Rüzgârın darası gibi bi şeydi 583*

**Kendini bir ..k sanmak:** Kendini olduğundan çok önemli, değerli görmek.

*"-Vay girmeden çıkmayı düşünüyöñ he mi? Ya çok ahıllısıñ ya da gendini bi ..h sanıyoñ!" 584*

**Kendini serin tutmak:** Soğukkanlı olmak.

*"-Öyle en ufak olayda gapıp goyveriseñ şekerıñ, tansiyonuñ filar. Gendiñi serin dutmañ ilazım."*

**Kendini yitirmek:** Öfkesinden ne yaptığını bilememek.

580 Gümüş, Zilli, s. 13.

581 Gümüş, Baykuşlar, s. 24.

582 Şahin, Bayatça, s. 86.

583 İbrahim Gösterir'den.

584 Özcanbaz, Körük, s. 127.

*"Kendini yitirmişti Hacı, eli ayağı birbirine dolaşık, oğlunun üstüne yürüdü."*<sup>585</sup>

**Kepece tutan benden yana:** Alaca'nın Kıcılı köyünde bir işin başında kişiye yararı dokunacak bir yetkilinin olduğunu anlatmak için söylenir.

*"-Sen isdediğün gadar kepece dutan benden yana de. Ecicik bi çıkarına dohunduñ mu kepeceyi gafaña yin."*

**Kepeği tükenmek (tüketmek):** Ölmek.

*"-Sariosmanların Yaşar Abi'nin anası kepeği tüketmiş, dün defnetmişler."*<sup>586</sup>

**Keramet çatlatmak:** Bir kişinin başına gelen kötü bir olaya sevinen kimsenin de başına aynı kötü olayın gelmesi durumunda ona söz dokundurmak.

*"-Zamanın behrinde bunnar baña yapılıken gülüyoduñ dey keramet çatlatdı, hakır hakır güldü."*

**Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak:** Büyük bir yıkıma uğramak.

*"-Gününde düşmüyen yamır kelleler gurumuya yüz dutduunda düşerse pas yapar. İşde o zaman Kerem'in arpa tallası gibi yanarık."*

**Kes düşmek:** Utanılacak duruma düşmek.

*"-Gamer Garı'nın misirlerini bizim oolanın yolduu söyleninci odada kes düşdüm, yüzüm yer oldu."*

**Keser enseli:** Sürekli inatçılık yapan kimse.

*"-Hocafendi, keser enseli insannarda gatr inadı mı olu, eşşek inadı mı?"*

*"-Gâvur inadı olu deyi biliyom."*

**Kesik kulak kurdun oğlu:** Başından çok olay geçtiği için deneyim kazanmış, kurnazlaşmış, görmüş geçirmiş kimseler için söylenir. Bunlar daha çok yaramazlıklarıyla tanınırlar.

*"-Şeytan Ahmet'i faka basdırmak için kesik gulak gurduñ oolu olmak ilazım."*

**Kevük kesmek:** Donacak kadar üşümek.

*"-Ganeferli dayrede oturanlar Dınilak Dursun'un daada iki tay odun ediceem derken kevük kesdiini bili mi?"*

**Kıbrıs eşeği gibi sırtmak:** Yersiz, anlamsız bir biçimde, dişlerini göstererek gülmek. Kıbrıs'ın özellikle Karpaz eşekleri ünlüdür. Deyim, "pişmiş kelle gibi sırtmak" deyimiyile eş anlamlıdır.

*"-Canım bunnumdayken garşımda Gıbrıs eşşee gibi sırtma ulan. Şimdi gaharım duşgaña iki dene!"*

<sup>585</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 9.

<sup>586</sup> Şahin, Bayatça, s. 87.



**Kıcırım boğmak (bükmek):** Bir işi zorla yapmak.

*"-Hem işi gıcırım booma yapdıñ hem de paramı âsiksiz isdiyom diyoñ. Yaama yok öyle!"*

**Kıçına çöp sivriltilmek:** Bayat'ta, durup dururken başına iş açmak anlamında söylenir.

*"-Kimseye gusur bulmasıñ. Gıçına çöp sivriltti. Olanlarıñ sorumlusu gendisi."<sup>587</sup>*

**Kıçına sıvamak:** Birisi için bol para harcamak.

*"-Dünyayı harcaayıp kıçına sıvasañ gene böyle bir herif, diyor Emine."<sup>588</sup>*

**Kıçının ..ku kurumamış:** Çocukluktan yeni çıkmış kimse, yeni-yetme.

*"-Gıçınıñ ..ku gurumamış yeniyetme, atmış yıllık Haydar Emmisine ahıl oretmiye galhy."*

**Kıçının kaytanı bozulmak:** Bir kimsenin işleri ters gitmek; huzuru, düzeni bozulmak.

*"-La Gındabıñ gobel, ne sokranıp duruyoñ dev anası gibi? Gıçıñ gaytanı mı bozuldu gine?"*

**Kıfı tutmak:** İsteklenmek, canlanmak.

*"-Hacıbekdeş'e gidiceek deyinci Nazik Ebemiñ de gıfı dutdu. Yerinden galhamazken canlanıverdi."*

**Kılıç gibi bilenmek:** Birine öç almak isteyecek denli kinlenmek, düşman olmak.

*"-Ben buradan bakınca sizin içinizi okuyorum be... Birbirinize kılıç gibi bilenmişsiñiz."<sup>589</sup>*

**Kılıç gibi kış geliyor:** Şiddetli kışın yaklaştığını, ona göre hazırlık yapmak gerektiğini anımsatmak için söylenir.

*"-Gılıç gibi gış geliy herif, bi odun kömür gaydına bahalım."*

*"-Ne eviyoñ avrat, Kösedaa'na gar düşmedi daha."*

**Kıl sektirmemek:** Hiçbir şeyi gözden kaçırmamak.

*"-Bizim şef götdüüm yazıları okurken gıl sekdirmez. En ufak bi yâniş gorse yeñiden yazdırır."*

**Kına davarı gibi süzünmek:** Yüzüne nazlı bir anlam vermek.

Eskiden sürü sahipleri davarlarını yaz ya da güz aylarında yakın bir akarsuya götürerek yıkarlar, yününü, tiftiğini tertemiz ederlerdi. Çorum Ovası'nda ya da ova kıyılarında yaşayan köylüler bu işi genellikle Çorum Ovası'ndan geçen Derinçay'da ya da onun kollarında yaparlardı. Yünleri, tiftikleri temizlenen

<sup>587</sup> Şahin, Bayatça, s. 89.

<sup>588</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 10.

<sup>589</sup> Yıldırım, Muska, s. 48.

hayvanlardan özellikle koç katımında koçlar ya da satışa çıkarılacak davarlar süslenirdi. Bunun için boya ya da kına kullanılırdı. Deyimin kaynağı büyük olasılıkla bu uygulamadır.

Düğünlerde özenle süslenen kına davarı, kına etkinliğinin yapılacağı günün sabahı davul zurna eşliğinde oğlan evinden kız evine gönderilirdi. Bu gelenek de deyimde kaynaklık etmiş olabilir.

*"Gına davarı gibi süzünme gız. Ben hayadı süpürürken sen de şu iki bulaşığı çaliver."*

**Kına gibi un etmek (olmak):** Bir işten istenen en iyi sonucu elde etmek.

*"Ne yapalım, suyumuzu onlara bırakmaktansa mahkemenin adamını bulup cebini de doldururursak suyumuzu kına gibi un ederler."<sup>590</sup>*

**Kıran koymak:** Herkesi korkutmak, Ali kıran baş kesen olmak.

*"Hatun Deyze, bizim adam bazarda herkesi giran goymuş, kimse aazını açamıyomuş gorhudan."<sup>591</sup>*

**Kır atlı binip dor'atlı inmek:** Bir evin kalabalık olduğu durumlarda kullanılan deyim.

*"Sarılariñ ev düğün evi gibi gaynıy boon. Bi gorseñ kır atlı binip dor'atlı iniy."*

**Kırdığı yumurta kırkı geçmek:** Yaptığı uygunsuz, yakışsız işler çoğaldıkça çoğalmak. "Kırdığı testi kırkı geçmek" biçiminde de söylenir. "Kırdığı koz (ceviz) kırkı (bini) geçmek" biçimindeki çeşitlemesi sözlüklerde yaygın olarak yer almaktadır.

*"Biz de gözlerimizle gördük olanları. Boğaçlıların kırdığı yumurta kırkı geçti. Şimdi de dallarımızı kesmişler."<sup>592</sup>*

**Kır eşeğin burnuna dönmek:** Halı, kilim, çul gibi yere serilen yaygılar çokça kirlenmek, pa-saklanmak.

*"Halıları epeydir temizlemeye göndermedik. Çığnana çığnana gır eşseen bunnuna döndü."*

**Kırık nohut:** Çakallık yapan, terbiyesiz kimse.

*"Hiç ummazdım emme gırık nohudun biri oldu çıkdı."<sup>593</sup>*

**Kırılıp geçmek:** Bir şey için çok fazla hazırlık yapmak.

*"Emmileri geliy diy, iki gündür kırılıp geçiyola."<sup>594</sup>*

**Kırılmış kavsara kulpu gibi sallanmak:** Kavsara, çeşitli dallardan örülen bir çeşit kulplu sepettir. Üzüm gibi ürünleri taşıma-

<sup>590</sup> Aksu, Su Hırsızları, s. 10.

<sup>591</sup> Şahin, Bayatça, s. 64.

<sup>592</sup> Aksu, Su Hırsızları, s. 83.

<sup>593</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 110.

<sup>594</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 111.

ya yarar. Kulpu kırıldığında işe yaramaz. Bir işe yaramadan ortalıkta dikilen ya da gezeleyen kimselere şaka yollu takılmak için bu söz söylenir.

*"Gütdüñ iki baş mal, gırılmış gavsara gulpu gibi sallanyoñ. Beniminen âşamaca som savursaydıñ naapıcadıñ?"*

**Kırk kaşık, kırık kaşık:** İnsanların kalabalık, yemeğin yetersiz olduğu durumlarda doyulabildiği kadar doymak.

*"-Gırk gaşık, gırık gaşık gırışdırıp gaçalım arhadaşlar, daha gelecek konuklar varımış."*

**Kırk lafın belini bükme:** Bir işi yapmamak ya da birinin bir isteğini yerine getirmemek için türlü bahaneler öne sürmek. "Elli iki sözün belini bükme" biçiminde de söylenir.

*"-Senden kırk yılın başı bi hacat istedik, vermemek için kırk lafın belini büküñ."*

*"-Elli iki sözün belini büküyorlar bir de. Altı ay, bir yaz adımızı ağan olmuyor da bu kuzulama zamanı akrabalığı, hısımlığı aklına düşüyor milletin."<sup>595</sup>*

**Kırk sefer suya götürüp susuz getirmek:** Çok kurnaz, hileci, düzenli olmak.

*"-O seniñ gozüñe gısdırmadıñ Çördük İrbaam seniñ, benim gibileri gırk sefer suya götürüp susuz getirir."*

**Kırk yılda bir kuyruklu yıldız:** Çok uzun süre içinde bir kez çıkan fırsat.

*"-Obruğa baraç yapılması abugatlar uçun gırk yılda bi guyruklu yıldızdı. Bazıları gamılaştırma davelerinden epim para galdırıldı."*

**Kırk yıllık katır ..kunu deşmek:** Üzerinden uzun zaman geçmiş bir olayın üstüne çok düşüp sık sık aynı olaydan söz etmek.

*"-Esgı yaraları gaşımanıñ, gırk yıllık gatrır ..kunu eşmeniñ nüzumu var mı şinci allaseñ?"*

**Kır leyleği:** Tartışma sırasında karşıdakini küçümsemek amacıyla söylenen söz.

*"-Hadi be gır leelee; seniñ peşiñe kim gelü?"<sup>596</sup>*

**Kırmızı çubuklu bağından mı geçemiyorsun?** Vazgeçemeyeceğin hiçbir şey yok.

*"-Ne var bu köyde, kırmızı çubuklu bağından mı geçemiyorsuñ?"<sup>597</sup>*

<sup>595</sup> Gümüş, Zilli, s. 16.

<sup>596</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 110.

<sup>597</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 107.

**Kışı arkalamak:** Kış hazırlığı yapmak.

*"-Meyrem Eci, nörüyoñuz gu?*

*"-Nörek anam, aha gışı arhaliyacak guru diri bişiler guyluşduruyok."*

**Kışlık ambardan yeygilik mi veriyon?** İstenilen bir yiyeceği çok az verenler için cimri anlamında söylenir.

*"-Eliñi gorhak alışdırma Üsük Dayı. Sanki gışlık ambardan yeygilik mi veriyon, haklayı dorukla birez."*

**Kıvıl kıvıl on para:** Tüm çabalara karşın sonucun değişmemesi ya da çok konuşup iş yapmama durumu.

*"-Niydseñ olmuy, gıvıl gıvıl on para."<sup>598</sup>*

**Kıvırıp atmak:** Bir işi kolayca başarmak.

*"-Sizden beklediğimiz yiğitlik, pekey diyeceksiniz. Kısadan, şöyle üç beş gün içinde kıvırıp atacağız bu işi."<sup>599</sup>*

**Kıymete kıstırmak:** Elindeki bir malı, eşyayı, araç gereci olduğundan değerli göstererek kıskanmak, isteyenlere ödünç vermemek.

*"-Talla aktarmak için ondan motur istemem ben, o her şeyini giymata gıstırıyo, gider dayımdan alırım."<sup>600</sup>*

**Kızıl boğaz:** Evde bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı.

*"-Ben tam altı tene kızıl buğaza bahıyom."<sup>601</sup>*

**Kızıl çanaklı:** Her şeyi herkesten kızınan kimse.

*"-Kızıl çanaklı bi gayınnayan otuz yıl bile durdum. Gocamiñ hatirini saydım da gaşını eğecek bi söz demedim."*

**Kızıl yarenlik etmek:** Belli bir konu üzerine olmaksızın söyleşmek.

*"Üzerine buğday sapı yüklü kağınının gölgesinde oturmuş babamla birlikte gelmişten geçmişten (konuşuyorlardı), halk arasındaki deyimle kızıl yarenlik ediyorlardı."<sup>602</sup>*

**Kilimci Kirt Hasan:** Kim ya da kimsin sorularına kızgınlıkla söylenen, "kim olduğu / olduğum seni ilgilendirmez" anlamında azarlama sözü. Başka yerlerde "Kilimci Kürt Hasan" biçiminde de söylenmektedir.

*"-Ki, ki, kimsin sen"*

*Adam da çömelmiş, tabancanın namlusunu Garipbaba'nın alına dayamıştı.*

*"-Kilimci Kirt Hasan. Sana ne kim olduğum?"<sup>603</sup>*

<sup>598</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 112.

<sup>599</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 110.

<sup>600</sup> Şahin, Bayatça, s. 65.

<sup>601</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 113.

<sup>602</sup> İpek, Agy., s. 212.

**Kime emmi dayı diyeceğini bilememek:** Yardım isteyecek kimi kimsesi olmamak, çaresizlik içinde kalmak.

*"Anası Rüştük geçim kaygısını düşündükçe kahroluyor, kime emmi dayı diyeceğini bilemiyordu."*<sup>604</sup>

**Kimin fırtınasına uğradığının farkına varamamak:** Kötülüğün, düşmanlığın kimden geldiğini bilememek.

*"-Hem öyle kıracaksın ki bunların belini, kimin fırtınasına uğradığını bile farkına varamayacak."*<sup>605</sup>

**Kimin kağnısı gıcılarsa ona binmek:** Çıkar sağladığı kimsenin hoşuna gidecek biçimde davranan döneke, dalkavuk kimseler için kullanılan bir söz. Bir kimsenin çıkarının olduğu yere gitmesi, çıkarının olmadığı yere ise gitmemesi durumunda da kullanılır. "Kimin arabasına binerse onun türküsünü çağırır." atasözü ile anlamdaştır.

*"-Bir itini yiyeceğine tamahlanıp köylüyü başından dağıtmaya gelmez. Kimin kağnısı gıcılıyorsa ona biniyor millet."*<sup>606</sup>

**Kimnelere derdim (halim) şu diyememek:** Kimseye derdini anlatamamak.

*"-Baña olmadık iftira ediyor kocam olacak bu bunak. Haberim ücarım yok emme, böyle diyor böyle işitiyor kaç zamandır. Kimnelere derdim şu diyemiyorum..."*<sup>607</sup>

**Kimşenin etlisine sütlüsüne karışmamak:** Kimseyi rahatsız edecek en küçük bir davranışta bulunmamak.

*"-Kimşenin etlisine sütlüsüne karışmazlar, kendi hallerinde yaşarlardı."*<sup>608</sup>

**Kim yemiş beş ekmeği?** Alaca'nın Kıcılı köyünde yaptığı kötü işleri kimse bilmiyormuş gibi davranan, hiç oralı olmayan yüz-süz kimseler için söylenir.

*"-Şonuñ oturuşuna bahale allaseñ! Onca irezilliği o yapmamış gibi gırtmış masanın başına."*

*"-Kele bacım, onun gibiler için kim yemiş beş ekme dellerdi esgiden."*

**Kirasız kilim ucu tutmamak:** Yaptığı her işte çıkar gözetmek, parasız iş yapmamak.

*"Hatıra iş yapmaz o adam. Kirasız kilim ucu tuttuğunu gören yok daha."*<sup>609</sup>

<sup>603</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 13.

<sup>604</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 213.

<sup>605</sup> Gündoğar, Tırpan Atmışlar, s. 7.

<sup>606</sup> Gümüş, Zilli, s. 12.

<sup>607</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 38.

<sup>608</sup> Özcanbaz, Körük, s. 47.

**Kitabın kavlince olmak:** Olması gerektiği biçimde olmak.

*"-Yakışıyor mu ne, kitabın kavlince oluyor valla. Eline sağlık, çok muhkem oluyor."*<sup>610</sup>

**Kocamış kuş:** İri yapılı yaşlı kimse.

*"-Galbırgulak dediñ adam bencileyin bi kocamış kuş. Bu yaşdan soona uç deseñ uçamaz, gaç deseñ gaçamaz."*

**Kocasının getirdiği tuzu harcamak:** Kendisi çalışmayıp yakınlarının sağladığı gelirle geçinmek.

*"Gocaan getidiği duzu harcıyon. Iraatın ağada be de yok val-la."*<sup>611</sup>

**Koltuk vermek:** Bir kimseye maddi, manevi destekte bulunmak, yardımcı olmak.

*"-Güyami hazitmesem de gızımın hatiri galmasın deyi goltuk veriyom."*

**Kolu kanadı düşmek:** Bir şey yapamayacak duruma gelmek, çaresiz kalmak. "Kolu kanadı kırılmak" deyiminin çeşitlemesidir.

*"Kolu kanadı düştü, gözleri karardı. Yıkılacaktı, duvardan tutundu."*<sup>612</sup>

**Komşu canıyla geçinmek:** Çok yoksul olduğu için gereksinimlerini başkalarının yardımıyla karşılayabilmek.

*"-Ondan da istiyemek, o da bizim gibi gomşu canıyla geçiniyo. Sarı ineği satalım en iyisi."*<sup>613</sup>

**Korkusu dizlerine inmek:** Çok korktuğu için dizleri titremek.

*"İşte gerçekten korkmuştu. Korkusu dizlerine inmiş, ince ince titremeler başlamıştı."*<sup>614</sup>

**Kovana çomak sokmak:** Başına sorun açabilecek işe bulaşmak ya da birilerini kızdıracak işlere kalkışmak.

*Halden bilmeyen ahmak*

*Deliye vurur tokmak*

*Senin divaneliğin*

*Kovana çomak sokmak*<sup>615</sup>

**Koyun ayağı gibi:** İşlerin az az, ufak ufak ilerlemesi.

*"-İşler koyun ayaa gibi ufak ufak gidiy. Ne diyelim, buña da şükür."*

<sup>609</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>610</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 18.

<sup>611</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>612</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 20.

<sup>613</sup> Şahin, Bayatça, s. 90.

<sup>614</sup> Özcanbaz, Körük, s. 61.

<sup>615</sup> Aytakin, Çorumlu Maniler, s. 96.

**Köle büzüğü gibi yanmak:** Çok acı bir yiyecek yendiğinde, yenen yiyeceğin acılığındaki keskinliği belirtmek için söylenir.

*"-Bu yanica naadar biber goduñuz! Aazımıñ içi köle büzüğü gibi yandı."*<sup>616</sup>

**Kömüş ..kundan kına yakınmak:** Bir konuda hoşnutsuzluk, bıkkınlık yaşayan birinin içinde bulunduğu kötü koşullara daha beteri, daha kötüsü var diyerek katlanması.

*"-Tırl Cafar'ın yerde topraa, dalda yapraa yok, bizden beteri var deyip kömüş ..kundan gına yakınıy."*

*"-Naapsiñ? Gendine züğürt tesellisi veriy garibim."*

**Kömüş gibi yiyip manda gibi ..çmak:** Çorum'da mandaya kömüş denir. Çok yiyen kimseler toplum içinde mandaya benzetilir. Böyle kimseler iştahlarının kesildiğini söylediklerinde "Allah manda şifalığı versin" denir. Bunların çok yiyip içmeleri de "kömüş gibi yiyip manda gibi ..çmak" deyimiyile anlatılır.

*"-Hem para birikdirip ev alcaak diyoñuz hem de komüş gibi yeyip manda gibi ..çyoñuz. Nası olucasa bu iş!"*

**Köpeğin ürümesi parayla mı?** Kötünün her sözüne karşılık vermeye gerek yoktur. "İtin ürümesi parayla mı?" çeşitlemesi de vardır.

*"-Iraat ediyim diyosañ her şeye aldırış etmiyceeñ. Köpeeñ ürümesi parayla mı? İlişme bırak, ürüsüñ dursuñ."*

**Köpek ciğer dayanmamak:** Yaramazlık yapan çocukları, bir kusur işleyen yakınları acıma ya da akrabalık duygularıyla bağışlamak için söylenir.

*"-Şaşgöz'ün gobel, erdiğini iddia eden babasını ermiş adam üşümez dey gapıya gomuş gış günü."*

*"-Deme yaav!"*

*"-Buymak üzereyken içeri almış. Köpek ciğer dayanmamış."*

**Köpek yatağında ekmek ufağı:** Kimi olayları ya da yiyecekleri küçümsemek, aldırış etmemek, beğenmemek.

*"-Ne umuyoduk ne bulduk. Manti yiyceek deyi gittik, yırtmaç yidik."*

*"-Ne bekliyoduñ? Köpek yataanda ekmek ufaa olu aslanım."*

**Köpe ..çmak:** Yapılmakta olan bir işi bozmak. Yanlış olarak "küpe ..çmak" biçiminde de söylenir.

*Sekiz olur dokuz olur*

*Kenger sütü sakız olur*

*Tosun büyür öküz olur*

*Bir gün gelir köpe ..çar*<sup>617</sup>

<sup>616</sup> Şenel Gösterir'den.

**Kör atın kazığı bellediği gibi:** Hep aynı biçimde davranmak, sürekli aynı hatayı yapmak. “Kör atın kazığa dolandığı gibi” de denir. Sözlüklerde “kör değneğini beller gibi” çeşitlemesi vardır.

*“-Sen de kör atın kazığı bellediği gibi onu bellediñ. Hep oraya gidiyoñ.”<sup>618</sup>*

**Kör besler gibi beslemek:** Özenle yedirip içirmek.

*“-Ekmek veriyorken, cigara veriyorken iyiydik demek? Kör besler gibi besliyorken iyiydik!..”<sup>619</sup>*

**Kör beygire hamut geçirmek:** Bir işi yaparken zorlanmak.

*“-Kocaman ağaç, sökünceye kadar canım çıktı; kör beygire hamut geçirsem bu kadar yorulmazdım.”<sup>620</sup>*

**Kör Dede'nin kiraz sattığı günler geçti:** Çorum yöresinin ünlü eşkıyası Kör Dede, köylerde çerçilik yaparmış. Çerçiliği bırakıp eşkıyalığa başladıktan sonra, bir köyde kendisi önde, adamları arkada yürürken on, on iki yaşlarında bir çocuk onu tanıyarak, “Hişt, dede dede” diye seslenmiş. Kör Dede, çocuğa bakıp “Kör Dede'nin kiraz sattığı günler geçti.” demiş. Bu söz zamanla deyimleşmiş. İçinde bulunulan durumun değiştiğini, esti tutumlarının önemini yitirdiğini belirtmek için söylenir olmuş.<sup>621</sup>

**Kör eşek:** Önüne bakmadan yürüdüğü için tökezleyenlere söylenir.

*“-Kör eşek! Gözüün önüne baharak yürüsene. İkide bi tökeciyoñ, yüzüğüyü düşüceeñ şindi.”*

**Körhanoğlu'ndan dayak yemiş gibi düşünmek:** Çözümsüzlük içinde, ne yapacağını bilemeden derin derin düşünmek.

Körhanoğlu, Çorum yöresinde derebeyi geçinenlerden biriydi. Acımasızlığıyla ünlüydü. Ondan dayak yiyenler bir daha kolay kolay toplum içine çıkamazdı. Çekildikleri ortamlarında düşüncelere dalar, sinip kalırlardı.

*“-Körhanoğlu'ndan dayak yemiş gibi düşündüüne göre baltayı kütükden çharamamış daha Tısga Seydi.”*

**Kör kedi:** İyilik bilmeyen, nankör.

*“-Onca iyilik ettik de giymetimizi mi bildi sanki. İnşallah gozüne dizine durur o kör kediniñ!”*

**Kör kuyulara düşürmek:** İçinden çıkılmaz sorunlara uğratmak.

<sup>617</sup> Yoksul, “Kağrı ve Köp”, s. 94.

<sup>618</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>619</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 82.

<sup>620</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>621</sup> Hüseyin Dedekargınoğlu'ndan.



“-Allah’ım insanı tökezletir öyle... Şaşırır da kör kuyulara düşürür.”<sup>622</sup>

**Kör pişman olmak:** Çok pişman olmak.

“-Hacatı ona verdiğime kör pişman oldum. Nola vermeseydim. Şindi baña ilazım oldu.”<sup>623</sup>

**Körü yara getirmek:** Yardım edi-yormuş gibi görünerek bir kimseyi çok çekinceli bir konuma, ölümün eşeğine getirmek.

“-Baña korü yara getidiñi ānatma. Gaç korü köprüden geçirdiñi ānat da adamlığıñı biliyim.”

**Kös Dağı’nda halt yiyip, Kargı Yaylası’nda ağzını yıkamak:**

Yanlış bir iş yaptıktan sonra yapılan yanlış düzeltmeye çalışmak.

“Deli Hasan, ‘La nooldu Şafkı Dayı?’ diye sordu ihtiyatlıca huzursuz ihtiyara. Şefki Dayı, yarı utanarak, yarı kaygılı isteksizce ama umut bekleyerek anlatmaya başladı. Sorma Hasan Efendi, Kös Dağı’nda bi halt yedük, Gargu Yaylası’na ağzımızı yıkamıya gediyoz.”<sup>624</sup>

**Kösnünün yer altında kıpırdadığını bilmek:** Alaca’nın Kıcılı köyünde saklı gizli her şeyden haberi olan, sezinleyen kurnaz kimseler için söylenir.

“-Şu koyde yaprak oynasa habarı olur, kösnünüñ yer altında kıpırdadımı bilir. Boşuna Uzungulak Hayri demiyolar oña.”

**Kösti (kösnü) deliğine teper gibi yemek:** Yemekte aç gözlü, obur olmak.

“-Kösti deliine deper gibi yime şu yımırta dürümbecini, görenner gıtlıktan çıkdıñı sanıcak.”

**Kötü göbel:** Küçük, bakımsız, zayıf çocuk.

“-Seniñ kotü gobeli ohulu bitirdi mamir oldu diyolar. Aslı varısa eferim kerataya.”

**Kötü yer çignemek:** Cin, peri gibi düşsel varlıkların bulunduğu yerlere basmak anlamında kullanılır. Herhangi bir nedenle inen kimselerin bu tür yerlere bastığına inanılırdı. Bu-na Çorum yöresinde “uğrağa uğramak” da denir.

“-Mavuş Eci gı! Booce herife bişi oldu, aazı çarpılıvidi. İşemiye çıhıncı kötü yer mi çignadı acap?”

**Köy görmüş abdala dönmek:** Sıkıntılı bir durumda iken yaşanan olumlu bir gelişme üzerine o sıkıntıdan kurtulacağına ilişkin bir umuda kapılmak.

<sup>622</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 137.

<sup>623</sup> Osman Şimşek’ten.

<sup>624</sup> Köse, “Deli Hasan”, s. 4.

*"-Gızılay'da beş parasız dolaşırken abıcoğlunu gormeyim mi! Sevüncümden köy gormüş abdala döndüm."*

**Köylü teklifi:** İçtenlikle yapılan teklif.

*"-Tamam, doğru söyledoona inanduk, seninki köylü teklifi, şegelli teklifine bek benzemiy."*<sup>625</sup>

**Köy soracak Müslüman bulduk:** Bir kimseye bir şey sorulup ters yanıt alındığında söylenir.

*"-Gariya, gocan olucak neriyeetdi deyi sorduk. Cehenneme davul çalmıya diyerek höstledi bizi."*

*"-Köy sorucak Müslüman bulduk desene!"*

**Kucağına çekmek:** Birini kendi yanına çekmek, kendinden yana olmasını sağlamak.

*"Bu barışmadan işkillenenleri haklı çıkarırca Hacı'yı kucağına çekmeye uğraşıyordu."*<sup>626</sup>

**Kudibik okumak:** Yalan söylemek, kandırmak.

*"-Bana gudibik ohuma boş yere. Ben gozümünen gordüm senin yidiiñ haltları."*

**Kudret hamamından çıkmış gelin kız gibi kızarmak:** Çok utanmak.

*"-Delaanni alışık deel öyle açık saçık şeylerin gonusulmasına. Baksana, gudret hamamından çıkmış gelin gız gibi gızardı hemen."*

**Kulağı ağırlaşmak:** Kulağı iyi işitmek.

*"-İşitmiyor ullaham ulan, dediler. Kocayınca insanın kulağı ağırlaşıyor."*<sup>627</sup>

**Kulağı çalmak:** Başkaları konuşurken kendisi de şöyle böyle duymuş olmak. "Kulağına çalınmak" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Seni yabancı değil diye söylüyorum. O bir elkızı, biz cancığer hısimız. Bubam soracak olursa kulağım çaldıydı dersin."*<sup>628</sup>

**Kulağına bit gitmiş (kaçmış) tavuk gibi düşünmek:** İçinde bulunduğu sorunu nasıl çözeceğini uzun uzun düşünmek. Bir çeşitlemesi de "Karacaköy tavuğu gibi düşünmek" biçimindedir. "Arpacı kumrusu gibi düşünmek" deyimiyile eş anlamlıdır.

*"-Sermayeyi kediye yükleyinci gulaana bit gitmiş tavuk gibi düşünmüye başladı."*

**Kulağından giren dudağından çıkmamak:** Sır saklamak, ağzı sıkı olmak.

<sup>625</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 153.

<sup>626</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 17.

<sup>627</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 23.

<sup>628</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 25.

*"Bilirdi ki kör kuyu gibidir. Onun kulağından giren dudağından çıkmazdı."*<sup>629</sup>

**Kulağını burmak:** Kötü bir davranışından dolayı bir kimseyi uyarmak. "Kulağını kıvratmak" biçiminde de söylenir. "Kulağını bükmek", "kulağını çekmek" çeşitlemeleri sözlüklerde yaygın olarak yer almıştır.

*"Lafi uzadıp karıştırıyoñ. Birisi gulaanı burmadan akıllı ol."*<sup>630</sup>

*"Onuñ gulaanı birez gıvratsañ iyi olur. Yat yaramaz zibidilerinen düşüp galhiyo. Başına bihal gelmesiñ soona."*

**Kulağını kipçite kipçite gitmek:** Bir yerden istemeyerek, gönülsüzce gitmek.

*"-Burası ikimizden birine fazla deyinci gulaanı kipçide kipçide getdi."*

**Kulağının ucundan dinlemek:** Dikkatli dinlememek.

*"-Lafımı gulaanıñ ucundan dineme. Gulaanıñ tozuna şapıladırım şimdi!"*

**Kulakları kuyruğundan uzun olmak:** Her yerden haber almak.

*"-Gulakları guyruğundan uzun olduğu için dünyanıñ öbür ucundan habarı vardır onuñ."*

**Kulak şapırdatmak:** Konuşanı ilgiyle dinliyormuş gibi yapıp hiç dinlememek.

*"-Bak kulak şapırdatma, Karacirt eniştenin eşeği yiğit, usulca git, benim selamımı söyle, değirmenden un getireceğim de."*

**Kulak yırtmacaya gitmek:** Bir şeyin çok beğenilip kapışılması durumu.

*"-Yapdoom yaprak dolmasını öyle beğendile ki gulak yırtmacıya giddi."*<sup>631</sup>

**Kumda oyna:** Artık iş işten geçti, fırsat kaçtı.

*"-Bunu vaatında yapıcaadıñ, şimdi git gumda oyna."*<sup>632</sup>

**Kurdun teyzesi:** Çok kurnaz kimse.

*"-Bire yavrım, seniñ babañ olucak tilkiniñ guyluğuyusa ben de gurdun deyzesiyim."*

**Kursağında komak:** Bir kimsenin istekle yaptığı bir işi engellemek ya da yarım bıraktırmak.

*"-Parayı buluşdurduk, tam moturu almiya gidicaadık ki yapılan zam havasımızı gursamızda godu."*

<sup>629</sup> Özcanbaz, Körük, s. 58.

<sup>630</sup> Halil Çimen'den.

<sup>631</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 119.

<sup>632</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 119.

**Kurşun yemiş domuz gibi gitmek/kaçmak:** Bir yerden sağına soluna bakmadan aceleyle uzaklaşmak ya da kaçmak.

*"-Bādan üzüm çalaken yahaladım gobelin suratına iki dene yalabıtdım, gurşun yemiş doñuz gibi gaçıp getdi."*

**Kurt eniğini azdırıyo:** Karmakarışık ortamlar için söylenir.

*"-Şenlik yerine vardık ki gurt eniğini azdırıyo. Aradıñı bulmanıñ golayı yok."*

**Kurttan kulağı eksik:** Çok çirkin.

*"-Geçi Kemal'ın oolu Çil Hayri'ye getdii gelini gordüñüz mü la?"*

*"-He la, gurtdan gulaa âsik zavallınıñ."*

**Kuru dil dökmek:** Avutucu sözler söyleyerek oyalamak.

*Kanefil eker misin?*

*Balınan şeker misin?*

*Meramın sevmek değil*

*Kuru dil döker misin?<sup>633</sup>*

**Kuru dirgen:** Çok zayıf kimse.

*"-Zobanıñ govasını galdıracak feri fesi galmadı herifiñ. Guru dirgen oldu temelli, üfleseñ yihily."*

**Kurulu tarak:** Ev bark, iş güç sahibi olmuş, yaşamını düzene sokmuş kimseler için söylenir.

*"-Sen bebekleri bırak da gendiñi düşün bacım. Hepisi de iş güç, ev bark sahabı olmuş, gurulu darak dedikleyin."*

**Kuru yere kurt düşürmek:** Yok yere olay yaratmak. "Kuruya kurt düşürmek" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Gödel Nori nerde, gavga orda! Guru yere gurt düşürmede üsdüne yok doñuz dölünüñ."*

**Kuru yere ocak yakmak:** Belli bir deneyimi olmadan iyi bilinmeyen, tanınmayan bir işe hazırlıksız girişmek. Sıfırdan başlayarak güç bir işe girişmek biçiminde de açıklanabilir. Sonucun ne olacağı öngörülemediği için büyük çekinceleri göze almak konusudur.

*"-Çorum deyimiyle söylüyorum: Kuru yere ocak yakıyorlardı."<sup>634</sup>*

**Kuruyup kabına girmek:** Çok zayıflamak. "Kuruyup geçmek" biçiminde de söylenir.

*"-Bu çocuk kurudu kabına girdi, şunuñ hayatına birazcık renk katalım diye müdür yardımcıları odasında bir şaka planı kuruldu."<sup>635</sup>*

<sup>633</sup> Sezgin, Çorum Halk Türküleri ve Oyun Havaları, s. 129.

<sup>634</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 130.

<sup>635</sup> Güven, Çorum'da Yaşanmış..., s. 16.

*"Birini yaktı, ötekini söndürdü ciğerinin. Sökülmüş ağaca döndü, kuruyup geçti üç günün içinde."*<sup>636</sup>

**Kuskunu düşük:** Gözden düşmüş, saygınlığını yitirmiş.

*"-Kuskunu düşüğün birisi, muhatap olmaya değmez."*<sup>637</sup>

**Kusur yazmak:** Bir kimsenin ya da yapılan bir işin eksikliğini, özürünü görmek.

*Altına serdim hasır*

*Eline verdim mısır*

*İkramı beğenmezsen*

*Yazıver iki kusur*<sup>638</sup>

**Kuş kanadını oynatmamak:** Eser yağar olmayan bunaltıcı, sıcak hava.

*"Aşağılar ipildiyor, dağ erikleri, çördükler pır pır uçuyor, bir uza-yıp bir kısalıyorlardı. Kuş kanadını oynatmıyor denir, öyle bir sıcak vardı."*<sup>639</sup>

**Kuşkuş akıllı:** Akılsızca davranan, saçma sapan sözler söyleyen kişi.

*"-Öyle şey olu mu yaav, sen de temelli guşguş ahıllıymışın!"*<sup>640</sup>

**Kuşu kesmek:** Çok hızlı gitmek.

*"-Talladan eve geliken moturu öyle sürüyodu ki guşu kesiyodu maşallah."*<sup>641</sup>

**Kuşun akli denede:** Sürekli kendi çıkarını düşünen, sözü sürekli kendi çıkarıyla ilgili konularla ilişkilendiren kişiler için söylenir.

*"-Adama bak yav! Lafı döndürüy dolaşdırıy gömü arama işine getiriy."*

*"-Eee, guşun akli denede demişle."*

**Kuşu vurmak:** Bir işten çok para kazanmak.

*"-Kavak sahipleri iyi para kazanıyorlar. Poyrazoğlu da taşımacılıktan kuşu vuruyor."*<sup>642</sup>

**Kuyruğu iğneli:** Yüze gülen, dost gibi davranan, fırsatını bulduğunda kötülük yapan kimse.

*"-Ehbablarım arasında birinciye gelir diye övdüğün arkadaşın da kuyruğu iğneli çıkdı demek."*

**Kuyruğu kapiya kıstırmak:** Güç bir duruma düşmek.

<sup>636</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 20.

<sup>637</sup> Yoksul, Agy., s. 476.

<sup>638</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 12.

<sup>639</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 93.

<sup>640</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 121.

<sup>641</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>642</sup> Gündoğar, Tırpan Atmışlar, s. 6.

*"-Gır İbiş'in Salman da guyluğu gapıya gısdırmış."*

*"-Niye ki?"*

*"-Tongurdağın Dere'de odun edeken ormancılar dutmuş. Moturuna gatrına el gomuşla."*

**Kuyruğu kulağı düşürmek:** Eskiden güçlü iken güçsüz duruma düşmek, varsılken yoksullaşmak, çok kabadayı iken yediği bir dayaktan sonra sünepeleşmek.

*"-Geçen siziñ yiğeni gördüm Sincan'da. Guyruğu gulağı düşürmüşüdü. Nerde o eski pelivan Cemal, nerede benim gördüğüm pısrık Cemal?"* <sup>643</sup>

**Kuyruğu kuskunu yerinde:** Dış görünüşü kusursuz olan kimse. "Kulağı kuskunu yerinde" biçiminde de söylenir.

*"-Tam senin aradığın gibi, şöyle pelivan yapılı bi adam, guyluğu gusgunu yerinde."*

*"-Adamın gulağı gusgunu yerinde gôrünüyü."* <sup>644</sup>

**Kuyruğuna diken kıştırılmış eşek gibi (gitmek):** Acele gidenlere söylenir.

*"-Ula Mısdık, guyluuña diken gısdırılmış eşek gibi nere gidiyoñ böyle?"*

*"-Derim emme anaañ gônü galı soona."*

**Kuyruğundan kıl aldirmamak:** Kendine söz söyletmemek.

*"-Buncaaccık eleşdiriye niye gızdıñi ānamadım."*

*"-Tabaati öyle onuñ, guyluğundan gıl aldirmaz."*

**Kuyruğundan yular olmamak:** Güvenilir bir kimse olmamak.

*"-Onun da kuyruğundan yular olmaz. Heç boşuna yanına sohu-luyum deme."*

**Kuyruğunu doğrultmak:** Ev, araba gibi bir şeyin alınışını kutlamak, hayırlamak.

*"-Gomşu, araba almışınñ hayıllı olsuñ. Mēmet Usta'nın orda bi pancallı yapdır da şunun guyluunu doğrultalım heeri."*

**Kuyruğunu düğlemek:** Bir kimseyi bulunduğu ya da çalıştığı ortamdan onun isteği olmaksızın uzaklaştırmak, başka bir yere sürmek.

*"-Seninkiniñ guyluunu düğleyip gonderdim. Bi daa da buralara ūrama dey cabarız verdim."*

**Kuyruğunu omuzlamak:** Kaçıp gitmek.

*"-Tehlikeyi sezinci guyluğu omuzlayanlar, tehlike geçinci gahra-man kesildile."*

**Kuyruğu sıkışmak:** Güç durumunda kalmak.

<sup>643</sup> Şahin, Bayatça, s. 92.

<sup>644</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 119.

*"-Madem söze sava getmiyoñ, guyluuñ sıhışıncı gelme baña."*

**Kuyruğu tava sapına dönmek:** Önünü sonunu düşünmeden bir takım işlere girişip büyük zarara uğramak. "Kuyruğunu tava sapına çevirmek" deyiimiyle anlam ilişkisi var.

*"-Kimseyi dinlemeden olur olmaz işlere dalbıncıyıp duruyodu, başaramadı. Şimdi guyrugu tava sapına döndü."*<sup>645</sup>

**Kuyruğu yanmış it gibi bağırarak:** Uğradığı zaradan dolayı öfkeyle bağırarak. "Kuyruğuna basılmış it gibi bağırarak" çeşitlemesi de vardır.

*"-Üç gurusluk zarar uçun guylugu yanmış it gibi baarıyoñ? Bizim yerimizde olsañ naapardıñ acaba?"*

**Kuyruk göçü yapmak:** Korkup kaçmak.

*"-Çocuk yilandan gorhuncu bi guyluk göçü yaptı, bi solukda talanıñ alt ucunu buldu."*<sup>646</sup>

**Kuyruklu dağın odunu:** Hayvan dışkısından elde edilen yakıt, tezek.

*"-Parasıyla da olsa, başka odun bulmam olanaksız köyde. Çünkü yok. Köylü, kendi pratik zekâsınıñ buluşu olan kuyruklu dağın odunuyla ısınıyor bütün kış boyu."*<sup>647</sup>

**Kuyruk takmak:** Bir kişiye onur kırıcı bir yakıştırma yapmak, kara çalmak.

*"-Haberim ücarım olmadık yere bir kuyruk taktılar da boşa veriverdiler önümü... Boğazladı diye çıkardılar. Kesecekti, doğrayacaktı dediler, olmadık kara çaldılar..."*<sup>648</sup>

**Kuyulu düşmek:** Kendini korumaya zaman vermeden birine saldırıp dövmek.

*"-Kuyulu düşmeseydi o zilgar gibi gobeli pataklamayı ürüyasında görürdü o."*

**Küçüğüm gibi:** Bir işi yapmaktan başka yolu olmadığını anlatmak için "itim gibi yapacaksın" anlamında söylenir. "Küçük", Çorum'da köpekler için kullanılan bir sözdür. Deyimin, "kürüğüm gibi" çeşitlemesi de vardır. "Kürük", kimi yerde eşek, kimi yerde sıpa anlamında kullanılır.

*"-Hadi şimdi yapma da görüyüm, küçüğüm gibi yapıcaañ."*<sup>649</sup>

*"-Şimdi birahıp giddoğan bakma, yarin zabah kûrüğüm gibi gelü."*<sup>650</sup>

<sup>645</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 66.

<sup>646</sup> Gülseren Küçükpolat'tan.

<sup>647</sup> Muzaffer Gündoğar'dan.

<sup>648</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 92.

<sup>649</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 153.

<sup>650</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 154.

**Küçüksen büyüdün, deliysen akıllandın:** Artık bu yanlışları yapmayacak denli ustalaştın, deneyim kazandın, hatalarına mazeret kabul edilemez anlamında söylenir.

*“Kaç senedir böyle diyorlar bu işleri. Hani bizim burada bir laf var ya. Küçüksen büyüdün, deliysen akıllandın.”<sup>651</sup>*

**Küle basmak:** Birinin hazırladığı oyuna gelmek, yalana aldanmak, tuzağa düşmek.

*“Sen böyle küle basmazdın emme; bi an boş bulduñ ellaam ki.”*

**Küle osurmak:** Boşa kürek çekmek, sonuç alınmayacak işlere kalkışmak.

*“Gızmañ emme eşek beyni yediñizden gafañız çalıymıy siziñ. Küle osurmak gaderiñiz olmuş.”*

**Küllük köpeği gibi havlamak:** Gelene geçene havlayan, ancak bulunduğu yerden ayrılmaya korkan küçük, güçsüz köpekler gibi davranan kişileri anlatmak için kullanılır.

*“Erkeksen dışarı gel, kaavenin içinden küllük köpeği gibi havlama aslanım!”<sup>652</sup>*

**Küllük zağarı:** Herşeye itiraz eden ama sürekli konuşmaktan öte sözünü geçiremeyen kişi.

*“Zabahdan beri küllük zaarybi ötüp duruy emme kimseniñ al-durdoo yok.”<sup>653</sup>*

**Külü yere, dumanı göğe ağmak:** Yakılıp yok edilmek.

*“Cedelli olmasa buranıñ da anası bellendi. Külü yere, dumanı göğe ağdıydı şimdiye ya. Neyse ki cedelli, kesemiyorlar.”<sup>654</sup>*

**Küp cazısı:** Sert, geçimsiz kadın.

*Karşı durur bazısı*

*Alnımızın yazısı*

*Babası mülayimdir*

*Anası küp cazısı<sup>655</sup>*

**Küpler doydı, küpecikler doymadı:** Büyüklerin doyup sofradan çekilmesine karşın küçüklerin doymaması üzerine söylenir.

*“Böyükler gahalı bi seet oldu. Daha sufrada çimkinip duruyoñuz. Küpler doydı, küpecikler doymadı.”*

**Küpü yuduk güne koduk:** Artık bizden geçti, biz o tür işleri çoktan bıraktık anlamına gelir. “El etek çekmek” deyiimiyle yakın anlam ilişkisi vardır.

<sup>651</sup> Arslaner, Küyük, s. 283.

<sup>652</sup> Şahin, Bayatça, s. 92.

<sup>653</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 154.

<sup>654</sup> Gümüş, Zilli, s. 25.

<sup>655</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 117.



*"-Küpü yuduk, güne goduk deyip bi gıyıya çekilme. Bildiklerini geriden gelennere bellet ki bu gelenek ölmesiñ."*

**Kürküne yılan kaçmak:** Bir durumdan, bir olaydan rahatsızlık duyduğunu davranışlarıyla belli etmek.

*"-Garşısına güçlü bi aday çıhıncı Muhtar Kel Eset'in kürküne yılan gaçtı. Baksana kötü kötü düşünüyö."*

**Kütüğe yazdırmak:** Nikâhına almak, evlenmek.

*Altını bozdurayım*

*Gerdana dizdireyim*

*Kız bu gece benim ol*

*Kütüğe yazdırayım<sup>656</sup>*

**Kütüğünü taşlamak:** Kendi soyunu sopunu eleştirmek.

*Hakk'ı seven kütüğünü taşlamaz*

*Uçuk Han'da her bezirgân kışlamaz*

*Bu devirde Hak gevheri işlemez*

*Şimdi söz satanlar olur arada<sup>657</sup>*

## L

**Lafa keselte kormak:** Birinin sözünü kesip karşı söylevde bulunmak.

*"-Dur yahu, lafıma keselte ko-yacağına iki dakika sabret de sözümü bitireyim."<sup>658</sup>*

**Laf bezeği ..k tezeği:** Yersiz gevezelik eden kimse.

*"-Sen de temelli laf bezeği, ..k tezeği olduñ çıkıdıñ. Vara da dıngır-dıyoñ, yoğ da!"*

**Laf ..kçusu:** Gereksiz, içeriksiz konuşan kimse.

*"-Adamıñ da bilmediği hiçbir şey yok ya la halaoolu, resmen laf ..kçusu."<sup>659</sup>*

**Laf bulamadım kapına ..çtım:** İçinde bulunulan ortama, duruma uymayan, uygunsuz sözler söyleyen kimseleri kınamak için söylenir.

*"-Nasibetsiz fışkı! Laf bulamadım gapıña ..çtım hesabı bi sürü sibotsuz laf söyleyip bizi eliñ günüñ içinde madara etdi."*

<sup>656</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 13.

<sup>657</sup> Yoksul, "Çorum Yöresinden İki Halk Ozanı: Sefil Ali ve Sefil Ahmed", s. 190.

<sup>658</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>659</sup> Şahin, Bayatça, s. 94.

- Lafı boğazına düğümlemek:** Konuşamaz olmak, sesi çıkmamak.  
*"Verdim dese kız razı değildi. Veremem dese karşısında köyün zengin ağası oturuyordu. Yutkundu, bir şey diyecek oldu, diye-  
medi, lafı boğazına düğümlendi."*<sup>660</sup>
- Lafı güllebenden sökmek:** Ağzı iyi laf yapmak.  
*"İş çene satmaya gelince lafı güllebenden söküyor ama çalışma-  
ya gelince ara ki bulasın."*<sup>661</sup>
- Lafı kıcından anlamak:** Sözü ters anlamak ya da hiç anlamamak.  
*"Bi kere de lafı gıcından anamasañ dişimi gırarım. Ben bayram  
hafdası diyom, sen ambar taatası ānyoñ."*
- Lafı kucağa düşürmek:** Bir soruna çözüm ararken sözü herkesin  
diline düşürmek.  
*"Şu işi aramızda bitirelim divediñ. Lafı gucaa düşürdüñ. Bütün  
çarşı bizi çekişdiriy."*
- Lafın kösteğine vurmak:** Bir konu üzerinde uzun, koyu bir söy-  
leşmeye dalmak.  
*"Sen emme de lafın kösteğine vuruyoñ ula."*<sup>662</sup>
- Lafın suyunu çıkarmak:** Asıl söyleyeceğini söylemek yerine sözü  
uzatmak; özemelik, laf ebeliği yapmak.  
*"Ula Ali Dayı, lafıñ suyunu çıkardıñ atık, ne söylüycesen söyle de  
işimize gücümüze gidelim yav."*
- Laf olsun torba dolsun:** Belli bir amacı olmaksızın, gelişigüzel  
konuşmalar için söylenir.  
*"Ciddi bi şey gonusdumuz yok. Laf olsun torba dolsun deyi dağ-  
dan bayırdan, yoncadan çayırdan laflıyok."*
- Laf salatası yapmak:** Asıl konudan uzak, konuyu dağıtmaya yöne-  
lik gereksiz sözler söylemek.  
*"Lâf salatası yaparak burdan gurtulamazsıñ."*<sup>663</sup>
- Laf sokmak:** Üstü kapalı biçimde karşısındakine bir şeyler ima  
etmek.  
*Çıban verdim baş gibi  
Laf sokuyor taş gibi  
Ahir zaman cazısı  
Oturuyor köş(k) gibi*<sup>664</sup>

<sup>660</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 27.

<sup>661</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>662</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 70.

<sup>663</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 155.

<sup>664</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 57.

**Laf vurmak:** Bak. Laf sokmak.

*Telefonda soruyoñ*

*Durmadan laf vuruyoñ*

*Bilmiyom ki derdini*

*Gazel gibi kuruyoñ*<sup>665</sup>

**Leyleği yuvada görmek:** Evde oturup kalmak, özellikle kızlar için kısmeti açılmamak, evlenememek. Leyleği havada görenlerin çok gezeceğine, yuvada gören kızların ise kısmetinin açılmayacağına inanılır. Evlenemeyen kızlar için “leyleği yuvada görmüş” denir.

*“-Menevşe'nin de hayıllı bi gısmeti çıkmadı. Lalee yuvada görmüş garibim.”*

**Leylek ayak getirdi:** Leyleklerin gelme zamanı emeklemeden yürümeye geçen çocukları anlatmak için kullanılan bir söz.

*“-Bubası, bubası bak lalek ayak getidi. Bebek yürümüye başladı. Bi hedaye alñ gayli.”*

**Lohul**<sup>666</sup> **yutturmak:** Bir kimseye iyi bir şey vaat ederek onun bir isteği yerine getirmesini sağlamak.

*“Hele, dalsız budaksız yurttaşları iş güç bulma sözüyle, önce onlara Çorum deyimiyle lohul yutturan, ardından Vatan Cephesi'ne yazdıran gösterişli bir bayanın, burca tuğ dikmiş bayraktar gibi ortalarda dolaşması, gerçek devrimcilerin yüzünü kızartacak kadar utanç vericiydi.”*<sup>667</sup>

**Lombadan söylemek:** Bir sözü uygun olmayan bir ortamda düşünmeden, zihin süzgecinden geçirmeden söylemek.

*“-Şu lafi gurulda lombadan söy-lemeñ heç eyi olmadı. Önce bi müdürünen gonuşaydık ya.”*

**Lom sözlü:** Karşıdakini kırma endişesi taşımadan, söylenme zamanına dikkat etmeden her şeyi olduğu gibi söyleyen kişi.

*“-Adam bek lom sözlü, uluorta gonuşup soñ diyceeni eñ evel de-yip çıhy.”*<sup>668</sup>

**Lüp var, yen mi?** Her şey senin istediğin gibi olmaz anlamında söylenir.

*“-Lüp va yiñ mi, hep sen mi öñe oturucañ?”*<sup>669</sup>

<sup>665</sup> Çağl, Manilerle Bir Ömür, s. 60.

<sup>666</sup> Çorum yöresinde lokum sözcüğü “lohul”, “lohum” biçiminde söylenir.

<sup>667</sup> Binyazar, Agy., s. 126.

<sup>668</sup> Saraçer, Agy., s. 294.

<sup>669</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 157.

## M

- Macara bulatmak:** Yaramazlık yapmak, ortalığı karıştırmak.  
*"-Bebekler zabahdan beri epi macara bulatdınız. Daş gibi oturuñ şurda da ecik başımız dinensiñ yav."*
- Macuncu fırıladağı gibi dönmek:** Kendi çıkarı için her biçime, her kalıba girmek.  
*"-Üç guruşuñ ardında macuncu fırıladağı gibi dönüyoñ emme, hatır gönül gırdıñı düşünmüyoñ."*
- Madesi almamak:** Sevmemek.  
*Odun vurdum ocağa  
 Bıdağından yanmıyor  
 Ne kadar kibar olsan  
 Seni madem almıyor<sup>670</sup>*
- Madımak çıkısı:** Kısa boylu, kalın vücutlu kişi.  
*"-Madımak çihisiybi boyuna bakmadan beniynen aşık atmya galhy."<sup>671</sup>*
- Makaraya sarmak:** Biriyle ince ince alay etmek.  
*"Emine, kendini makaraya saran Mine'ye öfkeyle karışık bir cevap verdi. Yemek buraya gelir mi tövbe tövbe..."<sup>672</sup>*
- Mamalının<sup>673</sup> kör devesi gibi:** Eline geçeni yiyen kimseler için söylenir.  
*"-O ne şaal bebek anam, Mamalınıñ kör devesi gibi bulduunu corhudak aşırıyo."*
- Mapusâne kaçını:** Kendine, giyim kuşamına dikkat etmeden saç sakal karışık; aylak, işsiz güçsüz dolaşan kimse.  
*"-O mapusâne kaçınıñı siziñ evin çevresinde dolaşiken görmüşle. Bi taakkat etseñ eyi olur."*
- Marifetin babanın evinde mi kaldı?** Bir işi beceremeyenlere ya da sakarlık yapanlara söylenir.  
*"-Her bulaşık yumada bi bardak çanak gırıyoñ hanım. Marifetiñ babañ evinde mi galdı?"*
- Mayası temiz:** 1. Çok dürüst, çok doğru, çok temiz kimse. 2. Dürüst ana babanın çocuğu.  
*"-Mayası temiz çocuğuñ elbet akli başına gelecektir."<sup>674</sup>*
- Mekik çekmek:** Aynı yere sürekli gidip gelmek.

<sup>670</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 295.

<sup>671</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 158.

<sup>672</sup> Yıldırım, Muska, s. 28.

<sup>673</sup> Mamalı: Alaca, Sungurlu dolaylarında yaşayan bir aşiret.

<sup>674</sup> Özcanbaz, Körük, s. 57.

“-Sabahtan beri evden çarşıya, çarşıdan eve mekik çözüp durdu; bir telaşesi var ama nedir bilmiyorum.”<sup>675</sup>

**Memeden sağma:** Kaytaran, işten uzak duran ya da işin kolayına kaçan kimse.

“-Onuñ memeden sağmalığını bilmiyen mi va bu köyde? Geçen köyüñ arkını onarmak için yapılan imeceden de gaytardı.”

**Memenin yanı:** Aşırı titiz, işi bilmediği halde tarif etmeye kalkan, her şeye karışan bu nedenle de pek sevilmeyen kişi.

“-Ben o adamıñ işinde çalışdım, tamı tamına memenin yanıdır.”<sup>676</sup>

**Memesi şişmek:** Özellikle yeni doğum yapmış kadının yemeyi çok istediği şeyi yiyemediğinde başına geleceği düşünülen durum.

“-Gış günü ben kirezi nerden buluyum, yimese memesi şişermiş.”<sup>677</sup>

**Merdiveni dikine dayamak:** Güçlük çıkarmak.

“Hacı Bahri önce olmazlandı. Yükünü yüceye yığdı. Merdiveni de dikine dayadı. Çok başlık parası istedi.”<sup>678</sup>

**Merzifon eşeği gibi kirimek:** İnat etmek.

“-Sen şindi ödemem deydi Merzifon eşeği gibi kiri bahalım. Ben bi icra galdırıyım da saña gör sen kirimeniñ soñunu.”

**Mesep yarıştırmak:** Direnmek, savından dönmemek.

“-Beniynen mesep yarışdırma boşuna. O söyledikleriniñ altı boş, hepsi de faso fiso.”

**Meyil düşürmek:** Birine ilgi göstermek, gönül vermek.

Holta attım sazana  
Kıyar korum kazana  
Ben de meyil düşürdüm  
Bana mektup yazana<sup>679</sup>

**Mırıği gırılmak:** Morali bozulmak, neşesi kaçmak.

“-Eesi, bizi gôrüvinci mırı gırıldı. Yeñi ahıllı telefonumu çıkar-  
dım, şark şark foturafları çektim mi?”

“-Eyi ettiñ, şan olsun.”<sup>680</sup>

**Mızmırıği kırık:** Morali bozuk.

“-Aaleşme, mızmırıği gırık, görmüyoñ mu? Soona zararlı çıkar-  
sıñ.”<sup>681</sup>

<sup>675</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>676</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 160.

<sup>677</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 161.

<sup>678</sup> Gündoğar, Er Değil Ar, 11.

<sup>679</sup> Çağıl, Çağıl, Manilerle Bir Ömür, s. 33.

<sup>680</sup> Özdemir, Agy., s. 153.

<sup>681</sup> Şahin, Bayatça, s. 99.

**Mididin gibi başını beklemek:** Kişi istemediği halde uzun süre yanından ayrılmamak.

*"Mididin gibi başımı bekleme. Goparak çarşıya get, iki ekmek arası yapdır da yiyek."*

**Midi Sülüğün katırı gibi her boyunduruğun altına girmek:** Her koşulda sorun çıkarmadan uyumlu davranmak.

Midi Sülük, Tolamehmetli Süleyman Koçak'ın takma adıydı. Onun at, eşek, öküz gibi her hayvanın yanına koşulan uysal bir katırı vardı. Bu yüzden ünü her yana yayılmıştı. Gazla çalışan küçük Ferguson traktörlerin on bin liraya alınıp satıldığı 1950'li yıllarda bu katıra üç bin lira veren alıcılar olurdu.

*"Midi Sülüğün gatırı gibi her boyunduruuñ altına girme. Bu millet tez gocatır seni."<sup>682</sup>*

**Mindere kaba da kokusu çıkmıyor:** Varsıl, arkası güçlü kişiler, edepsiz takımı işledikleri suçlardan dolayı kayırıldıkları için suçları ortalığa dökülmüyor.

*"Bakma sen, onuñ mindere gaba da gohusu çıkmıyo. Onuñ ettiğini öksüz yetim biri yapaydı şimdiye Mısır'daki saar sultan duydu."*

**Mindere kaba düşmek:** Konukluğa gittiği yerde iyi ağırlandığı için uzun süre gelmemek, orada oturup kalmak. Bu deyim, "mindere kalınlaştırmak", "yastığı kaba düşmek", "yorganı ağırlaştırmak" gibi çeşitlemeleri vardır.

*"Epiyim galdiñ. Mindereñ gaba düşdü ellâham."*

*"He öyle oldu."<sup>683</sup>*

*"Getdiin yerde mindere galınlaştırıyoñ. Evin bi ehdiyacı var mı deyi düşünmüyoñ."*

**Mindere kalın:** Varlıklı olduğu için başkalarının çektiği sıkıntıları çekmeyen kimseler için söylenir.

*"Bre yavrum, mindere galın olanınan mindere olmayanıñ derdi bi olur mu heç?"*

**Minik Kuş aç kalmaz, hak almaz:** Sarimbey köyünde Minik Kuş takma adlı biri varmış. Adını bilen yok. Başkalarının işini yapar, ancak para almazmış. İşini yaptığı kişilerce yemeği verildiği için de aç kalmazmış. Onun bu tutumu kazanç amacı gütmeksinin çalışanlar için söylenen bir deyime dönüşmüş.

*"Minik guş aç galmaz, hak almaz lafi senin herifiñ garın dokluğuna çalışmasından çıkmış diyola."*

<sup>682</sup> Yoksul, Agy., s. 497.

<sup>683</sup> Özdemir, Agy., s. 141.

**Misafir eşeği gibi burnunu yukarı tutmak:** Her şeyi beğenmek, kendini naza çekmek, kendini beğenmek.

“-Misafir eşşee gibi bunnunu yokarı dutma. Boon başga yimek yok.”

**Mum tutturmak:** Korkutarak aşırı disiplin altına almak.

“Bize mum tutturup kök söktüren babam, sakalı çoktan kaptırmış üvey anaya. Mal mülk alım satımı, hatta gelen dönürlere dahi son söz hep onda!”<sup>684</sup>

**Musdunnuk satmak:** İstekli olmasına karşın istemiyormuş gibi davranmak.

“- Gız de hadi, musdunnuk satıp durma. Şunnardan atışdır bi iki.”

**Müflüsten mal mı kaçırıyon?** Çok hızlı yiyenler için kullanılır.

“-Müflüsten mal mı geçırıyoñ aslanım? Yavaş yi ecik. Soluk borunu dihycaan şimdi.”

## N

**Nal atıp(vurup) çingı çıkartmak:** Hiçbir neden yokken sorun çıkarıp ortamı germek.

“-Ne güzel tatlı tatlı sohbet ediyorduk; nal atıp çingı çıkarmanın ne âlemi vardı sanki!”<sup>685</sup>

**Nal balsa evine atmak:** Çok tutumlu olmak.

“-Bu devürde ev ocak sahabı oluyum derseñ artırımlı olucaañ, nal balsañ eviñe atıcaañ.”<sup>686</sup>

**Nalina da mihına da vurmak:** Yansız olmak, taraflara eşit davranmak.

“-Eğer, nalına da mihına da vurarsak ikisi de suçlu çihar.”<sup>687</sup>

**Nalınan mihın arasında olmak:** Katlanılması güç sıkıntılar içinde olmak.

“-Herif bu hallı, oğlan halımızdan habersiz. Nalınan mihın arasındayım say ki, dardayım onca...”<sup>688</sup>

**Nar üstüne turp yemek:** Güzel işlerin üzerine kötü bir iş yapmak.

Kar yağar kar üstüne

Yâr sevmiş yâr üstüne

İtin köpeğın kızı

Turp yemiş nar üstüne<sup>689</sup>

<sup>684</sup> Özçatalbaş, Yoksa Rüya mı?, s. 9.

<sup>685</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>686</sup> Senem Kartal'dan.

<sup>687</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 165.

<sup>688</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 9.

<sup>689</sup> Ertekin, Çorum'da Derlenen Maniler, s. 79.

**Nazlı Hanım'ın büzme çarığı:** Çok nazlı kimse.

*"-Sen o Nazlı Hanım'ın büzme çarığını nazını çekemezsiñ oolum. İçimize sinecek başga bi gıza bahalım."*

**Ne aşının tuzu?** Seni ne ilgilendirir?

*"-Bırak sevseriliği. Yıldız seniñ ne aşının tuzu? Söyle otur, gel."*<sup>690</sup>

**Ne eşek eşekliğini ne sıpa sıpalığını biliyor:** Büyük küçük belirsiz oldu anlamında söylenir.

*"-Ortalık bi saal oldu. Böyük güccük bir oldu. Ne eşek eşekliini, ne sıpa sıpalını biliyo artık."*

**Nefes değmek:** Göz değmek, nazar değmek.

*Kafesi altın kafes*

*Yârime değdi nefes*

*Getirin o yârimi*

*Yârim sen de kısa kes*<sup>691</sup>

**Nefesi genişlemek:** İçi rahat etmek, sıkıntısı dağılmak.

*"Usta, kapıdan giren Hafız'ı görünce yüreğinin açıldığını, nefesinin genişlediğini hissetti."*<sup>692</sup>

**Ne gâvurun kestiği:** Önemsenecek bir şey değil.

*"-Buriyaadar yürüdüñ mü?"*

*"-Yok, araba dutdum. On kâat heri, ne gâvuruñ kesti."*<sup>693</sup>

**Ne kedi gelir ne süte değer:** İş yöntemine uygun yapılırsa bir sorun çıkmaz.

*"-Harman soñu, çağırırım ağamı, şu seniñ şu benim... Ne kedi gelir ne süte değer ondan geri."*<sup>694</sup>

**Ne paldım koydun ne palan:** Anlatılanı anlamayanlar ya da geç anlayanlar için kullanılır.

*"-Evet, sonunda lafı anadıñ ānamasına da ne paldım goyduñ ne palañ."*

**Ne ..çtın ki elime, ne süreyim yüzüne?** Bugüne değin benim için ne yaptın, bana ne iyiliğin dokundu da şimdi benden senin için iyilik yapmamı istiyorsun anlamında söylenir.

*"-Yardım etmiyom deyi ne hökelekleniyoñ sıracalı soyha! Sen ne yapıdıñ boonaça benim uçun? Ne ..çdıñ ki elime, ne sürüyüm yüzüne?"*

**Nifirini dökmek:** Suratını asmak, kızmak.

*"-Nifirini dokdü otudu köşeye. Ne dediysek gonünü edemedik."*

<sup>690</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 45.

<sup>691</sup> Çağıl, Agy., s. 36.

<sup>692</sup> Özcanbaz, Köriük, s. 60.

<sup>693</sup> Özdemir, Agy., s. 152.

<sup>694</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 7.



## O

**Ocağına baykuşlar tünemek:** Evi ocağı dağılıp viran olmak. “Ka-pısına baykuşlar tünemek” biçiminde de söylenir.

“-Yurdumuzu yuvamızı bırakıp ellerin köyüne düşmemize o oca-ğına baykuş düneyesi Eyip sebepmiş.”<sup>695</sup>

“-Ocağı söyünesice de kapısı kilitli kalasıca, kapısına baykuşlar dünüyesice kimise bu düşman?”<sup>696</sup>

**O daveyi (davayı) çalmak:** Sürekli aynı konuyu açıp durmak.

“-Etmen kardaşım, o daveyi çalıyor gene... Haberim üçarım yok anam, iki gözüm önüme aksın yalan tümü, kökü yalan...”<sup>697</sup>

**Odunun altına yıkmak:** Odunla dövmek.

“-Bir daha önünü kesersin Hacı'nın, gerisini sen düşün bak... Eş-şek kadarsın demem, odunun altına yıkar derilere sarmalık ede-rim valla...”<sup>698</sup>

**Oggası çamdan:** Vurdumduymaz, delimsi.

“-Bizim herüfüñ oggası çamdan bacım. Umursamaz öyle şeyleri. Ne deseñ bildiini okur.”

**Oğlu ile oba, gızı ile gomşu olmak:** Birlikte hareket etmek. Gelin kaynana gibi değil de baba oğul, ana kız gibi olmak, birlikte davranmak.

“-Gel aslanım, oğlu ile oba, gızı ile gomşu ol, dinle beni.”<sup>699</sup>

**Oğlun Ömer, kızın Kamer mi öldü?** "Ateş düştüğü yeri yakar" atasözümüzle yakın anlam ilişkisi olan bu deyim, Alaca'nın Kı-cılı köyünde “Siz benim yaşadıklarımı yaşamadınız, bu nedenle benim duygularımı anlayamazsınız.” anlamına gelir.

“-Oğluñ Ömer, gızıñ Kamer mi öldü? Ne acı gordüñ de içiñ yandı bugünece?”

**Oğlu yetişmiş hocaya dönmek:** Yapması gereken işleri başkaları yaptığı için rahatlamak, sıkıntı yaratacak bir işi kalmamak.

“-Ee tabi onuñ yapıca işleri yaranmak için yapan bi sürü adam var. O da haliyinen oğlu yetişmiş hocaya döndü.”

**Oğul balı olmak:** Bir işin niteliği yüksek olmak.

“-Şinci de gurtulsunlar da gorüyüm o keklikler. Bu kerez yapdım gapanca tam oğul balı oldu.”

<sup>695</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 113.

<sup>696</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 27.

<sup>697</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 54.

<sup>698</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 16.

<sup>699</sup> Şahin, Bayatça, s. 103.

**Okuyuntu oğlağına dönmek:** İyice zayıflayıp cılızlaşmak.

Çorum'da düğün, nişan gibi etkinliklere çağırmaya “okuma” denir. Bu çağrı çoğunlukla “enek şeker” gibi küçük armağanlarla yapılır. Buna da “okuntu” ya da “okuyuntu” denir. Okuyuntuya karşılık düğün evine bir armağan götürmek de görevlendi. Armağan, düğüne gidenin ekonomak durumuna göre değişirdi. Özellikle yakın akrabalar için okuyuntuya karşılık davar (koyun, keçi), götürmek çok görülen bir durumdu. Ancak güz aylarında düğünler iyice sıklaştığı için her düğüne besili koç, koyun götürmek güçleşir, genellikle en çelimsiz oğlak tutulup götürülürdü. Deyimin kaynağı düğünlerimizdeki bu gelenektir. Bu gelenekten dolayı çok zayıf, cılız çocuklara da “okuyuntu oğlağı” denmiştir.

*Kemal'in urbası yamalı ekli*

*Böyle mi olmalı devletin şekli?*

*Okuyuntu oğlağına döndü emekli*

*Biz mi sorumluyuz bütçe açığından?<sup>700</sup>*

**Omuzları düşmek:** Bitkin, perişan, yıkılmış bir durumda olmak.

“Omuzları çökmek” deyimini ile anlamdaştır.

*“Olanca mülk analığıyla kız kardeşine yürütülmüş, kendi ortarlarda kalmışca omuzları düştü Eyüp'ün.”<sup>701</sup>*

**Omuzlarından dağlar kalkmak:** Büyük bir sıkıntıdan kurtularak rahatlamak.

*“Alosman'ın böyleliğini bilmiyordu, uçacaktı, yeğnidi o denli. Omuzlarından dağlar kalkmıştı, pır pır uçuyordu içinde canı.”<sup>702</sup>*

**Omzu kalabalık:** Yüksek rütbeli asker ya da polis. Yüksek rütbelilerin omuzlarında taşıdığı apoletlerin çokluğundan esinle söylenir.

*“Üreluun koye bi cemse esgerinen omzu galabalık biri geldi. Mikdarınan gonuşdula. Gaçakları mı arıyolarımış ne?”*

**Omzunun etiyile geçinmek:** Geçimini sağlayacak varlığı, düzenli geliri olmamak, bedenen çalışarak yaşamını sürdürmek.

*“-Omzumuzuñ etiyilen geçinen bir adamık şurada dedik. Garip itin kuyruğu döşünde gerek dedik.”<sup>703</sup>*

**On paralık olmak:** Küçük düşmek, alçalmak.

<sup>700</sup> Yoksul-Gösterir, Agy., s. 124.

<sup>701</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 10.

<sup>702</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 69.

<sup>703</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 31.

*"-Daha sesli hıçkırdı, inip kalkmaya durdu omuzları. On paralık olduk elin içinde."*<sup>704</sup>

**Onun rüzgârı bana:** Onun çalımı, tafrası bana.

*"-Sen niye üsdüñe alınıyoñ ki? Onuñ ülüzgeri bana. Para vemedim deyi surat yapıyo."*

**Oranın adamı (insanı) olmamak:** O tür işlerle uğraşacak biri olmamak.

*"Dinledi dinledi de, inanası gelmedi Kocavrat'ın. 'Cennet oranıñ adamı değıl valla' dedi."*<sup>705</sup>

**Ortalık tarlanın gındırı buğdayı (mısın?):** Gındırı (doğrusu kunduru) denilen buğday çeşidi ötekilere oranla daha iri taneli, daha beyazdır. Öteki buğday çeşitleri yamaç tarlalarda, taşlık alanlarda susuz da yetiştiğı halde gındırı buğday daha verimli sulak yerlerde yetişir. Daha nazlıdır. İçinde yetiştiğı çevreyi unutarak kendini naza çekenler, az çok büyükenler "ortalık tarlanın gındırı buğdayı" ya da "taşlı tarlanın kunduru buğdayı" denerek kınanır.

*"-Aynı sohakda böyüdüümüzü unutmuş ortalık tallanıñ gındırı buudayı. Bize depeden bakmasına dayanamıyom."*

**Oruç tuttuğıyla bayram etmemek:** Biriyle dostluğunu, arkadaşlığını sonuna dek sürdürememek, kısa sürede bozuşmak.

*"-Oruç dutduğıyınan bayram etmez bizim oğlan. Gine bozuşmuş arhadaşlarıyınan."*

**Osuruğı düğün yapmak:** Yüksekten atarak, aşırı abartılı konuşmak.

*"-Memiş Kâ'nın odada bir iki yabancı görüncü dayanamadı Partal Ahmet. Osuruğı düğün yaptı gine."*

**Osuruktan teyyare:** Gerçekleşmesi olanaksız iş ya da konuyla hiç ilgisi olmayan söz.

*"-Senin dedoğon da osurukdan teyyare yani."*<sup>706</sup>

**Otlak tavşanı:** Bir yerde uzun süre oturmayan, sürekli yer değıştiren kimse.

*"-Bizim enişde otlak davşanıñ tekidir. Altı ay dedi mi oturduğı yerden sıkılır."*

**Oturduğı yerde zelve vurmak:** Yapılması güç bir işi çok kolay yapılırmış gibi anlatmak.

*"-Biz seniñ gibi oturduğı yerden zelve vuran vazırdaklıları çok gordük aslanım. Bize işi ānadan deel, yapan ilazım."*

<sup>704</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 145.

<sup>705</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 56.

<sup>706</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 171.

**Oturmaya post, konuşmaya dost kalmadı:** Oturup konuşacak eski ortamların, eski dostlukların kalmadığını anlatan bir yakınma sözü.

*"Zaman deeşdi İrecep Ağa. Her şeyiñ ölçüsü para oldu. Böyle olunca da oturmaya post, konuşmaya dost galmadı."*

**Otuz iki dişe göbek attırmak:** Suyun çok soğuk olduğunu belirtmek için söylenir. "Otuz iki dişe trampet / keman / mızıkça çaldırmak" biçiminde çeşitlemeleri vardır.

*"Çağıl Çeşmesi'nden ağaç bardaklara doldurulan buz gibi suları, İskilip'e getirip 'Buz gibi Çağıl suyu, 32 dişe göbek adduruyu' diye bağırarak satarlardı."<sup>707</sup>*

**Ot yoldurmak:** Çok güç bir işe koşmak, çok uğraştırmak, eziyet etmek.

*"Uzun bazallıklardan soona arsayı metiresi on iki liradan aldık emme, o fiyete indirine gadar adam da bize ot yoldurdu."<sup>708</sup>*

**O yaradan bi gâvur kızı ölmüş:** Ufak tefek sıyrıkları sorun edenlere şaka yollu söylenir.

*"Aman dikkat et, azdırıp neyitme. O yaradan bi gâvur gızı ölmüş diyola."*

**Oynak kütük:** Güvenilmez kimse.

*"Şu Osmancuk'da kaç dene oynak kütük varısa hepisini tek tek tanırım."*

**Oynamadan suya gitmemek:** Çok neşeli olmak, keyfinden oynamak.

*"Onuñ için oynamadan suya gitmez demeleriniñ nedenini onu tanıyınca ānadım."*

**Oynarken çulunu yırtmak:** Durup dururken rahatını bozmak, başına iş açmak.

*"Vallaha o da oynarken çulunu yırtıyor. Bizim gibi düşünüp taşınıncaya kadar, onuñ yediği önünde yemediği arkasında olur..."<sup>709</sup>*

<sup>707</sup> Yolcu, "Ulaştepe Mahallesi", s. 9.

<sup>708</sup> Hüseyin Demirdalıç'tan.

<sup>709</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 20.

## Ö

**Ödü gitmek:** Çok korkmak. “Ödü sıtmak”, “ödü yarılmak” biçiminde de söylenir.

*“Bıçağı, Hacı’nın kolundan akan kanı görünce ödü gitti. İlk kez korktu Hacı’dan.”<sup>710</sup>*

*“-Pakla çotuklarının içinde sıyırđanak akan yılanı görüncü ödüm sıtdı valla.”*

*“Alosman kapıdan girecek, pencereyi yumruklayıp odaya dalaçak, imiğimi tutamlayıp sündürecek kaz boynu gibi... Duvarlara çarpacak, kellemi koparacak’ diye ödü yarılıyordu.”<sup>711</sup>*

**Ödünc ekmek alıp tazı beslemek:** Başkalarının yardımıyla geçinmesine karşın gereksiz harcamalar yapmak.

*“Ödünc ekmek alıp tazı besleyen Cingillinin Üsüğün birdenbire biti ganlanınca koylü gömü buldu ellaam deyi düşündü.”*

**Öfke küpü olmak:** Her şeye sinirlenen bir yapıda olmak.

*“Adam öfke küpünün tekiymiş; sabahtan beri bağırıp çağırmadığı adam kalmadı, sinirinden çatlayacak.”<sup>712</sup>*

**Öksesi taşa takılmak:** İşleri yolunda gitmemek, zarara uğramak.

*Ağu kattın kaç aşa*

*Öksen takılsın taşa*

*Kâr mı ettim sandıydıñ?*

*Ellerin çıktı boş<sup>713</sup>*

**Öküz arabası:** Kaba saba kimse.

*“-Hadi ordan öküz arabası sen de! Dağdaki aylar bile senden ki-bar be!”*

**Öküz çatlatan:** Nazarı çok değığine inanılan kimse.

*“-Şu gôk gôzli adam va ya ondan uzak duruñ, çüñkü öküz çatladanıñ birüdü.”<sup>714</sup>*

**Öküze nodul dürter gibi konuşmak:** Karşısındaki kişiyi rahatsız edecek, kızdıracak bir üslupla konuşmak.

*“-Gönnük Hasan, öküze nodul dürter gibi konuşur emme; kitabın orta yerinden konuşur. Öyle olduğuyçun kimse yamacına geçip lafına laf veremez onuñ.”*

**Öküz olmadan köpe ..çmak:** Hak etmediğı bir makama geçip gerekli deneyimi edinmeden o makam sahibinin yaptığını

<sup>710</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 53.

<sup>711</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 73.

<sup>712</sup> Hasan Ali Kalayoğlu’ndan.

<sup>713</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 23.

<sup>714</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 172.

yapmaya kalkmak. Yeterli olmadığı alanlarda akıl vermeye kalkanlar için de söylenir. Köp, kağınının öküzlerin hemen arkasındaki bölümüdür. İyi öküz sağa sola değil, köpe ..çar.

*“İşin imini cimini öğrenmeden usdalık satmaya galkdñ. Oküz olmadan köpe ..çaniñ sonu budur işde!”*

**Öküzün bıçağa baktığı gibi bakmak:** Bir şey anlamadan aval aval bakmak.

*“Dediklerimden bi şey ānamadığı oküzün bıçağa bakdığı gibi bakmasından belliydi zati.”*

**Öküzün büyüğünü damda unuttuk:** Önemli bir işi bırakıp daha önemsiz olanlarla ilgilendik. “Dananın büyüğünü ahırda unuttuk” biçiminde de söylenir.

*“Biz işi yaanış etdik Üsük Emmi. Öküzün böyüünü damda unuttuk. Gel çık şinci işin içinden, nası çihacaasan?”*

*“İsmet Ağa'nın akraba gayretiyen bu daveye garışacaanı hesaplamadık. Demem o ki dananiñ böyüğünü ahırda unuttuk.”*

**Ölmüş eşek çehrelî:** Çirkin, suratsız.

*Keyfinden mi tevkür bozdu Mehrali  
Hamo'nun gız gezer eli dahralı  
Meymenetsiz ölmüş eşek çehrelî  
O kimseyen yuva neyim guramaz  
Aman oğul o gız bize yaramaz<sup>715</sup>*

**Ölü bit kapçığı:** Çok zayıf, cansız, cılız kişi. “Ölmüş bitin kapçığı” da denir.

*“Zayıflıya zayıflıya ölü bit gabcuğuna dönmüş.”<sup>716</sup>*

**Ölü bizim, deli bizim:** Yapılan iş uygun değil ama; zarar veren de zarar verilen de bizden olduğu için hoşla gitmeyen bu durumu hoşgörü ile karşılamak gerekir anlamında söylenir. “Ölü bizim, Allah rahmet eylesin” deyiminin çeşitlemesidir.

*“Ölü bizim deli bizim yavrurum. Yuyup paklamak, paklayıp kaldırmak gerekir şincik.”<sup>717</sup>*

**Ölüyü mezerden çıkarır:** Aşırı yaramazlık yapan çocuklar için söylendiği gibi çok güldüren muzip kimseler için de söylenir.

*“Vıhh amanıñ bu bebekler ölüyü mezerden çıkarır.”<sup>718</sup>*

**Ömründen ömür gitmek:** Çok zor günler geçirmiş olmak.

*“En sonunda işi bitürdü emme benim de ömrümden ömür gidi.”*

<sup>715</sup> Rifat Kurtoğlu'ndan.

<sup>716</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 172.

<sup>717</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 148.

<sup>718</sup> Özdemir, Agy., s. 56.

**Ömrü sofrayla tuvalet arasında geçmek:** Çok yiyip içenler için söylenir.

*"-Zaten Deve Halil'in ömrü sofrayla tuvalet arasında geçmiş."*<sup>719</sup>

**Ömrü sökülme:** Çok eza cefa çekmek, aşırı yıpranmak.

*Zülfün dökülsün güzel*

*Belin bükülsün güzel*

*Ömrümü zay eyledin*

*Ömrün sökülsün güzel*<sup>720</sup>

**Ömür iyeği:** Geçimsiz, çekilmez kadınlar için kullanılır. "Ömür törpüsü" deyimiyle eş anlamlıdır.

*"-Onculayın oğlana dutdular Sallalı Şükrü'nün ömür iyasi gızını aldılar. O gobel gırhına varmadan gocamazsa gel yanıma."*

**Ömür törpülemek:** İnsanı ağır sıkıntılara, derin üzüntülere sokarak yıpratmak.

*"-Yad yaramaza uyacak, el eğriliği edecek. Ömür törpüleyecek böyle."*<sup>721</sup>

**Önünden geçmek:** Bir kimsenin bir konuda ne düşündüğünü, isteğinin ya da kararının ne olduğunu öğrenebilmek için ondan ipucu alabilecek bir yolda konuşmak. "Önünden yuvarlanmak" biçiminde de söylenir.

*"-Kızıñ önünden bir geçelim Ahmet Aşam, dedi Hımlı. Bize bir hafta izin ver."*<sup>722</sup>

*"-Dayımıñ önünden bi yuvarlanalım bahalım bizim işe ne diyo. İrazılığı yoksa heç lafını anmaya nüzom yok demektir."*

**Önünü boşa vermek:** Emeginin karşılığını vermemek.

*"-Haberim ücarım olmadık yere bir kuyruk taktılar da boşa veridiler önümü..."*<sup>723</sup>

**Önü seğirdim oluklu, arkası zomzom kuyruklu:** Söyledikleriyle yaptıkları birbirini tutmayan kimse. Daha çok ivedi olarak yapılması gereken işleri üzerine konuşan, ancak gezip tozan kimseler için söylenir.

*"-Önü seğirdim oluklu, arhası zomzom guyluklu bacım benim. Ev galdırıcım boon diyoduñ, çeşme başına laflamıya gemli-şiñ."*

**Örs gibi oturup körük gibi solumak:** Bir toplulukta bir konu konuşulurken, o konu üzerinde konuşması gereken kişinin konuşmayıp sinirli bir biçimde kaba kaba soluması için söylenir.

<sup>719</sup> Halil Çimen'den.

<sup>720</sup> Gösterir, "Çorum Manilerindeki Deyimler", s. 17.

<sup>721</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 10.

<sup>722</sup> Güven, Geri Dönüşü Olmayan Yol, s. 28.

<sup>723</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 92.

*"-Odada örs gibi oturup körük gibi soluyanlardan biri de İsmet Kâ idi. Bunnar birine gızmışla ya, mık dara mı, koylüye mi bilmiyom."*

**Örüden tutma:** Sonradan ortaya çıkma, yüzeysel olma.

*"-Bunnarın hepisi de örüden dutma, yapıdokları işden hayır çıkmaz."*<sup>724</sup>

**Özü dövmemek:** Duygusallık yüzünden dayanamamak.

*"-Ağamıñ mezerine getmiye özüm dövmiyo."*<sup>725</sup>

**Özünü ırgalamak:** İnandığı bir konuda kuşkuya düşmek.

*"-Ben gine de özünü ırgalama derim. Yarin işin aslı ortaya çıkıncı mahcup oluñ."*

## P

**Paçalı tavuk gibi ayakları birbirine dolaşmak:** Heyecan, telaş, utanç gibi nedenlerle sendeleyerek yürümek. Şaşırıp yanlış davranışta bulunmak.

*"-Yav benim medeni cesaretim yok. Gızı görüncü paçalı tavuk gibi ayaklarım birbirine dolaşıyo. Neydiceemi bilemiyom."*

**Padişah çadırı gibi havasından geçilmemek:** Kendini çok beğenen kimselere söylenir.

*"-Padişah çadırı gibi havañdan geçilmiyo bu sıralar. Hayırdır aslanım gömü neyi mi bulduñ da gırım gırım gırışıyon böyle?"*

**Padişah çıbanı deşilir gibi olmak:** Büyük bir dertten, sıkıntıdan kurtulmanın belirtileri ortaya çıkmak.

*"-He Hacı Emmi, padişah çıbanı deşilir gibi oldu birez. Yahında bu dertden de gurtulucuz Allaañ izniylen."*

**Padişahın develeri de yalın ayak geziyor:** Herkesin kendine göre bir derdi vardır.

*"-Onu dert et, bunu dert et! Padişahın develeri de yalın ayak geziyomuş. Bi o galdı dert etmediimiz."*

**Pamağın büfesi gibi:** Biçimsiz, orantısız iş ya da eşya. Bayat ilçesinde Pamak'ın alt yanı dar, üst yanı geniş büfesinden esinlenilerek oluşturulmuş bir deyimdir.

*"-O ne biçim ev maketi la öyle, Pamağın büfesi gibi. Hiç mi özenmediñ, hoca zayıf verir saña, sınıfta kalırsın bu dersten, deyim ben."*<sup>726</sup>

<sup>724</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 173.

<sup>725</sup> Uçakçı, Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu, s. 371.

<sup>726</sup> Şahin, Bayatça, s. 108.



**Panayır dölü:** Sürekli olarak çarşıda olan, burada büyüyen çocuk; çadırvan bebeği.

*"-Taa guccüklüğünden beri panayır dölü olup çıkmışdur."*<sup>727</sup>

**Para dinli:** Cimri, paraya çok düşkün, parayı çok seven.

*"-Ondan başkasına varmaktansa kendimi öldürürüm daha iyi der ama para dinli babasının kılı kıpırdamaz."*<sup>728</sup>

**Paramın delicesi mi var?** Hesapsız param mı var? Niçin olur ol-maza para harcıyorum?

*"-Öyle dibi doruğu olmayan bi işe para yatıramam ben. Paramın delicesi mi var? Dursuñ pangada."*

**Parayla süleme oynamak:** Çok varlıklı olmak.

Küçük yassı taşlara İskilip'te sülenke, Sungurlu'da süleme denir. Süleme aynı zamanda yassı taşlarla oynanan bir kaydı-rak oyunudur. Bir çizgi üzerine konan yassı taşların belli bir uzaklıktan kaydırılarak atılan başka bir yassı taşla çizgi dışına çıkarılması temeline dayanır. Deyimde, kişinin bu oyunda taş yerine para kullanacak denli varlıklı olduğuna gönderme ya-pılmaktadır.

*"-Seniñ yardım edelim dediñ adam parayla süleme oynuy asla-nım. Bırak da o bize yardım etsiñ."*

**Pat pat atmak:** Uygun olmayan bir ortamda düşüncesizce sözler söylemek.

*"-Adamın bahışlarından da mı ānamadın yav? Sen Cört Mısdık hakkında pat pat ataken garda-şı da saña dik dik bahiyodu."*

**Pat sözlü:** Karşıdakini kırma endişesi taşımadan, söylenme zama-nına dikkat etmeden her sözü olduğu gibi söyleyen kişi.

*"-Pat sözlü dürzü n'olacak! Partilileriñ de boğazına tkiyor seçim zamanı geldiklerinde. Adamlar aciz beciz oluyorlar bunuñ yü-zünden dediler."*<sup>729</sup>

**Paya satmak:** Hava atmak, caka satmak.

*"-Bileene üç burma dakmış, düğünde herkese paya satıyo. Ayıp ayıp."*<sup>730</sup>

**Pınası dama atılmak:** Kendinden üstün birinin çıkmasıyla göz-den düşmek. Çorum yöresinde çarığın ya da ayakkabının taba-nına pına denir. Pınası dama atılmak, "pabucu dama atılmak" deyiminin çeşitlemesidir.

<sup>727</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 175.

<sup>728</sup> Gündoğar, Günlükçüler, s. 19.

<sup>729</sup> Gündoğar, Günlükçüler, s. 4.

<sup>730</sup> Şahin, Bayatça, s. 109.

*"-Niyesi var mı? Efendi Ağa yeni evlendi. Birkaç yıla kalmaz, ondan da çocuğu olur. Bu sefer Küçük Ağa olur."*

*"-Bizim Küçük Ağa'nın pınası dama atılır desene."731*

**Pirecik devecik olmak:** Önemsiz bir olay büyük bir soruna dönüşmek.

*"-Evde pirecik devecik oluncu huzur da peceden pırdanak uçtu getdi."*

**Pireye kurşun atmak:** Usta nişancı olmak. "Pireyi gözünden (çakalı dizinden) vurmak" deyimini ile anlamdaştır.

*"Pireye kurşun atar derdi köylü ondan için. Tüfeğini yanından ayırdığını gören olmamıştı."732*

**Pir gezdirir gibi:** Yanından ayırmadan, her gittiği yere götürerek.

*"-Ben saña iki yımırta versem, dolaşır mısıñ sen bunca yeri akşamaca, pir gezdirirce bir oğlağı gezdirir misin?"733*

**Pollu büzük:** Kir pas içinde yaşamayı alışkanlık haline getirmiş kişi.

*"-O zaten pollu büzûuñ biridür."734*

**Porsuk boğmuş dönme:** Duman içinde kalmak.

*"-Porsuk boğmuş döndürdüñüz evi, camı açsak..."735*

**Postunu günde serili bilmek:** Kendini ölmüş bilmek.

*"-İşini siyasi yapacaksın bu devirde. Siyasi olmadıñ mı postuñu günde serili bil."736*

**Poz bin beş yüz:** Kurumu, çalımlı çok.

*"-Üreluun seniñkini gordüm kebaçıda. Bi oturuşu var, yedi köyün ağası gibi. Poz bin beş yüz. Ekini satmış, parayı destelemiş tabi."*

**Pöçüğü sıkışmak:** Güç durumunda kalmak.

*"-Pöçüğüñ sıkışınca yanında kimseyi bulamazsıñ. Bakma sen şindi yüzüñe gülenlere."*

**Pundu kırılmak** Neşesi bozulmak.

*Oğlan kıza vuruldu  
Dünürlüğe varıldı  
Oğlan yoksul başlık çok  
Hemen pundu kırıldı737*

731 Güven, Ağaoğlu, s. 28.

732 Gümüş, Topal Karınca, s. 42.

733 Gümüş, Zilli, s. 17.

734 Kalayoğlu, Agy., s. 180.

735 Gümüş, Topal Karınca, s. 65.

736 Gümüş, Topal Karınca, s. 3.

737 Gösterir, Çorum Manileri, s. 121.

**Punduna düşürmek:** Sırasını, tam zamanını getirmek. Yaygın olarak kullanılan “punduna getirmek” deyiminin çeşitlemesidir. *“Dilini çıkardı sevgiyle Ali’ye, punduna düşürüp mıncıkladı. Aynı gizlilikte karşılık verdi Ali de, çekti, kopardı.”*<sup>738</sup>

**Putu kırılmak:** Cesareti kırılmak, geri çekilmek.

*Sular aktı duruldu  
Gele gide yoruldu  
Başlığı çok dediler  
Yârin putu kırıldı*<sup>739</sup>

**Püsküüt çocuğu:** Hayvanlardan korkan, bir yerden atlayamayan, ağaca çıkamayan, ufak tefek yaralanmaları büyütüp ağlayan, mızıkçılık yapan çocuk.

*“-Püsküüt çocuğu o, anca top oynar, gazug metini nereden bil-siñ?”*<sup>740</sup>

## R

**Rahatını tepmek:** İşini gücünü, o andaki huzurunu, düzenini bozmak.

*“-Onculayın Hacemmimizi pıçakladı da...”  
“-İraatını tepip böyle böyle etti de...”*<sup>741</sup>

**Rahatlık sokmak:** Rahat olan yaşantısını bırakıp ondan daha iyi olmayacak bir yaşantıya yönelmek.

*“-İrahatlık soktu zaar adamı. Sen şeerdeki mayışlı işiñi bırak da köylük yerde it dilliğiynen yaşamaya çalış. Olucak iş mi?”*

**Ramazan davulu gibi tangur tungur ötmek:** Gereksiz yere ko-nuşmak, gürültü yapmak.

*“-İramazan davulu gibi tangur tungur ötmeyi biliyoñ da bi işiñ ibiünden dutmayı bilmiyoñ.”*

**Rezillik paçalarından dökülmek:** Toplum içinde rezil olmak, utanılacak duruma düşmek. “Rezillik paçadan akmak” biçiminde de söylenir.

*“-Görmüyo daalsiñ ya, irezillik paçalarımızdan dokülüyo. Herif de şeere göçelik deyi zollayıp duruyo. Sonumuz daha kotü olu de-yi gorhuyom.”*

*“-Esgiden irezillik paçadan akiyo dellerdı. Şindi bahıyom da boy-dan aşıy.”*

<sup>738</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 134.

<sup>739</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 152.

<sup>740</sup> Şahin, Bayatça, s. 111.

<sup>741</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 54.

## S

**Sabaha çıkmaya senedi olmamak:** Ne denli yaşayacağına ilişkin bir güvencesi olmamak.

*"Götür şunları, kardaşının damına bağla, demeli. Dünyanın yarını belli mi? Sabaha çıkacağımıza senedimiz var mı?"<sup>742</sup>*

**Sabahı dar etmek:** Sabredememek; sıkıntı içinde, acı çekerek güçlkle beklemek.

*"Gece öyle bir dişim ağrıdı ki sabahı dar ettim."<sup>743</sup>*

**Sabır dağarcığın mı delindi?** Bir işin hemen yapılması için evenlere söylenir.

*"Niye yavan yiyoñ gurbanım? Aha yimek bişdi bişecek. Ecik daha sabret. Sabır daarcuñ mı delindi?"*

**Sabun ezintisi:** Zayıf, cılız, ezik görünümlü kişi.

*"Şu gadun da temelli sabun ezintisiyi galagalmiş."<sup>744</sup>*

**Saçmadan sonra kuru sıkı:** Bir sürü atıp tutmadan oluşan boş konuşmalar için söylenir.

*"Mikdarın gonuşmaları da saçmadan soona guru sıhı. Yok salma salıcaamış da, köy namına motur alıcaamış da, vermiye-ni gara-gola çekdiricemiş de..."*

**Saf ayaklarına yatmak:** Saf olmamasına karşın saf numarası yapmak, safmış gibi davranmak.

*"İçinde kadınısı bir kıskançlık depreşmiş olacak ki saf ayaklarına yatarak sordu:*

*-Ay kız teyzeee, bu 25'ten bile büyük duruyor."<sup>745</sup>*

**Sağlam ayağa benzememek:** Görünüşüyle güven vermemek.

*"Sağlam pabuç (ayakkabı) değil" deyiminin çeşitlemesidir.*

*"Seniñ arkadaş deyi eve getidiñ gobel bek saalam ayağa benzemiy. Gozünüñ biri gah gidelim diy, obürü ..k yime otur diy."*

**Saka beygiri gibi:** Bir iş için çok yere uğrayan ya da zaman geçirmek için amaçsızca dolaşan kimse.

*"Saka beygiri gibi günde kırk tükene girip çihyoñ. Bi iş guldundan dutsañ da onuynan oyalansañ, milleti iratsız etmeseñ olmaz mı?"*

<sup>742</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 1.

<sup>743</sup> Arslaner, Aşıkbükü, s. 206.

<sup>744</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 183.

<sup>745</sup> Yıldırım, Muska, s. 26.

**Sakalı yıldıza dikmek:** Ölmek.

*"-Dabanı güneşletti, sakalı yıldıza dikti."*<sup>746</sup>

**Sakal kapan:** Köşebaşı, pazar yerinde en iyi satış yapılabilecek, herkesin uğrayabileceği yer.

*"-Her bazar, sahal gapanı erkenden gelip ben gapıyom."*<sup>747</sup>

**Sakızı pislığe düşürmek:** Düzgün giden bir işi, durumu yersiz, yanlış davranışlarla bozmak. "Sakızı çamura düşürmek" çeşitlemesi kimi sözlüklerde yer almaktadır.

*"-Sahızı pislığe düşürdük Hasan Ağa. Hem de öyle bi düşürdük ki iler tutar halımız galmadı gayli."*

**Salına binmek:** Ölen bir kişiden hemen sonra ölmek.

*"-Bir erkeğin ardından bir kadın ölmüş. Ayşe Nine de Halil Ağa'nın salına bindi."*<sup>748</sup>

**Sal tahtasına bir osuruk borcu kalmak:** Ölüm de içinde olmak üzere hiçbir şeyden korkmamak; ölümü de kanıksamış olmak.

*"-Kimseyen alıcak vericek davem yok çok şükür. Sal taatasına bi osuruk borcum galdı. Ele avuca düşmeden onu da verisek sen sâ ben selamet."*

**Samana su vermek:** Hiç belli etmeden dolap çevirmek. "Saman altından su yürütmek" deyiminin çeşitlemesidir.

*"-Ettiğini tuttuğunu kimseye bildirmeyeceksin. Vereceksin suyu samana, seyrine bakacaksın geriden."*<sup>749</sup>

**Samanı eksik olmak:** Ahmak, budala, sersem olmak.

*"-Ölürüm de varmam ben o samahıya. Önünde bi samanı âsik onuñ."*

**Sana da mı yaramadı Orman Dairesi'nin suyu:** Kamu kurumunda rüşvet vermesine karşın amacına ulaşamayan kimselelerin durumunu anlatmak için söylenir.

*"-Ula Hımsı Hamit, ormandan yapıdın söküntü uçun gelen keşifçileri gordüm diyodun emme; cezayı yimişin. Saña da mı yaramadı Orman Dayresi'niñ suyu?"*

**Sana kırık ise bana külufak:** Senin için önemli değilse benim için hiç önemli değil.

*"-Nası biliyosañ öyle yap. Bundan keyli saña gırığısa baña külufak."*

<sup>746</sup> Ertekin, "Çorum'da Söylenen Atasözleri", s. 30.

<sup>747</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 183.

<sup>748</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>749</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 3.

**Sana vereyim on paraya:** Bir değeri yok.

*"-Dibinden kürüdüler onculayın ormanı. Kütüklediler. Yeşerip gürleyip geliyor ardı ya, sana vereyim on paraya."<sup>750</sup>*

**Sanki Daşdan davul çaldı:** Para kazanmak amacıyla yapılan bir işten kazanç elde edilememesi durumunda söylenir.

*"-Eyi para ediy dey kaç talla suvan ekdik. Herkeş de bizim gibi düşünücü bi guruş örenemedik. Sanki Daşdan davul çaldıya döndü bizim iş."*

**Sanki hacı emmini eşeğe bindirdin:** Yapılan küçük bir iyiliğin, yardımın işe yaramaması durumunda söylenir.

*"-Sanki hacı emmiñi eşeğe bindirdin, yine ayakları yerde sürünüyo."*

**Sanki imam bulduk danıştık:** Danışılan kişinin o konuda bilgisi olmadığına ya da ters yanıt verdiğinde söylenir.

*"-Aklı yetik dey danışdımız Kel Veli'den de aklı başında bi cüvap alamadık. Zaar o da bişiy bilmiyo, sanki imam bulduk danıştık."*

**Sanki körü köprüden geçirdin:** Yaptığı küçücük bir iyiliği abartanlar için, "Yaptığın iyiliğin hiçbir değeri yok, ama onunla övünüyorsun." anlamında söylenir.

*"-Dediği lafa bak! Alt tarafı iki köken baldırcana iki helke su dökdüñ. Sanki körü köprüden geçirdiñ."*

**Sanki Köseadağı'ndan kar bağışladı:** Köseadağı, Çorum'un kuzeybatısında, ili çevreleyen dağlardan biridir. Daha buzdolabının, öteki soğutucuların bulunmadığı eski dönemlerde, özellikle sıcak yaz günlerinde soğutucu olarak kar kullanılırdı. Köseadağı'ndan eşeklerle getirilen kar dükkânlara, evlere satılır, dondurma yapımında ya da soğuk içitlerin yapımında kullanılırdı.

O dönemde Köseadağı'nın kuytu yerlerinde sahipli karlıklar vardı. Kışın karlar buralarda çukurluklara doldurulur, üzeri çalı çırpı ya da samanla örtülüp sıkıştırılırdı. Yazın da Çorum'da satılırdı. Parası olanlar, kahveciler, dondurmacılar satın alarak sıcak günlerin sıkıntısını giderirdi. Yoksulların kesesi, pahalı olduğu için kar almaya elvermezdi. Dolayısıyla kar, onlar için ulaşılmaz bir nimetti.

O dönemde kimi cimri varsıllar satamadıkları yatkın malları hayırlarına dağıtıp tafra satarlardı. Halk, onların bu göstermelik iyilikseverliğini, "Verdiğine bak! Sanki Köseadağı'ndan kar bağışladı." diyerek küçümserdi.<sup>751</sup>

<sup>750</sup> Gümüş, Zilli, s. 24.

<sup>751</sup> Kerman, Ünlü Deyimlerin ..., s. 117-118.

*"-Yatgınından bir iki çalı çabıt göndermiş eve. Keranacınıñ oñmesine bakanlar da sanır ki Köседаğı'ndan gar baaşlamış."*

**Sapı samana karıştırmak:** Ne dediğini bilmeden konuşmak, olayları birbirine karıştırmak.

*"-O iş öyle olmadı oğlum. Sapı samana karıştıрма, doğru anlat."*<sup>752</sup>

**Sapsız tokmak:** Kısa boylu, kalın vücutlu kişi.

*"-O sapsuz tokmaa söyle de bi da buralara gelmesiñ."*<sup>753</sup>

**Sap yiyip saman üğütmek:** Ne dediğini, ne yaptığını bilmemek.

*"Sap yiyip saman ..çmak" deyiminin çeşitlemesidir.*

*"-Gaçala şurdan, benim sap yiyip saman üğüten adamlarınan başım hoş değel."*

**Saraylıların it dövdüğü gibi:** Bir kimseyi aşırı biçimde dövmek ya da çok perişan duruma düşürmek anlamında söylenir. Saraylıların yerine Saraylıların dendiği de olur.

*"-Bak böyle şınneyip durusañ Saraylılarıñ it dodüğü gibi ıslata ıslata düverim."*

**Sarı biçik:** Sarışın çocuk.

*"-Gonşunun torunu doomuş, temelli sarı biçik!"*<sup>754</sup>

**Sarı çıyan:** Başkalarına zararı dokunduğu için sevilmeyen sarışın insan.

*"-O sarı çıyandan bunun hesabını sorucaam!"*<sup>755</sup>

**Sarımsağı baş çevirmemek:** Birisiyle arası iyi olmamak, iyi geçinememek.

*"-Benim onuynan sarımsağım baş çevirmez. O yüzden aramız serincedir, bek gelip gitmez bize."*<sup>756</sup>

**Sarı sudan kaymak almak:** Her olaydan, durumdan çıkar sağlamak ya da işe yaramaz duruma gelen şeyden bile yararlanmaya çalışmak.

*"-Herif sarı sudan kaymak almaya uğraşiyor, sen de gidip yardım istemeye kalkıyorsun; zırnık bile koklatmaz."*<sup>757</sup>

**Sāsak<sup>758</sup> beyinli:** Akıllı uzağa ermeyen, salak, düşüncesi kıt kimse.

*"-Sāsak beyinli adamlar da hep buraya toplanmış."*<sup>759</sup>

<sup>752</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>753</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 185.

<sup>754</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 185.

<sup>755</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 185.

<sup>756</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>757</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>758</sup> Çorum'da saksağan kuşuna sāsak denir.

<sup>759</sup> Kerman, Çorum Ağzından..., s. 72.

**Sayyağından kıl çekmek:** Bir işi çok kolay yapmak. “Tereyağın-  
dan kıl çeker gibi” deyiimiyle eş anlamlıdır.

“-Hani la, sayyaandan gıl çeker gibi hallederim o işi, siz küşüm-  
lenmeyin dediydiñ. Nooldu?”

**Seğirdim akıllı:** Başkalarının kışkırtmasına kolayca uyan kimse.

“Kalabalık, o dükkânların önünden geçerken daha bir hınçla ba-  
ğırđı. Birkaç yeni yetme ile peşlerinden gitmeye hazır seğirdim  
akıllılar, dükkânlara saldıracak oldu.”<sup>760</sup>

**Sel önündeki hışır gibi:** Selin önündeki saman çöpü gibi güçsüz  
olan, büyük sorunlar karşısında çözüm bulamayan, umarsız ka-  
lan insanların durumunu anlatmak için söylenir.

“-Sel önünde hışır gibi yuvalanıp gedi yok bahalım. Allah sonu-  
muz hayır eylesin.”

**Semeriyle seksene çıkmak (patlamak):** Beklenenden daha pa-  
halıya elde edilmek.

“-Bu iş bize semeriyen seksene patladı. Keşke heç galhişmasay-  
dık.”<sup>761</sup>

**Sen bayramdan bayrama tık de:** Senin bu konuda konuşmaya  
hakkın yok, çeneni kapat.

“-Seniñ önüne kemik atan olmadı. Sen bayramdan bayrama tık  
desen yeter.”

**Sen bu ağızla hiç çökelek yedin mi?** Söylediklerin mantıklı bir  
temele dayanmıyor, saçmalıyorsun.

“Anadolu’da sık kullanılan bir deyim vardır. ‘Ağıza bak ağza, sen  
bu ağızla hiç çökelek yedin mi’ diye sorarlar insana.”<sup>762</sup>

**Senin eşeğin kancık olsun:** Haklı değilsin, ama senin dediğin  
olsun.

“-Yav tamam, baydın artık. Senin eşseen gancık olsun haydi, ne  
olacaksa!”

**Senin hatırın kalacağına Hindolu’nun bir katırı ölsün:** Hindolu,  
İskilip’te bir sülalenin adıdır. Bir kimseye hatırının sayıldığı-  
ğını belirtmek için şaka yollu söylenir.

“-Beş yüz gaymanıñ lafı mı olu? Senin hatırın galacaana Hindo-  
lu’nun bi gatırı ölsün.”

**Sen kimin doyurup koşmasıydın?** Seni kim yelleyip de üstümüze  
saldırtıyor anlamında kullanılır.

“-Annacımıza geçmiş bizden yana ürüyoñ tan tan! Sen kimiñ  
doyurup goşmasıydın la?”

<sup>760</sup> Arslaner, Küyük, s. 180.

<sup>761</sup> Osman Şimşek’ten.

<sup>762</sup> Aydınlı, “Yanlış Ötesi Yanlış”, s. 7.



**Sen o ağzı hangi demircide dövdürdün?** Yalnızca kendi çıkarını düşünerek konuşuyorsun anlamında söylenir.

*"-Ben saña öndüç para vericem, senet sepet de isdemiycem he mi? Sen o aazı hangi demircide döğdürdüñ aslanım?"*

**Sen onu dedemin şapkasına anlat:** Söylediğine inanmamı bekleme, anlattığına kesinlikle inanmıyorum. Çünkü senin söylediklerin çoktan eskidi, dedemin zamanında kaldı.

*"-Görmesek kakaydı, gördük şaka oldu deel mi? Sen onu dedemin şapgasına ānat."*

**Seri ele vermek** Kendisine sahip olamamak, hastalanıp yatağa düşmek.

*"-Ufak bi gırgınlık deyi masimediydim, yatağa düşürdü soyha beni."*

**Serin durmak:** İki kişi arasındaki dostluk ilişkileri bozuk olmak.

*"Bir keresinde bu Hacı'yla konuşuyorken, bacağı diye bacak arasını sıkımtı yanlılıkla da danalar gibi böğürtmüştü herifi. O günden bu yana kendisine biraz serin durduğunu sanıyordu."<sup>763</sup>*

**Serpeneği<sup>764</sup> kırık:** Suratsız, çirkin; sinirli (kimse).

*Ozani yalama olunca aşka  
Altmış kadın sevdi Ayla'dan başka  
Onundan ok yedi, ellisinden taş  
Serpeneği kırık, dağınık duşka<sup>765</sup>*

**Seydim ..kluğu gibi yanmak:** Vücudun çok ateşlenmesi durumunda şaka yollu söylenir.

*"-Üzerlerden ırak, bu gece bi ateşlendim. Seydim ..kluğu gibi yandım sabahaca."*

**Seydim eşeği gibi:** İnatçı.

*"-Seydim eşeği gibi ayaklarını direme bilader. İşin oluruna bahalım."*

**Seydim meşesi gibi:** Karışık, birbirine girmiş.

*"-Bu ne hal gız böyle, Seydim meşesi gibi saç baş birbirine garışmış."*

**Sıçan olmadan çul yolmak:** Yeterli bilgi, birikim, deneyim edinmediği bir işte ustaymış gibi davranmak, büyük işler yapmaya, büyük sözler söylemeye kalkışmak. "Sıçan olmadan çul delmek/kesmek" deyiminin çeşitlemesidir.

<sup>763</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 2.

<sup>764</sup> Çorum'da dam saçağına, şapkaların güneşten koruyan ön uzantısına serpenek denir. Serpenek sözcüğü burada yüz, surat anlamında kullanılmıştır.

<sup>765</sup> İbrahim Gösterir'den.

“-Kimi kandırıyorsuñ lan sen? Sıçan olmadan çul mu yoluyorsuñ?”<sup>766</sup>

**..çtığı ..kun üstüne oturtmak:** Bir kimseyi suçüstü yakalayıp cezalandırmak.

“-Adamı suçüstü yapıp ..çtığı ..kun üsdüne oturtacaañ. Yossama inkâr eder.”

**..çtığı yere kadar kovalamak:** Kötü bir davranışta bulunan birinin peşini bırakmamak, yaptığının acısını çıkarana dek onunla uğraşmak. “..kuna konan sineği kırk yıl kovalamak” deyimiyile eş anlamlıdır.

“-Bi daha benden habarsız bağa girip üzüm aldıñızı görüsem, ..çdıđıñız yere gadar govalarım oña göre!”

**Sıddık Ağa'nın iti gibi tan tan ürümek:** Arkasına güvenip sürekli olarak başkalarına sözle çatan kimseler için söylenir. Sahiplerince iyi beslenen ağa itleri, hem güçlü olduklarından hem de sahiplerince korunacaklarını bildiklerinden gelen geçen herkes üürler.

Sıddık Ağa, Çorum'un Salur köyünde yaşamış ünlü bir ağa idi. Onun da böyle bir iti olmuş olmalı ki, bu itin ürümelere bu nitelikteki insanlara aktarılarak deyimleştirilmiştir.

“-Ulan Cinli Sadık, bugün yalın fazla gelmiş elleem. Sıddık Ağa'nın iti gibi tan tan ürüyoñ gine.”

**Sırım ..çmak:** Büyük bir panikle her biri bir tarafa kaçışmak. “Tırırım ..çmak” biçiminde de söylenir.

“-Baçada şefdeli hırsızlıyan bebelere nası baardıysam sıırım ..çdı keratalar.”

“-Beni garşularında gôrivirince hepisi de tırım ..çdı.”<sup>767</sup>

**Sırtından bir yük daha kalkmak:** Önemli bir sorunu daha çözüme bağlamak ya da ödenmesi gereken bir borcu ödemek.

“-Oğlanı everiken epiyim dokülüp saçıldık emme; sırtımızdan bi yük daha galkmış oldu.”

**Sırtı yufka:** Bütün sözlüklerde “İnce giysiler giyinmiş kimse”, “güçsüz, dayanıksız” anlamlarıyla yer alan bu deyim, Çorum yöresinde yoksulluk içinde yaşayan insanlar için kullanılır. “Sırtı yoka” da denir.

“-Varsıl oldu herifçioğlu. Benim gibi sırtı yufkanın biriydi daha düne kadar.”<sup>768</sup>

**Sızma gümüş gibi:** Bütün kötü işlerden elini ayağını çekmiş.

<sup>766</sup> Arslaner, Küyük, s. 25.

<sup>767</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 213.

<sup>768</sup> Gündoğar, Tırpan Atmışlar, s. 6.

*"-Sızma gümüş gibi, artık kötülüklerden uzak duruyor benim yavrum."*

**Similik sıçan:** Aşırı derecede çekingen, pısrık kişi.

*"-Similik sıçanınıñ biri, gazuk gibi dikilmeden başga bişiy yapmy."*<sup>769</sup>

**Sini bitli:** Elinden iş çıkmaz kimse.

*"-Baña sorarsan heç güvenme derim. İş çıkmaz ondan. Sini bitliniñ tekidir."*

**Siniler sinek kalmamak:** Gece herkes evine çekilmek, ortalıkta kimsecikler kalmamak.

*"Yatsı sonu el ayak çekiliyor, siniler sinek kalmıyordu ayakta. Gecekuşlarının hoyrat ötüşleriyle yıldızlara kalıyordu gece."*<sup>770</sup>

**Sinne sırığı:** İşe yaramaz adam.

*"-Paklalar sarsın diye diktiğimiz çöteler bile o sinne sırandan daha çok işe yarar."*

**Sinniğin tepesi:** Öllüğün körü deyimi gibi bir çeşit ilenme anlamı taşır.

*"-Sinniğin tepesi deyiminiñ anlamını da en iyi Hallonbaşigilin Murat biliyor, siz en iyisi oña soruñ."*<sup>771</sup>

**Sinnik maşası:** Eli yüzü kirli dolaşanlara denir.

*"-Evün bacasını yihiken isden sinnik mayşasına benzedük."*<sup>772</sup>

**Sirkesi su götürmemek:** Hıncı, öfkesi son aşamaya geldiği için artık dayancı kalmamak.

*"-Üsdüne varma daha. Sirkesi su götürmez bundan sonra. Hır çiharmanıñ gereği yok."*

**Sirkesi kabına sığmamak:** Öfkesini dizginleyememek, artık dayanamayıp öfkeden patlama aşamasına gelmek.

*"Tiki vardı Gara Cuma'niñ. Böğrüne dürtülücü sirkesi gabına sığmaz, anayın... der zolladırdı."*

**Sizin zilli hörmetiniz nerden geliyor?** Sizin önceliğiniz, değeriniz ne de bu olanaktan öncelikle yararlanmak istiyorsunuz?

*"-Sizin zilli hörmetiniz nerden geliyo la? Protokol goltuklarına gurulmuşunuz. Hadi bahıyım, arka goltuklara!"*

**Sofra atmak:** Kargı'nın Bademce köyünde sofrayı kurmak anlamında söylenir.

*"-Eee, ne demiş esgiler; oğlan babadan öğrenir çatma çatmayı, gız anadan öğrenir sofrayı atmayı."*

<sup>769</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>770</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 51.

<sup>771</sup> Şahin, Bayatça, s. 116.

<sup>772</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 192.

**Soğan erkeği:** Görüntüde kazak erkek tavırları sergileyen, ancak eşinden çok korkup onun sözünden çıkamayan erkek, kılıbık.

*"-Ay sevsinler, soğan erkeğimi... Anasının süt kuzusu..."*<sup>773</sup>

**Soğuk tandırda çörek pişirmek:** Kendisini bir iş yapıyor gibi göstererek başkalarını aldatmaya çalışmak.

*"-Sook tandırda çörek pişirmek onun geçim gaynaadır."*

*"-Yani?"*

*"-Yanisi önemli işler yapıyomuş gibi yanaşıp gandırdıklarını parasını alır."*

**Soğuk taştan sıcak ekmek:** Ekmeden biçmeden, emek vermeden başkalarının sırtından kazanç elde etmek, başkalarının bağından bahçesinden aşırılarıyla geçimini sağlamak.

*"-Götüdüğü ırgat başına çütlük sahabından on gayma alır, gen-disi çalışmaz. Buna bizim oralarda sook daşdan sıcak ekmek del-ler."*

**Sokak keliği:** Sokakta olmayı çok seven, eve gelmek istemeyen çocuk.

*"-Temelli sohak keliği olduñ çıkdıñ ha!"*<sup>774</sup>

**Sokumları boğazına düğülmek:** Üzüntü, sıkıntı ya da isteksizlik nedeniyle ağızındaki lokmayı yutamamak, yediği yiyecek boğazında kalıp daha ileri geçememek. "Lokması ağızında büyüme" deyimiiyle eş anlamlıdır.

*"Urgancı'nın küle kestiğini görünce sokumları boğazlarında düğüldü bebeleriñ."*<sup>775</sup>

**Soluğu boğazında düğümlü kal-mak:** Heyecandan güçlkle soluk almak. "Soluğu düğümlenmek", "soluğu boğazına sığmamak" biçiminde de söylenir.

*"Boğazında düğümlü kaldı soluğu. 'Öhhö' diyecek gücü kalma-mıştı."*<sup>776</sup>

*"Çorum'un birinciye gelen mültezimi Çakır Kâhyaların Osman Efendi'niñ, hırpadak soluğu düğümlendi."*<sup>777</sup>

*"Yüreği tavşan yüreğince dövülüyor, soluğu boğazına sığmıyordu Sıddık'ın."*<sup>778</sup>

**Soluğu doğruya olmamak:** İyi niyetli olmamak, art niyetli düşün-celere sahip olmak. "Soluğu soluk değil" biçiminde de söylenir.

*"-Soluğu doğruya değil ki, işi ıras gitsin keranacınıñ."*<sup>779</sup>

<sup>773</sup> Yıldırım, Muska, s. 60.

<sup>774</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 193.

<sup>775</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 68.

<sup>776</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 47.

<sup>777</sup> Tahir, Yediçınar Yaylası, s. 11.

<sup>778</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 78.

*"-Usta dey nerden bulduñ bu arafat cambazını ula? Baksana gö-zü göz deel, soluğu soluk deel dinine yandığımıñ."*

**Soluğu genişlemek:** Rahatlamak, sıkıntılı bir durumdan kurtulmak. "Soluğu genişlemek", "soluğu genişmek" biçiminde de söylenir.

*"Kadın zapt olmuyordu. Çopur Osman'ın gelişiyle soluğu genişlemiş, okuyup üflüyordu Musa'ya."*<sup>780</sup>

**Somun erkeği:** İri yarı olmasına karşın kof, kılıbık yapılı erkek.

*"-Sen de somun erkeeniñ biriyemiñ de habarımız yoomuş."*<sup>781</sup>

**Sorkoğlan**<sup>782</sup> **boğası gibi sorutmak:** Hiçbir iş görmeden, bir işe yaramadan ayakta boş boş dikilmek. "İmir'in iti gibi sorutmak" deyimi de aynı anlamdadır.

*"-Aman bi işiñ ucundan dutma. Sorkoğlan boğası gibi sorut dur öyle!"*

*"-İmirin iti gibi sorutma orda. Şu seklemi elleşek de tandılığa goyak."*

**Söğüdüne su yürümek:** Ergenlik çağına gelmek.

*"-Soodüne su yürüdü sırcalınıñ, namısımızı iki paralık etmiye başladı."*

**Sökülmüş ağaca dönmek:** Canlılığını yitirmek, zayıflamak.

*"Üç gün lokma koymadı ağızına. ... Gözleri çukuruna gömüldü bir tamam. Sökülmüş ağaca döndü, kuruyup geçti üç günün içinde."*<sup>783</sup>

**Sözü ağızında:** Hazır cevaplı, tok sözlü.

*"-Bu okulda sözü ağızında kızlar var. Bi denesi, dün parkda yanımnda gördüğün oğlan abıcamın oğluydu dedi. E hadi yuttuk dedim. Yutmazsañ gargara yap hocam dedi."*

**Sözünü yere düşürmemek:** Bir kimsenin söylediklerine önem vermek, sözünü dinlemek, dediklerini yapmak.

*"Aynı şekilde Hayganuş Hanım da ev dışındaki işlerde eşiniñ sözünü yere düşürmezdi."*<sup>784</sup>

**Sudan çıkmış sıpaya dönmek:** Üstü başı çok ıslanmak, sırlıslıklam olmak.

*"- Niye ittin beni la, şimdi ıpslak ne diyacağım ben anama?"*

*Yaramazın biri düşenin zıddına zıddına:*

*"- Gobebe bak la gobebe, sudan çıkmış sıpaya dönmüş!"*<sup>785</sup>

<sup>779</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>780</sup> Gündoğar, Tırpan Atmışlar, s. 6.

<sup>781</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 194.

<sup>782</sup> Sorkoğlan: Çorum'un Mecitözü ilçesinde bir köy.

<sup>783</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 20.

<sup>784</sup> Özcanbaz, Körük, s. 87.

**Sulu dereye götürüp susuz getirmek:** Çok kurnaz, hileci olmak.

*"-Ben seniñ gibileri sulu dereye götürüp susuz getirme ustasıymdır. Demediler mi saña?"*

**Su mu çıktı?** Haklı bir neden olmadan yerini bırakanlara ya da bırakmak isteyenlere kınama, engelleme amacıyla söylenen bir söz.

*"-Su mu çıktıydı benim evde? Osuruklu avradınıñ sözüylen ayrı baş koşup ayrılmasaydı."*<sup>786</sup>

**Sungurlu mercimeği gibi halbırın altında da üstünde de oynamak:** Her türlü ortamda işini yürütmek, çıkarını sağlamak.

*"-Adam Sungullu mercimee gibi halbırın altında da üstünde de oynayıp işini gotarıy."*

**Suratı çarşamba çanağına dönmek:** Dayak yediği için yüzü gözü yara bere içinde kalmak.

*"-Eyinnik dur bak. Beni yanıña getirtme. Gelisem suratını çarşamba çanaana dönderirim. Daha da kötü ederim."*

**Suyu çıkmak:** Kargı'nın Bademce köyünde çok terlemek anlamında kullanılır.

*"-İkindinin ısıcağında tırpan sallayı sallayı sırtımıñ suyu çıktı."*

**Suyuna pilav salınmamak:** Güvenilir bir insan olmamak. Çorum'da "tiridine pilav salınmamak" biçiminde de söylenir. "Suyuna pirinç haşlanmamak", "suyuna pirinç salınmaz" biçiminde çeşitlemeleri vardır.

*"-Suyuna pilav salınmycanı biliyoduk bilmesine de, datlı diline gapıldık bi kere."*

*"-Emmesi ne? Deli Seydi bu. Deliniñ tiridine pilav salınır mı hiç?"*<sup>787</sup>

**Suyun yönü değişmek:** Bir iş doğal gidişinden sapmak, başkalarının çıkarına olacak bir durum almak.

*"-İşler sarpa sarmış, suyun yönü değişmiş Zor Aliiii! dedi içinden kendisiniñ gafletine hayret ederek."*<sup>788</sup>

**Suyu savuk değirmene dönmek:** İşlemez olmak, yararsız duruma gelmek; ortalıkta gürültü patırtı, hareket kalmamak.

*"-Evin ocağın kapandı kaldı bak, suyu savık değirmene döndü her bir yer."*<sup>789</sup>

**Suyu sıkılmış limona dönmek:** Çok hırpalanmak.

<sup>785</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 119.

<sup>786</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 7.

<sup>787</sup> Gündoğar, Tırpanın Gölgesi, s. 20.

<sup>788</sup> Arslaner, Küyük, s. 22.

<sup>789</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 84.

*"-Feride'yle o geceki ihtiras dolu birlikteliği onu çok yormuş, suyu sıkılmış limona döndürmüştü."*<sup>790</sup>

**Süt köpüğü gibi inilmek (iniş-mek):** Çabuk yatışmak.

*"Yapılan tuzağın bir dilim karpuz yüzünden olduğunu herkes duymuştu. Medet Dayı önceleri çok kızdı, bağırды. Sonraları süt köpüğü gibi inikti."*<sup>791</sup>

**Süt köpüğü gibi kabarmak:** Çok çabuk sinirlenmek.

*"-Süt köpüğü gibi gabarma hemen. Daha diyeceklerim va, lafın soñunu diine bi."*

**Sütü kaymak bağlamak:** İşleri düzelmek, önemli bir sorunun üstesinden gelmek.

*"-Sütümüz gaymak baaladı, derdin biri daha bitti."*<sup>792</sup>

**Sütü temiz:** Soylu, temiz yaradılışlı kimse.

*"-Sırtımdaki göyneğe olamam, o eksik eteğe kefilim. Avradıñ diye değil şincik, dünya ahret anam bacım sütü temiz avrat."*<sup>793</sup>

## Ş

**Şakayı murtuna değdirmek:** Şaka olarak başlayan bir eylemi kavgaya dönüştürmek.

*"-Öyle birbirine vurarak şaka yapılı mı eşşek sıpaları. Şakayı murtuna dadirdiñiz aha!"*

**Şamata teli:** Neşe kaynağı.

*"-Necip Usta bizim arastaniñ şamata telidir. Yanına var da moraliñi oñarsın ecik."*

**Şam biberi gibi yakmak:** Çok acı vermek; üzmek, dertlendirmek.

*"-Şam biberi gibi yakıp kavurdu ciğerimi."*<sup>794</sup>

**Şam şeytanı:** Çok açığöz, ancak güvenilmez kişi.

*"-O tam bi şam şeytanıdır, bi şekilde işini halleder."*<sup>795</sup>

**Şansı kancık olmak:** Çok şanslı olmak.

*"-Şansı kancık herifin. Gidiyor da Alosman'ın arkadaşı çıkıyor komutan."*<sup>796</sup>

**Şansına Abdiş çıkmak:** Hiç ummadığı olumsuz bir durumla karşılaşmak.

<sup>790</sup> Gündoğar, Ay Bulutta Gizliyen, s. 94.

<sup>791</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 237.

<sup>792</sup> Yoksul, Agy., s. 586.

<sup>793</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 33.

<sup>794</sup> Can Yoksul'dan.

<sup>795</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 200.

<sup>796</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 61.

*"-Bu kuradan İzmir gibi iyi bir yer bekliyordum emme şansına Abdiş çıktı. Kars'a gidiyom."*<sup>797</sup>

**Şapırdak ağızlı:** Yer, zaman gözetmeden aklına geleni konuşan kimse.

*"-O şapırdak aazlınıñ aazınıñ şapırtısını dinliyecek daalim. Ben gedip otumam onuñ yanına."*

**Şapırtısına yelmek:** Gerçekleşmesi çok güç bir olayın gerçekleşeceğini düşlemek ya da tutulması çok güç bir sözün, vaadin yerine getirileceğine inanmak. Bayat'ta "şapırtısına gelmek" biçiminde söylenir.

*"-Aslında böyle olmayacağı belliydi, fakat sen onuñ şapırtısına yeldin."*<sup>798</sup>

**Şapka giydirmek:** Bir kimseyi aldatmak, ona oyun oynamak.

*"-Gayınbabaan zamanında baña iyi bi şapka giydirdiini hatıllıyoñ deel mi?"*<sup>799</sup>

**Şapkaları değışmek:** Bozuşmak.

*"-Bi daa eliñ uç geçisine beş oğlaana karışsañ şapğaları deşirik, demedi deme."*

**Şapkasına bakıp adam sanmak:** Bir kimsenin yaşına başına, görünüşüne bakarak iyi bir insan olduğunu düşünmek.

*"-Babamıñ zaman zaman hayıflandığına da tanık oldum. Kızı yaktık, diyordu. Şapkasına bakıp da adam sandım, diyordu."*<sup>800</sup>

**Şapkasını göğe kaldırmak:** Olumlu davranışlarıyla yakınlarını onurlandırmak, kendinden gurur duymalarını sağlamak.

*"-Ele güne yamaç şapğamı goğe galdırdıñ ya, Allah ne muradıñ varısa vesin."*

**Şapkasını ters vurutmak:** Kızdırmak, öfkelendirmek.

*Gülüm beni unutma*

*Şapkamı ters vurutma*

*Ben senin öz yârinim*

*Eller ile bir tutma*<sup>801</sup>

**Şapkasını yere bakıtmak:** Aile büyüğünün, daha çok babanın, toplum içinde utanmasına yol açacak bir davranışta bulunmak.

*"-Acısını içine akıtmış hep. Ayak uydurmuş ortama. Babamıñ şapkasını yere bakıtmadım diyor."*<sup>802</sup>

<sup>797</sup> Şahin, Bayatça, s. 119.

<sup>798</sup> Şahin, Bayatça, s. 119.

<sup>799</sup> Fazlı Koçak'tan.

<sup>800</sup> Gül, Agy., s. 72.

<sup>801</sup> Gösterir, "Çorum Manilerindeki Deyimler", s. 17.

<sup>802</sup> Gül, Agy., s. 72.



**Şapşak**<sup>803</sup> **ağızlı:** Büyük, geniş ağızlı kimseler için kullanılır. Dedi-kodu yapma, sır saklamama sezdirisi de vardır.

*"-Şapşak aazlı Nesibe'nin dıngırdadığı lafları yutmak zorunda kaldım seniñ hatırıñ uçun."*

**Şar şar dökmek:** Ne söylediğini bilmeden konuşmak.

*"-Kele bacım şar şar doküyoñ da lafiñ ucunuñ nerelere dâdiine bakmıyoñ heç."*

**Şavul**<sup>804</sup> **tutmak:** Birinin yaptığı bir işin eksikliğini gediğini başka bir kişi kendi ölçülerine göre değerlendirmek. Küçümseyici bir yaklaşımla daha çok işin eksik ya da aksak yanları eleştirilir.

*"-Biz Çorumluyuk ya, yeriz içeriz, kalkıp giderken başlarımız şavul tutmaya: Böreğin altı pişmiş, üstü pişmemiş, içinin kıymasını az koymuşlar, maydanozunu koklatmışlar. Aşçı kadın baklavaniñ şekerini iyi verememiş, limon tuzunu çok koymuş. Böreğin yağı ne yağı ise... Say sayabildiğin kadar."<sup>805</sup>*

**Şehirli teklifi yapmak:** İçten olmayan teklifte bulunmak

*"-Diliniñ ucuyunan bi şeğelli teklifi yaptı işde."<sup>806</sup>*

**Şekâretini çıkarmak:** İşi ya da sözü uzatmak, özemek.

*"-Şerife Abıla gı, sen de lafin şekâretini çıkardın iyice. Bi uzatdın ki nasdik gibi, burdan şeere varır valla."*

**Şerime ne veriyon?** İnsanlara sataşan, yok yere kavga çıkarmaya çalışan kişiler için söylenir.

*"-Zibidiye bak ula! Zabah zabah sinirimi depeme çıkardı. Defolup gitmiyo da. İlle de şerime ne veriyon diyo!"*

**Şeyiyle fındık kırmak:** İşi gücü, rahatı yerinde olmak.

*"-Altınıyan akçasıynan, kutnu kumaşıyla dolu döner. Ne ağlamalı akılsız fişki. Şeyinle fındık kır otur evinde. Ne var ağlayıp sızlayacak?"<sup>807</sup>*

**Şeytana değnek atlatmak:** Çok kurnaz olduğu için başkalarını kolayca kandırarak işlerini yürütmek.

*"-Lan oğlum şam şeytanınıñ biri o adam. Şeytana deynek atlatmazsa gel yanıma."*

**Şeytandan kırk sene önce doğmuş:** Kurnaz, açığız, hileci.

*"-O köyün adamı şeytandan kırk sene önce doomuş yavrım. Sen onnarınan aşık atamañ."*

<sup>803</sup> Şapşak: Daha çok kırlardaki pınarlarda, gelip geçenin su içmesi için çörtene yanına ipele ya da zincirle bağlanan, genellikle ağaçtan oyularak yapılan geniş ağızlı tas.

<sup>804</sup> Şavul: Duvar ustalarının duvarı düzgün örmek için kullandığı demir araç. "Çekül" de denir.

<sup>805</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 221.

<sup>806</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 201.

<sup>807</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 48.

**Şeytan deyneğe dayanarak durmak:** Bir yerin çok eğimli olduğunu belirtmek için söylenir.

*"Öle koy mü olur, şeytanlar deynağ dayanarak zor duruyo."*<sup>808</sup>

**Şeytanın atına binmek:** Yanılarak sonu zararlı sonuçlanacak bir iş yapmak.

*"Ali, daha önce hiç bu kadar yakından görmediği bir güzellik karşısında kendini kaybediyor; oña inen bir değnek yüzünden şeytanın atına binip acımasız kadın Bayan Yekaterina Poklonskaya'nın üstüne hücum etmek, kolundan tuttuğu gibi fırlatmak, oracıkta boğmak istiyordu."*<sup>809</sup>

**Şeytanın sırtında değnek atlamak:** Şeytanı bile kandırarak denli çok kurnaz olmak.

*Şeytanın sırtında değnek atlayan  
Servetini kul hakkıyla katlayan  
Yüzündeki ar damarı çatlayan  
Utanmayı bilmez yüzü lekeler*<sup>810</sup>

**Şeytan kanına girmek:** Kötü bir şey yapma isteğine kapılmak.

*"Çoğu kez şeytan kanıma girdi: Gir küvete, vur kendini dedi. Ama iki küçük kızım vardı, bu çirkin dünyada onları kimseye emanet edemezdim."*<sup>811</sup>

**Şeytan koltuğuna girmek:** Birisine karşı hinlik düşünmek, akla hayale gelmedik planlar yapmak.

*"Emine Hanım bu söz üzerine az da olsa rahatlamıştı, ama şeytan koltuğuna girmişti bir kez."*<sup>812</sup>

**Şeytanla değnek atlamak:** Eskiden değnek atlamak yemin etmek anlamına gelirdi. Özellikle köylerde yemin eden kimselere değnek atlatılırdı. Bunun için çitlembik ağacı dallarından yapılmış üzeri nakışlı özel değnekler kullanılırdı. Yemin edecek kişiler namaz kılma durumunda dikilir, değnek yazılı bölümü üste gelecek biçimde önlerine konurdu. Kişi, ne için değnek atladığını, yani yemin ettiğini sesli olarak açıkladıktan sonra âmin diyerek değneğin üzerinden atlardı.

Şeytanla değnek atlamak; ucu başkalarına dokunacak kötü bir iş, eylem için kötü kişilerle sözleşmek, yeminleşmek anlamında kullanılır.

*Şeytanla değnek atlama  
Haramla servet katlama*

<sup>808</sup> Uçakçı, Tarihi, Kültürü ve ..., s. 373.

<sup>809</sup> Arslaner, Urusali, s. 200.

<sup>810</sup> Gösterir, Âşık Borani..., s. 537.

<sup>811</sup> AYTEKİN, Güneşi Avucuma Koy, s. 258.

<sup>812</sup> Yıldırım, Muska, s. 105.

*Sonunda yiyip çatlama  
Kendini düzelt Mustafa  
Kul hakkı uğramaz affa*<sup>813</sup>

**Şıkırdım oynayası gelmek:** Çok sevinmek.

*“Şıkırdım oynayası geldi ortaya çıkıp. Suyun bunca keskin olacağına biz bile inanamıydık doğrusu, şu işe bak...”*<sup>814</sup>

**Şikâra kısılmak:** Kendini fazla önemsemek, nazlanmak.

*Çağırırım gel diye  
Duymuyorsun sen niye?  
Şikâra mı kısıldın?  
Testi boylu Huriye*<sup>815</sup>

## T

**Taban etmemek:** Korkmak, çekinmek, cesaret edememek.

*“Kökü doğru ullaham diye geçirdi Hacı. Kökü doğru bir tamam da söylemeye taban edemiyor oğlan...”*<sup>816</sup>

**Tabanı genişlemek:** Ölmek.

*“Nası habarın olmadı yav? Dabanı genişledeli bi yıl oldu nerdeyse. Uzakdan da olsa akrabañ üsdelik.”*

**Tabanı güneşletip sakalı yıldıza dikmek:** Ölmek.

*“İrecep Emmi de dabanı güneşletip sakalı yıldıza dikti. Epi yaşadı irametlik, ta seferbellikten galmaydı.”*

**Tadı olmamak:** Neşesi, rahatı, huzuru yerinde olmamak.

*“-Dur heri usta, üstüme gelme, heç tadım yok şu günlerde...”  
“-Niye ula?”*

*“-Ne biliyim, iki güdür bi şeyler sokuluyo yañıllıma.”*<sup>817</sup>

**Tadından yarılmak:** Çok nazlanmak.

*“-Durele dadından yarıлма hemen. Fazla naz âşık osandırır demişle.”*

**Tağar ağızlı:** Sır saklamayan, konuşurken saygı göstermeyen, acı haberleri çekinmeden söyleyen kimse.

*“-Senin tağar aazlı eltiñ gine bi vetsizlik etmiş duyduñ mu? Üreluun gonuşduklarımızı gidip şiplemiş gayınnaña.”*

<sup>813</sup> Gösterir, Âşık Borani..., s. 434.

<sup>814</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 132.

<sup>815</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 58.

<sup>816</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 46.

<sup>817</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 106.

**Tas tarak düzmek:** Araç gereç sahibi olmak.

*"Oğul-gelin-torun birleşmişler, tas tarak düzüyorlar yeni baştan. Saban boyunduruk, yaba dirgen düzüyorlar."*<sup>818</sup>

**Taşa düşmüş buz topağı gibi ufanmak:** Onarılamayacak biçimde kırılmak, dağılmak, paramparça olmak. "Taşa düşmüş buz parçası gibi külufak olmak" biçiminde de söylenir.

*"Taşa düşmüş buz topağı gibi yüreği içine ufanıverdi Hafız'ın. 'Sırası mıydı ulan...' diye geçirdi dişleri sıkılı."*<sup>819</sup>

*"Kurduğumuz bunca güzel düş taşta düşmüş buz parçası gibi külufak oldu."*<sup>820</sup>

**Taş bağırlı:** Acımasız, acıma duygusu olmayan.

*"-Daş baarlı insanlar çoğaldı. Herkeş birbirinin üsdüne basıp yükselmiye çalışıy."*

**Taş değmiş (yemiş) it gibi ceniklemek (çenilemek):** Sözüne itibar edilmeyen kimselerin her şeye sanki canı yanmış gibi tepki göstererek bağırıp çağırmaları için söylenir.

*"-Sözüne cuvap vermeyinci hökeleklendi seniñki. Daş dâmiş it gibi cenikleyip geddi."*

**Taşı atar başını altına tutar:** Rahat durmayan, sürekli bela arayan, hiçbir şeyden korkusu, çekinmesi olmayan kimseler için kullanılır. "Taş atıp başını altına tutmak", Kayseri yöresinde çok inatçı olmak anlamında söylenir.

*"-Böyle şergada bebek görmedim ben. Daşı atar, başını altına dutar."*

**Taşı cebinde olmak:** Alaca'nın Kıcılı köyünde kendisine sataşan kimseleri güç durumunda bırakacak biçimde hazır cevaplı olan kimseler için söylenir.

*"-Ben saña Âşık Haydar'a uylama, şairin daşı cebinde olur, aazıñ ölçüsünü anında verir demedim mi?"*

**Taşı sıkırsa un etmek:** Çok güçlü, çok dinç olmak. "Taşı sıkırsa suyunu çıkarmak" deyimi ile eş anlamlıdır.

*"Taşı sıkırsa un eder bir İsmail'di. Yetimdi, yoksuldu; ama yiğitti."*<sup>821</sup>

**Taşıyla örülüp toprağıyla karılmak:** Yapılan her işte emeği olmak.

*"-Koca evin taşıyla örülüp toprağıyla karıldığımız, kapısında bunca kulluk ettiğimiz ayakaltı mı oldu?"*<sup>822</sup>

<sup>818</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 101.

<sup>819</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 126.

<sup>820</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 151.

<sup>821</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 66.

<sup>822</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 92.

**Taş kafa:** Söyleneni anlamayan, anlayışsız. “Taş kafalı” da denir.

“-O daş gafalıya lâf aanadamazsñ ki.”<sup>823</sup>

“-Daş gafanıñ biri, söylenenneri ānamıyo ki. Anamış gibi yapıp gafa sallıyo anca.”

**Taş vurmak:** 1. Birisine dolaylı olarak söz söylemek. 2. İftira atmak, kara çalmak

Akşama aş vururlar

Kalemden kaş vururlar

Akşama kalma yârim

Sana bir taş vururlar<sup>824</sup>

**Tatar’ın arkası geçti:** Bir nesnenin, özellikle yiyeceğin tükendiğini belirtmek için kullanılır. Eskiden Alaca’nın Kıcılı köyünden Kırım Tatar göçmenlerinin yaşadığı Kalecikkaya köyüne demirciye ya da değirmene gidilirmiş. Bir keresinde, orada tandırda gilik (bazlama) yapılan bir evden bunlara ekme verilmiş. Ancak Kıcılılar doymamış. İkinci kez getirilen gi-likler de yetmeyince ekmeği getiren adam, artık ekme kal-madı anlamında “Tatar’ın arkası geçti.” demiş. Bu söz zamanla deyim dönüşmüş.

“-Elimizdekiniñ olancasını verdik gardaşlık. Tatar’ın arkası geçdi gayli.”

**Tatlı dadak çalmak:** İyi bir şey vaat etmek.

“Bir de tatlı dadak çaldılar Veli’ye bu sıra. Evereceğiz seni Veli dediler. Ne yerde ne gökte Veli o yüzen.”<sup>825</sup>

**Tavada yağ erir gibi erimek:** Çok üzölmek.

“-Goca hayırsız, evlat serseri; ikisi bir olup tavada yağ erir gibi eritdiler gadıncaazi.”

**Tatlı gelmek:** Bir yere ara sıra uğramak, bir eve çok sık konuk gitmemek, çok fazla giderek onları bunaltmamak. Bu deyim oluşma öyküsü şöyledir:

Bir adam kızını gelin eder. Kızının gelin gittiği eve her gün gider. Dünürü ona her “tatlı gel” dediğinde bu sözü tatlı götürmek olarak algılayan adam, bir tabak tatlı götürerek gider. Dünürü en sonunda, “Ben sana tatlı getir, demiyorum; tatlı gel diyorum. Arada bir gel ki tadımız kaçmasın diyorum.” der.<sup>826</sup>

**Tatlı gidişik olmak:** Bir şeyi yapmak hoşuna gidip onun bağımlısı olmak.

<sup>823</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 65.

<sup>824</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 26.

<sup>825</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 50.

<sup>826</sup> Duman, Çorum İli Gökdere Köyü Folklor Monografisi, s. 168.

*"-Bahiyom da balıkçılarıñ datlı gidişuğu saña da bulaşdı, her gûn ırmakdasıñ."*<sup>827</sup>

**Tavşan yamaca geçti:** İş işten geçti. "Şeytan yamaca geçti" biçiminde de söylenir. "Atı alan Üsküdar'ı geçti" deyiimiyle anlamdaştır.

*"-Davşan yamaca geçdi oğlum Cıbir Seydi. Gücün guvetin variken yapıcadıñ o işleri sen."*

*İşyan bayrağın açtı*

*Başını alıp kaçtı*

*Pişmanlık günü geldi*

*Şeytan yamaca geçti*<sup>828</sup>

**Tebbeti tersinden okutmak:** (Çocuklar için) Yaramazlıkları ile büyüklerini bunaltmak.

*"-Yetmiesiceler, tebbeti tersinden ohutduñuz baña. Birez de sohakda oynayıñ da başımı diineyim."*

**Tefe gelmedik kıcını davula çekmek:** Gücünün yetmeyeceği ya da beceremeyeceği işlere girişerek güç durumda kalmak.

*"-Tefe gelmedik kıcıñı davula çekiyorsun, dayanamıyorsun sonra da..."*<sup>829</sup>

**Tekerini taşa getirmek:** Bir kimsenin işini çıkmaza sokmak, önüne aşılması güç bir engel koymak. "Tekerine taş koymak" deyiminin çeşitlemesidir.

*Sürmelican durur duru şaşırır*

*Çekemem bu derdi sabrım taşırır*

*Eller kağnisını dağdan aşırır*

*Benim tekerimi taşa getirdin*<sup>830</sup>

**Tekeri taşa gelmek:** İşi çıkmaza girmek, içinden çıkılmaz bir duruma gelmek.

*Dereler çaylar yol vermez*

*Yazık, imkânı el vermez*

*Duman çökmüş gözü görmez*

*Tekeri taşa gelende*<sup>831</sup>

**Tekkeşin tavasına çevirmek:** Bir şeyin sağını solunu ezerek aşırı derecede kırıp dökmek. Birisini döverek ağzını gözünü yaralamak, suratını tanınmaz duruma getirmek.

*"-Esas gobel, gıza sarkan gobeli ussuz bi yerde gısdırıp suratını tekkeşin tavasına çevirdi."*

<sup>827</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 66.

<sup>828</sup> Gösterir, "Çorum Manilerindeki Deyimler", s. 17.

<sup>829</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 77.

<sup>830</sup> Kaya, Âşık Sürmelican Şiirleri, s. 41.

<sup>831</sup> Kaya, Agy., s. 29.

**Teneke tıngırdatmak:** Vakit geçirmek amacıyla birbiriyle ilgisiz konular üzerine konuşmak; boş konuşmak.

*"-Avara takımı ne konuşacak canım! Çamdan gavakdan, daldan bidadan konuşup tenike tıngırdatıyorlar."*

**Tepecik hafızlarına benzemek:** Tepecik, Çorum'un eski bir mahallesidir. Bir zamanlar burada bulunan genelevde kimi kadınlar günahlarından arınmak için hafız çağırarak dua okuturdu.

*"-Vay! Bilal goçum, bu ne hâl la. Tepecik hafızlarına benzemişin aslanım."*

**Tepez deşilmez ev etmek:** Hiçbir eksiği olmayan ev düzeni kurmak.

*"-Sen tut, yirmi beş otuz yıl emek ver, depmez deşilmez ev et herifi de... Alına bir tutam kara sürsünler sonra..."<sup>832</sup>*

**Terazisi olmamak:** Düzeni yerinde olmamak.

*"-Allasen uylama baña. Boon terazim yok. Gücüne gidecek bi laf neyim söylerim, bozuşuruk."*

**Ters ayakkabı:** Kötü yolda kadın ya da erkek.

*"-O ters ayakkabıyanan arkadaşlık edersen bir gün saña da ayakkabıni ters giydirir."*

**Teyyare kafalı:** Hem kafası büyük hem de kafasının üzeri düz olan kimse.

*"-Çocuğa teyyare gafalı diyerek alay etmiye utanmıyoñuz mu?"<sup>833</sup>*

**Tezek kapamayı da biliyon mu?** Bilgiçlik taslayan kimseler için söylenir.

Köyün birinde dul bir kadının oğlu, köyden güzel, ancak olur olmaz her söze karışan, bilgiçlik taslayan bir kıza gönül düşürmüş. Durumu anasına açmış. Kadın, "Eli ayağı düzgün bir kız, verirlerse alalım. Bilgiçliğine gelince, ben onu adam ederim." demiş.

Evlilikten sonra da gelin, bilgiç tavırlarını sürdürmüş. Bir gün kaynanası geline, "Kızım, akşama yaprak sarması yapacağız. Nasıl yapıldığını anlatayım, güzel ellerinle pişir de yiyelim." deyip başlamış anlatmaya.

Gelin, kaynanasının her dediğine, "Biliyom ana." diye karşılık vermiş. Sonunda kadıncağızın sabrı taşmış, ama belli etmemiş. Son olarak;

"Tezek kapamayı da biliyon mu? Sarmaları tencereye dizdikten sonra üstüne bir de tezek kapatacaksın?" demiş.

<sup>832</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 62.

<sup>833</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 210.

“Onu da biliyom ana.” diyen gelin, sarmayı yapmış, üstüne de bir tezek kapatmış. Evin içini pis bir koku kaplamış. Akşam gelinin kocası gelmiş. Yemeği sofraya koymuşlar. Adamcağız; “Ana bu ne böyle? Ortalık tezek kokuyor demiş.” Anası; “Bak oğlum, bir musibet bin nasihatten iyidir. Eşinin adam olması, bilgiçliği bırakması için bir tencere yemeği çöpe atmaya yeğledim. Bundan sonra gelinimiz çok iyi bir ev kadını olacak, göreceksin.” demiş.<sup>834</sup>

**Tıkız Ali'nin eşeği gibi süklüm püklüm olmak:** Dayak yemek ya da büyük bir başarısızlığa uğramak sonucunda morali bozulmak, durgunlaşmak.

“-Velhasıl kelam, âlenceniñ her çeşidiniñ yaşandığı o turüstük yerde beş gurusı artıramadan Tıkız Ali'nin eşeği gibi süklüm püklüm koye döndüm.”

**Tıkızı kırık:** Gözü görmeyen.

“-Babam gurban için tıkızı kırık bi düve almış mal bazarından.”

“-Gusura bakma ya babañ da tıkızı gırımış!”

**Tımbırığın hana çevirmek:** Çorum'da Tımbırık adıyla bilinen bir kimsenin hanına köylerden kente gelenler atlarını, eşeklerini bağlardı. Giren çıkanın çok olduğu handa gürültü patırtı da çok olurdu. Bundan dolayı, bulunduğu ortamı gürültüye boğan kimseler, “burayı Tımbırığın hana çevirdiniz” denerek uyarılırdı.

“-Tımbırığın Han mı burası, bacaklarını ayırıp oturmuşsun? Toplan birez.”

**Tıp demiş babasının burnundan düşmüş:** Her yönüyle babasına çok benzeyen çocuklar için tıpatıp aynısı anlamında söylenir.

“Hık demiş burnundan düşmüş” deyiminin çeşitlemesidir.

“Mismis'in oğlu, tıp demiş babasının burnundan düşmüş. Tarla, öküz, herk, ekin... Bilmezdi başkasını.”<sup>835</sup>

**Tırnağı bitli:** Eli cebine gitmeyen; parası, eşyası çok kıymetli kişi. Çorum yöresinde “dınnaa bitli” biçiminde söylenir.

“-O dınnaa bitliniñ birüdür, saña zırnık goklatmaz.”<sup>836</sup>

**Tırnağının etiyle:** Kendi emeği, kendi kazancı ile.

“-Kilim çul dokuyaraktan, tırnağımıñ etiyle birlediğim parayı verip hacılara göndürdüm bunamışı...”<sup>837</sup>

<sup>834</sup> Kerman, Ünlü Deyimlerin..., s. 109-110.

<sup>835</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 43.

<sup>836</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 70.

<sup>837</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 92.



**Tırnağı uzamamak:** Gelişme gös-terememek, ekonomik durumu düzelmemek.

*Yârimi yozamazsın*

*Aramı bozamazsın*

*Senin gibi hasedin*

*Tırnağı uzamasın*<sup>838</sup>

**Tırnak kaşımak:** İki kişinin arasının bozulması için uğraşmak.

*"-Dınnak gışıyıp duruyoduñ, aha istedoğoñ oldu, birbirimize gince ferahladıñ mı?"*<sup>839</sup>

**Tilki öldüye yatmak:** Uyuyormuş gibi yaparak başkalarını dinlemek ya da kötülük yapmak için fırsat kollamak.

*"-Biz onu gerçekten uyudu biliyoduk. Maarisem tilki öldüye yatıp bizi diinemiş."*

**Tohumuna para mı verdim?** Bir kimsenin önemsiz olduğunu belirtmek için söylenir. "Tohumuna beş beş para mı saydım" biçiminde de söylenir.

*"-Vurun, gebertin anasını... Tohumuna para mı verdim? Benden askerin disiplini sorulur. Geberdiği sorulmaz."*<sup>840</sup>

**Tok evin aç köpeği:** Gereksinimi olmamasına karşın aç gözlülük eden, her gördüğünü isteyen; kendi evinde yemediğini başka yerlerde yiyen kimseler için söylenir. Çorum dışındaki yerlerde "tok evin aç kedisi" biçiminde kullanılır.

*"-Bilmem mi canım, bizim arastada herkes bilir o tok evin aç köpeeni."*

**Topala karşı aksamak:** Kendinde olmayan birtakım özellikleri çıkar için varmış gibi göstermek.

*"-Bu devürde yüze gülmeyi, topala garşı âsamayı bilmiyosañ işin yaş arhadaş."*

**Topu dikmek:** Türkçe Sözlük'te ölmek anlamıyla yer alan bu deyim, Çorum yöresinde iflas etmek, batmak anlamında kullanılır.

*"-Kemüreleri yanmadan atmış tallaya, o yüzden bütün bostanı yanmış, topu dikmiş yani."*<sup>841</sup>

**Topuğuna çıkamamak:** Ne yapsa ne çaba gösterse karşısındakiyle boy ölçüşememek.

*"-Bizimkiniñ topuuna çıkamayacak bi hımbılı arhası guvatlı olduğuş uçun bizimkine müdür yapmışla."*

<sup>838</sup> Gösterir, "Çorum Manilerindeki Deyimler", s. 17.

<sup>839</sup> Hasan Ali Kalayoglu'ndan.

<sup>840</sup> Arslaner, Urusali, s. 68.

<sup>841</sup> Şahin, Bayatça, s. 86.

**Topukdan yığma:** Özellikle ayak bilekleri doğuştan kalın olan kadınlar için söylenir.

*"-Gonşunuñ gelini de tam topukdan yığmaymış ha!"<sup>842</sup>*

**Topu yosun tutmamak:** Çok hareketli olmak, sürekli sağa sola koşuşturmak.

*"-Yuvallanan daş yosun dutmaz atasözünü Çorumlular topu yosun dutmaz deyî deyim yapmışla."*

**Tosya'ya pirince giderken evdeki bulgurdan olmak:** Daha çok kazanmak isterken eldekini de yitirmek. "Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak" deyimi Çorum'da böyle söylenir.

*"-Hazır işini bırakıp o fellahıñ ardına dahıldıñ. Tosya'ya pirince gideken evdee bulgurdan olduñ."*

**Tozunu attırmak:** Bir işi üstün başarı ile yapmak. Birisini dövmek, dövdürmek anlamı da vardır.

*"-Ben burda gan ter içinde ça-lışiken sen gaytar bahıyım eşşek sıpası. Şu harmanıñ tozunu atdırdıktan soona seniñ de tozuñu atdırıcaam."*

**Tömüllek havasına vurmak:** Düzeltme çabaları sonuçsuz kalan işi oluruna bırakıp kenara çekilmek.

*"-Uğraşdım uğraşdım olmayınca da tömüllek havasına vurdum giddi."<sup>843</sup>*

**Tuğla altı buruşuğu:** Zayıf, çelimsiz, güçsüz, içi geçmiş kimse. Deyimin kaynağı, elma, armut, erik gibi meyvelerin tuğla altında kurutulurken buruşmasıdır.

*"-Alma, armut, erûk gibi meyveler tuğlaltında guruduluken tuğlaltı puruşuğu olur."<sup>844</sup>*

**Tumayına gitmek:** Nereye gittiğini bilmeksizin gitmek.

*"-Bizimkiler tumayına gidiyorlar yine de."<sup>845</sup>*

**Tuncunu oynatmamak:** En küçük bir ilgi göstermemek, umursamamak, aldirmamak; kılını kıpırdatmamak. Özellikle eve gelen konuğa önem vermeyen, saygı göstermeyen kişiler için söylenir.

*"-Müsefurlüğe getdiimiz eviñ gelini biz yoomuşuk gibi davrandı, heç tuncunu oynatmadı."<sup>846</sup>*

<sup>842</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 215.

<sup>843</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 217.

<sup>844</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 217.

<sup>845</sup> Saraçer, Agy., s. 295.

<sup>846</sup> Şenel Gösterir'den.

**Turpun büyüğü heybede:** Bu daha bir şey değil, asıl sorun bundan sonra başlayacak. Önemli olanı ortaya çıkmadı daha anlamında “karpuzun büyüğü geride” biçiminde de söylenir.

“-İkide bi turpun böyüü habede deyip durma. Neyise de de biz de bilek.”

“Program başlıyor. Adını sanını bilmediğim, duymadığım sanatçılar sahne alıyor. Karpuzun büyüğü geride.”<sup>847</sup>

**Turşuyu görünce küp aklına gelmek:** Gördüğü bir nesnenin yaptığı çağrışımlarla daha başka düşüncelere dalmak.

“-Allı turnam oynıyan geşleri görüncü gendi geşliğim aklıma düşdü.”

“-Turşuyu görüncü küp aklıma geldi desene.”

**Tuz çıkışı:** Ufak tefek gereksinimlerin sağlandığı yakın komşu.

“-Bi elçim duz ilazım olsa oña goşuyok. Bizim evin duz çihisidir Gülsen Hanım.”<sup>848</sup>

**Tuz ekmek pahası:** Çok ucuz.

“-Ucuz kurtulduk... diyordu sözün sonunda. Tuz ekmek pahasına kurtulduk.”<sup>849</sup>

**Tuzsuz helva gibi sallanmak:** Uykusuzluk, yorgunluk, hastalık gibi nedenlerle ayakta zor durmak, sallanarak yürümek.

“-Ne sallanıyoñ la duzsuz helva gibi? Dün gece beşşik mi salladın?”<sup>850</sup>

**Türk kaşığıyla gâvur ..ku yemek:** İçinde yaşadığı toplumu küçümseyerek elin en değersiz şeylerine önem vermek.

“-Türk kaşığıynan gâvur ..ku yimeniñ sonu kültürsüz galıp yok olmaktadır.”

## U

**Uçar kuş döner taş olmak:** Elinden iş gelen, becerikli kimse. Özellikle evlilik çağındaki genç kızların çok becerikli olduğunu anlatmak için daha çok anaç, eke kadınlarca söylenir.

“-Duyduğuma göre gızıñ pezüsü eccük ufakmış emme, uçar guş döner daşmış. Tam seniñ göbele göre.”<sup>851</sup>

<sup>847</sup> GülAgy., s. 123.

<sup>848</sup> Şenel Gösterir'den.

<sup>849</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 151.

<sup>850</sup> Şahin, Bayatça, s. 48.

<sup>851</sup> Şahin, Bayatça, s. 126.

**Uçkuru düğüm tutmamak:** Herkese uçkur çözen kimse bir türlü bu alışkanlığından vazgeçmemek, kolayca yoldan çıkmak.

*"Uçguru düğüm tutmaz o keranacınıñ. Bi kere deel, bin kere töbe etse inanmam."*

**Uçkuru düşük:** Hemen herkese uçkur çözen, kolayca yoldan çıkan kimse.

*"İki dene uçguru düşük mahlenin dilliğini bozdu. Bu ırzı gırıklara haddini bildirecek bi deli yok mu yav?"*

**Uçkurunun ucu yere düşmek:** Herkese uçkur çözmeye başlamak.

*"İyice cızıdan çıktı gayli. Uçgurunuñ ucu yere düşdü namıssızıñ."*

**Uğu kuşu gibi:** Düşünceli, sıkıntılı, kaygılı insanlar için söylenir. Baykuş türü kuşların düşünüyormuş gibi duruşundan uyarlanmıştır.

*"Ne düşünüyöñ la uğu guşu gibi, hayırdır, ne derdin var İssi-yin?"<sup>852</sup>*

**Uğur iti:** Avcının yanında taşıdığı av köpeğine uğur iti denilmesinden dolayı uğur getirdiğine inanılan kişilere şaka yollu söylenir.

*"Ne zaman yanına bu gobel otusa oyunu o gazany. Onuñ uğur iti mi, yoğsam elimizi gorüp oña işmar mı ediy ānyamadım."*

**Uğur vurmak:** Önüne geçmek, önünü kesmek.

*"Var mı böyle soylu bir itin? Kurda uğur vurabilir mi, topaklayıp sokabilir mi çalya?"<sup>853</sup>*

**Ulu Cami'de dilenip Yazıçarşı'da sadaka vermek:** Kendisi başkalarının yardımıyla geçinirken gösteriş yapmak için elindekini başkalarına dağıtmak. "Ayasofya'da dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek" deyiminden uyarlanmış olabilir.

*"Adam Ulu Cami'de dilenip Yazıçarşı'da sadaka veriyö. Onuñ gibi gösteriş budalası görmedim ben."*

**Uluğ doğrulamamak:** Hastalıktan, dertten, sıkıntıdan bir türlü kurtulamamak, iyi olamamak.

*"Bi günden bi güne uluğumuz doğrulmadı ki yaşadık sayalım gendimizi."*

**Ulu kaygısı olmak:** Bir iş ya da durum bir kimseyi çok üzmemek ya da endişelendirmek.

*"Şindilik ulu gaygımız oolaniñ evlenmesi. Yaşı geçiy artık. Gâvur ergeni galıcak diy gorhuyom."*

<sup>852</sup> Şahin, Bayatça, s. 126.

<sup>853</sup> Gümüş, Zilli, s. 60.

**Un uçuyo, kepek kaçuyo:** Yiyecek ekmeği bile olmayacak denli yoksulluk içinde bulunan bir evin durumunu anlatmak için söylenir. “Un uçmaz, kepek kaçmaz” biçimi de vardır.

“-Evlerine bi gittim bahdım kiîî, un uçuyo kepek kaçuyo.”

“-Vih guuz, o gadar fahıllar yanî.”<sup>854</sup>

**Uruma babayı sokmak:** Sarimbey köyünde ortalığı karıştırmak, insanları birbirine düşürmek anlamında söylenir.

“-Onu fişekle, buña fit ver, uruma babayı sokduñ sonunda, muradıña erdiñ.”

**Urum’daki Kırım’daki gelmiş:** Uzak yakın bütün akrabaların bir araya toplanması anlamında söylenir.

“-Bizim düğünde akrabalarıñ hemen hepsini gördüm. Urum’daki Kırım’daki gelmişti.”

**Us bahası olmak:** Bir durumdan, bir olaydan gördüğü zararlar deney sahibi olmak, aklı başına gelmek.

“-Ortaañ para sabısı olduysa sen de tecrübe saabı oldun gayınçı. Hem saña us bahası oldu bu olay.”

**Ustası Bağdat’tan gelmemek:** Bir işi yapabilecek çok kişi bulunmak.

“-Duvar göçtü diye bu kadar kendini üzmemeye değmez; ustası Bağdat’tan gelmedi ya, iki günde yeniden öreriz.”<sup>855</sup>

**Ustura ağzında gezinmek:** Ölümle karşı karşıya gelmek.

“-Ustura ağzında gezinen bir karınca hızla gözlerinin önünden geçti Urgancı’nın.”<sup>856</sup>

**Usul diken:** Yüze gülüp gizlice kötülük yapan.

“-Usul dikenîñ dikenî sert olur, çıkaramazsañ içiñe dert olur.”

**Utmuş oynamış:** Başından kötü olaylar geçmiş, artık uslanmış kimse.

Bu yıl tam otuz bir yaşıma girdim  
Ne uttum oynadım şöyle bir sordum  
Çıkmak için çırpındıkça boğuldum  
Anlamadım gitti nedir bu halim?<sup>857</sup>

**Uyanırken düş görmüşe dönmek:** Bütün yaşadıkları bir anda anlamsızlaşmak.

“-Kurduğumuz bunca güzel düş taşa düşmüş bir buz parçası gibi külüfak oldu. ... Uyanırken bir düş görmüşe döndük, düş olup çıktı tümü...”<sup>858</sup>

<sup>854</sup> Özdemir, Agy., s. 63.

<sup>855</sup> Hasan Ali Kalayoğlu’ndan.

<sup>856</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 69.

<sup>857</sup> Kurtoğlu, Gönül Dilim, s. 20.

<sup>858</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 152.

**Uyuyan itin kuyruğuna basmak:** Kötülük yapacak durumda olup da kimseye dokunmayan birini incitip kötülük yapmasına yol açmak. “Uyuyan yılanın kuyruğuna basmak” deyimini ile aynı anlamda kullanılır.  
*“Uyuyan itin guyluuna basmayı düşünüyosañ ısırlımayı da baş-dan göze alıcaañ.”*

## Ü

**Üç gün ..çma deseler ..çmamak:** Korkusu ya da çıkarı dolayısıyla birinin sözünden çıkmamak, ondan izinsiz bir iş yapmamak.  
*“Saña boynumuz eğri dey bunca mı yapmalı ula? Uymuş bir bit-li avradın sözüne, üç gün ..çma dese sıçmayacak.”<sup>859</sup>*

**Üç kaşığın, beş ekmeğin hesabını yapmak:** Çok çıkarıcı olmak, bir iş yaparken önemsenmemesi gereken ufak tefek harcamaları da göz önüne almak.  
*“Üç gaşığın, beş ekmeğin hesabını yapan adamla ortak iş yapılır mı oğlum? Sef misin, seme misin ānamadım.”*

**Üçü dokuzu saymak:** Erkek, eşini boşamak için yemin etmek.  
*“Cennet yok yoksa usunda. Çoktan sildi onu, üçü dokuzu saydı, boşadı.”<sup>860</sup>*

**Üfürükten teyyare:** Aslı astarı olmayan söz.  
*“İşin Türkçesi desene seniñ gaybı falan bildiğün yok. Seniñ cin meselesi, yani şu Abdül de üfürükten teyyare yani.”<sup>861</sup>*

**Üleş atlamak:** Yaşadığı iyi kötü olaylar dolayısıyla deneyim kazanmak. Bu deneyim biraz da sıra dışı, yasal olmayan olayların yaşanmasıyla kazanılan deneyimdir.  
*“Belli belli seniñ ne üleş atladı-ğün. Sen de gel azizim. Senden kurtuluş yok.”<sup>862</sup>*

**Ümüğüne çökmek:** Bir iş için bir kimseyi çok sıkıştırmak, sıkboğaz etmek.  
*“Utanıcaa bikaç ağır topuñ arasında denk getirip ümüğüne çök-düm mü tamamdır onuñ işi. Verdiği sözü nası yerine getime-se getimesin gayli.”*

**Üstü kirlenmek:** Kadın âdet görmek, aybaşı olmak.  
*“Bir kırım çocuktum, gittim o eve. Üstüm bile kirlenmiyordu.”<sup>863</sup>*

<sup>859</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 27.

<sup>860</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 85.

<sup>861</sup> Yıldırım, Muska, s. 154.

<sup>862</sup> Yıldırım, Muska, s. 141.

**Üsdünden dutdurmaca:** Rastgele, tahmini, kesin bilgiye dayanmayan. “Üsdünden dutma” biçiminde de söylenir.

“-Onuñ dedoklarınıñ hepisi de üsdünden dutdurmaca, hiçbiriniñ aslı yok.”<sup>864</sup>

**Üstünden sıkıp altından yalamak:** Çok cimri olmak, çok az harcamaya yaparak geçinmek. “Şurdan sıkıp şurdan yalamak” biçiminde de söylenir.

“Tashörügünüñ güne yamacında köyüñ çoğunu aklından geçirdi. Kimin eli açık, kim üstünden sıkıp altından yalıyor sayıp döktü bir bir.”<sup>865</sup>

“-Sekiz on malıñ, yüz iki yüz herk tarlañ yemedikten sonra kaç para? Şurdan sıkıp şurdan yaladıktan sonra neyleyim ben o zenginliği.”<sup>866</sup>

**Üstüne domine:** Ondan üstünü olmamak.

“-Amasya’da, Çankırı’da, Yozgatlarda söylenir oldu ki, Sıddık namında bir herif varımış, bilirlikte üstüne domine...”<sup>867</sup>

**Üstüne gün doğmak:** İçinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulmasını sağlayacak önemli bir olanağa kavuşmak. Şanslı kişiler için söylenir. Kimi kez çok geç kalkanlar da bu deyimle anlatılır.

“-Desene üsdüne gün doğdu kenefiñ. Şu felek bi kere de bizi güldürse ya.”

**Üstüne öykümek:** Birisi hakkında olumsuz yakıştırmada bulunmak.

“-Senin bu cinli buban durduk yerde yarenlik çıkarıyor. Olmadık işler öyküyor üstüme.”<sup>868</sup>

**Üstüne yılan atsan kalkmaz:** Çevresindeki olaylara aldırılmayıp rahatını bozmayanlar için söylenir.

“-Bizim milletiñ tabaati böyledir. Eyicene bıçak kemiğe dayanmayınca üsdüne yılan atsañ galkmaz.”

**Üsüğün İramazan’ın zağarı gibi cengirdemek:** Yaşına başına bakmadan büyükleri karşısında saygısızca konuşan kimseler için kullanılır.

“-Usdasınıñ yanında da Üsüğün İramazan’ıñ zaarı gibi cengirdeyinci bizim oolanıñ şartlığı üç gün sürdü.”

<sup>863</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 91.

<sup>864</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 221.

<sup>865</sup> Gümüş, Zilli, s. 17.

<sup>866</sup> Gümüş, Zilli, s. 17.

<sup>867</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 36.

<sup>868</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 29.

## V

**Valinin iti gibi gezmek:** Gönlünce gezip eğlenmek.

*"Oluruna bırakalım bi zaman. Ömür boyunca valiniñ iti gibi gezecek deel ya. Elbet bi gazmıya sap olucak o da."*

**Veysel'in sazi gibi öttürmek:** Ba-ğırta bağırta dövmek.

*"Ula şinnek gobel, bi daha garşıma çıhıyım deme. Seni Veysel'in sazi gibi öttürürüm, oña göre."*

**Vızıldım oynamak:** Kaynaşmak, cirit atmak. Vızıldım oynamak, Tolamehmet köyünde sinsin oynamak anlamına da gelir.

*"Fareler tavanda vızıldım oynuyo. Evde kedi beslemeyi de heç hazitmiyom baba sokası."*

**Vurulmuşa dönmek:** Beklenmedik bir durum karşısında olağanüstü bir üzüntüye, şaşkınlığa uğramak.

*"Vurulmuşa döndüm duyunca. Ben de inanamadım, yok canım yalandır dedim ama, namıs meselesi."<sup>869</sup>*

## Y

**Yabaya dirgene binmek:** Kavga etmek.

*"Kavga büyüyecekti. Yabaya dirgene binmek üzereydiler. Koluna girip irattılar Hacı'yi."<sup>870</sup>*

**Yağı etini kavurmamak:** Elinde bulunan geçimine yetmemek.

*"Tavşan Ahmet yağı etini kavurmaz bir adamı köyüñ. Üç bölük çürükle bir çift koca öküzden gayrı varı varlığı yok."<sup>871</sup>*

**Yağlı iplere göndermek:** Asılarak öldürülmesini sağlamak.

*"Ne dilersen yaparsın şincik, ilmeğimiz senin elinde. Bir istidanla dürzüyü yağlı iplere bile göndürebilirsiñ."<sup>872</sup>*

**Yağmasa da gürelemek:** Bir şeyi yapamasa da yapacakmış gibi tavır takınmak.

*"Hadi çarşıyaça gidek. Bir iki malıpatıra tükenine girerik. Harcıycak param yok emme, yağmasak da güllerik."*

**Yağmurda kalmış tuz topağı gibi erimek:** Utanç ya da pişmanlık sonucu başkalarının yanında büzülüp küçülmek.

<sup>869</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 20.

<sup>870</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 97.

<sup>871</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 27.

<sup>872</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 148.



*"İsmail, yağmurda kalmış tuz topağı gibi gittikçe eriyordu Hacı'nın kolunda."*<sup>873</sup>

**Yağmur yağdı yarıklar bitişti:** Eski suçlar, kötülükler, çirkinlikler unutuldu.

*"-Eee, aradan epi zaman geçdi tabi. Yağmur yaadı, yarıklar bitişdi, yeniden yaalı ballı oldular."*

**Yağsız çökelek gibi boğaza tıkanmak:** Yaşanan olumsuz bir olay, akıldan çıkmayarak sürekli olarak kişiyi rahatsız etmek.

*"-Pehlivanlık böyledir. Yendiğin değil, yenildiğin aklında kalır. Oturur içine. Öfke yağsız çökelek gibi tıkanır boğazaña. Kolay kolay sindiremezsiñ."*<sup>874</sup>

**Yakamazsam coz da mı dediremem?** Düşmanımı yenmeye gücüm yetmese bile ona gücüm oranında zarar verebilirim.

*"-Sen de beni temelli gozüne gısdırmıyoñ heeri Mısdık Dayı! Yakamazsam coz da mı dediremem itiñ golbezine?"*

**Yaka yırtmak:** Usanmak, bıkkınlık getirmek.

*"-Elif Kadın az mı yaha yırtıydı bāçasına dadanan kösnülerden?"*

**Yalan ağacından meyve mi yedin?** Çok yalan söyleyen kimselere denir.

*"-Yalan aacından meyve mi yediñ be adam, it osurdukça bi yalan uyduruyoñ."*

**Yalanı şerbetli:** Hoşa gidecek yalanlar söyleyerek çevresindekileri eğlendiren kimse.

*"-Adamiñ yalanı şerbetli, yalan olduunu bile bile hepimiz aazınıñ içine baktık."*

**Yalnız emmiş kurt gölbezi gibi:** Çok gürbüz, iri insanlar için kullanılır.

*"-Şuña bak şuña. Yalınız emmiş gurt golbezi gibi olmuş."*<sup>875</sup>

**Yal yediği çanağa siymek:** Geçimini sağlayan yere ya da kendisine bu geçimi hazırlayan kimseye kötülük etmek.

*"-Yediğiniñ yeri gözetecektin acık, yal yediğiniñ çanağa siymeyecektin..."*<sup>876</sup>

**Yan ağacı:** Eli işe yakışmayan, beceriksiz.

*"-Sen de temelli yan ağacınıñ bi-riymişiñ yaav!"*<sup>877</sup>

**Yana yöne çarpınmak:** Çalışıp çabalamak.

<sup>873</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 13.

<sup>874</sup> Arslaner, Urusali, s. 48.

<sup>875</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>876</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 96.

<sup>877</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 226.

*"-Eller gibi gölgelerde çeñe yarıştırmadıñ, yana yöne çarpındıñ da ne uttun?"<sup>878</sup>*

**Yanaz bayrağı çekmek:** İnatçılık etmek.

*"-Ecevit çekmiş yanaz bayrağı. Çiller'in yanaz bayrağı hiç bitmiyor."<sup>879</sup>*

**Yan gevişi getirmek:** Yemek yerken gereksiz yere oyalanmak.

*"-Yan gevişi getirip durmayıñ bebekler, sufrayı kaldırıp bulaşıkları çalicaam."*

**Yangına benzin dökmek:** Gerginliği artırmak, anlaşmazlığı artıracak davranışlarda bulunmak. "Yangına körük çekmek" biçiminde de söylenir. "Yangına körükle gitmek" deyiminin çeşitlenmesidir.

*"İşte bu söz yangına benzin dökmek gibi olmuştu. Sibel çıldırmak üzereydi."<sup>880</sup>*

**Yanında yorgun eşek bile durmamak:** Bir kimsenin işe yaramaz, çevresine zarar verir bir yapıda olduğunu anlatır.

*"-Hiç mi adam bulamadıñ, onuñ yanında yorgun eşek bile durmaz. Adam namlı bir katildir."<sup>881</sup>*

**Yanık Emine:** Sık sık, çok miktarda su içenler için söylenen bir yakıştırma. Bağrı yanmışlar için de söylenir.

*"-Bizim Yanuk İmine goca bi sülahi suyu bi dikişde gort gort içip bitirdi."*

**Yanının yan kabağı:** Sürekli olarak birinin yanında görünüp onun yalakalığını yapan kişi. "Yanının yan tahtası" biçiminde de söylenir.

*"-Gendü bi yana, yanınıñ yan gabaklarını susduramaduk ki!"<sup>882</sup>*

*"-Hiç onu bırahu mu, yanınıñ yan taatası."<sup>883</sup>*

**Yaprak kağnisı gibi:** Çirkin görünümlü.

*"-Şu avradıñı da muhkem etseñ diyorum. Olmadı evlenseñ şunuñ üstüne. Yaprak kağnisı gibi, nursuzuñ yüzü dökülüyor."<sup>884</sup>*

**Yaraya tuz basmak:** Bir kimsenin acısını, üzüntüsünü artırmak.

*"-Yaraya duz basmada üsdüne yok bizim milletiñ. Acıma duyguları körelmiş ellaam."*

**Yarık davul:** Gizlisi saklısı olmayan, sır saklayamayan. "Yırtık davul" da denir.

<sup>878</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 64.

<sup>879</sup> Halil Çimen'den.

<sup>880</sup> Yıldırım, Muska, s. 106.

<sup>881</sup> Güven, Selam Olsun Kelebeklere, s. 110.

<sup>882</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>883</sup> Hasan Ali Kalayoğlu'ndan.

<sup>884</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 63.

*“-O yarık davulunan ehbablığı başına iş açıcak. Bi çıtlatsañ da gözünü açsa ecik.”*

*“-Oña bu lafları sahin söyleme, yırtık davuluñ birüdü, herkeze yayar.”<sup>885</sup>*

**Yarık tahtaya ..şak kıstırmak:** Olur olmaz her yerde ortaya atılarak yanlış işler yapmak, bu yüzden başına iş almak. Niğde yöresinde “yarık kağıya ..şa-ğını kıstırmak” biçiminde söylenen bir çeşitlemesi vardır.

*“-Bizi dinlemeyip yarık tahtaya ...şak gıstırdı, şimdi bırak da çeksiñ cezasını.”<sup>886</sup>*

**Yastığa çeyrek kala uyumak (uykuya dalmak):** Yatar yatmaz uyuyanlar için söylenir.

*“Günlerdir yaşanan gerginliğin sonunda yorulmuş ruhları ve bedenleri yastığa çeyrek kala uykuya dalmıştı.”<sup>887</sup>*

**Yaşmaklı şeytan:** Dışı başka, içi başka; düzenci, hileci (kadın).

*“-O yaşmaklı şeytanın şeytanlıklarına ahıl sır erdiremezsiñ sen. En iyisi gordüñ yerde gıydan dolaş.”*

**Yatacak yeri olmamak:** Başkalarına kötülük yaparak büyük günahlar işlemiş olmak. “İki cihanda yatacak yeri olmamak” biçiminde de söylenir.

*“-Zalim derken illa sizi yerlerde sürükleyen, sizi döven birini anlamayıñ. ... Mesela Allah’a şirk koşan da zalimdir. Bizim yatacak yerimiz yok, vesselam.”<sup>888</sup>*

**Yatak sokmak:** Sıkıntı nedeniyle yatakta rahat edememek, rahat uyuyamamak, yatakta dönüp durmak.

*Bir yağmurlu günde saldım sokağa*

*Ben nasıl uyurum yatak sokmaz mı?*

*Yuvadan ayrılmış yavru kuş gibi*

*Ben nasıl yatarım yatak sokmaz mı?<sup>889</sup>*

**Yatımına gitmek:** İyi geçinmek için uysal davranmak.

*“-Kele bacım yetmiş yaşındaki gaynataañ huyunu deşdiremeñ ki. Birez de yatımına gitmeyi denesene.”*

**Yavan yaşık birkaç kaşık:** Yenilen yemeğin çeşidine, niteliğine bakmadan hızlıca bir şeyler atıştırmak, elde olanla yetinmek.

*“-Şurda yavan yaşık birkaç gaşık bişiy atışdıralım dedik. Evede bindirip bunnumuzdan getidiñiz. Sanki iş gaçiy!”*

<sup>885</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 233.

<sup>886</sup> Şahin, Bayatça, s. 131.

<sup>887</sup> Yıldırım, Muska, s. 184.

<sup>888</sup> Arslaner, Küyük, s. 226.

<sup>889</sup> Büke, Fadime, s. 15.

**Yayık ağızlı:** Olur olmaz her konuda konuşan kişi.

*"-O yayuk aazlıyı orda susduramadıñız mı yaav!"<sup>890</sup>*

**Yayladaki yoğurda sarımsak dövmek:** Olup olmayacağı belli olmayan bir iş, gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belirsiz bir durum için hazırlık yapmak. "Yayladaki yoğurda maya tutmak", "yayladaki yoğurda mantı kesmek" biçiminde çeşitlemeleri de vardır.

*"-Babam zontilli bi velesbit alacak baña, sınıfı geçeyim, Kuran'ı öğreneyim de haa ana?"*

*"-Get dedim ulan şurdan devrülesice, demiyom mu ben saña yayladaki yoğurda sarımsak doome."<sup>891</sup>*

**Yayla kancığı gibi sırtmak:** Anlamsız, yersiz bir biçimde dişlerini göstererek gülmek.

*"-Orda yayla gancuu gibi sırtanaca şu kürenin altına bi kütük ativeseñiz eliñize mi yapışır uşak!"*

**Yayvan ağızlı:** Gezeve.

*"-Dört dene yayvan aazlı bi ara-ya gelmiş aynı anda konuşuyola. Birbirlerini nası ānadıklarını ānamadım."*

**Yediği yeri gözetmek:** Ekmek yediği kapıyı gözetmek, koruyup kollamak.

*"-Yemediñ amma kıymetini bilecektiñ elindeyken. Yediğin yeri gözetecektiñ acık, yal yediğñ çanağa siymeyecektiñ..."<sup>892</sup>*

**Yedi tepe domuzu gibi koşturmak:** Birtakım işleri gününde bitirebilmek için yoğun çaba harcamak.

*"-O zaman yatmaya vakit nerrrdeee? Yedi tepe domuzu gibi koşturuyoruz."<sup>893</sup>*

**Yel atına binmek:** Çok hızlı yürümek.

*"-N'o Kuru Kız, nereye böyle? Akşam akşam yine yel atına binmişsiñ."<sup>894</sup>*

**Yel eleği:** Deli, divane, çılgın.

*"-Gaç ordan yel elâa! Şeftaliniñ turşusu mu olur?"<sup>895</sup>*

**Yel esti, ağaç devrildi:** İşi gerçekleştirme olanağı kalmadı, iş isten geçti.

*"-Yel esti, ağaç devrildi yavrum, diyor. Bir akıl almalı bundan, ak-lını başına devşirmeli..."<sup>896</sup>*

<sup>890</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 229.

<sup>891</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 30.

<sup>892</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 96.

<sup>893</sup> Arslaner, Küyük, s. 275.

<sup>894</sup> Güven, Çorum'da Yaşanmış..., s. 35.

<sup>895</sup> Özdemir, Agy., s. 29.

<sup>896</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 137.

**Yellentiye binmek:** Hızlanmak, çabuklaşmak.

*Öğle sonu iş yellentiye biner  
Köstebeğe ağadan bahşış döner  
Bağ biter kaygılar sona erer  
Düşmanın ömrü bu kadar denir<sup>897</sup>*

**Yelli akıllı:** Düşünüp taşınmadan aklına geleni yapan kimse.

*"Yelli ahıllı işde. Öñünü soñunu düşünmüyo. Aklına eseni yapıyo."*

**Yel vermek:** Kışkırtmak, dolduruşa getirmek.

*"Kabadayınıñ yola gelmek üzere olduğunu sezen Nedim Usta biraz daha yel vermek gerektiğini anladı"<sup>898</sup>*

**Yemeğini tabağa yedirmek:** Tabakta yemek artığı bırakmak.

*"Dünyadaki sekiz milyar insanıñ tabaandaki on beşer piriñç denesini yemediğini düşünün. Toplamı binlerce yoksula aş olur. Onuñ için yemeğimi tabağa yedirmem ben."<sup>899</sup>*

**Yemiş yemiş ..çmamış:** Aşırı kilolular için söylenir.

*"Garşıdan gelen gobeli gordüñ mü la?  
"Görmemek mümkün mü? Galdırırma sığmıy, yemiş yemiş ..çmamış."*

**Yem kuşu:** Rüşvetle iş yapan kişi.

*"Hükümetin işine akıl ermez."  
"Hükümet adamı yem kuşu..."<sup>900</sup>*

**Yeniden doğmuşa dönmek:** Dertsiz, tasasız bir duruma gelmek; günahlardan arınmış olmak.

*"Midemden ameliyat oluncu çok ıraatlaşdım. Yeniden domuşa döndüm desem yeridir."*

**Yeni olmuş deliler gibi:** Bir ortamda nasıl davranacağını bilmeyenler için söylenir.

*"Hani bildirki sene guma üsdüne vardıydım ya; okutmuş raki-bem baña marisem, ne zaman Çopur Üsüğünen halvet etsem bir böğürme bende, danalar gibi. Dokunsa bir yerime, bir gülme ki yeñi olmuş deliler gibi.. Dayanamadı da sonunda adam savdı beni başından."<sup>901</sup>*

**Yerde alıp gökte gevşemek:** Çalışmadan, üretmeden, bedavadan geçinmek. "Ekmek elden su gölden" deyiimiyle eş anlamlıdır.

*"Bugüneçe yerde alıp gökte gevşediñ. Bi günden bi güne eve bi çöp getidiğini gormedik."*

<sup>897</sup> Serin, Çıkrık'tan Esintiler, s. 103.

<sup>898</sup> Destanoğlu, Ağır Ceza, s. 89.

<sup>899</sup> Salim Savcı'dan.

<sup>900</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 61.

<sup>901</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 31.

- Yerden bacaklı:** Kısa boylu, güvenilir olmayan kişi.  
*"-Şu yerden bacaklıya diggat edin, niydicee hiç belli olmaz."*<sup>902</sup>
- Yerden yığma:** Kısa boylu, şişman kimse.  
*"-Şöyle yerden yığma, güçlü guvvetli olsun. Ağzı burnu hokka gibi, edepli..."*  
*"-Celep aralığındaki Yoşumuşların gıza gettin mi?"*<sup>903</sup>
- Yerde toprağı dalda yaprağı olmamak:** Yok yoksul olmak, malı mülkü olmamak.  
*"-Yerde toprağımız dalda yaprağımız yok ulan, üstümüze ne vazife dedik velâkin düneceydi."*<sup>904</sup>
- Yer dinlemek:** Yatmak, uyumak.  
*"-Babam, başka da var emme, bi dahaki sefere. Haydin döşekleri serin de yer dinleyelim birez de dedi."*<sup>905</sup>
- Yere kuza koymamak:** Nasıl ağırlayacağını, nasıl hoşnut edeceğini bilememek, çok önem vermek. "Yere göğe koymamak" deyiminin çeşitlemesidir.  
*"-Balınan pekmezinen beslenecek bir yavru bu. Hele bu kurtçuluğunu gördükten sonra yere kuza koymam ben onu."*<sup>906</sup>
- Yere kuza sığmaz olmak:** Çok sevinmek, sevinçten hoplayıp zıplamak. "Yere göğe sığmamak" deyiminin çeşitlemesidir.  
*"Sevincinden yere kuza sığmaz olmuştu Hafız, uçuyordu."*<sup>907</sup>
- Yerinden iş dutmak:** Tam zamanında, en uygun biçimde iş yapmak.  
*"-Yerinden iş dutduktan, kimsenin tekerine çomak sokmadıktan kelli el seniynen niye uğraşsıñ bre yavrum?"*
- Yerini bulmak:** Ana babanın uygun bir eş bularak kızlarını evlendirmesi.  
*"-Bir var ki, yerini bulsa kaçırmayacak. Allah yazmışsa bişey olur diyecek."*<sup>908</sup>
- Yerini yapmak:** Kötü bir haberi vermek için uygun ortam hazırlamak.  
*"-Şindilik çıtlatıp yerini yapalım da, bi iki gün sonra söylerûk."*<sup>909</sup>
- Yerler mühürlendi:** Akşam oldu anlamında bir deyim.

<sup>902</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 231.

<sup>903</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 68.

<sup>904</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 31.

<sup>905</sup> Özçatalbaş, Çorum ile..., s. 63.

<sup>906</sup> Gümüş, Zilli, s. 59.

<sup>907</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 150.

<sup>908</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 15.

<sup>909</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 231.

*"-Yerler mühürlendi, gâvur Müslüman bilinmez oldu dedi, oyuna durmuş bebelere, eviñize hadi..."<sup>910</sup>*

**Yıkık değirmenin başında kırk gün eğlenmek:** Bir işin yapılması için gönderilen kişinin, işin başında uzun süre oyalanmasına karşın işi de yapamaması durumunda söylenir.

*"-Şu gadar talaşanıñ içinde getdiñ yerden gelmiyoñ, yıkık daermeniniñ başında kırk gün oyalanıyoñ ya saña hayret ediyom valla."*

**Yılana kırklık vurmak:** Çok cimri olmak.

*"-O kadar cimridir ki yılana gırğlıg vurur pezevenk. Sen alaçağıniñ üstüne bir bardak su iç."<sup>911</sup>*

**Yılan kırkan:** Kargı'nın Gölet köyünde çok cimri kimseler için kullanılır.

*"-O yılan gırhaniñ biridir. Hani sinekten yağ çıharan adamla var ya. Aynı öyle işde."*

**Yılan sökmez:** Çok sık.

*"-Baaçada yılan sökmez ot, çalı çırpı böyümüş. Söksem ferim fesim yok, ırgat dutsam param patiriğim."*

**Yıldızı düşmek:** Öleceğine inanmaya başlamak. Eskiler, herkesin gökte bir yıldızının olduğuna, o düştüğünde (kaydığında) kendilerinin de öleceğine inanırlar.

*"-Adam yıldızınıñ düştüğünü söyledikten bir ay sonra öldü ya."<sup>912</sup>*

**Yırtık ağız(lı):** Çenesi düşük, geveze, boşboğaz.

*"-Şu yırtık ağızlıya sırrını veme demedim mi ben saña?"<sup>913</sup>*

**Yırtık dondan çıkar gibi:** Durup dururken, gereği yokken her işe, söze karışan, burnunu sokan insanlar için söylenir.

*"-Yırtık dondan çıkar gibi ikide bir lafa garişip durma! Seni elakadar eden bi durum yok."*

**Yiyecek ekmeği olmak:** Daha yaşayacak ömrü olmak.

*"-Oradan ölmeden çıktıysak yiyecek ekmeğimiz varmış daha, diye düşündü."<sup>914</sup>*

**Yoğurt yiyei karıştırma:** Gereksiz sorular sorulması yüzünden gizli kalması gereken durumların açığa çıkması kaygısını belirtmek için kullanılır. İşin o yanını kurcalama anlamındadır. Deyime kaynaklık eden şöyle bir anlatı vardır:

Askerliğin uzun yıllar sürdüğü eski dönemlerde genç bir adam beşikteki bebesiyle karısını bırakıp askerlik görevi için uzak bir kente gider. Askerlik süresince de üç kez izne gelir. Askerliği bi-

<sup>910</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 29.

<sup>911</sup> Şahin, Bayatça, s. 133.

<sup>912</sup> Şahin, Bayatça, s. 133.

<sup>913</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 233.

<sup>914</sup> Arslaner, Urusali, s. 81.

tince evine dönen genç adam bakar ki masada beş tane çocuk var. En büyüğün beşikteki çocuğu olduğunu anlar. Tanıyamadığı diğerlerini eşine sorar. Eşi:

“-Şu büyük sen giderken kucağımdaydı. Şu sarı saçlı kız ilk izne geldiğinde oldu. Şu küçük oğlan ikinci izne geldiğinde, şu da son izne geldiğinde...” deyip konuyu kapatmak ister. Adam: “Şu yoğurt yiyen?” diye sorar. Kadın öfkelenir.

“-Eee herif yeter artık, yoğurt yiye ni de karıştırma!” der.<sup>915</sup>

**Yoka yürekli:** Merhametli.

“-Babası yoha yüreklidir, gorkma, suçunu desen bile dayak atmaz.”<sup>916</sup>

**Yok anasının nikâhı!** Anlatılanın inanılmaz bulunduğunu, çok şaşırtıcı olduğunu vurgulamak için söylenir. Olur gibi değil, olmaz öyle şey anlamındadır. “Yok devenin nalı” deyimiyile anlamdaştır.

“Hayreddin’in anlattıkları karşısında Âdem Efendi bile şaşırmişti.

-Yok anasının nikâhı, daha neler?”<sup>917</sup>

**Yok Köseadağı'nın ardı!** Bir uzaklığı abartanlara söylenir.

“-Aha şura dediiñ yer deey nere, cehennemiñ dibi.”

“-Yok Köseadağı'nıñ ardı!”

**Yoklamadığı geçit kalmamak:** Sıkıntılı bir durumdan kurtulmak için her yolu denemek.

“-Bizim koylü Boşkese Sadığın da kör dillikden gurtulmak için yoklamadığı geçit galmadı, emme bi defarını bulamadı. Gaderi kel garibin.”

**Yok yanını yukarı getirmek:** Yoksul değilken öyleymiş gibi davranmak, o yönde konuşmak.

“-Şaziye Eci'den üç guruş isdemiyeğör anında yok yanını yokarı getirir.”<sup>918</sup>

**Yok yokunu cık cıkını tüketmek:** Reddetmesine karşın birinden bir şey istemekte ısrar etmek.

“-Ben de biliyom gününde geri vermiyeceklerini. Biliyom emme; gaç gündür yok yokumu cık cıkını tükettiler benim.”

**Yolda görükmez:** Kısacık boylu.

“-Evet, Gödek Salim için yolda görükmez deller. Emme onun boyu bi o gadar da yeriñ altındadır.”

<sup>915</sup> Halit Yıldırım'dan.

<sup>916</sup> Şahin, Bayatça, s. 134.

<sup>917</sup> Yıldırım, Muska, s. 86.

<sup>918</sup> Şenel Gösterir'den.



**Yol inişe dönmek:** İş kolaylaşmak.

“-Yol bir inişe dönsün, göğüslüğünece alırız. Ne denli de yakışır fişkiya... Ne denli de bambaşka bir Döne olur o zaman...”<sup>919</sup>

**Yolu inişe çevirmek:** İşi kolaylaştırmak.

“-Tanrı yolumuzu inişe çevirecek, yüzümüze bakacak ya iş kendiliğinden yürümüş...”<sup>920</sup>

**Yolun sonuna gelmek:** Bir işin bitirilmesi için yoğun çaba harcadığını, işin bitirilmesine çok az kaldığını anlatmak için söylenir.

“-Az galdı Ali Dayı. Yolun sonuna geldik sayılır. Civriziñ Goru’yu da dolandık mı ark işi bitdi demektir.”

**Yolunun yedi yerine yedi yokuş çıkarmak:** Bir kimsenin önüne sürekli olarak engel çıkarmak.

“Allah da yardım ediyor canım diye geçirdi. O da böylesini istiyor. Dakkasında bildirmez mi yoksa köyün suyu olduğunu? Gönlü olmasa yolumuzuñ yedi yerine yedi yokuş çıkarmaz mı?”<sup>921</sup>

**Yolunu paklamak:** Suçlu kişinin bir armağan ya da şölen vererek suçunu bağışlatması.

“-Oncaaçcık hedâyeynen o işiñ yolunu paklıyamañ sen. Az buçuk değelli bişiy yolla.”

**Yolu yokuşa çevirmek:** İşin yapılmasını güçleştirmek, engel çıkarmak.

“-Uyacağız şeytaniñ sözüne, iniş yolumuzu yokuşa çevireceğiz durduk yerde.”<sup>922</sup>

**Yolu yoluylan ormanı baltaynan:** Her işin bir yolu yordamı, yakışığı vardır.

“-Ocağın yanmıyor, övünün pişmiyor. Yolu yoluylan ormanı baltaylan... Birleyelim sizi komşu...”<sup>923</sup>

**Yörük olacağıın derken tavşan ..ku yemek:** Önemsenen biri olmaya çalışırken yaptıklarıyla gülünç duruma düşmek, rezil olmak.

“-Ula seniñ etiñ buduñ ne ki vekil olmaya soyunuyoñ? Gızdığı uçun yengem bilem oy vermez saña. Yörük olucaam derken davşan ..ku yidiğiñ yanına kâr galır.”

**Yörük tüfeği gibi:** Uzun nesnelere için söylenir.

“-Pürçüklünün boyuna bahın la gobeller, Yörük tüfee gibi upuzun.”

<sup>919</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 129.

<sup>920</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 130.

<sup>921</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 126.

<sup>922</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 121.

<sup>923</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 84.

**Yularını omzuna (başına) atmak:** Özgür bırakmak.

*"-Madem böyle böyle, hadi bildiğin yere deyip yularını omzuna atmıyor. Böyle bir söz çıkmış mesela... Durum bu merkezde de-miş... Atmıyor da yularını başına..."<sup>924</sup>*

**Yumurtadan çıkıp kabuğunu beğenmemek:** İçinden çıktığı çevreyi, ana babasını küçümsemek.

*"-Şindiniñ gençleri yımirtadan çıkıp gabını baanmez oldula. Bizden çok biliyola ya, oña yoruyom ben."*

**Yumurtası cılk çıkmak:** Sözünde durmamak; güvenilirliğini yitirmek.

*"-Yumurtası cılk çıktı, bizim horoz gene gelmeyecek. Başga işimize bahalım baylı."*

**Yumurtası gelmiş tavuklayın dönelemek:** Ne yapıp ne edeceğini bilemeden telaş içinde koşturup durmak.

*"Ayaktaydı yumurtası gelmiş tavuklayın, döneleyip duruyordu köyüñ içinde."<sup>925</sup>*

**Yumurta yemeye mi geldin?** Kargı'da kaynanasının evine gelen güveye takılmak için söylenir.

*"-Bahiyom da burdan ayrımlıyoñ deli oğlan. Yımırta yemiye mi geldiñ gine?"*

**Yumuşak diken:** Yüze gülen düşman.

*"-Ha, Bahadır Bey'i diyodum. Siz bilmezsiñiz onuñ ne yımışak tiken olduğunu. Çünkü bi aksateñiz olmadı onuyunan."*

**Yumuşak yürekli:** Çabuk duygulanan; acıma duygusu gelişmiş olan; duygusal kimse.

*"-Yumuşak yürekli, kulunu gözetir Rabb'im... Bir suçumuñ yokluğunu herkeslerden iyice sen biliyorsuñ."<sup>926</sup>*

**Yundusu kurtlu:** Pislik içinde yaşamayı alışkanlık haline getirenler için söylenir.

*"-Şu yundusu gurtluyu bi daa bizim eve getüme."<sup>927</sup>*

**Yuyup paklamak:** Kimselere duyurmadan kötü bir işin üzerini örtmek.

*"-Ne dersin yavrum? Elleri seyrimize çıkarmadan yuyup paklayalım, malamat olmayalım ele güne."<sup>928</sup>*

**Yüksek gönüllü:** Büyüklenen, kendini başkalarından üstün gören.

*Entarisi mor güllü  
Gül destesi sümbüllü*

<sup>924</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 46.

<sup>925</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 10.

<sup>926</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 31.

<sup>927</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 236.

<sup>928</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 148.

*Sungurlu'nun kızları  
Hepsi yüksek gönüllü*<sup>929</sup>

**Yükünü yıkmış Seydim eşeği gibi hafifledim:** Çok ağır, güç bir işi bitirip rahatladım.

*"Yaş yamır yimeden harmanı galdırdım ya, yükünü yıkmış Seydim eşşee gibi hafifledim."*

**Yükünü yüceye (yukarı) yığmak:** Büyüklenmek, kendini olduğundan daha büyük, daha önemli göstermek, büyüklük taslamak, kibirlenmek. Bir konuda güçlük çıkarmak anlamını da içerir. Alaca'nın Kıcılı köyünde kullanılan bu deyim, kimi sözlüklerde yer alan "aşağı kattan saman yememek" deyimiyile anlamdaştır.

*"Hacı Bahri önce olmazlandı. Yükünü yüceye yığdı. Merdiveni de dikine dayadı. Çok başlık parası istedi."*<sup>930</sup>

**Yüreği açılmak:** Sıkıntısı dağılmak, rahatlamak.

*"Usta, kapıdan giren Hafız'ı görünce yüreğinin açıldığını, nefesinin genişlediğini hissetti."*<sup>931</sup>

**Yüreği ağzında olmak:** Korku, heyecan dolu bir durumda olmak.

*"Her ötüşte tüyleri dikenlenerek, ürpererek, yüreği ağzında; çok sabırlı bir ağaç kurdu gibi kemire kemire tüketiyordu geceyi."*<sup>932</sup>

**Yüreği cayıradan yanmak:** Duyulan ya da hissedilen acı bir haber üzerine ruhta aniden oluşan büyük acı.

*"-Şehit haberleri gelmeye başlayınca yüreğim cayıradan yandı yine."*<sup>933</sup>

**Yüreği gitmek:** İshal olmak.

*"İki gündür yüreği gidiyomuş masimiñ. Anası zehilli amel olusa gurtaramak deyi gorphuyo."*

**Yüreği ılmak:** Acımak.

*"Bir hoş oldu içi, yüreği ıldı. 'Öldü' diye kurdu. Öldü fıkara karınca."*<sup>934</sup>

**Yüreği içine sığmamak:** Çok heyecanlanmak, yüreği hızlı hızlı çarpmak.

*"Yüreği içine sığmıyor, davullanıp şişiyordu Sıddık'ın. Gövdesini taşıyacak güç yoktu bacaklarında, çömelmiş duruyordu öyle."*<sup>935</sup>

<sup>929</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 75.

<sup>930</sup> Gündoğar, Er Değil Ar, s. 11.

<sup>931</sup> Özcanbaz, Körük, s. 60.

<sup>932</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 70.

<sup>933</sup> Arslaner, Aşıkbüğü, s. 204.

<sup>934</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 94.

<sup>935</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 74.

- Yüreği kalkmak:** Yürek çarpıntısı olmak.  
*"-Sen öyle birdenbire pallyıp goşuncu, yüreem galkdı. Bebeklere bişi oldu sandım."*
- Yüreği kapmak:** Korkmak, endişelenmek.  
*"Evləri ayrı Osman'la. Çoktur küsler ya, kaygısı içinde Dik Omar'ın. Evladı ne de olsa, yüreği kapıyor."<sup>936</sup>*
- Yüreği kuş pişirmek:** Çok fazla endişelenmek, telaşa kapılmak.  
*"-Çalılara dutunsak da Oğlanuçuran'a aşşa ineken yüramız guş bişirdi."*
- Yüreğini delmek:** Çok dokunmak, çok etkilemek.  
*"-Dünya işine dört elle sarılmış bir o kadar da dinine bağlı yaşayan birisine saygı duyulmaz mı? Bakınca sanki yüreğimi deliyor."<sup>937</sup>*
- Yüreği yavuncumak:** Karnı acıkmak.  
*"-Guşluk oldu daha bi sokum bişiy yimedim. Yüreğim yavuncudu açlıktan."*
- Yüz bar olmak:** Bir kimse ile bir daha yüz yüze bakamayacak duruma gelmek.  
*"-Gomşularınan iyice yüz bar olduk. Yüz yüze gelmemek için çabalıyok."*
- Yüz beniz vermemek:** Yakınlık göstermemek.  
*"-Gız yüz beniz vermiyo ellâam."  
 "-Yüz vermiyo da o da hazidiyo aslında."<sup>938</sup>*
- Yüzden gözden düşmek:** Toplum içinde değerinden düşmek, önemini yitirmek. "Yüzün düşmek" de denir.  
*"-Serhoşun mezesini yemek se-vaptır emme, insanı bek çabuk yüzden gözden düşürür."  
 Huyu güzel ariflerce sevilir  
 Faziletli olan sonra duyulur  
 Dosttan yüzün düşen ölmüş sayılır  
 Belki bizi ölmüş saydın sevdiğim<sup>939</sup>*
- Yüze gelmek:** Kafa tutmak, karşılık vermek.  
*"-Fakat padişahın yüzüne gelemiyo. Gaynanasıyla garısını düğün evine gönderiyo"<sup>940</sup>*
- Yüz eksitmek:** Surat asmak, hoşlanmadığını belli etmek.  
*"-Niye öyle yüzünü eşgidiyoñ ki. Söylediklerimde bi yâniş varısa şurda şu yânişñ var de."*

<sup>936</sup> Gümüş, Baykuşlar, s. 3.

<sup>937</sup> Özcanbaz, Körük, s. 45.

<sup>938</sup> Özdemir, Agy., s. 125.

<sup>939</sup> Koçak, Hilali Baba, s. 135.

<sup>940</sup> Akbaş, Bayat (Çorum) Halk Edebiyatından Örnekler, s. 13.

**Yüz suyunu aldirmek:** Utanmazlaşmak.

*Yüz suyunu aldirmiş  
Âlemlere daldirmiş  
Yaşmaktan menefesi  
Utanmayı kaldirmiş<sup>941</sup>*

**Yüz tutamağı:** Bir yardıma karşılık teşekkür için verilen küçük armağan.

*"-Allah ırzı olsun. O gadar yardımıñı gordük gonşunuñ. Yüz tutamağı bir iki yeşillik getidim bâçadan."*

**Yüzü bozulmak:** Üzüntüden yüzü apak olmak, benzi atmak.

*"-Üzüntüden yüzü bozuldu adamıñ. Evlatları borca batırıp yüzüne bakmadılar bi daha."*

**Yüzü düşmek:** Suratı asılmak, somurtmak.

*"Bu soru üzerine Hayreddin Bey'in yüzü düşmüştü. Zira bu deli kız ondan bedava bir şeyler isteyecek demektir."<sup>942</sup>*

**Yüzü ekşi pekmez şerbeti gibi olmak:** Asık suratlı olmak.

*"-Ne o la Kasap Arif? Yüzüñ eşgi bekmez şerbeti gibi boon yine. Yengeyle mi gavga etdiñ yoğsa?"<sup>943</sup>*

**Yüzü gülüp içi ısırma:** Güler yüz göstererek gizlice düşmanlık yapmak.

*"Ne Yusuf emmisi köşeye oturup cigara fosurdatabilir ne de Eyüp ağası, yüzü gülüp içi ısırarak gelip konuşabilirdi."<sup>944</sup>*

**Yüzünden düşen sinek bin parça olmak:** Asık suratlı olmak, canının sıkın olduğu yüzünden belli olmak.

*"Bekir Çavuş'uñ yüzünden düşen sinek bin parça oluyor, derin derin sigarasını çekiyordu."<sup>945</sup>*

**Yüzünü açmak:** Bir çocuğa ya da gence o güne değin bilmediği birtakım cinsel bilgiler vermek. Yaygın olarak "yüzünü gözünü açmak" biçiminde söylenir.

*Bahçe kapısın açtım  
Açtım da geri kaçtım  
Ben bir şey bilmiyordum  
Çapkın yüzümü açtın<sup>946</sup>*

**Yüzünü it yalasa doyar:** Özellikle pis, pasaklı çocuklar için söylenir.

<sup>941</sup> Gösterir, "Çorum Manilerindeki Deyimler", s. 17.

<sup>942</sup> Yıldırım, Muska, s. 83.

<sup>943</sup> Özçatalbaş, Şu Bizim Çorum, s. 106.

<sup>944</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 64.

<sup>945</sup> Güven, Ağaoğlu, s. 195.

<sup>946</sup> Gösterir, Çorum Manileri, s. 246.

“-Bu çapar oğlan kimin bebesi la. Yüzünü it yalasa doyar. Evine gotürüñ de anası çimdirdin bi.”

**Yüzünü karatmak:** Utandırmak, utanacak duruma düşürmek.

*Hey sürmeli sürmeli*

*İki gözü sürmeli*

*Yüzümü karartanı*

*Bu diyardan sürmeli<sup>947</sup>*

**Yüzünün yumuşaklığından paçasının ağı kurumamak:** Özellikle araç gereç verme konusunda kimseye hayır diyemediği için güç durumda kalmak, sıkıntı çekmek.

“-Kim ne hacat isderse teklifsiz veriyoñuz. Geri gelmeyinci de gızıyoñuz. Yüzüñüzün yımışaklığından paçañızın ağı gurumuyo bi tüllü.”

**Yüzünü yer etmek:** Birinin utanmasına yol açacak bir davranışta bulunmak, pek çok utandırmak. “Yüzünü yere düşürmek” biçiminde de söylenir. “Yüzünü yere getirmek (geçirmek)” deyişiyle anlamdaştır.

“-Neydi o ağabeyiniñ oğlunuñ adı? Seniñ ve ağabeyiniñ yüzünü yer etmedi mi o alçak.”<sup>948</sup>

“-Düşmanımın yanında yüzümü yere düşürdüñ, bir de ağlıyor musun mistim mistim?”<sup>949</sup>

**Yüzü sahtiyen gibi:** Hiç utanması yok.

“Yüzü sahtiyen gibi haspaniñ. O gadar lafı oña dememişik gibi sırnaşmıya başladı.”

**Yüzü (yüzleri) yer olmak:** Çok utanmak.

*Elma yedim ger oldu*

*Sıcakladım ter oldu*

*Dostlar seni sordular*

*Yâr yüzlerim yer oldu<sup>950</sup>*

**Yüz yumamak:** Kötü davranışlarla kendisine güvenenleri utandırmak.

*Eli saçaklı gelin*

*Tezek ocaklı gelin*

*Oğlana yüz yumadı*

*Değnek bacaklı gelin”<sup>951</sup>*

<sup>947</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 97.

<sup>948</sup> Özcanbaz, Körük, s. 34.

<sup>949</sup> Gümüş, Topal Karınca, s. 64.

<sup>950</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 74.

<sup>951</sup> Aytekin, Çorumlu Maniler, s. 77.

## Z

**Zahmeride beşiğini sallamadım ya:** Çok güç duruma düşen bir kimsenin büyümesine geçmişte bir katkısı, emeği olmadığını, dolayısıyla ona üzülme, acımak gerekmediğini anlatmak için söylenir.

*"Baña ne canım bi ekmeğe muhtaç olduysa, zahmeride beşiğini sallamadım ya, ettiğini çeksiñ."*<sup>952</sup>

**Zahmeride bügelek tutmuş gibi (evmek):** Bir iş için hiç uygun olmayan bir zamanda harekete geçip telaşlı bir biçimde sağa sola koşuşturmak.

Zahmeri (zemheri) kış ayıdır. Bügelek, yazın ortaya çıkan bir sinektir. Dolayısıyla kış aylarında bügelek tutmaz. Burada alaysıma yoluyla işin yapılma zamanının hiç uygun olmadığı anlatılmaktadır. "Ağustosta ..ku donmak" deyimindeki alaysıma bu deyimde de vardır.

*"Zahmeride bunelek dutmuş gibi eviyoñ emme; daha zamanı deel gışlık yeygi hazıllamanıñ."*

**Zahmeride dışarıda kalmış it gibi sorutmak:** Çok üşümek; acı soğuklarda yersiz yurtsuz kalmak.

*"Gapınıñ yanında zahmeride dışarıda galmış it gibi sorutma. Gel şöyle sobanıñ yanına gışıl da ısın birez."*

**Zengin kalkışı yapmak:** Birdenbire ayağa kalkıp gitmek için izin istemek.

*"Zaman epi geçdi ağalar. Herkes zabanın işe güce gidecek. Bi zengin galhışı yapıp daalalım artık."*

**Zırtonun kil yediği:** Ölçsüz, delice davranışlarda bulunan kimse-ler için söylenir.

*"İşte dedi. Baña ilişkir yaptığımız kuru bağırsağı gösteriyor. Hay senin... Kızım senin şu yaptığın zırtonun kil yediği."*<sup>953</sup>

**Zilli Fadime:** Edepsiz, eli maşalı, şirret kadın.

*"Zilli Fadime zilleri daktı gine. Garşısında durabilene aşk ol-suñ."*

**Zilli maşa:** Hareketli, cilveli, yılışık, utanmaz kadın.

*"O zilli maşa bi daha bu eve girmiycek, bu gadar!"*<sup>954</sup>

**Zom zom kavaklı:** Uzun boylu.

*"Adam gendisi zom zom kavaklı emme; aklı o gadar uzamamış nedense?"*

<sup>952</sup> Bahri Güven'den.

<sup>953</sup> Ozulu, Konak Sohbetleri, s. 219.

<sup>954</sup> Kalayoğlu, Agy., s. 242.

**Zopa (sopa) yâsiri:** Dayak yemeyi hak eden, dayağın esiri olmuş kimse.

*"-Beni biliyoñ mu sen? Ulan bebek yapma öyle, git şurdan. Zopa yâsiri seni."*<sup>955</sup>

**Zurnacı Gecegörmez'in oyun çıkardığı gibi:** Aldatmak, oyuna getirmek.

Deyim, Zurnacı Gecegörmez'in Tolamehmet köyünde çıkardığı bir oyundan kaynaklanmıştır. Benzer durumlarda söylenerek deyime dönüşmüştür.

Palabıyık köyünden Zurnacı Gecegörmez (Rıza Kaplan), Tolamehmet köyünde düğün çalarken gençler ondan bir oyun çıkarmasını ister. İsrarlara dayanamayan Gecegörmez:

*"Çıkarmayı çıkarırım da siz oyunuma dayanamazsınız."* der.

İsrarlar çoğalınca babayığit iki genci, *"Siz bana yardım edin. Kimseyi dışarı çıkarmayın. Oyunu nasıl hazırladığımızı görmesinler."* diye sıkı sıkıya tembih eder. İçeridekilerden birkaç parça araç gereç ister. İstenenler geldikten sonra bekçi olan gençleri yeniden sıkıca tembihler:

*"Ben çağırmadan yanıma gelmeyin. Kimseyi de dışarı çıkarmayın. Ben aha şu karadutun altında oyunu hazırlayıp sizi çağıracağım. Oyun nasıl çıkarılırmış görsün millet!"* deyip uzaklaşır.

Odadakiler, merakla Gecegörmez'in oyununu beklemeye başlar. Epeyce zaman geçer; ama kapıyı tutan gençler kimseyi dışarı bırakmaz. Artık tan ağarmaya başlar. Bu kez kapıdaki bekçiler de kuşkulandır. Bakarlar ki, istenen gereçler karadutun altında üst üste yığılmış. Ama Gecegörmez yok! Bakmadık, aramadık yer bırakmazlar. Sonunda Gecegörmez'i başka bir evde uyurken bulup uyandırırılar.

*"-Ula Gecegörmez Emmi, hani sen bize oyun çıkartacaktın ya!"* diye çıkışırlar.

Gecegörmez:

*"-İşte bu da bir oyun yavrum! Ben size demedim mi, siz benim oyunuma dayanamazsınız diye."*<sup>956</sup>

*"-Zurnacı Gecegörmez'in oyun çıkardığı gibi oldu aynı. Adam aha geliyor deyi çıktığıynan gayıplara garişdi."*

<sup>955</sup> Osman Şimşek'ten.

<sup>956</sup> Yoksul, "Palabıyıklı Zurnacı Gecegörmez'in Oyunu", s. 2.



## KAYNAKÇA

### A. Kitaplar-Makaleler

- AKALAN, A. Recai (1996), Tarihten Günümüze İskilip, İskilip Kamu Kurumları Hizmetlerine Yardım ve Yaşatma Derneği Yayını, 116 s.
- AKBAŞ, Mehmet (1983), Bayat (Çorum) Halk Edebiyatından Örnekler, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, Erzurum, 80 s.
- AKSU, Bekir (2013), Yavan Ekmek, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 158 s.
- AKSU, Bekir Baki (2016), Su Hırsızları, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 104 s.
- ANONİM (2000), "Çorum Ağzıyla Nasrettin Hoca Fıkrası", Çorumevi, ÇEKVA Yayın Organı, Sayı: 7-8 (Mayıs-Ağustos 2000), s. 18.
- ARISOY, Ali Necmi (1970), Âşık Haydar Bektaş Yalan Dünya Ne Darımış, Ankara, 108 s.
- ARSLANER, Fethi (2016), Orda Bir Köy Vardı: Âşıkbükü, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 344 s.
- ARSLANER, Fethi (2018), Küyük, Erguvan Yayınevi, İstanbul, 320 s.
- ARSLANER, Fethi (2021), Urusali, Pik Yayınları, Bursa, 342 s.
- AŞIK, Muammer vd. (2003), Dünden Bugüne Kargı, Kargı Kaymakamlığı Yayını, Basım yeri yok, 285 s.
- ATÇAL, Gazi (1998), Ufkun Ötesinde Sıla, Minpa Matbaacılık, Ankara, 160 s.
- AYDINLI, Mustafa (2021), "AKP'nin Truva Atı Muharrem İnce", Çorum Haber, 2 Şubat 2021, s. 7.
- AYDINLI, Mustafa (2021), "Yanlış Ötesi Yanlış", Çorum Haber, 18 Kasım 2021, s. 7.
- AYTEKİN, Feride (2001), Güneşi Avucuma Koy, Baran Ofset, Ankara, 294 s.
- AYTEKİN, Feride (2003), Yâr Diye Diye... Çorumlu Maniler, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 224 s.
- BAŞARAN, Özdemir (1974), Tarihi ile Osmancık, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, s. 104 s.
- BİNYAZAR, Adnan (2005), Ölümün Gölgesi Yok, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 326 s.
- BÜKE, Fatma (2013), Fadime, Dahi Yayıncılık, İstanbul, 92 s.
- ÇAĞIL, Veysel (2013), Manilerle Bir Ömür, Çorum, 70 s.
- ÇALIŞGAN, İbrahim (2021), Çobanın Çocukluğu, Sidas Medya, İzmir, 286 s.
- DEMİR, Prof. Dr. Necati (2021), Çorum Masalları, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 257 s.
- DEMİRYÜREK, Meral - Abdulkadir OZULU (2017), Eşref Ertekin'in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 320 s.

- DESTANOĞLU, İbrahim (2006), Ağır Ceza, Damar Yayınları, Ankara, 103 s.
- DİL, Sabri (1942), "Çorumlu'dan", Çorumlu, Yıl: 4, Sayı: 33, Çorum, s. 17.
- DUMAN, Esmâ (2020), Çorum İli Gökdere Köyü Folklor Monografisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, TDE Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Samsun, XIII+232 s.
- EFE, Sadık (2006), Bayat (Çorum) ve Yöresi Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri, Özkale Matbaacılık, Çorum, 98 s.
- ERCAN, Abdullah (1997), Şiirler, İstikamet Ofset, Çorum, 124 s.
- ERTEKİN, Eşref (1938), "Atalarsözü", Çorumlu, Sayı: 2 (15 Mayıs 1938), s. 35-38.
- ERTEKİN, Eşref (1939), "Çorum'da Atasözleri: Toprağa Ait Atasözleri", Çorumlu, Sayı: 12 (15 Mart 1939), s. 27-28.
- ERTEKİN, Eşref (1942), "Çorum'da Hayvana İzafeten Söylenilen Ata Sözleri", Çorumlu, Sayı: 34-35 (1 Şubat - Mart 1942), s. 28-31.
- ERTEKİN, Eşref (1944), "Çorum'da Söylenilen Atalar Sözü", Çorumlu, Sayı: 45 (1 Şubat 1944), s. 28-30.
- ERTEKİN, Eşref (1944), "Çorum'da Söylenen Atasözleri", Çorumlu, Sayı: 51 (1 Ağustos 1944), s. 29-31.
- ERTEKİN, Eşref (2006), Çorum'da Derlenen Maniler, (Tıpkıbasım), Lider Matbaacılık, Çorum, 125 s.
- GÖSTERİR, İbrahim (2011), Ölüm Var Ayrılık Var - Çorum Manileri, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 360 s.
- GÖSTERİR, İbrahim (2014), Bahar Türküleri, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 112 s.
- GÖSTERİR, İbrahim (2008), "Bundan Kelli", Yazılıkaya, Sayı: 84 (29 Şubat 2008), s. 11.
- GÖSTERİR, İbrahim (2016), Çorum Halk Kültüründe Gülmece, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 320 s.
- GÖSTERİR, İbrahim (2017), "Bir Kitap Birkaç Söz", Yazılıkaya, Sayı: 116 (13 Şubat 2017), s. 12-13.
- GÖSTERİR, İbrahim (2020), Çorum Yöresi Ağızları Sözlüğü, 4. Baskı, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 500 s.
- GÖSTERİR, İbrahim (2020), "Kıcılı Köyü Atasözleri, Deyimleri", Kültür Çağlayanı, Sayı: 63 (Temmuz-Ağustos 2020), s. 22-24.
- GÖSTERİR, İbrahim (2020), Âşık Borani - Söz İnsanın Aynasıdır, 2 Cilt, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1148 s.
- GÖSTERİR, İbrahim (2021), "Çorum Manilerindeki Deyimler", Genç Kadeş, Sayı 1 (Şubat 2021), s. 16-17.
- GÜL, Zeynal (2020), Hitit Öyküleri: Sağırkaya, Barış Kitap, Ankara, 126 s.
- GÜMÜŞ, Şükrü (1977), Baykuşlar (Yayımlanmamış, yarım kalmış roman), Çorum, 71 s.
- GÜMÜŞ, Şükrü (1977), Topal Karınca (Yayımlanmamış roman), Çorum, 155 s.

- GÜMÜŞ, Şükrü (1977), Zilli (Yayımlanmamış, yarım kalmış roman), Çorum, 77 s.
- GÜMÜŞ, Şükrü (2005), “Dördüncü Kırmızı Kamyon”, Yazılıkaya, Sayı: 21 (24 Haziran 2005), s. 4-5.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (1973), Er Değil Ar (Yayımlanmamış Öykü), Çorum, 25 s.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (1996), Tırpanın Gölgesi, Yazılıkaya, Sayı:1 (Mayıs 1996), s. 20-21.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (2007), Tırpan Atmışlar, Yazılıkaya, Sayı: 66 (Haziran 2007), s. 6-7.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (2008), Günlükçüler, Yazılıkaya, Sayı: 81 (Ocak 2008), s. 4-5.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (2008), Hakyemez, Yazılıkaya, Sayı: 86 (Mart 2008), s. 4-5.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (2018), Yüreklerde Buz Tutan Kış Sarıkamış, Besmat Matbaacılık, Çorum, 318 s.
- GÜNDOĞAR, Muzaffer (2020), Ay Bulutta Gizliyen (Yayımlanmamış roman), Çorum, 217 s.
- GÜVEN, Bahri (2010), Geri Dönüşü Olmayan Yol, Yaz Yayınları, İstanbul, 240 s.
- GÜVEN, Bahri (2013), Ağaoğlu ve Köyden İnsan Manzaraları, Tekmatsan Matbaacılık, Çorum, 301 s.
- GÜVEN, Bahri (2017), Çorum’da Yaşanmış İlginç Şakalar, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 143 s.
- GÜVEN, Bahri (2019), Selam Olsun Kelebeklere, Besmat Matbaacılık, Çorum, 190 s.
- HODUL, Ali (2019), Göç - Göç Öncesi Çocukluğumuz, Sokak Yayın Grubu, İstanbul, 143 s.
- İPEK, Hasan (2021), Geçmişle Dünüyle Hele de Külâh, Can Yayınları, İstanbul, 432 s.
- KALAYOĞLU, Hasan Ali (2018), İskilip Ağzı ve Şivesi Sözlüğü, Yayımlanmamış Derleme, Çorum, 329 s.
- KAYA, Sürmelican (2013), Âşık Sürmelican Şiirleri, Çorum Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Kültür Yayınları, Çorum, 104 s.
- KERMAN, Tayyar (1997), Çorum Ağzından Derlemeler, ÇEKVA Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 142 s.
- KERMAN, Tayyar (1998), Ünlü Deyimlerin Yorumları ve Öyküleri, Lider Matbaası, Çorum, 136 s.
- KOÇAK, H. Ş. (1938), “Çorum’da Eski Nişan Âdetleri”, Çorumlu, Sayı: 4 (15 Temmuz 1938), s. 13-16.
- KOÇAK, Yunus (1980), Hilali Baba, Özbilgi Matbaası, Ankara, 400 s.
- KOMİSYON (2000), 2000’li Yıllarda Bütün Yönleriyle Sungurlu, Sungurlu Kaymakamlığı Yayını, Çorum, s. 116.
- KOMİSYON (2002), Gökköy’ün Kültür Bohçası, Gökköy Köyü Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını, Basım yeri yok, 306 s.

- KORKMAZ, Hasan (2021), Şiir Diliyle Çorum, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 351 s.
- KOYGUN, Müslüm - Kemal ÖZGÜR (2002), Duygu Dağarcığı, İstem Basımevi, Çorum, 112 s.
- KÖSE, Nuh Hüseyin (2020), “Deli Hasan”, Çorum Haber, Sayı: 10546 (25 Aralık 2020), s. 4.
- KÖSEOĞLU, Neşet (1938), “Halk Ağzında Atatürk Bir Destan ve İki Ağıt”, Çorumlu, Sayı: 6 (Eylül 1938), s. 17-23.
- KURTOĞLU, Rifat (1995), Gönül Dilim, Çorum Belediyesi Yayını, 1. Baskı, Çorum, 180 s.
- KURTOĞLU, Rifat (1998), Deyzoğlu, Devran Matbaacılık, 1. Baskı, Ankara, 76 s.
- NAKİBOĞLU, Sadi Hıncal (2017), “Amasya, Çorum, Tokat İlleri Ağızlarında Kullanılan Bir Seslenme Edatı: Heri”, Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 10, Bolu, s. 218-251.
- OZULU, Abdulkadir (2013), Çorum'da Oyun ve Eğlence, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Çorum, s. 69-70.
- OZULU, Abdulkadir (2016), Uluçınarlarla Konak Sohbetleri, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 375 s.
- ÖZCAN, Hasan Ali (2021), “Köy Çocuğunun Gözünden 60’lı Yıllar 7”, Çorum Haber, Sayı: 10690 (25 Haziran 2021), s. 6.
- ÖZCANBAZ, Mustafa (2020), Körük, Araştırma Yayınları, Ankara, 192 s.
- ÖZÇATALBAŞ, Mustafa (2002), Şu Bizim Çorum Devâne Hatıraları, Yayına Hzl: Mustafa Serin, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul, 152 s.
- ÖZÇATALBAŞ, Mustafa (2003), Çorum ile İstanbul’un Arası, Yayına Hzl: Mustafa Serin, Yıldızlar Matbaacılık, İstanbul, 159 s.
- ÖZÇATALBAŞ, Mustafa, Yoksa Rüya mı? (Tefrika Roman), Çorum Hakimiyet, Yıl: 31, Sayı: 9234 ((13 Ocak 2022), s. 9.
- ÖZDEMİR, Gülsen (2019), Çorumca’yı Şakır Şakır Konuşanlar, Kırmızı ve Siyah Yayınevi, Ankara, 156 s.
- ÖZKAN, Ümit (2004), Kalecikkaya Köyü, Kırıkkale Matbaası, 96 s.
- ÖZÜDOĞRU, Ali (2018), Dünden Bugüne Kargı Köyü, Kargı Köyü Sosyal ve Kültürel Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayını, Ankara, 76 s.
- SAĞMEN, Ali İhsan (2009), Gökçam’dan Esintiler, Gökçamlılar Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını, Ankara, 200 s.
- SARAÇER, Cevdet (2000), Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent: Osmaniye, Dört Renk Ltd. Şti. İstanbul, 410 s.
- SERİN, Ahmet (1995), Çıkrık’tan Esintiler - Şiirlerle Köy İncelemesi, Özer Matbaacılık, İstanbul, 176 s.
- SEZGİN, Levent (2004), Çorum Halk Türküleri ve Oyun Havaları, Aktüel Yayınları, İstanbul, 168 s.
- ŞAHİN, Fatih (2020), Bayatça, (Yayımlanmamış Derleme), Çorum, 139 s.

- ŞİMŞEK, Osman (2020), Dile Gelenler (Çorum-Merkez Ovakarapınar Köyü Halk Kültürü), Eğiten Matbaacılık, Çorum, 158 s.
- TAHİR, Kemal (2004), Büyük Mal, Adam Yayınları, İstanbul, 420 s.
87. TAHİR, Kemal (2006), Köyün Kamburu, İthaki Yayınları, İstanbul, 351 s.
- TAHİR, Kemal (2008), Yediçınar Yaylası, İthaki Yayınları, İstanbul, 367 s.
- TAN, Nail (2014), "Çorumlu Dergisindeki Dil Derlemelerinin Önemi Üzerine", Öz Söz Köz - Türk Halk Kültürü Araştırmaları, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, s. 138-146.
- TÜRK Dil Kurumu (1993), Derleme Sözlüğü, 12 Cilt, Ankara, 4842 s.
- TÜRKOĞLU, Zeynal (2007), Besni'den Çorum'a Çakallı Aşireti Şemsi Uşağı Oymağı, Lider Matbaacılık, Çorum, 320 s.
- UCAR, H. Hayri (2021), "Taşlama", Çorum Haber, Sayı: 10586 (16 Şubat 2021), s. 11.
- UÇAKCI, İsmail (2006), Orta Anadolu Halk Kültüründe Deyimler ve Hikâyeleri, Mavi Vizyon Matbaa Hizmetleri, Ankara, 343 s.
- UÇAKCI, İsmail (2006), Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu, Mavi Vizyon Matbaa Hizmetleri, Ankara, 385 s.
- YENİ Gün gazetesi (1966), 6 Ağustos 1966, s. 2.
- YILDIRIM, Halit (2020), Muska, Serencam Yayınları, Ankara, 188 s.
- YILDIRIM, Semra, "Bi Dıhım Yelliköy", <https://yerlikoy.blogspot.com/2014/04/bi-dhm-yellikoy.html> (Erişim: 18 Şubat 2022)
- YOKSUL, Can (2004), "Çorum Yöresinden İki Halk Ozanı: Sefil Ali ve Sefil Ahmed", Halkbilimi Araştırmaları, 3. Kitap, e Yayınları, İstanbul, s. 167-195.
- YOKSUL, Can (2013), Çorum Yöresi Sözlü Kültürü, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum, 686 s.
- YOKSUL, Can (2015), "Palabıyıklı Zurnacı Gecegörmez'in Oyunu", Dost Haber (24 Temmuz 2015), s. 2.
- YOKSUL, Can - İbrahim GÖSTERİR (2018), Halk Ozanı Kemal Özgür Yaşamı - Sanatı - Şiirleri (Yayımlanmamış İnceleme), Çorum, 487.
- YOKSUL, Can (2021), "Kağrı ve Köp", Şehir Defteri, Sayı: 4 (Ocak 2021), s. 94-98.
- YOLCU, Mustafa (2021), "Ulaştepe Mahallesi", Çorum Hakimiyet, Sayı: 8963 (23 Şubat 2021), s. 9.
- YÖNDEM, Sadık - Necati GÜLHAN - N. Nurgül DOKUTAN (1983), Çorum'da Düğün Geleneği, Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Müzik Bölümü Derleme Ödevi, İstanbul, 112 s.
- ZOBU, Suat, "İskilip'e Bağlıyız Ama", <https://suatzobu.blogspot.com/2021/05/iskilipe-baglyz-ama-geluve-giduve.html> (19/2/2022).

## B. Kaynak Kişiler

- AKAR, Menşure, 1959 Çorum Eskiköy doğumlu.  
 ARSLAN, Şerif, 1955 Osmancık doğumlu.  
 ATAK, Sevda, 1974 Çorum doğumlu.  
 AYDEMİR, Selahattin, 1949 Ankara doğumlu.  
 AYDINLI, Mustafa, 1956 Kertme/Babaoğlu köyü doğumlu.  
 BAKAR, Eren Mehmet, 1971 Kırıkkale Koçubaba köyü doğumlu.  
 BAKAR, İsmail, 1949 Çorum Sarimbey köyü doğumlu.  
 BAKAR, Kahraman, 1945 Sarimbey köyü doğumlu.  
 BARLAS, Bilal, 1956 Dutçakallı köyü doğumlu.  
 BARLAS, Cansever, 1970 Çorum doğumlu.  
 BEKLER, Şaziye, 1944 Çorum Gökközler köyü doğumlu.  
 BOLAT, Ahmet, 1967 Çorum Alaca ilçesi Kıcılı köyü doğumlu.  
 ÇİMEN, Halil, 1943 Çorum Sarimbey köyü doğumlu.  
 ÇOLAK, Mustafa, 1950 Palabıyık köyü doğumlu.  
 DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin, 1952 Alaca Büyükcami köyü doğumlu.  
 DEMİRDALİÇ, Gamze, 1976 Çorum doğumlu.  
 DEMİRDALİÇ, Hüseyin, 1930 Çorum doğumlu.  
 ERGİN, Ahmet, 1975 Çorum Büyükdivan köyü doğumlu.  
 EROL, Pamuk, 1947 Morsümbül köyü doğumlu.  
 GEVŞEK, Hatice, 1954 Çorum doğumlu.  
 GÖSTERİR, Firdevs, 1962 Çorum Kızılıpınar köyü doğumlu.  
 GÖSTERİR, Hüseyin, 1935 Çorum Çalyayla köyü doğumlu.  
 GÖSTERİR, İbrahim, 1965 Çorum doğumlu.  
 GÖSTERİR, Şenel, 1949 Çorum Eskiköy doğumlu.  
 GÜÇLÜ, Adil, 1953 Çorum Palabıyık köyü doğumlu.  
 GÜLTEKİN, Menekşe, 1954 Çorum Domu köyü doğumlu.  
 GÜNDOĞAR, Muzaffer, 1942 Çorum Çıkrık köyü doğumlu.  
 GÜNGÖR, Ahmet, 1955 Çorum Bayat ilçesi doğumlu.  
 GÜVEN, Bahri, 1941 Çorum doğumlu.  
 İPEK, Hasan, 1949 Alaca Külâh köyü doğumlu.  
 KALAYOĞLU, Hasan Ali, 1952 İskilip doğumlu.  
 KARTAL, Arap Ali, 1944 Çorum Çalyayla köyü doğumlu.  
 KARTAL, Senem, 1951 Çorum Çalyayla köyü doğumlu.  
 KAVLAK, Aslan, 1952 Büyükdivan köyü doğumlu.  
 KAYA, Sürmelican, 1959 Mecitözü Alancık köyü doğumlu.  
 KILIÇ, Haydar, 1947 Çorum Eskiköy doğumlu.  
 KOÇAK, Fazlı, 1964 Çorum doğumlu.  
 KORKMAZ, Gülüzar, 1934 Çorum Karagöz köyü doğumlu.  
 KORKMAZ, Hasan, 1956 Çorum Karagöz köyü doğumlu.  
 KORKMAZ, Satı, 1945 Çorum doğumlu.  
 KURTOĞLU, Rıfat, 1962 Çorum Eskiekin köyü doğumlu.  
 KÜÇÜKPOLAT, Gülseren, 1966 Çorum Eskiköy doğumlu.  
 LAÇİN, Atilla, 1938 Çorum doğumlu.

- ÖZÜDOĞRU, Ali, 1964 Osmancık doğumlu.  
SAVCI, Salim, 1926 Osmancık Çampınar köyü doğumlu.  
ŞAHİN, Gülüzar, 1966 Çorum Kışladeresi köyü doğumlu.  
ŞAHİN, Yüksel, 1965 Çorum doğumlu.  
ŞİMŞEK, Osman, 1970 Çorum Ovakarapınar köyü doğumlu.  
UÇAR, Hüseyin, 1950 Çorum Kuşsaray köyü doğumlu.  
ÜZÜM, Kemal, 1969 Alaca-Dereyazıcı köyü doğumlu.  
YENİDÜNYA, Muharrem, 1957 Çorum doğumlu.  
YILDIRIM, Halit, 1968 Uğurludağ doğumlu.  
YOKSUL, Can, 1949 Çorum Tolamehmet köyü doğumlu.  
YURTTAŞ, Kâmil, 1972 İskilip Akçasu köyü doğumlu.

